Dr. Ratip Kazancıgil tarafından okuyucuya kazandırılan bu kitapta Balkan Savaşı'nın bir bölümünü oluşturan "Edirne Savunması"nı bizzat yaşamış üç değerli yazarın anıları vardır. İçinde en büyük acı, yokluk ve felaketlerin yer aldığı bu anılar, yüzlerce sene Osmanlı egemenliği altında kalan koca bir coğrafya parçasının, ecdat yadigârı nice medeniyet eseri ve milyonlarca Müslüman Türk'ün iki sene gibi kısa bir sürede nasıl yâd ellere terk edildiğini hikâye etmektedir.

Varlıkta yokluğun pek belirgin bir örneği olarak görülmesi gereken "Balkan Harpleri" ve "Edirne Savunması" hakkında nakledilen bu hatıralarla geçmişin acılı günleri yeniden yaşanırken, geleceğe nasıl bakılması gerektiğine dair ipuçları da elde edilecektir.

EDİRNE BALKAN SAVAŞI ANILARI

EDİRNE KİTAPLIĞI: 5

SAVAŞI YAŞAYANLARIN KALEMİNDEN

EDİRNE BALKAN SAVAŞI ANILARI

Hafız Rakım Ertür
M. Şevket Dağdevirenzâde
Dr. Rifat Osman

Günümüz Diline Aktaran
Yrd. Doç. Dr. Ratip Kazancıgil

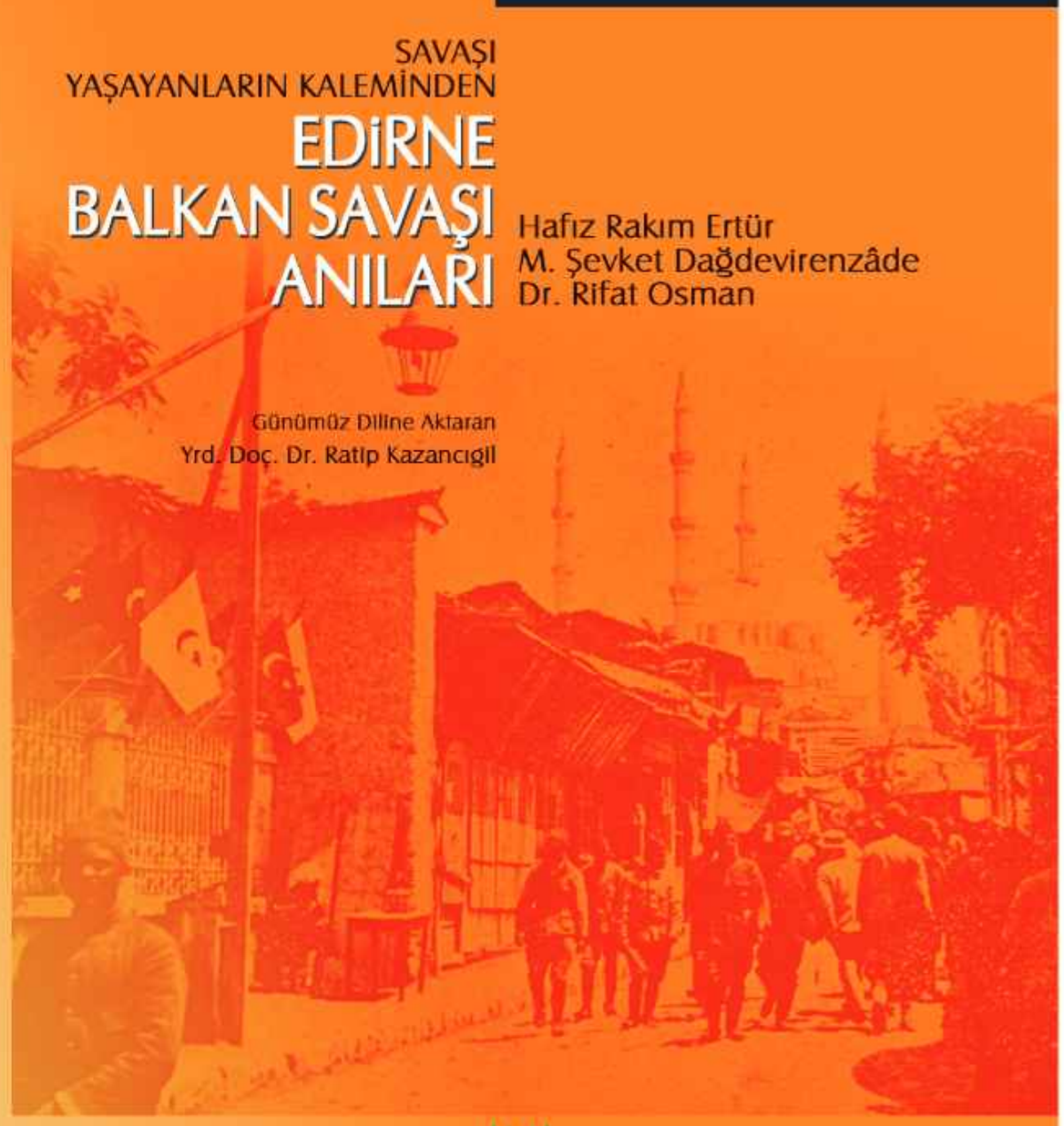

EDİRNE VALİLİĞİ KÜLTÜR YAYINLARI

Savaşı Yaşayanların Kaleminden

EDİRNE BALKAN SAVAŞI ANILARI

Edirne Kitaplığı
"Her şey biter, Edirne bitmez."

EDİRNE VALİLİĞİ
KÜLTÜR YAYINLARI

EDİRNE KİTAPLIĞI: 5

Edirne Kitaplığı Danışma Kurulu
(Kültür Konseyi adına)
Kurul Başkanı
Dr. Metin Eriş

Kurul Üyeleri:
Prof. Dr. Cevdet Küçük
Prof. Dr. Korkut Tunç
Prof. Dr. Kâzım Yetiş
Prof. Dr. Selçuk Mülayim
Dr. Ahmet Vefa Çobanoğlu
İrfan Özcan

Savaşı Yaşayanların Kaleminden
EDİRNE BALKAN SAVAŞI ANILARI

Kitabın Yayın Koordinatörü: *Ender Bilar*
Kitabın Tashihi: *Öğr. Gör. Nilüfer Gökçe*

Kitap Tasarımı
Enes Teslim

Birinci Baskı
Mayıs 2013 / İstanbul

ISBN: 978-605-149-435-7

Baskı Cilt
Açar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş.

Tüm hakları Edirne Valiliğine aittir.

Savaşı Yaşayanların Kaleminden

EDİRNE BALKAN SAVAŞI ANILARI

Hafız Rakım Ertür
Mustafa Şevket Dağdevirenzâde
Dr. Rıfat Osman

Osmanlı Alfabesinden
Günümüz Diline Aktaran
Yrd. Doç. Dr. Ratip Kazancıgil

T.C. EDİRNE VALİLİĞİ

İ Ç İ N D E K İ L E R

Önsöz / 7

Teşekkür / 8

Hafız Rakım Ertür Anılarından Edirne Balkan Savaşı

Hafız Rakım Ertür'ün Kısa Hayat Hikâyesi (1883-1962) / 12

Giriş / 14

Edirne Savunması / 17

Edirne'nin Düşüşü ve Yağmalanması / 111

Bulgarların Edirne'ye Girişi, Müstâhkem Mevkii Birliklerin Tutsak Edilişi ve Sonuç / 117

Bulgar Birliklerinin Doğu Cephesinden Şehre Girişi / 117

Müstâhkem Mevki'nin Diğer Cephelerinde Durum / 118

Müstâhkem Mevki Birliklerinin Tutsak Edilmesi ve Onlara Gösterilen Davranış / 120

İki Tarafın Zayiatı / 122

Diğer Cephelerde Durum / 123

Sonuç / 124

Edirne Müdafi'i Şükrü Paşa / 127

Balkan Savaşı Kronolojisi / 133

Lûgatçe / 135

Dağdeviren M. Şevket Bey'in Edirne Balkan Savaşı Anıları

Bu Bölüm Hakkında / 141

Dağdevirenzâde M. Şevket Bey'in Kısa Hayat Hikâyesi (1863-1931) / 143

Dağdevirenzâde M. Şevket Bey'in Edirne Balkan Savaşı Anıları / 147

Şükrü Paşa'nın Teslim Oluşu / 205

Tosyavizâde Dr. Rifat Osman'ın Edirne Balkan Savaşı Anıları

Dr. Rifat Osman'ın Kısa Hayat Hikâyesi (1874-1933) / 211

Dr. Rifat Osman'ın Edirne Balkan Savaşı Anıları / 214

Bulgarların Edirne'ye Girişleri / 228

Bulgarların Edirne'yi Boşaltmaları / 229

Tartışma / 230

Amansız göç... / *L'Illustration, 9 Ekim 1912, No: 3637*

Önsöz

'DÜN'Ü İYİ BİLMEK MECBURİYETİNDEYİZ

Cemil Meriç, 'bir biz vardık cihanda, bir de küffâr' der.

1361'de Edirne'yi fethedişimizden itibaren Avrupa'da bir Osmanlı vardı, bir de küffâr. Küffar çeşit çeşit, kavim kavim, ülke ülke, bölük bölüktü; ama 'bir'di, 'bütün'dü, 'Haçlı'ydı.

Onlarca şehir, yüzlerce kale fethettik; cihana adalet, cihana huzur, cihana bereket götürdük.

Camileri tekkeleriyle, köprüleri çeşmeleriyle, hanları hamamlarıyla, şifahaneleri imarethaneleriyle, mektep ve medreseleriyle Osmanlı eliyle, Osmanlı gönlüyle, Osmanlı mimarisiyle bezenmiş beş koca asır...

Gün geldi biz de yorulduk, gün geldi biz de dinlendik, gün geldi biz de geriledik.

Her çıkışın bir inişi, her baharın da bir sonbaharı olacaktı; oluyordu maalesef. Sonbahar hüzün mevsimiydi, acı mevsimiydi. Gün gelecek 'hüzün ölümden acı' olacaktı.

Koca bir Balkan coğrafyasını terk edişimiz – buna yenilgi mi çekiliş mi demek lâzım, bilemiyorum – 1912-13 yıllarına tekâbül eder.

Kuşatılma, göç, hüzün: işte 1912/13'ün üç kelimeyle özeti.

Balkanların başkenti, Balkanların anahtarı, Balkanların kalbi Edirne'nin kuşatılması, işgali; kurtuluştan sonra da dört bir yandan Edirne'ye sığınış.

Hafız Rakım Ertür, Dağdeviren M. Şevket Bey ve Tosyavizâde Dr. Rıfat Osman Beyin anılarından Balkan Savaşı'ndaki Edirne'yi okuyacaksınız soluya soluya; kâh üzülerek kâh ümitlenerek; 'dün'ü daha bir tanıyacak, daha bir yaşayacak, daha bir ibret alacaksınız.

Güvenli ve güçlü bir gelecek için dünü, dünümüzü iyi bilmek, iyi analiz etmek zorundayız.

Birbirinden değerli üç büyük Edirnelinin anılarından oluşan elinizdeki bu kitap, Edirne Kitaplığının en mümtaz eserlerinden biri olmayı hak etmektedir. Anılarıyla bize dünümüzü bugün gibi yaşatıp ibret almamızı sağlayan Hafız Rakım Ertür, Dağdeviren M. Şevket Bey ve Tosyavizâde Dr. Rıfat Osman Beylere minnet şükran ve rahmet dileklerimi sunarken, kitabın editörü değerli bilim adamı ve gönül dostum Dr. Metin Eriş Beyefendiye de teşekkürlerimi sunuyorum.

Hasan Duruer
Edirne Valisi

Teşekkür

Sayın Valimiz Hasan Duruer'in Edirne'ye geldikleri günden beri, şehrimizin tarihimizdeki önemli yeri ile sanat ve kültür alanındaki varlıklarını değerlendirme konusundaki yoğun çalışmaları bizleri de gücümüz oranında gayrete getirmiştir.

Bu arada Balkan Savaşları'nın yüzüncü yıldönümü dolayısıyla Sayın Valimiz, daha önceki tarihlerde yayınlamış olduğumuz, üç değerli yazarın "şimdi her üçü de rahmete kavuşmuş olan Hafız Rakım Ertür, Dağdevirenzâde Muistafa Şevket, Dr. Rifat Osman Tosyavizâde'nin" Balkan Savaşı'na ait anılarının valilikçe tek cilt içinde yayınlanmasını teklif ettiler.

Bu üç anının değerlerini burada belirtmeye gerek görmüyoruz. Onu, okuyunca takdir edeceğinizden hiç kuşkumuz yoktur.

Üçünün tek ciltte birleştirilmesi, özellikle okuyucularımız için büyük bir kolaylık ve imkân sağlayacaktır.

Bu vesileyle Sayın Valimize şükranlarımızı sunarken, bu kitabın oluşmasında gayretleri geçen Sayın Nilüfer Gökçe ve Sayın Ender Bilar'la beraber ben Ratip Kazancıgil, her üç anı sahibinin mânevî huzurları önünde saygı ile eğilip, ulu Tanrıdan onlar için rahmetler dileriz.

Dr. Ratip Kazancıgil

Bir Teşekkür Daha

Büyük bir eksikliği görerek "Edirne Kitaplığı"nı kurma kararını veren Edirne Valisi Sayın Hasan Duruer'e şükranlarımızı sunarken kitaplığın gerçekleştirilmesi hususunda sayın valiye yardımcı olma şerefini taşıyan Kültür Konseyi'nin işimlendirdiği ilim adamlarımızdan meydana gelen Danışma Kurulu Heyetine ve bu esere Kültür Konseyi'nin TRT'ye hazırladığı "Balkan Savaşları Belgeseli"ndeki resimlerden istifade şansını veren sayın Harun Yöndem'e teşekkürlerimizi sunarız.

Kültür Konseyi

Hafız Rakım Ertür'ün Anılarından

EDİRNE BALKAN SAVAŞI

Osmanlıca'dan Günümüz Latin Alfebesine Çeviren

Yrd. Doç. Dr. Ratip Kazancıgil

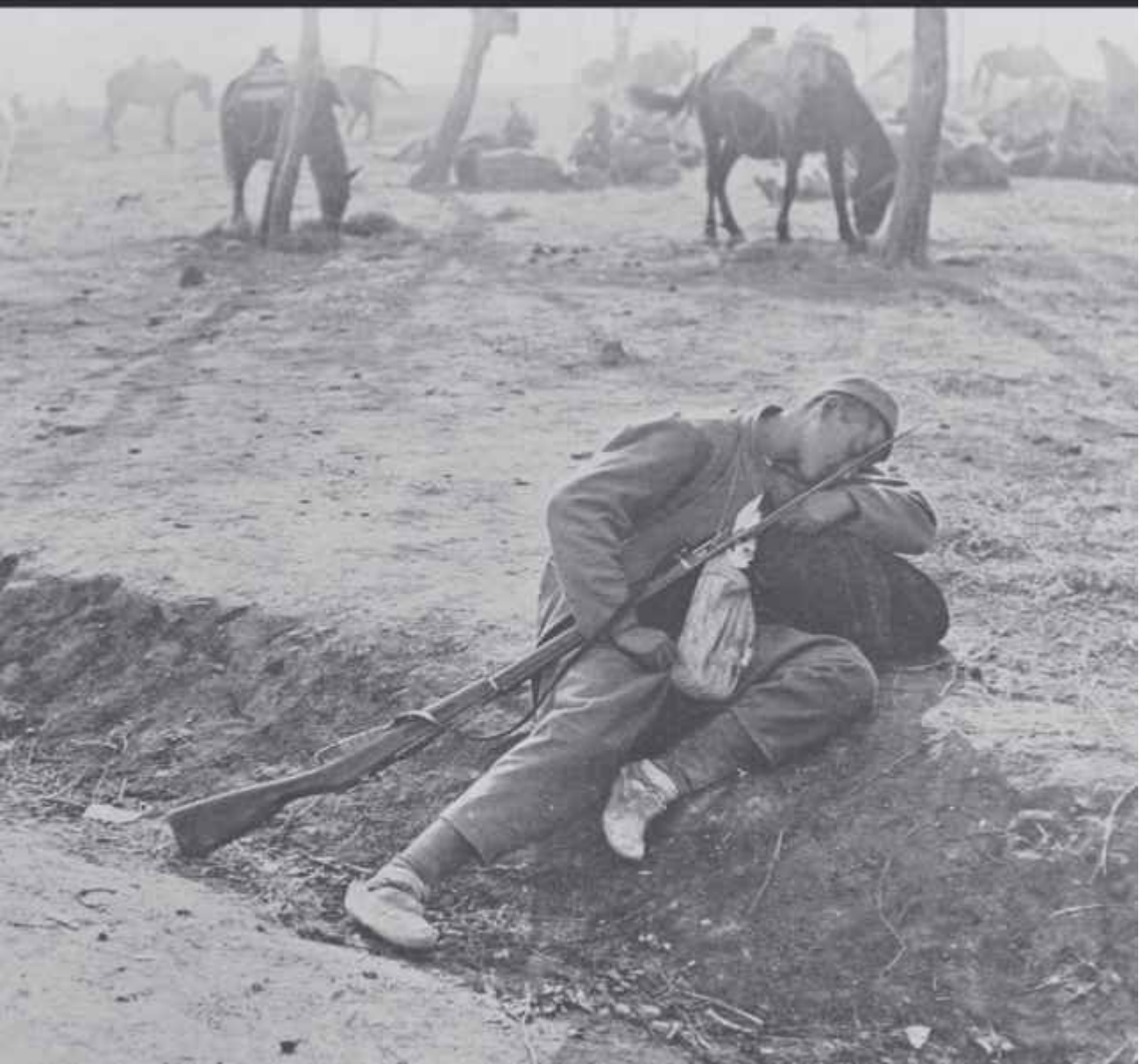

Hafız Rakım Ertür - Dr. Ratip Kazancıgil
(Yıl: 1960)

Hafız Rakım Ertür'ün Kısa Hayat Hikayesi

Hafız Rakım Ertür Edirne'nin köklü ailelerinden birine mensuptur. Baba tarafından dört kuşak önceki büyük dedesi Konyalı mektebi muallimi (Konyalı Okulu Öğretmeni) Hacı Mahmut Efendi'dir. Babası, Edirne Eski Camii İmamı Hafız Mehmet Efendi, annesi Münire Hanımdır.

Hicri 16 Şubat 1299 (Milâdî 1883/1884) yılında Edirne'nin Karanfiloğlu semtinin Altuni Mahallesi, Çamaşırcılar sokağı No: 12'deki imam evinde doğmuştur ki, bu ev hâlen yıkılmış ve arsası kereste, odun deposu olarak kullanılmaktadır.

İlk Öğrenimini günümüzün İlkokullarının yerini tutan Mahalle mektebinde (Karanfiloğlundaki Topal Hoca Mektebi) bitiren Hafız Rakım Ertür, bir yandan da Kirişhaneli Hafız Ali Hoca'dan Kur'an-ı hıfzetmiştir.

1891/1892 yılında 17 yaşında iken, açılışı 17 seneyi bulmuş olan Dar'ül Muallim-i Sibyan'a (İlköğretmen Okulu) girip, bir sene okuduktan sonra imtihanla İlkokul öğretmenliği diplomasını almıştır. Hafız Rakım Ertür babasının ölümü üzerine o devrin kurallarına göre Padişah Fermanı ile Hicrî 1327 (Miladî 1911) yılında Edirne Eski Camii ikinci imamı ve Hicri 1334 (Milâdi 1918) yılında da aynı Cami baş imamı olmuş ve vefatına kadar da bu görevi ifa etmiştir.

Hafız Rakım Ertür 1961 yılı 31 Ekim günü yakalanmış olduğu midiasten kanserinden Edirne Devlet Hastanesi'nde vefat etmiş ve cenazesi 1962 yılının ilk günü Edirne'de eşi görülmedik bir törenle Buçuktepe Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Hafız Rakım Ertür'le, hayatının son on yılında, gayet yakın bir dostluk ilişkisi içinde beraber bulunma mutluluğuna erdim. Kendisi geniş bir dinî bilgiye sahip olup ayrıca tarih, edebiyat ve özellikle musiki ile yakından meşgul olurdu. Mevlevi tarikatına mensup olup ayinlerde mutrip heyetinde ney üflermiş.

Edirne tarihi ve Edirne'nin sosyal ve kültürel yaşantısı üzerinde geniş bilgi sahibi idi. Bu konularda, bazı heveslilerin gibi, yalan ve yanlışa kapılmazdı. Çünkü Edirne'nin son yüz yılının büyük bir kısmını bizzat yaşamış ve daha önceleri de, yaşayanlardan duyup tespit etmiştir. Sadece okumaz, aynı zamanda yazardı. İmamlık görevi dışında Balkan Harbi öncesinde İttihat ve Terakki İlkokulu ve Balkan Harbi sonrasında da Dar-ül Eytam (Balkan ve Birinci Cihan Savaşı'nda şehit olanların çocuklarını okutmak için açılan okul) okullarında öğretmenlik yapmıştır. Hafız Rakım Ertür'ü Trakya-Paşaeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nde faal üye, Koza Kooperatifi ve Edirne Musiki Cemiyeti'nde başkan, Türk Hava Kurumu'nda yönetim kurulu üyesi olarak da görürüz ki, bu kendisinin ne kadar çok yönlü niteliklere sahip olduğunu göstermektedir. Fikir yapısı olarak tamamen yeniliklere açık, katıksız ve imanlı bir vatanperver ve bağnazlığın tam karşısında idi. Herkese karşı hoşgörülü, sakin, kendisini yenmiş ve hatta aşmış kişilere has engin bir alçakgönüllülük ve vakar içinde, yatağına yerleşmiş engin sular akar giderdi. Tanrı rahmet eylesin.

Giriş

Genellikle tarih kitaplarımızda ve konuşma dilimizde Balkan Harbi adı ile anılan savaş, Bulgar, Yunan, Sırp ve Karadağ devletlerinin aralarında kurdukları bir anlaşmayla meydana gelen ittifak kuvvetleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasında geçen savaşa verilen addır. Bu savaş, 9 Ekim 1912 - 3 Aralık 1912 ve 22 Haziran 1913 - 29 Ekim 1913 tarihleri arasında olmak üzere iki bölümdür.

Balkan devletleri arasında ilk anlaşma, İtalyanların Osmanlı hudutları içindeki Trablusgarb'a (şimdiki Libya) saldırmalarını fırsat bilen Bulgar ve Sırp devletleri arasında yapılmıştır. 1911 Aralık ayının sonuna doğru varılan anlaşma ilkeleri, sınır sorunları açısından hemen yürürlüğe girmemiş, ancak Rus Çarı'nın her iki devlete karşı kullandığı kişisel baskı üzerine 13 Mart 1912'de kesinlik kazanmıştır.

Yunan-Bulgar anlaşması ise Yunanistan'ın 1909 Temmuz'unda Bulgaristan'a askeri bir ittifak teklifinde bulunması ile başlar. Aslında Yunan ve Bulgar Kiliseleri arasında var olan anlaşmazlık bu iki devleti birbirlerinden uzaklaştırıyordu. Osmanlı İmparatorluğunun Makedonya ıslâhatı konusu büyük devletler arasında görüşülür duruma gelince II. Abdülhamid'in 29 Şubat 1908 tarihli bir iradesi ile bu ıslâhat programı altı yıl uzatılmıştır.

Osmanlı devleti 23 Temmuz 1908'de İkinci Meşrutiyeti ilân etti. Bunun üzerine Makedonya'daki azınlıklar yeni umutlara kapıldılar. Ancak İttihat ve Terakki Partisi'nin izlediği politika ortamı yeniden karıştırdığından Bulgar, Rus ve Sırplar birleşme çabalarını artırdılar. Osmanlı devleti Temmuz 1910'da çıkardığı "Kiliseler Kanunu" ile Yunan ve Bulgar milletleri arasındaki ezeli dinî anlaşmazlığa son vermiş oluyordu. Böyleçe Yunan-Bulgar ittifakı daha da kolaylaşmış, sonunda 27 Nisan 1912 günü Sofya'da iki taraf arasında görüşmeler başlayıp 29 Mayıs 1912'de Yunan-Bulgar anlaşması imzalanmıştır. 5 Ekim 1912'de de askeri sözleşme kabul edilmiştir.

Buna göre Osmanlı Devleti'ne karşı Yunanistan 120.000, Bulgaristan 300.000 kişilik kuvvet ayıracak; Bulgar-Sırp-Karadağ anlaşmasına göre de Sırbistan 120.000, Karadağ 40.000 kişilik kuvvet ayıracaktı. Yunanistan'la Sırbistan ve Karadağ arasında ayrı bir anlaşma yapılmamış, ancak Bulgaristan'ın bunlarla yaptığı anlaşmalar grupları birbirlerine dolaylı olarak bağlama rolünü gerçekleştirmiştir. Genel amaç, aralarındaki her türlü ayrılığı bir tarafa bırakıp Osmanlı Devleti'ne saldırarak onun Balkanlardaki

toprakларını paylaşmaktı. Bu birliği sağlayan tek unsur da, elbette ki Türk düşmanlığı olacaktı.

Balkanlı uluslar bu hazırlıklar içinde iken Osmanlı Devleti iç ve dış birçok olaylarla uğraşmak zorunda bulunuyordu. Rejim değişiklikleri, memleket çıkarları pahasına da görünse birbirlerini parçalamaya çalışan siyasî parti çekişmeleri, geniş bir coğrafya parçasına yaygın imparatorluk hudutlarına rağmen, devletin güçsüzlüğünü ortaya koymaktaydı. Artık ölüm döşeğinde olduğu kabul edilen Osmanlı (hasta adamı) nın* mirasından en büyük payı almak için büyük devletlerin çeşitli entrika ve baskıları ve buna benzer sayısız güçlükler devleti daha da zayıf düşürmekte idi. Bu hâl Balkan devletleri ve onların arkasında bekleyen büyük devletler için tam aradıkları bir ortamın hazırlanmış olduğunu gösteriyordu. Durumu iyi değerlendirememiş olan Osmanlı idaresi, üstelik de Balkanlardaki 80.000 civarında 1908 girişli eğitilmiş askerlerini terhis etmişti. Ordu temsilcileri arasında da fikir birliği yoktu. Ordunun büyük bir bölümü siyasete karışmış ve dolayısıyla fikir ve karar ayrılıkları doğmuştu. Ayrıca ordunun subay kesiminde mektepli-alaylı ve hatta mektepli-kurmay ayrılıkları askeri büyük bir çapta güçsüz bırakmaktaydı. Bu durumdan yararlanan Balkan devletleri 30 Eylül 1912'de seferberlik ilân ettiler.[1] Osmanlı devleti, Balkan devletleri arasındaki anlaşmayı ancak 5 Ekim 1912'de öğrenebilmişti.

3 Ekim 1912'de Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ hükümetleri 3 gün içinde eski Sırbistan, Makedonya, Arnavutluk ve Girit'te bağımsızlık verilmesini istemişler, bunun kabul edilmemesi üzerine de önce Karadağ, beş gün sonra da Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan Osmanlı devletine savaş ilân etmişlerdi.

Böylece başlayan savaşın ilk bölümü Osmanlı ordularının değişik cephelerde yenilgileri ile sonuçlanmış ve Bulgarların İstanbul'u almak amacı yanında, kazanılan toprakları paylaşma, daha doğru paylaşamamaları yüzünden araları açılan Balkan devletleri 3 Aralık 1912'de silâhları bıraktılar ve on gün sonra da Londra Barış Konferansı toplandı. Büyük devletlerin de baskısı ile Trakya'nın Midye-Enez hattının Batısında kalan kısmının (Edirne dahil) Balkan devletlerine verilmesi kabul edildi. Bu durum Osmanlı devleti için büyük bir darbe idi. Her yanda hoşnutsuzluklar belirdi. Bundan yararlanan İttihat ve Terakki yöneticileri bir darbe ile hükümeti devirip iktidara geçtiler. Ancak Bulgar ordusunu çevirmek amacıyla Şarköy'den yaptıkları bir çıkarmanın başarısız kalması üzerine 30 Mayıs 1913'te ileri sürülmüş olan şartları kabul zorunda kaldılar. Ve Londra Barış Antlaşmasını imzaladılar.

Fakat aradan bir ay geçmeden Balkan devletleri arasındaki anlaşmazlıklar büyüdü. 29-30 Haziran tarihinde Bulgarlar ile Sırplar, Yunanlılar ve Romenler arasında savaş başladı. Durumu çok iyi değerlendiren Bolayır Kolordusu ve Çatalca'dan hareket eden

---

* Bu terimi ilk defa Rus Çar'ı kullanış ve sonra yaygınlaşmıştır.
1- 11 AST. Ve Stt. Bşk.lığı Ar; 6/12112 Kis. 634, Dos. 9, F.1

birlikler Edirne'yi geri aldı (22 Temmuz 1913). Bulgarlar önce Sırp, sonra Romen ve Yunanlılarla anlaşmışlar ve 14 Ağustos 1913'te ordularını terhise başlamışlardı.

Bir süredir İstanbul'da yapılmakta olan Türk-Bulgar görüşmeleri de 29 Eylül 1913'te olumlu bir şekilde sonuçlandı ve Bulgaristan'la harp hukuken son bulmuş oldu. Buna göre Türk-Bulgar sınırı Meriç Nehri ile ayrılıyordu. Meriç'in Batısında kalan Dimetoka da Türk hudutları içerisinde bırakılmıştı. Osmanlı-Yunan barış antlaşması ise (Adalar hariç) 14 Kasım 1914'te Atina'da imzalandı. 13 Mart 1914'te de Sırbistan'la Osmanlı'da barış imzalandı. Karadağ'la hiçbir ilişki kalmamıştı ve Balkan Harbi bu çok acı sonuçlarla kapanmıştı.

İşte bu suretle, yüzlerce sene Türk egemenliği altında kalan koca coğrafya parçası, ecdat yadigârı nice medeniyet eseri ve milyonlarca ırktaşımız iki sene gibi kısa bir sürede yâd ellere terk edilmişti. Bilmem ki! Türk tarihi boyunca Balkanları yurt edinemeyişimiz kadar büyük bir kaybımız daha var mıdır?

Uluslar, tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren zaman zaman yok olma tehlikesiyle karşı karşıya gelip varlıklarını koruma zorunda kalmışlardır. Fakat devlet hayatında bir "an" denilebilmeyecek kısa bir zaman süreci içinde var iken yok olma ve yok iken yeniden var olma durumu pek seyrek düşmüşlerdir. İşte bizim Balkan Harbimiz yukarıda özetle saydığımız sebeplerle varlıkta yokluğun pek belirgin bir örneğidir. Kurtuluş Savaşımız ise yokluktan varlık çıkarmanın dünya tarihinde benzeri olmayan şaheser bir simgesi olmuştur. Bu düşüncelerle her Türk, bu iki savaşımızı bütün ayrıntıları ile ve pek dikkatli olarak incelemelidir.

Bu suretledir ki hatalarımızın tekrarlanmasını önleyebiliriz.

Balkan Savaşı ve Kurtuluş Savaşı tarihlerini, ki Kurtuluş Savaşını özetleyen büyük Atatürk'ün Nutku'nu, her Türk'ün ezberleyip benliğine sindirmesi ve bu iki olayı hiç unutmayıp gelecek kuşaklara aktarması en kutsal bir vatan görevidir. Bu suretle millî varlığımızın korunmasının nelere bağlı olduğunu öğrenebilir ve ona göre gelecek kuşaklara yetiştirebiliriz. Millet ve devletin varlığı üzerinde işlenen hatalar ve pek pahalı ödenir ve çoğunlukla da düzeltilmesi mümkün olmayıp o milletin tarih sayfalarından silinmesi ile sonuçlanır. "Tarih tekerrürden ibarettir" sözünü geçersiz kılmanın tek yolu tarihten ibret almaktır. Aksi hâlde bu ibretle söz sonsuza kadar hüküm sürüp gider.

İşte Balkan olayı Atatürk'ün deyimi ile bir dizi "GAFLET, DELÂLET VE HATTA HIYANET" lerin pek acıklı bir sonucu ve çok pahalı bir faturasıdır ki karşılığı koca bir vatan parçası ile ödenmiştir.

Dr. Ratip Kazancıgil

EDİRNE SAVUNMASI

Şimdi, Balkan Savaşı'nın bir bölümünü oluşturan "Edirne Savunması" nı H. Rakım Ertür'ün güncesinden inceleyelim. H. Rakım Ertür diyor ki: "Hatıratımı yazmadan evvel şunu belirteyim ki, bu defterde yazacaklarım kendi hayatım, gözümle gördüğüm bazı durumlar ve bir de doğruluğuna inandığım kaynaklardan aldığım haberdir."

Kale kuşatması öyle bir şeydir ki, ne hapisliğe, ne de kalebentliğe, velhasıl dünyada hiçbir şeye benzemez. Gazete, mektup gelmez. Telgraf işlemez. Resmî yazışmalar, askerî haberleşmeler gayet gizlidir. Telgraf memurları, alıp verdikleri hâlde bir şey bilmezler. Çünkü bunlar, bütünü ile şifreden ibarettir. Kale, lüzum gördükçe bildiri yayınlar. Vatandaşlar bu bildirileri kahvehanelerde okutarak her kelimesine ayrı ayrı anlamlar verirler. Bu, toplum için bir sermayedir. Her nereye gidilse siyasetten bahsedilir. Günden bin türlü yalan çıkar. Eğer bu gibi şeyler olmasa, insan için deli olmak işten bile değildir. Bir kere düşünülsün; bütün gündüz ve gece ufukta top ve tüfek sesleri... Ne oluyor? Sonuç nedir? Bilinmez. Her gün Kolordularla ilgili bin türlü haber, bin türlü yalan yayılır. Şehrin dışına çıkmak imkânsızdır. Gece ve gündüz gördüğümüz sadece gökyüzüdür... Gözler ufuklarda, herkes bir şey bekliyor. Beklenilen ise Kolordulardır. Gelecekler, bizi kuşatmadan kurtaracaklar...

Ben daima Doğu cephesine baktım ve Doğu cephesinden, uzaktan uzağa gelecek olan top seslerini bekledim. Bunları bir defa işitebilsem iş bitmiş idi. Çünkü Burgaz, Çorlu ve Babaeski bölgelerinde ilerlemekte olan Kolordularımız kalemiz dolaylarına gelmiş olacaklardı. Velhasıl kuşatmalarda kalede bulunan insanların psikolojik durumlarını anlamak ve o hâli görmek mutlâka kuşatmada bulunmakla anlaşılır. Bunlar ne kadar yazılsa ve anlatılsa kanımca, noksan, yine noksan kalır.

Bu, burada biter...

Ağustos'un 30'uncu Perşembe günü Ramazan'dan kurtulmuş. Sofulu kasabası hâkiminin ilâmı-şer'i (dinî mahkeme kararı) göndermesi üzerine sabaha karşı Bayram olmuştu. Halkın bundan bilgisi yoktu. Sabahleyin yataktan kalkanlar bir kere şaşırdılar. Herkes sokaklarda sigara içerek gidiyordu. Alaturka saatle sabahın üçte Bayram ilân edildi. Saat dörtte Bayram namazını kıldık. Dört gün müddetle Bayramı sevinç içinde geçirdik.

Üç yüz yirmi sekiz (1912) senesi Eylül'ün 3'üncü Pazartesi günü öğretmeni bulunduğum İttihat ve Terakki İlkokulu'nu açtık. İlk günü sınıfların düzenlenmesiyle vakit geçirerek, Eylül'ün 4'ünde derslere başladık. Biz görevimizle meşgul olduğumuz bu günlerde, her tarafta harp olacak diye birtakım sözler işitilmeye başlandı. Hiç önem vermiyordum. Balkan hükümetleri birleşiyormuş, bizimle harp edeceklermiş. Pekâlâ, harpten ne olacak? Yenilmek hatırıma gelmiyor. Ben daima Bulgaristan'a girmeyi düşünüyordum. İşte bu günlerde her taraftan bir ses çıkıyordu. İstanbul gazetelerini okuyordum. Onlar devamlı partilerden bahsediyor, birbirlerini ağır dille suçluyor, müfettişlerini seçim için vilâyetlere gönderiyorlardı. Bizim Edirne'ye de iki müfettiş geldi. Bu kişiler bilselerdi, Edirne'ye ayak basmazlardı. Çünkü kuşatmada kaçamadılar. Edirne'de kaldılar. Her türlü felâketi gördüler. İstanbul devamlı olarak valileri, mutasarrıfları, kaymakamları değiştiriyor. İttihat ve Terakki'yi mağlup etmek için elden gelen bütün kuvvetini harcıyordu. Gazeteleri okuyanlar bunları pekâlâ bilirler.

İttihat ve Terakki'nin Edirne'ye evvelce göndermiş olduğu vali, İtilaf Hükümeti tarafından İstanbul'a çağrıldı. İstanbul'a çağrılan İttihat valilerinin yerine diğerleri tayin edildiği hâlde, bizim valimiz değiştirilmedi. Demek ki, İhtilaf Partisi hükümeti ile anlaşmıştı. Bunun sebebini anlamak pek kolaydır. Dönüşünde vilâyetin başta gelenlerinden bazılarına özel olarak talimat verdi. Her ne ise, bunlar bizim konumuzun her ne kadar dışında ise de bunları yazmaktan amacım, böyle bir vali ile memleketin kuşatılmaya uğraması bize çok pahalıya mâl oldu. Toplumu sefâlete düşürdü. İlerde bu idarî düzensizliği birer birer sayacağım...

"Kale komutanlığı sefer süresince kendisinin Edirne'de en büyük askerî ve sivil makam olduğunu bildirmiş olmasına rağmen, Vilâyet Erkânı ve Vali Edirne'de kalmıştı. Hâlbuki Vilâyet Erkânı yalnız Edirne Kalesi'nin değil, o zaman bütün Doğu Trakya'yı içine alan koca bir vilâyetin idaresinden sorumlu olduklarına göre, şehri terk etmeleri gerekirdi. Sırf Edirne şehri için küçük bir yönetim kurulu ihtiyaca tamamen yeterli olabilirdi. Bu hususta Kale Komutanlığı gereken etkiyi yapamadığı gibi, başta vali olduğu hâlde vilâyet idare amirleri de Edirne kasabasını terke yanaşmamış ve bunların varlığı bütün muharebe süresince komutanlık için zorluk kaynağı olmuştur."[2] (Görülüyor ki askerî gözlemci de Vali'den ve İl İdareçilerinden üstü örülü olarak yakınmaktadır.)

2- Yiğitgüden, Remzi. 1912-1913 Balkan Harbinde Edirne Kale Muharebeleri İstanbul Askeri Matbaa-1938.

Edirne kuşatmasında Selimiye

İşte hükümetimiz böyle işlerle meşgul iken, Balkan hükümetleri birleşmişler, her iş olmuş bitmiş. Biz ise harp olacağına ihtimal dahi vermiyorduk. Bu hâl Eylül'ün ortasına kadar devam etti.

16 EYLÜL SENE 328 (1912) PAZAR

Edirne'nin muinsiz Redifleri silâh altına davet edildi. Herkese tezkere dağıtıldı. Sebebi hâlâ anlaşılmadı. Altı hafta talim yapacaklar denildi.

17 EYLÜL PAZARTESİ

Genel seferberlik ilân edildiği gazetelerden okundu. Ve yine gazeteler, Balkan hükümetlerinin seferberliklerini ilân ettiklerini yazıyordu. Edirne ihtiyat ve rediflerinin genellikle silâh altına alınması için tezkereye geldi.

18 Eylül de böyle geçti.

Harbin kesinlikle olacağı anlaşıldı. Bayram olacak gibi herkeste sevinç vardı. Silâh altına çağrılanlar, işini gücünü terk ederek büyük bir istekle bu davete katılıyorlardı.

19 EYLÜL ÇARŞAMBA

Edirne'de askerî hazırlığa hız verildi. Askerî arabalar, otomobiller gece gündüz geçiyor, cephane ve askerî gereç taşıyor, birçok subay aileleri İstanbul'a gidiyordu. Büyük ana caddelerde araba gürültüsünden başka bir şey duyulmuyordu. Kazalardan, sancaklardan silâh altına çağırılan redifler Edirne'ye geliyordu.

20 EYLÜL PERŞEMBE

Edirne Müstahfizları silâh altına davet edildi. Kardeşime de tezkere geldi. Ben de düşündüm. Kadınları İstanbul'a göndermek daha iyi olacağı için önce annemi ve kardeşimin hanımını İstanbul'a gönderdik. İstasyon göç eden ahâli ile doluydu. Düşündüm, bazı erkeklerin gitmesine canım sıkıldı. Ne olacaktı? Edirne'de bir tehlike görmüyordum. Kadınların gitmesini haklı buluyordum. Çünkü onlar kadın olmaları bakımından, patlayacak olan kale topraklarının gürültüsünden korkacaklardı.

21 EYLÜL CUMA

Bugünkü gazeteler genel seferberlik için Padişah emri çıktığını yazıyordu. Çünkü Nazım Paşa Başkumandan unvanını aldıktan sonra genel seferberliği derhâl ordulara ilân etmiş, sonradan Padişah emrini aldığını haber almıştım. Edirne'ye trenlerle her taraftan asker geliyordu.

22 EYLÜL CUMARTESİ

Cumartesi günü akşamı Ali Bey'in annesi Mihri Hanım'ı İstanbul'a gönderdim. O gece istasyon gayet kalabalık idi. Büyük bir katar hazırlanmıştı. Yolcular genellikle kadın idi.

23 EYLÜL PAZAR

Asker sevki devam ediyor. Herkes endişe ile işin sonunu bekliyor. Herkesi bir merak sardı. Bu kadar hazırlığa göre eğer harp olmazsa herkesin neş'esi kaçacak.

"Kaleye gelenlerin ne cinsi, ne miktarı, ne de geliş zamanları sulh zamanlarında düzenlenmiş cetvellere, yukarı makamlarla komutanlardan verilmiş olan talimatlara kesinlik taşıyan bildirilere hemen hemen yüzde doksan oranında uymadı, aykırı düştü. Hele ikmâl eratının geliş şekli pek feci idi. Topçu eratı yerine, gereği olmadığı hâlde denizci, piyade yerine gereğinden fazla süvari geliyordu. Bu yetmiyormuş gibi hiç yeri olmayan müstahfız eratı da gelenler arasındaydı. Bunlardan hiçbirinin görev yapmadıklarını donatım ve silâhları ile birlikte çil yavrusu gibi dağıldıklarını olaylar göstermiştir. Ta İstanbul'dan itibaren Trakya'nın bütün istasyonlarında 'Allah'ını seven trene binsin, Edirne'ye gitsin' tarzında kaynağı belirsiz bir emre uyularak trene binip Edirne'ye gelenleri kabul etmekten başka çare kalmamıştı.

Kale komutanlığı, seferber olma emrini 18 Eylül 1912'de almış ve bunun üzerine halka 19 maddelik bir bildiri yayınlamıştı. Bunun 9'uncu maddesinde 'kalede bulunan bütün yaşlılar, düşkünler, en az iki aylık para ve yiyeceği bulunmayan ve hükümete sakıncalı görülen halkın üç güne kadar kaleden çıkmaları lâzımdır' denilmektedir. Bu durumda Edirne'den de dışarıya doğru bir göç zorunluluğu doğmuştur."[3]

(Aslında Edirne kalesinden 50 günlük bir savunma bekleniyordu.)

24 EYLÜL PAZARTESİ

Bu günlerde yine her taraftan şarkılar ve türkülerle redif taburları geliyor. Edirne şehri hakikaten muharip günler yaşıyordu. Bütün ahâli işini gücünü terk etmişti. Sanki herkes sabırsızlıkla harp olmasını bekliyordu.

25 EYLÜL SALI

İstanbul'dan gelen gazetelerde barışın harbe tercih edildiği gibi yazılar görüldü. Halkın neşesi kaçtı. Halktan kiminle görüşülse harbe taraftar idi. Herkes bu fırsatı kaçırmak istemiyordu. Hükümet bir taraftan harp hazırlığına devam ediyordu. Silâh altına alınan redif taburları, istihkâmlar önlerindeki tel örgüleri yapmakta idi. Eğer barış yapılacak

3- Yiğitgüden Remzi, A.E.S. 43 ve As.T. ve St.E.Baş.lığı. Arş. 6/12112, k.is. 634, dos. 9, Fih. 1-1.

olursa askerin isyan edeceği gibi söylentiler dolaşıyordu.

26 EYLÜL ÇARŞAMBA

Bu sabah Karadağ Hükümetinin Osmanlı Hükümetine harp ilân ettiğini haber aldık. Telgraf Salı günü gelmişti. Ertesi günü duyuruldu.

Edirne'de sıkı yönetim ilân edilip gece saat 02.00'den sonra halkın sokaklara çıkmaması ve kahvelerin kapatılması bildirildi.

27 EYLÜL PERŞEMBE

Bu gün durumlarda bir değişiklik görülmedi. Diğer hükümetlerin harp ilân etmesi bekleniyordu.

28 EYLÜL CUMA

Taşradan gelen Redif taburları ve Nizamiye fırkaları kale dışına çıkarak plân gereğince işgal edilmesi gereken önemli noktaları işgal ettiler. Bulgarların saldırısı her an bekleniyordu. Lâkin bir tarafta hareket görülmüyordu. Görüştüğümüz subay arkadaşlar, ne kadar zaman geçerse bizim için o kadar faydalı olacağını söylüyorlardı. Çünkü biz henüz seferberliğimizi tamamlayamamıştık. Trenler devamlı olarak asker getiriyordu. Bir tek demiryolu hattı ile her tarafa sevkiyat yapılıyordu. Zaman ne kadar geçerse o kadar faydalı olacaktı. Sırp-Yunan, Karadağ-Bulgar hudutlarına tek bir hat ile sevkiyat yapmak pek kolay değildi. Henüz durumda olağanüstü bir şey görülmüyordu.

Dr. Rıfat OSMAN Bey **"EDİRNE REHNÜMASI"** nda Balkan Harbinde Edirne başlığı altında topladığı görüşlerini anlatırken bir iniş bölümünde şöyle der:

"Rehnümanın basılması için müsveddeler arasında "Balkan Harbi'nde Edirne" başlıklı bir kısım yok idi. Adı geçen tarihte Edirne Merkez Hastanesi röntgen ışınları uzmanı bulunduğumdan ve kuşatma sırasında ve sonraki Bulgar yönetimi sırasında pek çok olayların görgü tanığı olduğumdan bu başlık altında bir bölümü bazı dostlarımın önerileriyle özet olarak eklemeye mecbur kaldım.

Balkan hükümetleri birleşmiş, içeriden ve dışarıdan, uzaktan ve yakından dostları üzen, düşmanları sevindiren harp ilân olmuş, sokak başlarına, caddelere duyurular yapıştırılmış idi.

Edirne Kolordusu, Ahmet Paşa mahiyetinde hareket etmiş, Edirne'nin doğusuna çekilmiş, Rumeli'nin, Anadolu'nun Redif fırkalarına mensup alaylar, şehrin kışlalarını, etrafını, sahra ve tepelerini kaplamış, Mst. Mv. Başkumandanlığına atanan Şükrü Paşa İstanbul'dan Edirne'ye gelmiş ve İstanbul yolu da pek az sonra kapanmış idi. Etraftan

sığınan köylüler, Edirne'de toplanan askerlerle 80 bin nüfuslu şehir 150 bin nüfuslu bir şehre dönüşmüş ve sokaklar asker kalabalığından geçilmez olmuştu. Bu olağanüstü durum karşısında bir şey olacağını herkes anladığı hâlde harbin doğuracağı felâketi kimse değerlendirememiş idi.

Tiyatrolar, sinemalar seyirciler ile dolup taşmakta ve ileriyi görenler de hissettirmeyerek karıncalar gibi evlerine yiyecek taşımakta idiler."[4]

29 EYLÜL CUMARTESİ

Bu günlerde arkadaşım topçu yüzbaşısı Mazhar Beylerin evinde Mazhar Bey'le birlikte oturuyorum. Eylül başlarında Mazhar Bey'in taburu Ferecik'te bulunuyordu. Bir kaza sonucu, Mazhar attan düşüp kolu kırılmış, tedavi olmak üzere Edirne'ye gelmişti. Kendisi evinde tedavi oluyordu. Benim de annem İstanbul'da olduğu için evde kimse bulunmadığından Mazhar'a arkadaşlık ediyor, orada yatıyordum. Kendisi asker olduğu için daima harbin plânlarından bahsediyor, harbe katılamadığına çok üzülüyor ve bazen ağlıyordu.

Bu günlerde vaktimiz böyle geçti. İstanbul'dan gelen gazetelerin hepsini okuyoruz. Henüz harbe ait bir şey görülmüyordu.

30 EYLÜL PAZAR

Bu gün İstanbul'dan posta gelmediği için gazete ve mektup yoktu. Trenlerin sevkiyatla meşgul oldukları anlaşılıyordu. Edirne'ye devamlı asker sevkiyatı oluyordu. Edirne'ye gelen taburları ve mevcut kale askerlerini buraya yazacağım. Çünkü harp sonuna kadar bunlarla yapılmıştır. Yalnız süvari alayları kaleden çıkarak Kolordulara katılmıştır. Diğer alay, tümen ve taburlar şunlardır:

Onuncu Nişan Taburu	Yirmi Sekizinci Alayın Birinci Taburu	Alay 30 Tabur 1
Yirmi Sekizinci Alayın Birinci Taburu	Yirminci Alayın Yirmi Dokuzuncu Alayı	Alay 30 Tabur 2
Yirmi Sekizinci Alayın İkinci Taburu		
Yirmi Sekizinci Alayın Üçüncü Taburu	Üçüncü Tabur	Alay 30 Tabur 3

4- Dr. Rıfat Osman, Edirne Rehnuması, s.77.

Seyyar Topçu Onuncu Alay	
On Birinci Nişancı Taburu	
Alay 32 Tabur 1	Alay 33 Tabur 1
Alay 32 Tabur 2	Alay 33 Tabur 2
Alay 33 Tabur 3	Alay 33 Tabur 3

On ikinci Seyyar Alay

Bunlar buraya kadar nizamiye birlikleridir. Yani Onuncu ve On birinci Nizamiye Tümenleridir. Kale, Nizamiye Tümenlerinden çok faydalanmış ve bu tümenlerin pek çok yararları görülmüştür. Bunlardan sonra redif taburlarını yazacağım.

Redif Edirne Taburu 1	Gümülcüne Taburu 1	Çorlu Taburu
Redif Edirne Taburu 2	Gümülcüne Taburu 2	Tekfurdağı (Tekirdağ) Tb.
Redif Edirne Taburu 3	Gümülcüne Taburu 3	Çatalca Taburu
Cisri Mustafapaşa Taburu 1	İskeçe Taburu	1 Keşan Taburu
Koşukavak Taburu 1	İskeçe Taburu	2 Malkara Taburu
Koşukavak Taburu 2	İskeçe Taburu	3 Gelibolu Taburu
Edirne Köy Taburu	Sultanyeri	1 KırkKilise (Kırklareli Birinci Taburu)
Dedeağaç Taburu	Sultanyeri	3 KırkKilise İkinci Taburu
Sofulu Taburu	Babaeski Taburu	Vize Taburu
	Hayrabolu Taburu	Uzunköprü Taburu
		Bursa Taburu

Redif birlikleri ait oldukları il, ilçe veya bölgelerin adları ile anılıyordu.

Çekirge taburu:
Ağır Sahra Taburu
Ağır Sahra Obüs Taburu

Bundan sonra yazacağım ağır toplar seyyar olmayıp kale içindedir. Bunlara da ağır top denir.
Ağır topçu altıncı alayı; yedinci, sekizinci, dokuzuncu, onuncu alaylardır.

Kale İstihkâm Taburu	Süvari On Birinci Alay
Kale İnşaat Taburu	Süvari On İkinci Alay
Dördüncü Nişancı Alay	Erzak Kafilesi

Sanayi Birlikleri

İşte kale birlikleri bunlardan ibarettir. Kale, başlangıçta harbe bunlarla başlamıştır. Edirne kalesindeki mevcut birlikler bu şekilde gösterilmektedir. Bu konudaki askerî bilgi de şöyledir:

"... cebri yürüyüşle 7-8 Ekim gece yarısından sonra Edirne'ye giren 11. Nizamiye Tümeni yürüyüşüne devam edemeyerek Güney cephesinde Karaağaç'ta dinlenmeye geçmiştir. Bu duruma ve şimdiye kadar ele geçen bilgilere göre Edirne Kalesi'nin genel kuvveti, bataryaların adı, cins ve miktarı henüz kaleye mâl edilmeyen 11'inci Tümen kıt'aları da katıldığı takdirde aşağıdaki cetvelde gösterilen şekilde olmuştur:

BİRLİKLER	SUBAY	ER	HAYVAN
3. Nişancı A. Ağ. Mt. İle	36	2923	186
10. Nizamiye Tümeni	240	12373	1565
11. Nizamiye	137	7315	1172
Süvari Alayı	15	200 KILIÇ	------
Babaeski Redif Tümeni	124	9200	------
Edirne Redif Tümeni	102	7212	------
Gümülcüne Redif Tümeni	65	7381	------
Kale taraftarları ve başka birlikler	280	6000	------
TOPLAM	999	51958	2919

Yani Edirne 8 Ekim 1912'de en son kuvvetlerini almıştı. Şu suretle; toplam 999 subay, 51958 er, değişik cinsten 430 topla 200 kılıca sahip bulunuyordu. Ancak bu kuvvetin 3/5'ü tamamen ikinci sınıf ve harp değerlerinden yoksun rediflerden oluşuyordu. 53 piyade taburundan nizamiyeyi teşkil eden 22'si ve 77 bataryadan seyyar bir hâlde kullanılan yalnız 13'ü savunucuların yüzünü ağartmıştır."[5]

Görülüyor ki kalede toplam asker hakkında gerek sayı gerekse kalite bakımından askerî ve sivil değerlendirme yaklaşık olarak aynı kanaatte birleşmektedir.

Burada düzensizliğe dair birkaç söz söylemek isterim. Silâh altına çağrılan Edirne müstahfizları, ihtiyat ve redifler, işlerini terk edip günlerce depolara başvurarak büyük zorluklarla teçhizatlarını ikmâl edebildiler. Gerçi müstahfızlardan faydalanılamadı ise de, bunun suçu onların değil, hükümetindir. Bunlar birer sivil vatandaş demekti. Talim-terbiye bilmedikleri gibi başlarına atanan subaylar da emekli, yaşlı ve iktidarsız adamlardı. Kimse ne yapacağını bilmiyordu. Bu durumun sonraları pek çok zararları

5- Yiğitgüden Remzi, A. E. Sayfa 46.

görüldü. Tabiidir ki, harp, ilim ve tekniğe ait bilgim olmadığı için, fazla söz söyleyemeyeceğim.

(Hocamızın iyi ki harp ve bilim tekniğine dair fazla bilgisi yokmuş. Şayet olsa idi bu durumu belki de bu kadar çıplak ve yalın bir dille anlatamazdı. Nitekim bu değerlendirmeleri harp tarihleri olduğu gibi kabullenip yazmışlardır.)

1 EKİM PAZARTESİ

Bulgar, Sırp, Yunan devletleri tarafından Osmanlı hükümetince notalar verildiğini ve ağır tekliflerde bulunulduğunu gazetelerde gördük. Hükümet de bunlara gereken cevabı verdi.

2 EKİM SALI

İlişkiler iyice gerginleşti. Her an harp bekleniyor.

3 EKİM ÇARŞAMBA

Kardeşim, Müstahfiz askeri olduğundan, sevkiyatta görevli idi. Görevli olarak İstanbul'a gitti. Kendisinden üç gün sonra mektup alabildim. 23 saatte İstanbul'a ulaştığını bildiriyor.Yollarda pek çok trenin olduğunu yazıyor.

4 EKİM PERŞEMBE

Bu günü bekleme ile geçirdik. Haber yok.

5 EKİM CUMA

Devletlerle ilişkilerin kesilmiş olduğunu ve Bulgarların hududu aşmaya başladıklarını haber aldık. Herkeste heyecan ile karışık bir sevinç vardı. Aynı günün gecesi, bulunduğum yüksek evin Bulgaristan tarafına dönük penceresini açıp dinliyorduk. Uzaktan mısır patlar gibi (ne güzel ve doğru benzetiş) aralıksız tüfek sesleri geliyordu. Bunların hududa doğru siper almış olan Nizamiye birliklerinin çatışmaları olduğu anlaşılıyordu.

6 EKİM CUMARTESİ

Mustafa Paşa kasabasındaki Taşköprü ve ekmek fırınları bizim asker tarafından havaya uçuruldu.

"Dördüncü tahrip müfrezesi ise hududun Bulgar Hassa Süvari Alayı ve 8'inci Tümen kıt'aları ile hududun aşılması üzerine, Mustafa Paşa fırınını tahrip ederek ve fakat Mustafa Paşa köprüsünde de esaslı bir gedik açmaya muvaffak olmaksızın kaleye

Göç...

Bulgar subayları Meriç kıyısında, 1912...

dönmüştür. Aslında bu müfrezeye tahripten başka görev verilmemişti. Esasen kuvveti de bunlardan fazlasını yapmaya yeterli idi. Bununla beraber, müfreze, verilen görevi hakkıyla yerine getirmiş, Bulgarlar ufak bir onarımla Mustafa Paşa köprüsünden derhâl faydalanmaya başlamışlardır."[6]

Mustafa Paşa kasabasının Müslüman ahâlisi Edirne'ye göç ediyordu. Bunlar Yeni İmaret'e, Yıldırım'a yerleşmeye başlıyorlardı. Göç başladı. O taraflı köylüler kafile kafile akmaya başladılar. Bu durum göze hoş görünmüyordu.

7 EKİM PAZAR

Yalnız olan asker ailelerine hükümet para dağıtıyordu. Beni de belediye dairesine çağırdılar. Yıldırım Mahallesine para dağıtmaya gönderdiler. Paraları alıp iki arkadaş ile birlikte Yıldırım Polis Mevkii'ne gidip muhtarı çağırttık. İslâm Mahallelerinin defterleri son derece karışık ve düzensiz idi. Akşama kadar uğraştığımız hâlde işimizi bitiremedik. Kadınlara söz anlatmak kabil olmuyordu. İki-üç yüz kadının hepsi birden söz söylüyordu. Bir taraftan da yağmur yağıyordu. O gün akşama kadar yemek bile yemedim. Böyle pis ve kötü bir işe tutulduğuma canım sıkıldı. Defterden bir isim okunuyor, o anda üç kadın birden ortaya çıkıyor. Hepsi okunan isimlerin kendisi olduğunu ispata çalışıyor. Muhtarlar, birtakım okuma-yazma bilmez cahiller olduğundan, bu kadınlar hakkında haber ve bilgi veremiyorlar. Kadınlar muhtarlarla kavga ediyorlar. Bir rezâlet ki, hiçbir şey anlaşılmıyor. O gün saat onda bunların işlerini ertesi güne bırakarak Rum muhtarını çağırttım. Bu adamların defteri gayet muntazam. Bizim elimize verilen defterlerin bir örnekleri kendi ellerinde de mevcut. Yarım saat içinde paralarını dağıtıp oradan çekildik. Bunları yazmaktan maksadım, teşkilâtımızın ne kadar noksan olduğunu göstermektir.

Köylülerin göçü bugün daha da fazlalaşmıştı. Zavallı köylüler perişan bir hâlde geliyorlar. Yanlarına bir şey alamamışlardı. Yalnız bazıları bir yorgan ile birkaç parça eşyalarını arabalarına koymuşlardı. Yalnayak, her tarafları yağmurdan ıslanmış, insan kılığından çıkmışlardı. Kendilerine sordum: "Niçin kaçıyorsunuz?" dedim. Bulgar süvarilerinin geldiğini ve köyleri yaktığını, daha ileride birtakım köy yollarını kestiklerini söylüyorlardı. Hâllerinden yine de şikâyet etmiyorlardı. Çünkü ümitleri vardı. İki-üç güne kadar köylerine döneceklerini zannediyorlardı. Bazıları diyordu ki "göç bize efendimizden kalmıştır" (Efendimiz sözü ile Peygamberimizi kastediyorlardı. Ne güçlü bir iman, inanç, güven içinde huzurlu bir teslimiyet.) Bunların koyunları, hayvanları ve yiyeceklerinin hepsi köylerinde kalmıştı. Bulgarlar her şeyi hazır buluyordu.

Bugünlerde meydana gelen durumu biraz uzatacağım...Şehrin idaresi yalnız Kale Komutanı olan İsmail Paşa'ya kaldı. Kale bir duyuru yayınladı. Kadınların, güçsüzlerin ve yabancı uyrukluların şehri terk etmelerini, kalede kalanların iki aylık yiyecek temin

6- Yiğitgüden Remzi, A. E. Sayfa 46.

etmelerini duyuruyordu. Şehri terk etmek zorunlu değildi. Herkesin arzusuna tabi bir durumdu. Bazı kimseler evlerine bir çuval un alıyordu. Birçok kimseler buna önem bile vermiyordu. Çünkü on beş gün içinde her şey olup bitecekti. Hükümet, bir taraftan da halkın elinde bulunan hayvan ve arabaları askerî kuruluşlar adına satın alıyordu. Hükümet avlusunda kurulan komisyon satın alma ile meşguldü. Edirne şehri, aslında bir arabacı memleketi gibi olduğundan bunlar bol idi. Lâkin birçok yoksulların ellerinden malları alınıp hepsi işsiz güçsüz bırakıldı. Bu durumdan kimseyi üzgün görmedim. Hemen herkes istekle veriyordu. Çünkü ümit vardı. Bulgarlar yenilecek, Bulgaristan'a girilecek, bundan sonra komita ve harp gürültüleri Edirne'den kalkacak, herkes bolluk içinde yaşayacak, daha çok paralar kazanacaktı. Bugünlerde memleketin ticareti durdu. Çarşılarda yalnız bir asker kalabalığı görülüyordu. Birçok dükkân kapanmıştı. Bütün etraf köyleri kaleye girmek istedikleri hâlde kumandan bunları kabul etmiyordu. Valinin hiç hükmü kalmadı. Kale dışındaki tel örgülere kadar gelen birtakım köylüler süngülerle geri çevrilerek kaleye kabul edilmiyordu. Kale yönergesi böyle imiş. Bu durumdan halk pek fazla üzülüyordu. Çiftlik sahibi ve zengin köylüler tahıl ürünlerini, hayvanlarını kaleye getirmek için kumandana başvurdukları hâlde istekleri şiddetle geri çevriliyordu. Bu tutumdan bir şey anlaşılmıyordu.

Bugünlerde Vali Hâlil Bey vilâyete bağlı yönetim merkezlerini dolaşmakla meşguldü. Mürefte, Tekirdağ yönünde geziyor, o ay kendisine ayrılan yolluğu bitirmekle meşgul bulunuyordu. Bir taraftan da, başka iş kalmamış gibi, vilâyet dairesinin merdivenlerini ve hamam dairesini yıktırıyordu. Bu paralar hep örtülü ödenekten harcanıyordu. Kalede bulunan ve kuşatılacağı kesinlikle beklenen kale halkının ihtiyaçaları kesinlikle düşünülmüyordu. Daha doğrusu insan yerine bile sayılmıyordu. Bulgarlar ise bu durumdan son derece faydalandılar. Her girdikleri köyün ambarlarını tahıl ürünleri ile dolu buldukları gibi, hayvanlarını da olduğu gibi buldular. Yalnız emanete kalan âşar malından kırk dört bin kilo tahıl ürünü köylerde âşar ambarlarında kalmıştı. Cenab-ı Hak bu sene her tarafa bolluk yağdırmış, en yoksul köylünün kulübesinde, diğer senelere oranla bir iki kat tahıl ürünü fazla olarak bulunmuştu. İşte Bulgarlar bu gibi durumlardan pek çok faydalandılar.

8 EKİM PAZARTESİ

Redif ve Nizamiye birliklerinden meydana gelen Tümenler, bugünlerde kale dışında harp ederek Kolordulara zaman kazandırmak için düşmanı meşgul ediyorlardı. Bunlar, kalenin Doğu ve Güney-Batı taraflarında çarpışıyorlar, yavaş yavaş kaleye çekiliyorlardı. Hâlbuki anlatıldığına göre, o gün Bulgarlar üç tümen ile Yassıtepe karşısında Sarayakpınar denilen sırtları tutmuşlardı. Bugüne kadar şehirde top sesi işitmedik. Öğlen üzeri idi. Mazhar Beylerde bulunuyordum. Yassıtepe, Karagöz ve Kemer dolaylarından toplar atılmaya başladı. Önce bir tuhaf olduk. Pencerelere koştuk. Ufuklarda topların dumanları görülüyordu. Demek ki düşman karşımıza gelmişti. O gün Mazhar'la hamama gidecektik. Bir gün evvel doktor kolunu sargıdan çıkarmış ve hamama gitmesini söylemişti. Kırk gündür hiç hareket etmeksizin kolu sarılı idi. Biz top seslerini işitince hamama gitmekten

vazgeçtik. Sonra yine düşündük. Bu, daha kale savaşının başlangıcı idi. İlk top sesleri idi. Acaba bundan sonra ne olacaktı? İhtimâlen bir daha hamamlar açılmayacak veyahut savaş bundan sonra şiddetlenecekti. Soğukkanlılığımızı koruyarak hamama gittik. Halk koşarak Tepe Mezarlığına gidiyordu. Herkes top seslerini işitti. Bazı kimseler birbirini kutluyordu. Hamamda, Çorlulu Hafız Mehmet Efendi'ye rastladık. Ona, topların patladığını söyledik. Kendisi sevinçle şaşkınlık arasında bir tepki gösterdi.

Biz hamama gitmeden evvel, arkadaşlarımızdan Mümtaz Topçu Yüzbaşısı İsmail Hakkı Efendi orada imiş. Çorlulu Hafız Efendi ile görüşmüşler. Bize selâm bırakmış ve Bulgarların şöyle böyle yaptıklarından bahsederek hemen şimdi top başına gideceğini ve bir iki gün içinde Bulgarları Edirne dolaylarından atacaklarını söylemiş. Çorlulu Hafiz Efendi hamamda bize bunları anlattı. Daha evvel gelip kendisi ile görüşemediğimize üzülmekle beraber bu haberlere de son derece sevindik. O gün akşam oldu. Mazharlarda oturuyorduk. Mahallenin bekçisi gelerek "Yarın bir tren hareket edecek, isteyen bu trenle gitsin", diye evlere haber veriyordu. Mazhar annesini göndermek istiyordu. Kadınlar da o günkü top seslerinden korktuklarından gitmeye hazır idiler. O gece hiçbir taraftan ses ve gürültü işitilmedi. Her taraf sessizlik içinde idi.

9 EKİM SALI

Sabahleyin kadınları istasyona götürmek için hazırlık yaptık. Birçok aile gidiyordu. Mahalle aralarında araba gürültüsünden başka bir şey duyulmuyordu. Sabah saat üçte istasyona gidiyordum. Bir tümen Nizamiye askeri trenden yeni inmiş şehre doğru gidiyordu. Askerlerin neş'esi yerinde idi. Vatan şarkıları söyleyip yollarına devam ediyorlardı. Bunların kim olduklarını sordum, İbrahim Paşa Tümeni dediler. Bu asker Arnavutluk'tan geliyordu. İsyanı bastıran muharip tümenlerden biri idi. Fakat bunların son zamanlarda Arnavutluk'ta hiç etkinlikleri kalmamıştı. Muhtar Paşa hükümeti iktidara geldikten sonra, bunlar Arnavutluk'ta çok hakaret görmüşler. Bu hakaret o dereceye kadar varmış ki, silâhlı Arnavutlar bunların kışlalarına geçip silâh atarak alay ederlermiş. Ben bunları, sonradan görüştüğüm "Nizamiye On Birinci Tümeni" subaylarından işittim. Bu asker, ayağının tozuyla Doğu cephesine geçerek o gün ileri mevzilerde savaşarak düşmanı oyalayan birliklere katıldı. Ve aynı gün de savaşa başladı. Subaylar bu günlerin savaşlarını sonra bize anlatıyorlardı. Bu savaşlarda Bulgarları geriye püskürtmüşler. Asker son derece saldırıyor ve daima ilerliyormuş. Bugünlerde savaşan birliklere düzenli Kolordu diyorlar. Fakat ne yaptılar? Hata ve sevapları neden ibarettir? Bunları bilemem. Çünkü asker değilim. Lâkin işittiğime göre, hareket başarı ile sonuçlanırken, sonradan baş gösteren hatalardan asker fena hâlde bozulmaya başlamış ve gerilemeye mecbur olmuştur. Aynı günlerde Havsa ve Hasköy yörelerinde bulunan Dördüncü Kolordu da bir şey yapamamış. İlk başarısızlık, zannedersem bugünlerde baş göstermiştir. Çünkü kaleden çıkan düzenli Kolordu ile Abuk Paşa Kolordusu birbirleri ile bağlantı kuracaklarmış. Bunlar olmamış. Velhasıl bin türlü laflar. Biz bunları çok zaman sonra öğrenebildik. Benim bildiklerim böyle derme çatma şeylerden ibarettir. Lâkin özet olarak şunu diyebilirim ki, savaş güzel idare edilmemiştir.

Ben, o gün öğle üzeri istasyonda bulunuyor, Mazhar Bey'in annesini trene bindirmeye çalışıyordum. Bugün bir kol da, Mustafa Paşa yönlerindeki Kadıköy önlerinde savaşıyor ve top sesleri istasyondan işitiliyordu. Birçok kimse Maraş Köprüsü'ne doğru gidip top ve tüfek seslerini daha yakından görmek ve işitmek istiyordu. Bugünkü durum, evvelki güne oranla daha şiddetlice idi. Bir katar hazırlandı. Kadınları bindirdik. Birçok erkek de beraber gidiyordu.

Önce bir tren ile ağır topçular geldi. Yani bir tabur ağır sahra, bir tabur da ağır obüs geldi ki, bunların kaleye birçok faydaları olmuştur. Bu taburlar İtalya Savaşı dolayısıyla sahil boylarına yerleştirilmek üzere evvelce Edirne'den gitmişlerdi. Bu defa döndüler.

Bugün İstanbul'dan gelen gazeteleri okuduk. İşte bunlar Edirne'ye gelen son postanın gazeteleridir. Bu tarihte posta ulaştırması kesilmiş, yalnız trenler işlemiştir. O gün gelen gazeteleri okuyunca canım sıkıldı. Çünkü pek çok yalanlar gördüm. Biz savaş yerinde bulunduğumuz hâlde böyle şeylerden haberimiz yoktu. Bulgarlar, kale yanına yeni gelmişlerdi. Hâlbuki gazeteler, Osmanlı askerlerinin Mustafa Paşa kasabası üzerinden geçerek Bulgaristan içlerine doğru gittiğini yazıyordu. Bunun gibi daha birçok yanlış beyanlar vardı.

Şurada bir şey daha eklemeliyim...

Kale kumandanının İsmail Paşa olduğunu daha önce yazdım. İsmail Paşa şehrin idaresine bakıyor, savaşa katılmıyordu. Savaşı idare eden Topçu Feriki Şükrü Paşa idi. Kurmayları da Binbaşı Fuat Bey'le Yüzbaşı Remzi Bey'di.**

10 EKİM ÇARŞAMBA

Bugün yağmurlu bir gündür. Sabahtan yağmur yağmaya başlamıştı. Doğu ve Batı yönlerinde, yani kale dışında savaş devam ediyor, şehre yaralılar geliyordu. Asker su ve çamur içinde idi. Kıyık Caddesinden bir Bulgar esiri getiriyorlardı. Esirin başı sargılarla sarılmış, başından akan kanlarla her tarafı berbat olmuştu. Ayakları çıplak idi. Bu gördüğüm ve o güne kadar alışmamış olduğum bir görüntü idi. Bundan sonra yük hayvanları ve arabalarla bizim yaralılarımız geliyordu. Kimisi ayağından, kimisi kolundan vurulmuştu. Pantolonları kan içinde kalmıştı. Bunlarla görüştüm. Gâzalarını tebrik ettim. Savaşın devam ettiğini söylüyorlardı. İşte, hep bu savaşları, evvelce yazdığım düzenli kale Kolordusu yapıyordu.

Burada biraz da Edirne Müstahfızlarından bahsetmek isterim.

Edirne çevresinde savaş devam ettiği sırada, Müstahfızlar da tren hattının korunması

**Sonra general olan ve "Balkan harbinde Edirne kale muharebeleri" adlı iki cilt eserin yazarı Remzi Yiğitgüden.

ile görevlendirilmişti. Müstahfızlar martin tüfekleri ile donatılmıştı. İşte bugünlerde, ne yazık ki bunlardan hiç faydalanılamadığı gibi pek çok zararları görüldü. Bulundukları yerleri bırakarak durmadan kaçıyorlardı. Niçin kaçtıkları sorulduğunda: "Bulgarların çok kalabalık geldiklerini, her ne kadar savunmuş iseler de dayanma imkânı kalmadığını, önce subayların kaçtıklarını, kendilerini yalnız bıraktıklarını" anlatıyorlar, bin türlü yalan uyduruyorlardı. Bunların içlerinde kırkbeşlik-ellilik adamlar vardı. Hatta bir kısmı eline hiç silâh almamış gibiydiler. Gerçi Bulgarların ellerinde bulunan seri ateşli tüfeklere karşı martin ile savunma mümkün değil ise de, hiç olmazsa bunlardan bir parça olsun faydalanılırdı. Bugünlerde kaçmak moda şeklini aldı. Müstahfızlar falan yeri bırakıp kaçmışlar. Sebebi, Bulgarların süvarisi geliyormuş! Gelen süvari küçük bir birlikten ibaret, o yerde bulunan Müstahfızlar avcıya yatarak ateş açmış olsalar Bulgar süvarisi bunlara hiçbir şey yapamaz. Hâlbuki bunların birçoklarını Bulgar süvarileri hat boyunda yaraladılar. Bundan sonra iş rezâlet oldu... Harpten kaçmak Redif ve İhtiyatlara da bulaştı. Nizamiye taburlarına verilmiş olan ihtiyarlardan subaylar şikâyetçi idi. Bunlar da devamlı kaçıyorlarmış.

Müslüman olmayanların kaçışı bütün askerlerin düzenini bozdu. Askerde düzensizlik başladı. Kaçanlar, şehir içerisinde toplanarak Sultan Selim Hapishanesine gönderiliyordu. Günler geçtiği hâlde sıkıyönetim mahkemelerince kendilerine bir ceza verilmiyordu. Bizim işittiğimiz, savaştan kaçanların cezası idamdır. Kimseyi asmıyorlardı. Sonra sebebini öğrendik. Şükrü Paşa idam taraftarı değilmiş, ecnebilere karşı fena bir manzara olacakmış. Bunları ben, Müstâhkem Mevkii'e mensup subaylardan işittim. Ne dereceye kadar doğru olduğunu bilemem. Lâkin iş kendini gösteriyordu. Eğer bugünlerde kaçan birkaç asker idam edilse idi, ilerde göreceğimizi felâketler ve kaçışlar başımıza gelmezdi. Bu yazdıklarımın doğruluğunu bütün kale subayları ile doğrulayabilirim. (Bkz. *Yan sayfada Hurıç Kolordusu Kuruluş Krokisi)*

General Remzi Yiğitgüden 1912-1913 Balkan Harbi'nde Edirne Kale Muharebeleri kitabının 108-111'inci sayfalarında bu görüşün geniş bir tahlilini yapmış olup, sonuçta yine güncede belirtilen fikirler üzerinde birlik olunduğu görülmektedir. Açıklamanın bir bölümünde ise şöyle diyor:

"Asker şiddet ve ciddiyetine yakışmayan, boş bir rezâlet veya herhangi bir siyasî parti mensuplarını incitmemek gibi diplomatik endişeler, kale yetki yönetmeliğinin tamamen uygulanmasına imkân vermemişti. Hâlbuki, Kale Komutanlığı, elindeki yönetmelik gereği olarak kalede mutlâk bir hâkim durumunda bulunuyor, istediğini asmak ve istediğini istediği kadar ödüllendirmek hakkını taşıyordu. Bu hükümlerden faydalanılmamıştır. Komuta heyetleri arasında daha başlangıçta ne yukarıya, ne de aşağıya doğru karşılıklı bir güven ve samimi bir anlaşma yoktu.Komuta heyeti işte bu ruhî yapı içerisinde yaşarken, bütün Edirne yöresinin çocuklarından oluşan Redif Kıt'aları memleketlerinin istilâ edildiğini duydukça ve hem de silâh omuza bir vaziyette kaleyi terk için fırsat kolluyordu."[7]

7- Yiğitgüden Remzi, A. E. Sayfa 110.

Huruç Kolordusu Kuruluşu
9 Ekim 1328 [22 Ekim 1912]

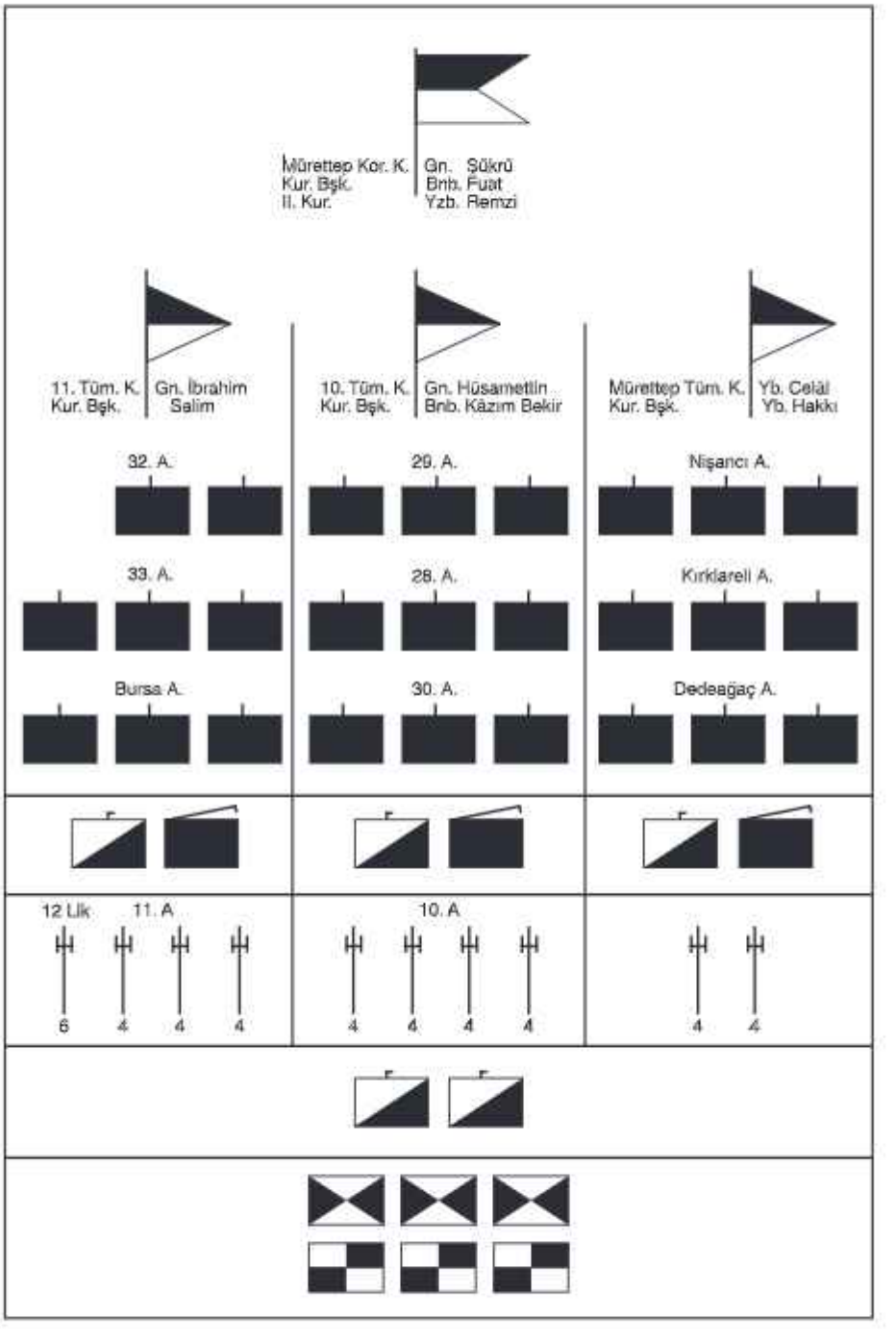

11 EKİM PERŞEMBE

Gece saat iki sıralarında Arnavutköy, Yassıtepe, Karagöz Kemer tabyalar üzerine düşman tarafından şiddetli bir ateş açıldı. Bu, kalenin ilk savaşı oluyordu. Mazhar Beylerde bulunuyordum. Hepimiz pencerelerden koşarak savaşı seyrediyorduk. İstihkâmların üzerinde şarapneller kandil gibi açılıyordu. Bunları ilk defa görüyorduk. Tüfek ateşi sürekli olarak devam ediyordu. Şarapnellerin dağılımı, kırılım yükseklikleri fazla imiş. Bir zarar yapamazmış. Ateş devam ediyor. Kale de karşılık veriyordu. Herkesi bir korku sardı. Okuma bilenler, devamlı Sûre-i Fetih (Kur'andaki Fetih Sûresi: İnna fetâhneleke fethen mübina...) okuyorlardı. Herkeste bir heyecan vardı. Ben, soğukkanlılığımı korumak istediğim hâlde başaramıyor isem de yine de belli etmiyordum. Mazhar Bey anlatıyordu: Düşman gece baskını yapıyor. Kuşatma toplarını bizim karşımıza yerleştirmiş, top ateşi altında piyadesi ilerliyormuş. Sonra ne olacak? Bizim tabyalarımıza girecekler. Bu gibi konuşmalar insanı korkutuyor, ürkütüyordu. Ateş, üç çeyrek saat kadar sürdü. O gece uyku uyumak imkânsızdı. Giysilerimizle yattık. Ara sıra tabyalardan top atılıyordu. Biz de, uyur-uyanık bir hâlde bulunuyorduk. Sabaha karşı saat onda yeniden ateş başladı. Derhâl yataklarımızdan kalktık. Tüfek sesleri daha da fazlalaştı. Bize öyle geliyordu ki, Bulgarlar Yıldırım yönünden şehre giriyordu. Heyecan içinde yarım saat devam eden bu savaşı da geçirdik. Her taraf karanlık idi. Hemen sabah olmasını bekliyorduk. Sıkıyönetim olduğu için sokağa çıkamıyorduk.

Sabah saat on ikide (ezanî saat), her taraf ağarmaya başladığı sırada evden çıktım. Kadınlar kapıların arkasında sandalyelerin üzerinde çarşafları ile oturuyorlardı. Bunların, daha çok korktukları anlaşılıyordu. Karanfiloğlu Çarşısında kahveler açılmıştı. Orada rastladığım birkaç kişiye ne var ne yok diye sordum. Herkes üzgün bir şekilde bir şey anlayamadığını söylüyordu. Ben, bu gece savaşından birçok faydalar sağlanmış ve düşmana kayıplar verdirilmiş, şöyle olmuş, böyle gitmiş gibi haberler işiteyim istiyordum. Böyle bir söz kimsenin ağzında yoktu. Sabah namazını Eski Cami'de kılarak çıktım. Yeni İmaret'e teyzeme gittim. Yolda bazı köylülere rastladım. Görüşüyorlar, akşamki savaşı anlatıyorlardı. Bu savaştan pek çok fayda sağlanmış, Kazan Ovası şapka kesilmiş, yani düşmana birçok kayıplar verdirilmiş. Bunları işittikçe memnun oluyor ve kimin anlattığını soruyordum. Şimdi oradan bir Jandarma gelmiş. İşte o anlatıyor diyorlardı. Akşamki ateş boşuna bir şeymiş. Bir taraftan atılan bu silâh sesine bütün cephe ateş açmış. Bunun üzerine Bulgarlar da ateş açmış. Bir gürültüdür, olmuş. Neticede bir amaca varılmamış. Sonra öğrendiğimize göre işin aslı da bundan ibaret imiş.

"1328 (1912) Ekim'inin 11'inci günü akşamı geç vakit düşmanın şehrin Batı Cephesine karşı açtığı top ateşi, derin uykuda yatan halkı şaşırtmış, yataklarından fırlatmış idi. Bu şaşkınlığa savunucuların gereğinden fazla bir telaş ile kaleden karşılık verilen şiddetli bir ateş de sebep olmuştu."[8] Lâkin o gün iş bununla kalmadı. Şehir halkı bir kere yerinden oynadı. Arabalar istasyona insan ve eşya taşıyordu. Landonlar bir lira,

8- Dr. Rıfat Osman A.E, S. 78.

biriçkalar üçer mecidiyeye bir sefer yapıyorlardı. Çarşılarda araba bulmak imkânsızdı. İstasyondan boş dönen arabaları istasyon yolunda bekleyenler hemen tutuyorlardı. Edirne'den gitmeye niyetli olmayan birtakım adamları o gün giderken gördüm. Mazhar Bey'le ben o gün istasyona gidip yolcuların halini görmek istiyorduk. Araba bulamadık. İstasyona giden arabalar tavanlara kadar insan ve eşya dolu olarak geçiyorlardı. Çarşıda bir kahveye oturarak bunu biraz seyrettik. Sokaklarda asker ve subay olarak kimse yoktu. Herkes görevinin başında bulunuyordu. Ara sıra istihkâmlardan top sesleri işitiliyordu. Bu durumda akşam oldu. O gece kaleden top atılmadı. Her tarafta bir sessizlik vardı. O gün İstanbul'a gidecek yolcular çok kalabalık olduğundan, eşya vagonlarına konularak gece saat yedide Edirne'den hareket etmişler. Kuleliburgaz'a kadar gitmişler. Orada yolun bozuk olduğu anlaşılınca, katar yolcularını Dedeağaç'a götürmüşler. Her ne sebebe dayanıyor bilemiyorum. Tekrar Kuleli istasyonuna getirmiş, oradan da İstanbul'a hareket etmişler.

Yollarda ne kadar zorluk ve eziyet çektiklerini tabii kendileri bilirler. Bizim bunlardan haberimiz olmadı.

12 EKİM CUMA

Bugün etrafta savaşan düzenli birlikler kaleye çekildi. Çarşılarda subaylar görülmeye başladı. Herkes kendi gördüğünü bin bir türlü anlatıyordu. Tanıdıklarımızın yanına giderek bilgi soruyorduk. Bu savaşlarda, Bulgarlar bizim askerlere karşı bazı hileler kullanmışlar, bu hilelerden de başarılı olmuşlar. Bursa Çekirge taburuna karşı abdest borusu çalarak ve Ezânı Muhammedî okuyarak "Padişahım çok yaşa" diye bağırmışlar. "Atmayınız, biz de sizdeniz" demişler. Bizim askerleri kandırarak epeyce kayıp verdirmişler.

Kale bugün bir bildiri yayınlayarak kale dışında düşmanla savaşan düzenli tümenin görevini üstün başarı ile tamamladığını ve bundan sonra kaleye çekilerek büyükbabaları olan Plevne savunucularına benzemeğe çalışacaklarını duyurdu. İşin içine Plevne savunucuları girince meselenin uzayacağı anlaşıldı. Lâkin Kolordular ne yapıyordu? Niçin gelmiyordu? Bu, herkese merak idi. Bin türlü söylentiler çıkıyordu. Kolordular Havsa'da imiş, yok Hasköy yönlerinde ilerliyorlarmış. Her ağızda bir değişik anlatış vardı diyebiliriz.

13 EKİM CUMARTESİ

Bugünün gecesi de sessizlik içinde geçti. Gündüz toplar aralıklı olarak kaleden ateş ediyordu. Bunlar için anlatılanlar değişik idi. Düşmanı görüp de atıyorlarmış, yok kumandan emir vermiş, bir tek Bulgar askeri görülse atılacakmış. Diğer söylenti de, Sarayakpınar'da Bulgarlar istihkâm yapıyormuş, onları oyalamak için atıyorlarmış. Bugünün akılda kalanı bundan ibarettir.

14 EKİM PAZAR

Bugünün gecesi ve gündüzü kaleden hiçbir hareket görülmedi. Kale bir bildiri yayınladı. Kırklareli'ndeki Hilmi Bey'in askerî bilgi ve becerisinden bahsediyorlardı. Hatta bugünkü kurmayların, Hilmi Bey'in öğrencileri olduğunu söylüyorlardı. Bu habere çok memnun olduk. Bugünlerde top seslerine alıştık. Bu sesler artık bize olağan gelmeye başladı. Ekim'in on dördüncü gecesi Edirne'den İstanbul'a bir tren hareket etti. Bu tren hasta ve yaralıları götürüyordu. Bu katardan sonra Edirne ile İstanbul arasındaki trenlerin geliş gidişi kaldırılmıştı. İstanbul'dan gelen bir telgrafta, Edirne istasyonunda bulunan tüm makine ve vagonların Çorlu'ya hareketi emredilmişti.

15 EKİM PAZARTESİ

Bugün Edirne Kalesi'nde askerî hareket görülmedi ve tüfek sesi de yoktu. Salı günü düşmana Maraş tarafından baskın harekâtı yapılacağından, Birliklerin hazırlandığını işittim. Bugün de böyle geçti.

HURUÇ HAREKETİ[9]

1- "Asıl huruç Maraş mıntıkasından yapılacaktı. Yarbay Celâl komutasında üç Nizamiye Alayı, üç makineli tüfek bölüğü, bir süvari ve dört batarya çıkartıldı.

2- Maraş'ta yapılacak hücumu önlemek üzere aynı günde Batı Cephesinde General Hüsamettin komutasında iki koldan bir huruç tertip edilmişti ki, buraya ayrılan kuvvet de bir tümenden fazlaydı. Ayrıca Yassıtepe'den de iki redif taburu çıkarılarak, General Hüsamettin kuvvetlerinin sağ yanı takviye edilmek istenmişti.

Binaenaleyh, 16 Ekim günü sağdan sola gittikçe kuvvetlenmek üzere dört kolla bir huruç yayılıyordu. Bu huruç kuvvetlerinin kuruluşu şöyledir. *(Bkz. Yan sayfada Huruç Kuvvetleri krokisi)*

16 EKİM SALI

Salı gecesi baskına katılacak olan birlik, hava karardıktan sonra kışladan hareket etti. Baskın, Maraş önlerinde olacaktı. Haber aldığıma göre, kalenin süvari keşif kolu Maraş önlerinde keşif yaparak düşmanı orada zayıf görmüş ve böyle bir rapor vermişti. Bunun üzerine Kale Kurmayları bu baskını düzenlemişlerdi. Bu hareket gayet gizli tutuluyordu. Maraş denilen yer, silâhsız bir yerdi. Buranın silâhlandırılması savaş başladıktan sonra yapılmıştı. Eğer düşman buranın silâhsız olduğunu evvelce bilip hücumu oradan yapsaydı, bu hâkim tepeleri eline geçirerek daha ilk günlerde şehri bombardımana başlayacaktı. Maraş öyle bir yerdir ki, tıpkı akça tahtasına benzer. Ben, gidip oralarını gezdim ve gördüm. Bizim için oralarda askeri harekette bulunmak çok zordu. Çünkü

9- Yiğitgüden Remzi. A.E. S.117.

16 Ekim Huruç Kuvvetleri

Maraş cephesi huruç kolu

K. Yz. Celâl

Kur. Bşk. Yzb. İsmail Hakkı

4. Niş. A.

28. A.

33. A.

Garp cephesi nümayiş kolu

K. Gn. Hüsamettin

Kur. Bşk. Bnb. Kâzım (Karabekir)

29. A.

30. A.

Edirne Tüm. de 1R. A.

10. A

11. A. 1. Tb.

II Tb. 2. Bl.

1/2 Bl.

1/2 Bl.

akça tahtasına benzettiğim bu arazinin dar tarafı bizim elimizde, geniş tarafı ise Bulgarlarda idi. Burada mevzi değiştirmek bizim için zordu. Hatta savaşın başlangıcında işittiğime göre, kumandanlar buradan ümitlerini keserek burasını terk etmek niyetindelermiş. Kalenin en kanlı savaşları Maraş'ta olmuştur. Kale savaşlarında Maraş savaşları kadar şiddetli bir savaş kalenin hiçbir tarafında olmamıştır. Maraş baskını için giden birlikler gece saat yedide piyade ateşine başladılar. Bu çarpışmalar karşılıklı olarak sabaha kadar sürdü. Asıl savaş sabah saat ikide başladı. Maraş tarafından gelen top sesleri şehrin pencerelerini sarsıyordu. Toplar, batarya batarya grup ateşi yaptıklarından top seslerinde hiç ara yoktu. Yüksek bir evden dürbünle savaşı seyrettik. Her iki taraftan yağmur gibi şarapneller yağıyordu. Maraş tepeleri ateş içinde yanıyordu.

Bu savaşlar çok ünlüdür. Buna 15/16 Savaşı derler. Akşam saat on ikide toplar yine patlıyordu. Fakat eski şiddeti kalmamıştı. Her taraf karardıktan sonra ateş kesildi. Gece sessizlik içinde geçti. Arkadaşım Mümtaz, Topçu Yüzbaşısı İsmail Hakkı Bey, bu salı günkü savaşta bacağının kabasından piyade kurşunu ile yaralanmıştı. Topçu subaylarının piyade kurşunu ile yaralanması biraz gariptir. Çünkü batarya kumandanları korumalı bir yerde bulunurlar. Bataryalarını oradan idare ederler. Bizim İsmail Hakkı Bey

26 Mart 1913 General Vazof telefonda...

hırsından, düşmana çok kayıp verdirmek için düşman piyadesinin kurşun menziline kadar topları yaklaştırmış, ondan sonra grup ateşine başlayarak hepsini perişan etmiş ise de kendi de yaralanmış. Bugünkü çıkış hareketi sonucunda ne elde edildi? Subayların dediğine göre, faydası şöyle dursun, bize çok zararları oldu. Bunları kendi aklımdan, değerlendirmemden yazıyorum. Gördüğüm subayların hepsinin anlattığına bakılırsa, savaşın iyi idare edilmediği ve düşman kuvvetleri hakkında yanlış keşif yapıldığı anlaşılıyordu. O gün baskın harekâtına Gümülcine Tümeni katılmış. Önce bunlar bozulmaya ve kaçmaya başlamışlar. Bunun üzerine diğer asker de bozulmaya başlamış. Gittikçe işin korkunçluğu artıyormuş. Hemen Nizamiye Tümenlerini sürmüşler. Diğer birlikler de bunlara karıştırılarak savaşın önü alınabilmiş. Bu savaşta düşmana bir makineli tüfek, iki mantilli top, iki cephane arabası kaptırılmış ve düşman, bulundukları yerden bir karış bile geri çekilmemişti. Yanlış bir keşif yapmak yüzünden bu savaşta pek çok kayıplara uğradık.

"... Maraş kuşatmasında bugünkü Bulgar zayiatı; 1 subay, 5 erbaş, 53 er ölü ile 6 subay, 38 erbaş, 498 er yaralı ve 7 gaibe ki, toplam 608 kişi zayiata mâl olmuştur. Türkler ise 2 subay ile 101 er şehit ve 110 subayla 480 er yaralı zayiat vermişlerdir.

Bu ikinci huruçtan sonra 20 Ekim'e kadar devam eden günler sükûnetle geçmiş, huruçtan meydana gelen zayiatın tamamlanması ile uğraşılmış ve süvari kıt'alarıyla her gün keşfe devam olunmuştur."[10]

17 EKİM ÇARŞAMBA

Gecesi sessizlik içinde geçti. Gündüzün, Maraş tarafından ufak tefek çarpışmalar olduğu işitiliyordu. Bunlar ileri karakollarda olan tüfek savaşlarıdır. Bunlara bazen topçular da katılıyorlar. Bu gibi çarpışmalar kalenin cephesinde hemen her zaman olur.

18 EKİM PERŞEMBE

Bugün Mazhar Bey'le öğleden sonra Karaağaç'taki Fransız Hastanesine giderek yaralı olan İsmail Hakkı Bey'i ziyaret ettik. İsmail Hakkı Bey'e güzel bir oda verilmişti. Yanına girdiğimiz zaman bacağından çıkarılan kurşunla oynuyordu. Kendisini alnından öptüm. Gâzasını kutladım. Hastanede oturduğumuz süre içinde, Kazantepe ve Maraş taraflarında ufak tefek çarpışmalar ve top ateşleri sürüyordu. Hakkı Bey bize savaşı anlattı. Bulgarları beğeniyordu. Bunlar Balkanların Japonları diyordu. Düşman olmakla beraber, her hareketlerini gayet düzenli yaptıklarını, böyle sürerse, kaledeki askerin bunlara karşı bir şey beceremeyeceğini söylüyordu. Bizim ise böyle laflardan canımız sıkıldı. Kendisine veda ederek hastaneden çıktık. Hakkı Bey'i, ifadelerinde abartılı buluyorduk. Kendisini karamsarlıkla suçladık. Sonra anlaşıldı ki, bu arkadaşımızın yargısı pek doğru imiş.

10- Yiğitgüden Remzi, A.E. S.121.

Bulgarlar, savaşları siper sayesinde kazanırlar. Kendilerinin ilk işleri, bir adım ilerledikleri gibi, yanlarında bulunan küreklerle siper yapmaktır. İlk Hat'ta bulunanlar bir baş siperi yaparlar. Bunu yaptıktan sonra kendisini biraz daha ileriye atarak evvelce yapmış olduğu baş siperini geride bulunan birliğe bırakır. Ve kendisi, tuttuğu noktada boş durmayıp yine bir baş siperi yapmakla uğraşır. Evvelce yapılan baş siperlerine sokulan birlik bu siperi derhâl diz siperi yapar. Bunlar böyle ilerledikçe baş siperi diz, diz siperi de boy siperi hâlini alır. Diğerleri yattıkları yerlerden birbirlerine direk ve tahta uzatarak bunların üzerlerini örterler. Subayların ifadelerine göre, Bulgarlar sipercilikte olan becerileri sayesinde, şiddetli top ateşi altında kaldıkları hâlde bu görevlerinden geri kalmamışlar. Bulgar, içerisine girdiği siperi pek çabuk bırakmaz. Siperin değerini takdir eder ve sonuna kadar dayanır. Kale savaşlarında en birinci şart, piyadenin güçlü ve dayanıklı olmasıdır. Piyade güçlü olmaz ise topçu bir iş göremez. İşte bugün ziyaretimizde Hakkı Bey Bulgarların bu gibi hareketlerinden bahsetti. Bizim de canımız sıkıldı. Bu sözlerin pek doğru olduğunu zaman gösterdi.

19 EKİM CUMA

Önemli bir hareket yoktur. Kaleden ara sıra toplar atılır.

20 EKİM CUMARTESİ

Ada nahiyesi bugüne kadar göç etmemiş ve köyler bozulmamış idi. Dimetoka taraflarında bulunan yerli Hıristiyanlar bunlara hücuma başlayınca bunlar da kaleye çekilmeye başladılar. Lâkin kaleye girmek kolay değildi. Bunlar, evvelâ tel örgülere kadar gelirler, kale bunları kabul etmez. Bir iki gün tel dışında bekletilir, yağmurda, çamurda kalırlar. Ondan sonra bin zorlukla kaleye kabul olunurlar. Bunun sebebini kale kurmaylarına soranlar şu cevabı almışlardır: "Kale halkı kalabalık olacak, sonra yiyecek sıkıntısı çekilecekmiş. Kalede yiyecek biterse bütün kale halkının ölme olasılığı bulunduğundan bu kadar kimseyi öldürmektense, köylüleri kale dışında bırakıp kale halkını onlara tercih ederlermiş." Yani çok kimsenin yok olacağına daha az kimsenin yok olması daha iyi imiş. Bu söz, Kale Kurmayı olan Binbaşı Fuat Bey'den işitilmiştir. Bu kurmayın yargısına bakınız! İşte, kalenin yazgısı bunların eline bırakılmıştı. Savaş başlamadan evvel tüm köylüler başvurdular. O zaman hepsi yiyecek tahılları ile geliyordu. Kabul olunmamışlar, bu defa yiyeceksiz ve çıplak olarak geldiler. Bir iki gün eziyetten sonra ister istemez kabul edildiler. Ben bu kadar yazacağım. Daha fazla yazabilirim. Kişilere dokunmaktan çekindiğim için bu kadarla yetineceğim. Daha çok yazanlar da bulunur.

Bugün kale duyurusu yayınladı. Kolorduların saldırı hareketlerine başladıkları belirtiliyordu. Herkes sevindi. Birkaç güne kadar Ordular kaleye yaklaşıyorlar, kale de Doğu Cephesinden çıkış hareketi yaparak bizi kuşatmadan kurtarıyordu. Kaleden zaman zaman patlatılan toplarla akşam oldu.

21 EKİM PAZAR

Sabahleyin, öğlen üzeri, akşam üzeri Batı Cephesinde bulunan düşman tarafından kalelere şarapneller atıldı. Kaleden bunlara karşılık verildi.

22 EKİM PAZARTESİ

Sabahleyin kalelerden toplar atıldı. Bunlar önemsiz şeylerdi. Bulgarlar, Kayapa köyüne geldikleri zaman Edirne'nin suyunu kestiler. Çeşmelere ve hamamlara su gelmediğinden hamamlar kapandı. Halk, kuyu ve nehir sularını içiyordu. Evlerinde yanar hamamları bulunanlar, kuyulardan su çekip hamamlarında ısıtarak yıkanıyorlardı. Arkadaşımız, vilâyet eski tercümanı İbrahim Efendi'nin evinde yanar hamam olduğundan, bugün özel olarak bize hamamı yaktı. Orada gidip yıkandık. Kuşatmada böyle bir hamam yapmak herkese nasip olur şeylerden değildir. Bugünlerde piyasada şeker bulunmuyordu. Kimin elinde şeker varsa sakladı. Mevki'i Müstâhkem Komutanlığı şekere dört buçuk kuruş fiyat koyarak fazla fiyatla satanların askerî mahkemece cezalandırılacaklarını duyurdu. Bunun üzerine şeker tamamen ortadan kalktı. Eğer bu duyuru olmasa idi, belki yedi-sekiz-on kuruşa kadar şeker bulmak mümkün olacaktı. Tuz işi de tıpkı böyle oldu. Biz bunları yine buluyorduk. Lâkin gayet gizli satılıyor ve birkaç elden geçiyordu. Satan adamın kim olduğu belli olmuyordu. Bir okka şeker, aracılarla elden ele geçerek, üç dört kişi bu satıştan faydalanıyordu. Bugünlerde şeker gizli olarak Bir Mecidiyeye alınır iken, daha sonra Yüz Kuruşa kadar çıktı. Sonra, bir zaman geldi ki Yüz Kuruşa da bulunamadı. Tuz Seksen Kuruşa satıldı.

Bugün, muhtarlar Mahalleleri gezerek ne kadar göçmen var ise hazır olmalarını ve Çarşamba günü hazırlanacak bir kervan ile Uzunköprü tarafına gönderileceklerini haber verdiler.

22 EKİM SALI

Bugün gezici bir birlik Doğu Cephesinde Sazlıdere yönüne, diğer bir birlik de Güney Cephesinden hareket edip Pamukdere taraflarına doğru ilerlemiş iseler de, hiçbir şeye rastlayamadıklarından akşam üzeri geri dönmüşlerdir. Diğer cephelerden aralıklı atılan toplarla akşam oldu.

24 EKİM ÇARŞAMBA

Bugün Maraş ve Karagöz Tabya yönlerinde epeyce savaş oldu. Kalelerden şiddetli bombardıman yapıldı. Sonucun ne olduğunu anlayamadım. İsmail Hakkı Bey hastaneden evine geldiğinden, Mazhar Bey ile gidip kendisi ile görüştük. Hakkı Bey bugün bize biraz teselli verdi. Böyle savaşlarla Bulgarların kaleyi düşüremeyeceklerini söyledi. Gece saldırılarından hiçbir fayda sağlanamaz dedi. Bugün polisler ve jandarmalar, köylüleri zorla kaleden çıkarmak için sabahtan çalışmaya başladılar. Zavallı köylülerin

bir kısmı iki gün yağmur ve çamur içinde gelerek, medreselere ve Mahalle Camilerine yerleşmişlerdi. Bunlar gitmek istemedikçe zabıta memurları zorluyordu. Kadınlar ağlıyordu. Hükümet, bunları kale dışına çıkarıp düşmana kurban verecekti. Hükümetin kendi vatandaşlarına karşı olan şu eylemine şaşmamak mümkün değildi. Köylülerin çıkarılması için emir nereden verildi? Bunu da bilmiyorduk. Karanfiloğlu Çarşısında bulunan medreselerden birinde bir köylü, polis memuruna, bir ricası olduğunu söyledi. Polis dinliyordu. Köylü dedi ki: "Efendi, çok rica ederim, Bulgar bayrağı nasıl yapılır bana öğret! Veya parasını vereyim satın al." Polis bu söze şaştı. Köylü devam etti: "Ben buraya İslâmın arasına korunmaya geldim. Sizin böyle yapacağınızı bilseydim, hiç gelmezdim. Eğer bana bir iyilik yapmak istersen, elime Bulgar bayrağı ver. Ben gidecek yerimi bilirim" dedi. Polis efendi bu sözlere kızdı. Zorlama gücünü daha ziyade artırdı. O gün zavallı köylüleri bir kafile yaparak ve yanlarına da bir bölük asker vererek kale dışına yolladılar. Lâkin ileri gitmek mümkün olmadı. Çünkü düşman kalenin her tarafını sarmış, bu zamana kadar açık bulunan Havsa'nın Ada nahiyesi Bulgarlar tarafından işgal edilmişti. Bir bölük Müstahfız askerî ne yapabilirdi? Bunlar gittikleri gibi geri döndüler. Burada şunu da belirteyim ki Ada nahiyesi bugüne kadar açık durduğu hâlde bu köylerin saman ve ekinlerini taşımadıkları gibi, taşıyacak olanlara da izin vermediler. Kim yiyecek tahıl getirmek istedi ise yasakladılar. Bu yazdıklarıma bütün Edirne halkı ve köylüler tanıktır. Bunların sebebi, bilmem, Kale kumandanından sorulacak mıdır? Bunlar; kumandan, koruyucu değil, halkın başına bir dert kesildiler. Lâkin ne çare ki vatan ve din bağlılığı, insanı böyle nazik zamanlarda susmaya davet ediyor. İnsan, bu fenalıkları gördüğü hâlde, beslediği ümit üzerine, vatanıma bir fenalık yapmayayım diyerek kumandanların yaptıklarını beğenmeye ve susmaya mecbur oluyor. Bunlar pek acı günlerdir. Ümit ederim ki, ileride bunları yazacak kalemler vardır.

25 EKİM PERŞEMBE

Bu sabah saat üç sıralarında Kazantepe tarafından başlayan top atışı gittikçe şiddetini artırarak Maraş yönlerine de bulaştı. Saatler geçtikçe ateşin ve savaşın şiddeti de artıyordu. Daha sonra, savaş Güney tarafına da bulaştı. Edirne'nin bu çevresi bugün âdeta yanıyordu. Savaş, gecenin dört buçuğuna kadar sürdü. Bu saatten sonra eski şiddetini yitirerek tüfek sesleri ve aralıklı top atışları sabaha kadar sürdü.

Bu gece Kasım'ın birinci gecesi idi.[11] Bulgarların ne olursa olsun, Maraş'ı düşürmeyi kararlaştırdıkları anlaşıldı. Bu savaşa dair sonra aldığım bilgi şöyledir: O gün Bulgarlar, Maraş'a karşı şiddetli hücumlar yapmışlar, bizim kahraman topçularımızın bu savaşta gösterdikleri direnci tarih pek parlak yazacaktır. Edirne kalesinin ünlü savaşlarından biri de budur. Buna 25/26 Savaşı derler. Bugün düşmana pek çok zayiat verilmiş ise de, bizim de yaralı ve zayiatımız çoktur. Birçok subayımız ve tabur komutanları, askere gayret vermek için avcı hatlarına kadar sokulmuşlar, bazısı şehit olmuş, bazısı da

11- Bu, eski tarihte gün hesabı ile yapılan mevsim geçitlerinden olan kısımdır.

yaralanmıştı. Subaylar bu savaşta pek çok kusur sayarlar. Savaş yine iyi idare edilmemiştir. İhtiyat ve Redif birliklerinin kaçışları bu savaşta yine baş göstermiştir. Bu savaşlarda bozgunları onaran zavallı Nizamiye Tümenleridir. Hangi kanat bozulsa derhâl oraya yetişirler ve düşmanı perişan ederler.

Burada, Maraş'ın nasıl bir yer olduğunu tarif edeyim: Maraş köyünden çıkılıp üç yüz metre ileri gidilince bir tepe vardır. Buraya "Maraş-Tepe" derler. Bu tepenin arkasına ağır obüs topları yerleştirilmiştir. Tepenin sağ ve sol kanatları ovadır. Sağ tarafı tren yolu, daha öbür tarafı şehirdir. Sağ kanattan düşmana ilerlemek ihtimali yok gibidir. Sol kanat ise ova olmakla beraber, bataklık ve ağaçlıktır. Lâkin düşman tarafından hücuma burası uygundur. Bu Maraş-Tepe'nin sol gerisine gezici bataryalar yerleştirilmiştir. Bunların yerleri hiç uygun değildi. Adeta açıktan ateş ediyorlardı. Onlar düşman toplarını göremedikleri hâlde, düşman onları istediği gibi görüyordu. İşte, bu kadar zorluklar içinde topçularımız pek kahramanca savaşmışlardır. Düşman Maraş'ı, Koyunlu ve Kemâl sırtlarından ateşine alıyordu. Düşünmeli ki, askerlerimiz ne kadar zorluk içinde bulunuyordu. Ben diyebilirim ki, bizim birtakım beceriksiz kumandanlarımızın kusuru olarak, en önemli noktaları düşmanın eline verdik.

Bugünün savaşını topçu subayı bir arkadaşım anlattı. İleri mevzide Topçu Yüzbaşısı Şumnulu Tevfik Efendi'nin bataryası bulunuyormuş. Tevfik Efendi'yi tanırım. Kendisi gayet ciddi ve inatçı bir zattır. O gün aralıksız ateş etmiş. Akşama doğru, bizim piyade askerleri bozulup geri çekilmeye başlamışlar. Etrafta olan topçular ağırlıkları alarak geriye çekilmişler. Tevfik Efendi, dayanıklılığını hiç yitirmeden ve piyadenin çekilmesine önem vermeden ateşe devam ediyormuş. Her taraf karanmaya başladığı sırada piyadelerimiz çekilerek Tevfik Efendi için topların kamalarını alıp çekilmekten başka çare kalmamış. Çünkü düşman epeyce yaklaşmış. Tevfik Efendi ateşe hep devam etmiş. Nihayet hava epeyce karanmış. Her iki taraf birbirlerini göremez hâle gelmiş. Lâkin topların devamlı ateş etmesi düşmanın cesaretini kırmış. Önünde piyadesi olmayan bir topçu, olduğu noktada nasıl dayanabilir? İşte Bulgarlar bu düşünceye kapılarak yanılmışlar ve gece hücumundan vazgeçmişler. Eğer bu hâli bilip o esnada zorlu bir hücum yapmış olsalardı, Maraş cephesi çoktan düşmüş olacaktı. Geride bulunan kumandanlar, Tevfik Efendi'nin ateşi kestiğini görünce esir olduğuna hükmetmişler, sonradan iş anlaşılınca bu kahramanın boynuna sarılıp alnından öpmüşler. Tevfik Efendi'nin Şevket ve Emin Efendi isminde iki teğmeni vardır. Bu savaşta bu zatların da gayretleri övülmeye değer. Bugün böyle geçtikten sonra, askerce gereken tertibat alınarak ertesi günün savaşına hazırlık yapılıyor.

"25 Ekim saat 09.35'ten itibaren Bulgarlar Maraş mıntıkasına şiddetli topçu ateşine başlamışlar ve bu ateş gittikçe şiddetini artırmıştır. Mıntıka, ancak elindeki zayıf topçu ile karşılık vermeye çalışıyordu. Düşmanın bir saldırı hazırlamakta olduğu kanaati hasıl olmuştu. Mevzide bulunan 32'inci ve 33'üncü Alaylara mevzilerini kat'iyen terk etmemeleri ve her ne pahasına olursa olsun savunmaya devam etmeleri emredildi.

Saat 19.30'da Maraş mıntıkasının her tarafı cehennemi bir ateş altında bulunuyordu.

Saat 20.45'ten itibaren felâket haberleri gelmeye başladı.

Yeni ileri sürülmüş olan 33'üncü Alayın 3'üncü taburundan gelen raporda, tabur komutanı birkaç şarapnelin tabur üzerinde parçalanmasıyla 3 subayla 30-40 erden ibaret bir kuvvetle muharebe hattına katıldığı bildiriliyordu. 32'inci Alay tamamen dağılmıştı. 33'üncü Alay siperlerinin düşman eline geçtiği ve artık felâketin baş göstermekte olduğu zannolunuyordu. Ya muzaffer olmak veya ölmek için kesin kararını vermiş mıntıka komutanı General İbrahim, topçuların derhâl topları başına gitmelerini ve orada ölmelerini, aksi takdirde derhâl kurşuna dizileceklerini bildirdi. Gecenin etkisi ve bilhassa Müslüman olmayan bazı unsurların gerilerde karşıt yönden yaptıkları ateşler, düşmanın cehennemi ateşi ile birleşiyorlar ve ileri hatlara kadar gerilerde de bir karmakarışıklık hüküm sürüyordu.

25-26 Ekim gecesi 32'inci Alay bölgesinde geçen üzücü olaylara rağmen diğer birçok birlikler fedakârane muharebeler yapmışlar ve tek vak'alar hâlinde kalmakla beraber pek çok kahramanlıklar görülmüştür."[12]

Birinci Tümen Komutanlığı da yapmış olan 4'üncü Nişancı Alay Komutanı Celâl, Bulgar Generali Kirkof'tan naklen şöyle anlatıyor:

"26 Ekim günü yapılan karşı saldırı ile Yeşil Tepe'ye atılan düşman Mt.lerini yerleştirerek savunmaya çalışıyordu. 4. Nişancı Alayının 2. Taburu buraya saldırmak istiyorsa da Mt'ların ateşi karşısında başaramıyordu. Altıncı bölükten Karahisarlı Hüseyin Çavuş yanına aldığı üç-dört kahramanla düşman mevzilerine atılımca Mt'ları kaçıyor, fakat Hüseyin Çavuş tüfek başında kalmış olan düşman Bulgar subaylarının yakasından yakalayarak beraberce tepeden aşağıya yuvarlanıyorlar. Hüseyin Çavuş, elinden kurtulmak için çabalayan Bulgar subayını sırtına alarak geri getirirken, bir düşman kurşununun isabetiyle şehit oluyordu. Aynı kurşun Bulgar subayını da telef ediyor. Bunun üzerine düşman tekrar tepeye saldırıyor. Nişancı Taburunun bundan sonra yaptığı teşebbüsler de bir sonuç vermediğinden artık hücumdan vazgeçiliyor ve karanlık da basmaya başladığından her taraftan ateş kesiliyor.

Güney Cephesinde ise 25 Ekim günü cereyan eden muharebe sonunda, Kartaltepe Bulgarların eline geçmiş bulunuyordu."[13]

Dr. Rifat Osman da:

"Ekim'in 25. günü ilk defa olarak Güney Cephesinde de çatışma başladı. Bu hâl artık kalenin Bulgarlar tarafından kuşatılmasının tamamlanmış olduğunu anlatıyordu. Kalenin

12- Yiğitgüden Remzi, A.E. S. 134-138.
13- Yiğitgüden Remzi, A.E. S. 134-138

17 Aralık 1912 Arnavutluk'un bağımsızlığı kabul ediliyor

Çar Ferdinand Edirne önünde

bütün cephelerinde piyade ve topçu muharebeleri devam ediyordu. Şehrin kenar Mahalleleri, medreseleri, Camileri, mescitleri ve Kiliseleri etraf köylerin perişan ahâlisi ile dolmuş idi. Çoğu, zahirelerini getirmemişler veya kale etrafında dolaşan yağmacı Bulgar çeteleri tarafından soyulmuşlardı. Bununla beraber çivardaki erzakı kale içine çekip depolamak hususunda Kale Komutanlığına düşen görevde de pek çok kusur olduğunu söylemek gerekir."

Gaz, tuz ve şeker gibi ihtiyaçların fiyatı beş-on misli yükselmeye ve kasımın ilk haftasında ise kalmamaya ve kısa bir ihtikâr devri geçirip tamamen yok olmaya başladı.[14]

26 EKİM CUMA

Sabahtan savaşın şiddeti yine başladı. Hiç aralıksız, mısır patlağı gibi tüfek sesleri gayet açık olarak işitiliyordu. Bulunduğunuz evin üst katından dürbünle savaşı seyrediyorduk. Maraş tepesi ve ilerisinde bulunan Papaz Tepesi ateşlere yanıyordu. Düşman, bu tepelere yağmur gibi şarapnel ve lağım daneleri atıyordu. Buraları bizim topçuların mevzileri idi. Yer değiştirmek için arazi uygun değildi. O gün savaş sekize kadar gayet şiddetle devam ettiği sırada askerimiz yine bozulmuş. Bu sırada, Örnek Alayının gayet kahramanca bir süngü hücumu, galibiyeti bizim tarafımıza çevirerek düşmanı berbat ve perişan etmiş, üzgün bir hâlde bulunan kurmayların yüzünü güldürmüştür. Bulgarların ifâdesine göre, bu Maraş Savaşında yalnız Zagra Alayından bin dört yüz ölü verilmiştir. Bu 25/26 Savaşını Harp Tarihi kim bilir nasıl yazacaktı? Ne yazık ki, kalenin düşüşü ile subayların yazmış oldukları harp gazeteleri de mahvolmuştur. Öğrendiğime göre, merhum Tevfik Efendi bu 25/26 Savaşını pek iç yakıcı bir şekilde yazarak o gün yapılan hataları birer birer saymıştır.[15]

27 EKİM CUMARTESİ

Bugün öğleden sonra Mazhar Bey'le birlikte görüşmek için İsmail Hakkı Bey'in evine gittik. Biz orada iken kapının önünde bir otomobil durdu. Pencereden baktık. Kale kurmay subayları Fuat ve Remzi Beyler, yaralı olan Hakkı Bey'i ziyarete gelmişlerdi. Biz orada iken bunların gelmesine memnun oldum. Çünkü savaşa ve Kolordulara dair bilgi alacaktık. Böyle bir sırada, kale kurmayları ile özel olarak görüşmek, onlardan bilgi almak her kula nasip olur şeyden değildi. Bulunduğumuz odaya geldiler. Hakkı Bey'le biraz alay ettiler. Savaşa dair bir şey söylemiyorlardı. Bir zaman boş şeylerden bahsettikten sonra 25/26 Savaşından söz açıldı. Bu savaşın başlangıcından âdeta ümitlerinin kırıldığını, Örnek Alayın süngü hücumu üzerine savaşın renginin değiştiğini anlattılar. O günün gecesi, düşmanın yine bir hücuma kalktığını ve yine süngülerle karşılaştığını, bundan sonra rahat oturacağını anlattılar. Bu sırada Hakkı Bey kendileriyle

14- Dr. Rıfat Osman: A.E. S. 78.

15- Efenoili mumaileyh (Adı geçen efendi) sonraki savaşlarda şehit olmuştur. Kabri Timurtaş caminin avlusundadır. (Bu not, H. Rakım Ertür'e aittir.)

Fransızca görüşmeye başladı. Ben Fransızca bilmediğim için bir şey anlayamıyor isem de, âdeta anlayacakmış gibi dinliyordum. Her sözlerinde Maraş sözcüğü geçiyordu. Sohbet esnasında Kolordulardan bahsedildi. Bunlara dair bir şey söylemediler. Yalnız Remzi Bey'in ağzından "Ah! Kolordu" kelimesi çıktı. Bu söz benim hoşuma gitmedi. Öyle anlaşılıyordu ki, Kolordulardan bize fayda olmayacak. On beş güne kadar her şey belli olur denildi. Demek ki Ordular on beş güne kadar gelecekti. Hakkı Bey, kurmaylar gelmeden önce, askerî haritanın üzerinde bize, Kolorduların durumu ve Bulgar kuvai külliyesinin de ne durumda olduğunu gösterdi. O gün Hakkı Bey'in tarifine göre, Ordularımız Pınarhisar, Burgaz, Babaeski bölgesinde üç kola ayrılmış. Bir kol da Dimetoka üzerinden sarkmış. Bulgar kuvai külliyesi de, bizim bu üç Kolordumuzun arasına girmiş bulunuyordu. Hakkı Bey'in ifadesine göre, Bulgarların bu hareketi aklını yitirmişlikten başka bir şey değildi. Napolyon gibi bir kumandan olsa, Bulgar Ordusunun bugün tamamen esir olacağını söylüyordu. Bu haberlere çok memnun olduk. Biz bunları kurmay subaylar gelmeden önce görüşüyorduk. O gün, Maraş tarafından yine devamlı toplar patlıyordu. Bunların ne olduğunu misafirlerden sorduk. Dünkü savaş üzerine düşmana küçük bir gösteri yapıldığını söyledi. Misafir beyler kalktılar, bize veda ederek sofaya çıktılar. Hakkı Bey bunları uğurlamak için beraber çıkmıştı. Sofada bir süre gizli olarak Fransızca görüştüler, gittiler. Hakkı Bey yanımıza geldi. Dışarıda ne görüştüklerini sordum. Biraz düşündü. Kolorduların Silivri ve Çatalca tarafına çekildiklerini söyledi. Pek üzgündü. Bu sözler yalan değil, bir hakikatti. O gün ve gece uykum dağıldı. Daima bunları düşünüyordum. Ümitlerim havaya uçtu. Halktan pek çok kimsenin bunlardan haberi yoktu. Çok sürmedi. Bu haber kulaktan kulağa duyuldu. Şimdi yeniden ümitle bekliyorduk. Çünkü plânda bu da varmış. Kolordular Çatalca hattına çekilip düşmanı kendi memleketinden uzak bir mesafede bulundurarak yoksulluklar içinde yeneceklermiş. Bugünün hatıraları bundan ibarettir.

28 EKİM PAZAR

Kalenin bazı yönlerindeki çarpışmalarla akşam oldu. Gece saat beşte, Mazhar Beylerde yatacağımız sırada, uzaktan uzağa top sesleri işitildi. Pencerelere koşup Batı Cephesine baktık. Bulgarlar bu cephede top ateşi açmışlardı. Devamlı surette istihkâmlara şarapnel, dane atılıyordu. Tüfek sesi işitilmiyordu. Kalelerde hiçbir hareket görülmedi. Ateşe cevap vermediler. Önem vermedikleri anlaşıldı. Düşman yarım saat kadar ateş ettikten sonra ateşi keserek sustu.

29 EKİM PAZARTESİ

Kale etrafında küçük çarpışmalar oldu. Bugün öğlene kadar İstanbul ile Edirne arasında telgraf haberleşmesi devam etti. Öğleden sonra haberleşme kesildi. Düşmanın her tarafı istilâ ettiği anlaşıldı. İşte şimdi tam bir kuşatma olmuştu. Bugünlerde nehirler taşıp Ada yöresine yayılmıştı. Bu yörede düşmanın büyük bir kuvveti keşfedildiğinden, surların taşmasından faydalanılarak düşmanı sıkıştırmak için Güney Cephesine kuvvet

gönderildi. Savaş Kartaltepe karşısında olacak. Düşmanın elinde bulunan bu önemli tepe alınacaktı.

30 EKİM SALI

Sabahleyin Kazantepe tarafında şiddetli bir savaş başladı. Savaş gittikçe şiddetini artırdı. Bu savaşa Sinekli, Arda, Maraş istihkâmlarında bulunan birlikler de katıldı. O gün belediye dairesinden bu savaşa baktım. Düşman tarafından atılan daneler Sinekli ovasına düşüyor, şarapneller patlıyordu. Gelenlerden, gidenlerden bir şey anlaşılmadığı söyleniyordu. Hangi cepheden hücum edilse, düşmanın çok fazla kuvvetine rastlanıyordu. Ne zaman geldi? Ve ne zaman kale etrafına bu kadar istihkâm yapmıştı? İşte bu hâller bu milletin ne kadar çalıştığını bize gösterdi. Bugün topçuların pek şiddetli olan ateşlerine karşı düşman istihkâmları adetâ parmaklık gibi oldukları hâlde, iki-üç kişi kalıncaya kadar siperlerinde direnmişler, nihayet akşam üzeri saat sekiz kararlarında siperleri boşaltmaya başlamışlardı.

"30 Ekim günü muharebe, gün ağarması ile derhâl başlamıştı. Düşman Ardakaya sırtlarında bulunuyor ve şiddetle dayanıyordu. Öğleye doğru muharebe pek ziyade şiddetlenmiş, düşman Maraş ve Batı mıntıkalarına karşı da topçu ateşine başlamıştı. Muharebenin çok kritik bir şekil aldığı anda Kartaltepe'de bulunan mürettep alayın yakınına sürülen iki top faydalı olmuştur.

Piyade taburunun ilerlemesine rağmen bütün bataryalar düşman mevziine ateş ediyordu. Topçu ateşi altında sarsılmaya başlayan düşman saat on üç kırk beşten itibaren parça parça geriye çekilmeye başlamıştı. Akşama kadar düşman bütün mevzi'i boşaltarak kısmen Tatarköy Güney ve Batı sırtlarına, kısmen de Seymenli sırtlarına çekildi ve yalnız ateşle takip olundu. Bulgarların Kartaltepe[16] Muharebesindeki zayiatının yüzde doksanı topçu ateşindedir."[17]

İşittiğime göre, İngiliz konsolosu bizim bugünkü savaşımızı çok beğenmiş. Şimdiye kadar olan savaşları çete savaşları kabul ederek, bugünkü savaşın savaşa benzediğini söylemiş. Bazı kimseler bu savaşın Dömeke Savaşı gibi bir şey olduğunu söylediler. Galibiyet bizde kalıp Kartaltepe denilen o önemli tepe geri alındı. Korunmasına Gümülcüne Taburları bırakıldı.

31 EKİM ÇARŞAMBA

Sabaha karşı saat on iki. Batı cephesindeki Karagöz ve Yassıtepe istihkâmlarına düşman tarafından bir saldırı olmuş ise de, hiçbir etkisi olmayıp düşman püskürtülmüştür. Akşama kadar başka olay yoktur.

16- Bu Kartaltepe Maraş mıntıkasındaki Kartaltepe olup Papastepe'nin batısındadır.
17- Yiğitgüden Remzi, A.E. S.148.

Edirne müdafii Şükrü Paşa'nın makam odası

Ekim 1912 Savaş oyunu, Vranja...

1 KASIM PERŞEMBE

Bu sabah, yine saat 12.00'de, Bulgarlar Maraş'a saldırıp ateş açtılar. Bir süre savaştıktan sonra susmaya mecbur oldular. Bugünden itibaren Doğu Cephesi de savaşa başladı. Kıyak Tepesindeki istihkâmlarda ara sıra ateş başladığından, Bulgarların o tarafa henüz geldikleri anlaşılıyordu.

2 KASIM CUMA

Maraş Cephesinde sabahtan başlayan ateş öğlene doğru gittikçe şiddetini artırdı. Bulgarlar bütün kuvvetiyle Maraş'a saldırıyordu. Topların grup ateşi memleketin binalarını sarsıyordu. Bugünkü savaşta, Yüzbaşı Şumnulu Tevfik Efendi, Binbaşısı Hacı Hasan Efendi ile birlikte bataryalarının yanlarında şehit olmuşlardı. Nasıl şehit olduklarını Teğmen Şevket Efendi'den dinledim. Tevfik Efendi gözetlemede bulunuyor. Binbaşı Hacı Hasan Efendi de onun yanında bir yerde oturuyor, peynir ekmek yiyormuş. Bu sırada, bir lağım danesi tam isabet gelerek önlerine düşmüş. Topraklar havaya kalkmış. Gürültü gittikten sonra her ikisini de ruhlarını teslim etmiş olarak bulmuşlar. Ateşkes zamanında Maraş'a gittim. Bunların şehit oldukları yeri gördüm. Bu iki değerli kişinin şehit olması üzerine askerin moral gücü bozularak ağlamaya başlamışlar. Teğmenleri olan Şevket Efendi'nin son çabaları ile asker biraz geriye çekilip dinlendirilmiş, sonra bataryanın kumandası Şevket Efendi'ye verilerek bu genç çocuk ateşkes zamanına kadar orada savaşmıştır. Maraş'ın bugünkü şiddetli savaşı sürdüğü sırada Doğu Cephesi de savaş ediyordu. Bu cephede bulunan taburlar Kırkkilise, Vize, Gelibolu, Hayrabolu taburlarıdır. Bugünlerde Edirne üzerinde Bulgarların uçağı geçiyor, halka bildiri atıyordu. Bulgarlar duyurularında halka seslenerek diyordu ki: "Edirne'yi bin topla kuşattık. Geliniz, teslim olunuz. Ey Edirne halkı, sizi zalim memurların ellerinden kurtaracağız. Bulgar orduları her yerde muzafferdir" anlamında idi.

Bunun üzerine kale bir bildiri yayınladı. Asıl belgesi elimde bulunduğundan aynen yazıyorum.[18]

İLAN

1. Bulgarların uçak ile öteye beriye bildiri attıkları görüldü.

2. Adı geçen bildirideki yalanlara inanılmaması için Kale Kumandanlığı, aşağıdaki bilgiyi halka duyurur.

3. Gezici Ordumuz, düzenli olarak kahramanca savaşına devam ediyor.

18- As. T. Ve str. E. Bşk. Arş. No 6?12112, kis. 635, Dos. 10, Fih. 1-8.

4. Ordumuzun Kırkkilise, Lüleburgaz yöresine çekilmesi sırf askeri plânımız gereğindendir.

5. Komanova ve civarında perişan olan Sırp ve Bulgar ordusu artık başını kaldıramaz bir hâldedir.

6. Allah'ın yardımı ile yakın zamanda kahraman Ordumuz karşısında sırtını çevirecek olan düşmanın hâlini yakında öğrenirsiniz.

7. Kalemiz, bin topla ve yüz binlerce askere karşı koyacak ve aylarca savunabilecek bir hâldedir.

8. Kalemiz, her türlü saldırı ve hasardan korunur.

9. Bulgar bildirilerine veya diğer kötü dedikodulara kapılarak telâşa düşmeye yer yoktur. Zalim Bulgarların yaktıkları İslâm köylerinin dumanlarını, kestikleri İslâm kadın ve ihtiyarlarının kanlarını halkın çoğunluğu gözleri ile görmüştür.

10. Kan dökmek isteyenler bunun ne kadar pahalıya mâl olduğunu Allah'ın inayeti ile az zaman sonra öğrenecektir.

11. Kale komutanlığı halktan sakinlik ve güçlülük ile sabır ve dayanma bekler.

Edirne Mevki'i Müstâhkem Kumandanı
Ferik Mehmet Şükrü

Bugünlerde çıkan başka bir bildiri şöyledir:

Edirne Mevki'i Müstâhkem Kumandanlığı
Erkânı Harbiyesi

BEYANNAME

1. Rumeli'i Şahânede bulunan Batı Ordusu, Yunan hududunda kesin zafere kavuşmuş ve yapılan savaşta düşmandan birçok silâh, esir ve top ile birçok cephane arabası ele geçirilmiştir.

2. Savaştan sonra Yunan Ordusu takip olunarak, takip sırasında birçok top, silâh ve cephane ile sağlık araç ve gereçleri, ilaç, vb. elde edilmiştir.

3. Batı Ordumuz, aynı zamanda Sırp Ordusuna büyük kayıplar verdirmeye devam etmekte olup, bir süvari bölüğü tamamen yok edilmiş ve birçok silâh ile düşman bayrağı ganimet olarak alınmıştır.

4. Çorlu yöresinde yapılan çarpışmada Bulgarların bir süvari bölüğü berbat edilmiş ve birçok silâh ve hayvan elde edilerek hayvanlar süvari erlerimize dağıtılmıştır.

5. Ekim'in 25 ve 26'ncı günlerinde Maraş bölgesinde yapılan kanlı çarpışmada düşmana birçok kayıplar verdirilmiş ve düşman tutunduğu siperlerden askerlerimizin süngü hücumu ile geri püskürtülmüş ve taa Koyunlar sırtına kadar kahramanca bir surette takip olunmuştur. Yüzlerce silâh kazanılmıştır.

6. Doğu Gezici Ordumuz düşmanla, düzenli olarak ve soğukkanlılıkla savaşmakta olup Allah'ın yardımı ile yakın zamanda düşmanı önüne katacağı beklenmektedir.

Mevki'i Müstâhkem Kumandanı
Ferik
MEHMET ŞÜKRÜ

Bu bildiriler bugünlerde yayınlanmıştır.

3 KASIM CUMARTESİ

Kalenin bazı cephelerinde çatışma oldu. Bugünlerde fırınlarda ekmekler daha fırından çıkarken halkın ellerinde yağma gibi gidiyordu. Polis ve Askerî Kanunlar[19] bu durumu önleyemiyorlardı. Bağıran, ağlayan, kadın, çoluk, çocuk fırınların önünde nöbet bekliyorlardı. Ekmeklerin renkleri değişti. Has ekmek bulmak imkânsızdı. Lâkin Zindanaltı Caddesindeki has ekmek çıkaran fırın sabahları beyaz ekmek çıkarıyor, bu ekmekler ön plândaki üst düzey yöneticilerine gidiyordu. Yiyecek işi güçleşiyordu.

Fabrikatör Fındıklıyan Kumpanyası, halka ve askere un öğütüyor, satıyor, etekler dolusu para kazanıyordu. Bu kumpanya yalnız değildi, bunların, dışarıdan ortakları da vardı. Fabrikada sivil ve asker birkaç ilgili o gece toplanırlar, listelerini düzenlerlerdi. Edirne'de Hüseyin ve İbrahim Bey fabrikaları da vardır. Bunlar boş durur, işlemez. Çünkü işletmezler. Bunlar Şükrü Paşa'ya kim bilir ne türlü anlatılıyordu? Eğer kale düşmeseydi, bu hesaplar bunlardan elbette sorulacaktı. Ben ümit ederim ki, bu millette bu hesapları soracak kimseler bulunacaktır.

Aşar ambarından askere bulgur yapılmak üzere en iyi cinsten buğday alınıp Fındıklıyan fabrikasına gönderilir. Önce buna fiyat açılır. Güya açık artırmaya konulur. Fındıklıyan Efendi'den uygun istekli yoktur. Hüseyin ve İbrahim Beyler gidemezler. Çünkü kendileri, önceden tehdit edilmişlerdir. Fındıklıyan Efendi kaç kuruşa isterse öyle yapar. Bunlar bizim işittiklerimiz birtakım şeylerdir. İşitmediğimiz, gizli kalan kim bilir ne kadar çok sırlar vardır? Ümit ederim ki ilgililer, bunları milletin gözü önüne serecek ve suçlular da hak ettikleri cezayı bulacaklardır.

19- Eskiden askerî inzibat erleri boyunlarına, üzerinde Kanun yazan yarım ay şeklinde madeni pılâka takarlardı. Bu yüzdendir ki bunlara bu ad verilirdi.

Çünkü bunlar, kale ateşlerle yanarken, şehir bombardıman edilirken, halkın büyük bir çoğunluğu bir lokma ekmek için saatlerce fırınların önünde nöbet tutarken zevk ve sâfa içinde yaşıyorlardı. Son zamanlarda zabıta memurlarında da görevlerini kötüye kullanmaya başlayanlar görüldü. Fırınlarda ekmek saklamak, sonra el altından çok fazla fiyatlarla sattırmak olağan bir durum gibi olmaya başladı.

Bugünlerde tekel tütünleri de bitti. Dairelerde mevcut tütünleri tekel dükkânlara vermiyor. Merkez Kumandanlığının emrine hazır bulunduruyordu. Biz de bir subay arkadaşımızın aracılığı ile tütün alıyorduk. Durum daha sonra başka şekle girdi.Tütün almak isteyen birlikler inzibat dairesinden alıyordu. Bunu anlamak gayet kolaydır. Tekelin satıcıya bıraktığı yüzde on inzibat subayı olan efendilere kalıyordu. Bu kuşatmada dönen dolaplar pek çoktur. İşte bizi şimdiye kadar mahvetmeye çalışan ve neticede mahveden etkenin ne olduğu bu olaylardan pek güzel anlaşılır. Ateş içinde bulunduğumuz halde şahsî çıkardan başka bir şey düşünmediğimiz ve bir de ahlâkımızın bozulmasıdır. Ben bunları kıyamete kadar söylerim. Çünkü yakından gördüm ve bilirim. Bundan sonra, sırası geldikçe daha birçok şeyler yazacağım. Bizde hiç adam yetişmediğini ve bugünkü felâketin sebebinin yine kendimiz olduğunu ispat edeceğim. Bir millet felâket görürse pişman olur, uslanır derler. Bizim geçirdiğimiz felâketler pek çoktur. Durum gösteriyor ki, bizde geçirdiğimiz olaylardan ibret almanın eseri yoktur. Bundan ötesi...

5 KASIM PAZARTESİ

Bugün bir söylenti çıktı. Düşman kuvvetleri Şark Cephesinden çekiliyor. Böyle bir haber çabuk yayılır. Bu gibi şeylere ihtimal veriliyordu. Olabilir ki, Seyyar Ordularımız yaklaşmıştır. Bazı kimseler de Kıyak tepelerine kadar gidip oradan top sesi işitmeye çalışıyordu. Oradan top sesi işitilirse ordular yaklaşmış demekti. Bugün de kale etrafında olan çarpışmalarla geçti. Gece saat ikide, düşman Maraş'a bir saldırı yaptı ise de başarı sağlayamadı.

6 KASIM SALI

Bugün yine bir söylenti vardı... Düşman, kuvvetini kalenin etrafından çekerek bir tarafa topluyormuş. Zannedildiğine göre, yalnız bir cepheden zorlu bir saldırı yapacakmış. Düşman saldırısına en uygun cephe Doğu Cephesidir, diye konuşanlar vardı. Gözetlemede olanların bugünlerde düşman tarafından Doğu Cephesine birtakım ağırlıklar getirildiğine dair rapor verdiklerini duyduk.

7 KASIM ÇARŞAMBA

Bugün Müslümanların Kurban Bayramıdır. Bu sene Müslümanlar tam bir Kurban Bayramı yapıyordu. Her gün binlerce kurban veriyordu. Bir kısım köylüler koyunlarını şehre getirmişti. Bunlar çok ucuz fiyatla satılmıştı. Çünkü hayvanlara yedirilecek tahıl

insanlar yiyordu. Şehir içerisinde saman kalmamıştı. Kaleye yakın birçok köyler bir ay kadar açık durduğu hâlde, bunların olsun saman ve yiyecek tahılını içeri getirmediler. Şimdi asker hayvanları için saman bulamaz duruma geldi. Hacı Mustafa Bey'in, kale dahilinde kalmış olan çiftliğinden saman taşıyorlardı. Burada bulunan saman, hayvanları ne kadar zaman idare ederdi? Subaylar, hayvanları için idare memurlarına başvurduklarında, kolayını buluruz cevabını alıyorlardı. Bu gibi şeyleri idare memurları mı düşünecekti?

Kuşatmadan sonra kale içinde kalan köyler şunlardır:

Bosna kariyesi, Çörekköy, Avarız, Hasanağa, Arnavutköy, Maraş. Lâkin bunların şimdi isimleri kalmıştı. Daha savaşın başlangıcında bunlarda köy denilecek hâl kalmadı. Bugünlerde, Ada nahiyesi yöresine çıkıp çetecilik yapmak üzere gönüllü çeteleri düzenlendi. Bu çetelerin başkanlığı kolcu (tütün kolcusu) Çerkez Emin Çavuş ile Arnavut Kâzım Bey'e verildi. Bayram sabahı, bunlar emirlerinde yüzer kişi olduğu hâlde, Ada nahiyesi yöresine hareket ettiler. Ne yazık ki hiçbir başarı sağlayamadılar. Çeteler için iş görülecek zaman çoktan geçmişti. Bunlar, ne tarafa gitseler karşılarında büyük kuvvetler gördüler. Birkaç kapışmadan sonra kaleye dönmek zorunda kaldılar. Biz, Emin Çavuş ve Kâzım Bey gibi vatanseverleri yine takdir ederiz. Bu kişiler, hizmet etmek istediler ve elden geldiği kadar çalıştılar. Lâkin bizim birtakım kaba kuşaklı babayiğitlerimiz bütün gün kahvelerde atıp tutarlar. Daha tüfek patlayınca da Sofya'ya kadar giderlerdi. Sarhoş oldukları zaman, ellerinde bıçakları namuslu kişilere saldırırlardı. Bugünlerde bu kabadayılar meydanlarda görülmüyor, adı anılmıyordu. Birtakımlarının yüzlerinde kan kalmamıştı. İşte, yiğitlik gösterecek zaman bu zaman idi. Kimse evinden dışarı çıkmıyordu. Çalışan, uğraşan, yok olan zavallı Anadolu'nun Mehmetçikleri idi. Bu savaş, bu felâket bize herkesi tanıttı.

Yine bugünün olayından olarak Kartaltepe'yi Bulgarlar geri almışlardı. Olay şöyle cereyan etmişti:

Birçok fedakârlıklar yapılarak ve canlar verilerek Kartaltepe alınmış ve korunmasına Gümülcine Redifleri bırakılmıştı. Subayların ifadesine göre, bunlar orada umursamaz davranarak, hiçbir şeye önem vermeyip, kestikleri sığır hayvanlarını kazanlara koyup, sanki bir mesireye gitmiş gibi eğlenceye çıkmışlar. Bulgarlar, bu durumdan istifade edip bir gece baskını yaparak, hiçbir direnme görmeden, âdeta tokat ile Kartaltepe'yi aldıkları gibi silâhları ile beraber birçok da esir almışlar ve birçok eşya ele geçirmişler. İşte, pek çok kan dökülerek alınan Kartaltepe elimizden böyle gitti. Bayramın birinci günü, tekrar bir savaş için Kartaltepe'ye, mitralyöz bölükleri ve Nizamiye Birlikleri gönderilmeye başlandı. Bugün kale bir bildiri yayınladı. Seyyar Ordularımız karşısında bulunan düşman, kuvvetinin yüzde kırk beşini kaybetti ve yakın zamanda ilâhî zafere erişeceğimizi duyuruyordu. Biz de bunları okuyarak her günümüz bekleme içinde geçiyordu.

11 Kasım 1912 Selânik, teslimden sonra...

Teslimden sonra Ayvaz Baba Tabyası

8 KASIM PERŞEMBE

Kartaltepe taraflarında sabahtan savaş başladı. Hava sisli idi. Öğlene doğru top sesleri şiddetlendi. Maraş ve Arda, Sinekli istihkâmlarının yardımı ile savaş şiddetini artırdı. Biz de şehirde Bayram yapıyorduk. Kahvehanelerde bin türlü söylenti vardı. Bu söylentiler hep Kartaltepe üzerine idi. Akşam üzeri saat on buçukta kendi evimde ikindi namazını kıldım. Dua edeceğim sırada bir top sesinin arkasından, şehrin üzerinden cayırtı ile bir şeyin geçtiğini hissettim. Şimdiye kadar böyle bir ses işitmemiş idim. Buna inanmak istemedim. Acaba şehre gülle mi geliyordu? Evde duramadım. Hemen sokağa çıktım. Komşunun kapısı önünde hademe askerleri oturuyordu. Bunlarda hiçbir telaş görmedim. Sordum. Böyle bir ses var, işittiniz mi? Hayır, dediler. Öyle bir şey yok. Biz kapının çıngırağını çevirdik, size öyle gelmiş, dediler. Karanfiloğlu Çarşısına çıktığımda herkes kahvelerde oturuyordu. Kimsede bir telaş görmedim. Bu esnada cayırtı yine geçti. Dikkat ettim. Sultan Selim tarafından geliyor. Sanayi kışlası hizalarından Saray içerisine doğru gidiyordu. Bunun felâket olduğunu anladım. Kadınların korkmaması için hemen Mazhar Beylere gitmeye başladım. Arpakervan bayırından inerken, sanayi kışlasından eşyalarını almış, telaş ile giden birtakım askere rastladım. Ne olduğunu sordum. Düşmanın şehre mermi attığını söylediler. Arpakervan'da halk toplanmış, ne tarafa gittiğini ve nereye düştüğünü anlamak istiyordu.

"8 Kasım Perşembe günü kalenin Güney Cephesinde Kartaltepe civarında kanlı bir savaş olurken -öğleden biraz sonra- Buçuktepe, İbrahim Paşa mahallelerine düşmanın mermileri düşüyor ve biçare halkı öldürüyordu."[20]

Mahallelerde bir telaş başladı. O sırada, etraf Mahallelere düştüğünü haber verdiler. Nereye gitmeli diye düşünmeye başladım. Soğukkanlılığımı muhafaza ederek Mazhar Beylere gittim. Kadınlara korkmamalarını ve aşağı katta oturmalarını salık verdim.

Bu sırada Mazhar Bey geldi. Çarşıda bütün dükkânların kapandığını ve şehrin bombardıman edildiğini söyledi. Topçu subayı olduğu için nerede oturmamız gerektiğini kendisine sorduk. Düşündü, hesaplar yaptı. Evin alt katındaki bir odayı uygun gördü. Oraya gittik. Bulunduğumuz odanın arka yönü, Sanayi Kışlasının on metre kadar yükseklikte olan taş duvarlarına rastlıyordu. Biz de bunlardan cesaret alarak bu odada oturduk. Bugüne kadar pek çok top sesi işittik ise de, mermilerinin nasıl gittiğini bilmiyorduk. İşte şimdi mermiler üzerimizden geçiyor. Şarapneller şehrin üzerinde patlıyordu. Bombardıman devam ediyordu. Bulunduğumuz odadan devamlı üst kata çıkarak merminin nasıl geleceğini bekledim. Çok gürültülü bir top sesinin arkasından bir cayırtı geçerek Kışla meydanına bir mermi düştü. Orada patladı. Havaya bir siyah duman kalktı. Yakınında birçok asker vardı. Kaçmaya başladılar. Benim, evvelki korkularım biraz yok oldu. Bu top, bizim olduğumuz yeri tutmayacaktı. Üzerimizden aşarak Sarayiçine, Kışla Meydanına gideçekti. Biraz rahatladım.[21] Bu esnada mermiler

20- Yiğitgüden Remzi, A.E. S. 159.

21- Harp psikolojisinin getirdiği düşünce tarzı.

geliyor, Papazoğlu yönündeki bahçelere, Sarayiçine, öte beriye düşüyordu. Şehrin Doğu Cephesinden bombardıman edildiği anlaşıldı. Düşman oraya kadar yerleştirdiği büyük toplarla şehre mermi atıyordu. Biz, bu topun orada kalamayacağından emin idik. Yarın, kale bir saldırı yaparak o topu oradan kaçırır düşüncesinde idik. O geceyi şöyle yarı uyur bir hâlde geçirdik. Her top patlayışında başımızı kaldırarak nereye gittiğini dinliyorduk. Böyle heyecan içinde sabah oldu.

Edirne'nin Fransa Konsolosu Marsel Köyne, Matin Gazetesi'ne yazdığı kuşatma notlarında:

"8 Kasım 1912 öğleden akşama kadar devam eden muharebe, dünkü çarpışmadan daha şiddetli olmuştur. Oturmakta olduğum Konsoloshanenin taraçasından Maraş ve Karagöz Tepelerine doğru hakiki bir obüs ve şarapnel yağmurunun yağdığı görülmekte ve çok korkunç bir manzara teşkil etmektedir. Karaağaç'taki akıncı okulunun üstünden bir heyet dürbünü ile muharebeyi izleyebilmiş olan meslektaşım İngiliz Konsolosu Binbaşı (Samson) asker olmakla beraber Bulgar obüs ve şarapnellerinin sonuçlarını tetkik ederken pek ziyade hayrette kaldığını, Türk askerlerinin bu hâllerde zaruri olan bütün ihtiyat tedbirlerine lüzum göstermeksizin ateşe karşı kendi cesaretleriyle koştuklarını ve seciâne muharebe ettiklerini anlattı."[22]

Bulgarların şehri bombardıman eden toplarının ilk mermisi Kasım'ın 8. günü saat 15.45'te Kıyık Mahallesi civarında askerî menzil yanına düşmüştür. Bundan sonra mütareke gününe kadar bombardımanın ardı arkası kesilmemiştir. Komutanlığın tam şehir merkezinde işgal ettiği Kırmızı Kışla bombardımandan müteessir olmuş ve hatta Edirne Askerî Lisesi'nden bir öğrenci komutanlık binasına rastlayan bir mermi ile parça parça olarak şehit düşmüştü. Bu itibarla barınılmaz ve içinde sükûnetle çalışılmaz bir hâle gelen Komutanlık Dairesinin terkine karar verildi.

Karargâhın bir kısmına daha 11-12 Kasım gecesi Kaleiçi denilen ve en çok yabancılar ve zengin Gayr-i Müslimlerle meskûn olan Mahalleye taşındı ve karargâhın geri kalan kısmı 12 Kasım'da tamamen Kaleiçi'ne nakledildi.

Fakat 12-13 Kasım gecesi bombardımanın hedefi karargâh kurulan binalardan ibaret kaldı.

Hasm; Kaleiçi'nde olup bitenden bu derece doğru ve süratle haberdar oluşunu, elbette kalede bulunan yabancılara, Müslüman olmayanlara ve özellikle tamamen kaleden çıkarılmış olan Bulgarlara borçludur. Asıl şaşılmaya değer olan yön, henüz zaman kestirme ve dinleme âletleri mevcut değilken ve karadan ve havadan herhangi bir aydınlatma aracı kullanılmadığı sırada Bulgarların ateşlerinin gecenin karanlığında tamamen hedefe isabet edecek derecedeki düzendir. Bu da, ancak Bulgarların daha

22- Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü, Armağan Kitap, S. 204.

sulh zamanından itibaren Edirne içinde, savunma çevresi dışındakilerle her an sıhhatle konuşmayı sağlayacak görüşme araçlarını sağlamış olmalarıyla mümkündür. Müstâhkem Mevki Komutanlığı bu bağlantının ne suretle yapıldığını hiçbir zaman meydana çıkaramamıştır.

İşte yukarıda verilen açıklamadan anlaşılacağı gibi Kaleiçi'nde ateş altında kalan Müstâhkem Mevki Komutanlığı Karargâhı, Batı Cephesindeki Yanıkkışla'ya taşınmış ve düşman da ateşi Kaleiçi'nden başka yerlere yöneltmiştir.

Bu olay kale seferberliklerinde ve kale muharebelerinde casuslara ve zararlı kuruluşlara karşı ne kadar sıkı bir önlem alınması lâzım geldiğine dair gayet acı, fakat açık bir örnektir."[23]

9 KASIM CUMA

Sultan Selim İmamı Hafiz Galip Efendi, sabahleyin oturduğumuz eve geldi. Biz evden çıkamıyorduk. Bize bir parça haber getirdi. Sultan Selim tarafına çok mermi düşmüş, filan falan yerleri vurmuş. Çiçekli Okulu yanında bir evde birisi abdesthanede iken vurmuş, öldürmüş. Adamcağız parça parça olmuş diye dünkü ve geceki olayları anlattı. Bu durum böyle devam ederse işin fena olacağı anlaşıldı. Hafiz Galip Efendi, bizim oturduğumuz evi güvenilir bularak bize misafirliğe gelmişti. O gün, bir tarafa gitmeye kimsede cesaret yoktu. Bombardıman ara ile devam ediyordu. Topun sesi geldiği zaman çenelerimiz açılarak laf etmeye başlıyorduk. Top patlayıp mermi gelmeye başladığı gibi herkesi bir sessizlik sarıyordu. Kuşatmadan evvel, özel olarak İstanbul'dan gelmiş olan itfaiye bölüğünün Abacılar başı adı ile anılan yerde gece gündüz nöbette beklediğini söylüyorlardı. O gün, Kartaltepe'deki şiddetli savaş hâlâ devam ediyordu. Şimdi biz, kalenin savaşlarını unutarak canımızın korkusu ile uğraşıyorduk. Gece oldu. Kartaltepe yönündeki savaş kesildi. Bombardıman hafifledi. Her tarafta bir sessizlik vardı. Saat iki sularında Mitralyöz Yüzbaşısı Cemil Efendi geldi. Cemil Efendi Kartaltepe savaşından dönüyordu. Her savaştan pek neşeli dönerken bu defa kendisinde, belli etmek istemediği bir hüzün hâli vardı. Sonucu kendisine sorduk. Hiçbir sonuç alınamadığını ve Bulgarların Kartaltepe'de kaldıklarını söyledi. Redif ve İhtiyat askerlerinden dört yandı. Cemil Efendi biraz yemek yiyip kışlaya gitti. Biz o gece birkaç komşu bir arada olduğumuz hâlde, erkekler bir tarafta, kadınlar bir tarafta geceyi geçirdik.

10 KASIM CUMARTESİ

Bugün saat beşe kadar hiçbir tarafta ses yoktu. Hemen söylentiler başladı. Topu kaçırmışlar. Doğu Cephesinden hücum yapmışlar. İnsan bunlara inanmak istemediği hâlde yine inanıyordu. Saat beşte bombardıman başladı. Bugün şehrin çeşitli

23 Yiğitgüden Remzi, A.E. S.159.

Mahallelerine atıyordu. Mermi düşmedik semt kalmadı. Yalnız, Yeni İmaret ve Yıldırım yönleri ile Kaleiçerisi denilen Mahallelerin aşağı semtlerine düşmüyordu. Şehirde bulunan halk İmarete veya Yıldırım'a göç ediyor, bazı kimseler akrabalarının yanına gidiyor, bazıları da kira ile ev ve odalar tutuyordu. Şehir içinde bir göç başladı. Biz, oturduğumuz evi güvenilir bularak bir tarafa gitmeye niyet etmedik. Bugün, Kalenin bildiri yayınladığını haber aldık. Bildiriyi merak ederek bir örneğini buldurmak için komşulardan birini sokağa gönderdik. Elde ettiği bir örneği getirdi.

BEYANNAME

1. Kale savaşı hususatından olarak şehir bombardıman edilmeye başlanmıştır.

2. Bu gece bombardımanları, heyecanımızı artırmakla beraber, vereceği zarar büyütülecek derecede değildir.

3. Yalnız herkesin eskiden olduğu gibi işi ve gücü ile ilgilenerek bombardıman zamanlarında ev ve dükkânlarından çıkarak sokaklarda yığıntı yapmamaları gerekir. Aksi hâlde, bu gibi insan yığınlarına rastlayacak mermiler ile telefatın daha çok olacağı şüphesizdir.

4. Allah'ın takdir ettiği ölümden kurtulmanın imkânsızlığı açık olmakla beraber, memleketin İslâm âlimleri ve ruhanî liderleri tarafından halka dinî öğütlerde bulunulması gereklidir.

5. Tanrının yardımları ile savaşın yakında başarı ile sonuçlanacağı beklenmekte olup ölçülü davranılmasını, hareketlere dikkat edilmesini, sabır ve dayanıklılığın elden bırakılmamasını bildirir, aksi hareket edenler ve halka heyecan verenler hakkında şiddetli cezalar uygulanacağı duyurulur.

Mevki'i Müstâhkem Kumandanı
Ferik
Mehmet Şükrü

Biz bu bildiriyi okuduk. Bunda sevinecek bir şey yoktu. Aksine, insana ürküntü veriyordu. Kale kumandanlığı bize diyordu ki: "Ey şehir halkı, kaçmayınız, korkmayınız. Ölecekseniz. Lâkin bir arada durmayınız. Hepiniz birden ölürsünüz. Ayrı ayrı bulunarak ölümü bekleyiniz. Kolordulardan, zaferden, başarıdan bahsetmiyordu. Demek ki bundan sonra işimiz Allah'a kalmıştı. Bugünün akşamı top sesleri kesildi. Biz de uykuya yattık. Sabaha karşı saat dokuzda bombardıman başladı. Uyumak mümkün mü? Yataklarımızdan kalktık. Bir saat kadar devam edip ara verdi. On bir sularında yine atmaya başladı. İki

saat bombardıman etti. Bu duruma da alışmaya başladık.

11 KASIM PAZAR

Bugün her tarafta bir durgunluk vardı. Bulgarlar, şehri bombardıman etmeye başladıkları günden beri kaleye hücum etmiyorlardı. Kalede bulunan asker de başlangıçtan beri savaş ile meşgul olduğundan yorgundu. Askerin söylediğine göre, savaşların en zoru kale savaşı imiş. Meydan savaşlarında bir tabur bir veya iki defa savaşa girermiş. Kale savaşında ise devamlı savaşırlar. Gecesi, gündüzü, uykusu belli değildir. Günler geçtikçe askerin ihtiyacı da kesiliyordu. Ekmekler küçülmeye başladı. Tuz bulunmadığından ekmekler ve yemek tuzsuz idi. Bizler, tuzun kıymetini kuşatmada öğrendik. Meğer tuzsuz hiçbir yemeğin lezzeti olmuyor imiş. İnsanların yaradılışlarında bir şey var. Bir şey ki, ne kadar az olursa, o şeye istek o kadar fazla oluyor. Meselâ, tuz azaldıkça yemekler bize tuzsuz geliyordu. Ekmekler ufaldıkça midelerimiz doymuyordu. Ben, kuşatma zamanında iştahla yediğim yemeği hiçbir zaman yiyememişimdir. Tütün meselesi de böyledir. Ekmek ne kadar düşünülüyor ise tütüne de o kadar önem veriliyordu. Bugünlerde yetmişlik, seksenlik tütün ve sigara kalmadı. Subayların aracılığı ile aldığımız birinci nev'i sigara içiyorduk. Yalnız pek kederli zamanlarda insan yemek yiyemez. Meselâ, Savaşın başladığı günler ile bombardımanın ilk başladığı gün ve gecelerde bir iki gün yemek yiyemedik. İştah kalmadı. İnsanın ağzı devamlı sulanır. Midede bir ağırlık vardır. Yediği yemek hazmolmaz. Sonra, insan bu duruma alışınca iştah yine başlar. Benim durumum böyle olduğu gibi, birlikte bulunduğumuz arkadaşların durumlarını da böyle gördüm. Yalnız, tütün ayrıdır. Kederli zaman olsun, neşeli zaman olsun, bu mekruh şey çok içilir. Ben, mideden hasta olduğum için kuşatmadan evvel âdeta programla hareket ederdim. Kuşatma bize bunları unutturdu. Ekmeğin her çeşidini yedik. Yumuşak, hamur, esmer, ne türlü olursa olsun. Tuzlu, tuzsuz, hepsini yedik ve yedikçe iştahımız arttı. Mide hastalığı falan bir şey duymadık. Bugünün sabahı arkadaşlardan vilâyet tercümanı İbrahim Efendi, evine bir şarapnel tapası isabet ettiğinden korkmuş. Bizim oturduğumuz Mazhar Beylere geldi. Bugüne kadar İbrahim Efendi çok dayanıklı bulunuyordu. Bombardıman, kendisinde dayanıklılıktan eser bırakmamıştı. Bulunduğumuz alt kattaki odaya girip bir köşeye oturdu. Bugün, akşam üzerine kadar bomba atılmadığından biraz neşemiz gelmişti. Akşam üzeri saat dokuzda çeşitli Mahalleleri bombardımana başlayıp akşam ezanına kadar devam etti. Kalelerde hiçbir hareket görülmüyordu. Şimdi düşman şehri yıkmakla meşgul oluyor, hiçbir karşı kuvvete rastlamıyordu.

12 KASIM PAZARTESİ

Bulgarlar, bugünlerde şehri bombardıman etmekle beraber, diğer taraftan da Koyunlu ve Kemâl sırtlarından Karaağaç'ı, Kartaltepe yönünden de İstasyonu ve Kızılay Hastanesini bombardımana başladı. Karaağaç'a kaçmış olan bir kısım halk, bu yüzünden, tekrar şehre gelerek İmaret ve Yıldırım'a yerleşmeye çalışıyordu. Bir kısım subay aileleri kışlalarda oturuyordu. Buraları güvenilir idi. Mermi düşmüyordu. Askerî Lise

26 Mart 1913'den sonra...

Edirne müdafaası sırasında Türk askerleri

ve Sultanî Mektepleri hastane idi. Askerî mektep ile belediye hastanesi yanlarına mermi isabeti fazlalaştığından, burada bulunan hastalar Merkez Hastanesine, İmaret ve Yıldırım'da bulunan büyük binalar dağıtıldılar. Sanayi, Dar-ül Muallimin ve Bulgar mektepleri de hastane olarak kullanılmakta ise de, onlara henüz bir zarar olmadığından boşaltılmasına lüzum görülmedi. Topçu subayı arkadaşlarımız Doğu Cephesinden şehre geldikçe bizim eve gelir, kendileriyle görüşürdük. Şimdi bizim merakımız topta olduğu için, bugünlerde gelen arkadaşlara hâlimizin ne olacağını sorduk. Topun yerini bulamadıklarını, arazinin engebeli olduğunu, yer değiştirdiğinden bu topun çaresi bulunamayacağını söylüyorlardı. Bunun çaresi, kuvvetli bir asker ile Doğu Cephesinden baskın hareketi yapmakla olacaktı. Ne yazık ki bizde o kuvvet kalmamıştı. Anlaşılıyordu ki, biz bu belâyı çekeceğiz. Eceli gelenler ölecek. Başka çare yok. Arkadaşlarımız bulunduğumuz evde bizi bırakarak İmaret'e ve Karaağaç'a gittiler. Biz de o gün Mazhar Bey'le, bulunduğumuz evden bir ev yukarı olan Hamamcı Şerif Efendi'nin evine taşındık. Şerif Efendi'nin evi her yerden güvenilir idi. Bu ev, Sanayi Kışlasının duvarına ilişiktir. Duvarlar, sekiz-on metre yüksekliktedir. Bulunduğumuz yere mermi düşme ihtimali yoktu. İşin sonuna kadar oturmaya karar verdik. Benim İmaret'te gideceğim akrabalarım var ise de, savaşın başından beri Mazhar Bey'le birlikte bulunduğumuzdan, tabiidir ki sonuna kadar ayrılmayacak idik. Ne olursa olsun, her belâya katlanacak idik. O gün akşam üzeri saat onda başlayan bombardıman üç buçuk saat devam ederek bir buçukta kesildi. Biraz aradan sonra saat dörtte yine başladı. Altıya kadar devam etti. Bu geceki bombardıman daha şiddetli oluyordu. Gelen mermilerde pek az ara vardı. Şarapnellerin birçoğu üzerimizde patlıyor, misketler bir şarıltı ile damlara düşüyordu. Birkaç kere aydınlık içinde kaldık. Bu gece, Şerif Efendi'nin evinde etraf komşularla beraber yatıyorduk. Sabaha kadar uyumadık. Ben burada oturamayacağımızı anladım. Sabah erkenden, Mazhar Beyi alarak İmarete, eniştemin evine gitmeye karar verdim. Bu gece, Güney Cephesinde oldukça şiddetli tüfek savaşları devam ediyordu.

13 KASIM SALI

Sabahleyin her taraf sessiz ve durgunluk içinde bulunuyordu. Erkenden çıkarak önce kendi evime geldim. Birkaç pencerenin kırıldığını gördüm. Evin üzerinde şarapnel patladığı anlaşılıyordu. Buradan çıkarak İmarete gittim. Yolda erkek kardeşime rastladım. Beni çok merak ettiklerini söyledi. Kardeşimle bir hafta kadar birbirimizi görmemiştik. Kimsenin kimseyi aramaya zamanı yoktu. İmarete gittiğimizde eniştemin evini kalabalık gördüm. Üç ev kadar misafiri vardı. Erkekleri ile beraber gelmişlerdi. Şeyh Galip Efendi, eski Milletvekillerinden Emin Bey, muhasebe kaleminden Mustafa Efendi, muhasebe mümeyyizi Rasih Efendi burada misafir idiler. Kadınlar evin alt katında, erkekler de yukarı katta bulunuyordu. O sabah görüştük, Mazhar Beyi alarak gelmem için ısrar ettiler. Şehre geldim. Mazhar Beyi ve şimdiye kadar birlikte bulunduğumuz Şükrü Efendinin ailesini alarak İmarete geldik. Biz eniştemin evine, kadınları da bir eve yerleştirdik. İmarette bir evde sekiz-on aile oturuyordu. Evlerin her odasına bir aile, bazı odalarda iki-üç aile birlikte oturuyordu. Kahvelerde bile aileler kalıyordu. Şimdi kendimizi güvenilir bir yere atmış idik. Bugün saat altıda şehre mermi atmaya

başlayıp akşam on ikiye kadar ara ile devam etti. Gece sessizlikle geçti. Motorun bozulmasıyla beş günden beri telsiz telgraf haberleşmesi kesilmişti. Bugün, bir motor kullanılarak haberleşme yeniden başladı.

14 KASIM ÇARŞAMBA

Bu sabah Şeyh Galip Efendi ansızın hastalanarak bir iki saat sonra öldü. Cenazesi kaldırılarak şehir içinde bulunan Tekkesine defnedildi. Akşam üzeri saat ondan on ikiye kadar, gecesi beşten yediye kadar şehrin çeşitli Mahallelerini bombardıman etti.

15 KASIM PERŞEMBE

Bugün, aralıkla olarak düşman çeşitli zamanlarda şehri bombaladı. Kale bir bildiri yayınladı. Bu bildiride Kolordulara ait hiçbir haber yoktu. Kartaltepe yörelerinde her günkü gibi savaş devam ediyordu. Bugünlerde Doğu Cephesinde bulunan topçular, şehri bombardıman eden topları epeyce aradılarsa da bir semeresi görülmedi. Ağır Obüs yüzbaşılarından İrfan Efendi, dokuz batarya ile birlikte tarama atışı yaptıklarını anlattı. Bulgarlar, Güney Cephesinden gittikçe saldırılarını arttırıyorlardı. Kale bugünlerde zor duruma düştü. Gizli olarak haber aldığıma göre, kale, İstanbul'a on dört madde üzerine bir telgraf çekerek, Güney Cephesinin zayıflığını bildirmiş. Telgrafın sonunda, İstanbul'dan ümit ve kurtuluş beklediğini eklemiştir.

16 KASIM CUMA

Bütün gün şehri aralıklı olarak bombalandı. Kazantepe'den İstasyon'a, Maraş karşısındaki Kemâl Köyü sırtlarından da Karaağaç'a mermi atıyordu. Abacılarbaşında, Ali Paşa Çarşısı karşısında ve o sırada bulunan kumaş ve elbiseci mağazaları yandı. Akşam üzeri Bulgar uçağı geçerek şehri ve istihkâmları gözetledi. Günden güne durumun zorlaştığı, kötüye gittiği anlaşılıyordu. Bu gece dörde kadar şehre mermi attılar.

17 KASIM CUMARTESİ

Gündüzleri vakit geçirmek için kışlaya gidiyor idik. Bugün Yıldırım'da bulunan bir arkadaşımıza gittik. Saat altı sıralarında, yakınlarımızdan tüfekler atılmaya başladığı bir sırada, tam üzerimizde yüksekte bir şarapnel patladı. Ne olduğumuzu anlayamadım. Koğuşta bulunan askerler tüfeğini alarak dışarı çıkıyordu. Subaylar da koştular. İş anlaşıldı. Bulgarların siyah renkte olan bir uçağı üzerimizden geçiyordu. Kalede iki adet uçaksavar topu bulunduğundan, üzerimizde patlayan şarapnelin bu toplardan atıldığını anladık. Uçak ufuklara karışarak kaybolup gitti. Uçakların gezmesi askerin moralini bozuyordu. Ne olurdu? Savaş devam ettiği süre içinde, bizim o kadar para yardımları yaparak aldığımız bir uçak da Edirne kalesine gelse idi. Böylece askerin morali daha çok artacaktı. Bugünlerde şeker ve tuz iyice Edirne'den kalkmış bulunuyordu. Her kimde şeker var ise cebinde taşır, kahveye gittiğinde kahveciye verir, şekerli kahve

içerdi. Birçok kişiye şekerli kahve ve çay ikram etmenin ziyafet vermekten çok değeri vardı. Bugün akşam üzeri başlayan bombardıman on ikiye kadar üç saat devam etti. Gecesi sessizlik içinde geçti. Bugünlerin olaylarından biri de Müstahfız olayıdır. Bu adamları, nereye koydular, nereye gönderdiler ise berbat ettiler. Kale kumandanlığı, şimdi bunları üç kısma ayırdı. Birinci kısmını Nizamiye taburlarına, ikinci kısmını inşaata verdi, üçüncüleri de terhis etti.

18 KASIM PAZAR

Şehre mermi atılmadığı gibi hiçbir tarafta askerî hareket yoktu. Sessizlik ve durgunluk devam etti.

19 KASIM PAZARTESİ

Ateşkes ilân edilecek ve barış anlaşması yapılacak diye bir söylenti çıktı. Gece ve gündüz düşmanda bir hareket görülmüyor, şehri de bombardıman etmiyordu. Bugün, bir Bulgar heyetinin kaleye geleceği ve Osmanlı'ya yakışır şekilde karşılanması için bütün cepheden emir verilmişti. Bugün kale haricine bir heyet gelmiş. Bunlarla görüşmeye de Kurmay Binbaşı Kâzım Bey[24] memur edilmişti. Çünkü İstanbul telgrafla bilgi veriyordu. Haber aldığıma göre, gelen Bulgar heyeti Kâzım Beye bir zarf vererek şöyle bir öneride bulunmuştur: "Askerî şerefiniz sizde kalmak üzere kaleyi teslim ediniz ve şu zarfı kumandanınıza veriniz."

Bu söz üzerine Kâzım Bey de şu cevabı vermiştir: "Biz henüz kale savaşı yapmadık. Biz kaleyi tek bir kişi kalıncaya kadar savunacağız. Biz sizinle böyle görüşmeye gelmedik. Biz karşımızda hakiki bir dost, ciddi bir düşman görmek isteriz" deyip, verilen zarfı reddedip almadan kaleye dönmüştür.

Bulgarlar gayet kurnaz bir millettir. Bu davranışlarından şu anlaşılıyor: "Kale İstanbul ile haberleşiyor mu? Ateşkesten haberleri var mı?" İşte, bu gibi yönleri anlamak için önce bir yoklama yaptılar. Akşam üzeri Kestanelik'ten ve gecesi de, Kazantepe'den toplar atıldı. Ateşkesin blöften ibaret olduğuna karar verdik.

"19 Kasım saat 12.20'de Batı Cephesinde görüşme memuru olduğunu söyleyen ve albay rütbesinde askerî bir hâkimle bir sözcüden meydana gelen bir heyetin geldiği bildirilmesi üzerine kaleden Kurmay Binbaşı Kâzım ve Kurmay Yüzbaşı Remzi (10. Tüm ve Mst. Mv. Kurmayları) gönderildi. Her iki tarafın heyetleri Papazçeşme'de birleştiler. Türk temsilcileri ateşkes şartlarını görüşmek üzere geldikleri hâlde Bulgar temsilcileri ateşkesten kesinlikle habersiz görünerek General Şükrü'yü görmek istediklerini söylemişlerdir.

24- General Kâzım KARABEKİR

Kale delegeleri bunun mümkün olmayacağını ve ellerindeki belgeyi göstererek General Şükrü adına görüşmeye yetkili olduklarını bildirmişlerdir. Bunun üzerine Bulgarlar General Şükrü adına yazılmış bir zarf vermişler ve hemen ayrılıp gitmek istemişler. Kale temsilcileri komutan adına gelen mektubu almak yetkisi taşımadıklarını ve cevap vermek üzere beklemek gereğini kuvvetli ifadelerle anlatmışlar ve onları mektubun okunması zamanında alıkoymaya ikna edebilmişlerdir.

Mektup Türkçe ve güzel bir ifade ile yazılmıştır. Bu mektupta kalenin şimdiye kadar vazifesini iyi gördüğü övgülü bir dille anlatıldıktan sonra harp şansının Türk Ordusundan uzaklaştığından söz edilerek kalenin bir an evvel teslimi teklif edilmektedir. Kale temsilcileri böyle bir mektubu kabule ve komutanlarına vermekte mazur olduklarını söyleyerek, mektubu getiren heyete geri vermişlerdir."

Bulgar heyeti henüz Papazçeşme'de iken Kazantepe'de sonucu bekleyen Mst. Mv. Komutanına ileri karakol telefonu ile Bulgar heyetinin ateşkes için değil, kalenin teslimini maksadı ile geldikleri haber verilmiş ve şu surette Bulgarların herhangi bir baskınına karşı önleme tedbirleri alınması hususunda komutanlık uyarılmak istenmiştir. Bulgarlar ateşkesten önce el çabukluğuna getirerek kaleyi düşürmek hususunda her türlü çareye başvurmaktan geri kalmıyorlardı.

"Kasım'ın 19'uncu Pazartesi günü Bulgar Murahhası Kale Başkumandanına başvurarak teslim teklifinde bulundu. Hıdırlık Tepesindeki telsiz telgraf merkezine ise Kâmil Paşa kabinesinden bir telgraf gelmiş idi. Ateşkes koşulları tetkik olunmakta iken 21'inci Çarşamba akşamı Bulgar Kuşatma Komutanlığı, ateşkes sözü ile belki Osmanlı savunma cephelerinin görevlerini yapmada ihmâl ve savsaklama düşüncesine dayandığı sanılan şiddetli bir ateş ile Doğu, Batı ve Güney Cephelerinin yakasına sarıldı, fakat başaramadı. Ertesi sabah, yani Kasım'ın 22'nci günü ateşkes anlaşması yapıldı, cephelerde sükûnet başladı."[25]

20 KASIM SALI

Bugün Başkumandanlıktan Vilâyet'e ateşkes için telgraf vardı. Edirne kalesinde böyle bir durum görülmüyordu. Bulgarlar da bir daha başvuruda bulunmamışlardı. Bugünün gecesi saat dört sıralarında Maraş taraflarından tüfek çarpışmaları başladığı gibi toplar da ateş açtılar. Savaş gittikçe şiddetlenerek Güney Cephesine sarktı. Bu sırada, Doğu Cephesi de şiddetli bir savaş ile meşgul iken kalenin bütün cepheleri ateş açtı. Şimdiye kadar, kalenin tüm cepheleri birden bu şekilde savaşmamışlardı. Bu şiddetli savaş iki saat kadar sürdü. Bu arada şehir de bombardıman edildi. Yavaş yavaş ateş hafifleyerek her taraf durgunlaştı. Bulgarların bu saldırılarından şu anlaşılıyordu ki son defa olarak bir saldırı yapıp kendini birkaç yüz metre ileri atmak istedi. Ertesi gün ateşkes anlaşması muhakkak olduğundan kalenin kuşatma hattını daraltmış olacaktı. Ve olduğu yerde

25- Dr. Rıfat Osman, A. E. S. 79

kalıp buradan fayda sağlamak istiyordu. Bunda başarılı olamadı.

21 KASIM ÇARŞAMBA

Bu sabah kale bir bildiri yayınladı. Bulgar, Sırp, Karadağ hükümetleriyle müddetsiz olarak ateşkes ilân edildiğini, İşkodra ve Edirne kalelerinin bundan faydalanacağını duyurdu.

Başkumandan vekilinden 21 Kasım saat 21.30'da gelen emir aynen şöyledir:[26]

"Harbeden Birleşik Devletlerden Yunanistan dışında Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ ordularıyla bu akşam ateşkes kararlaştırıldı. Bundan sonra sulh görüşmesine başlanacaktır. Sulh görüşmelerinin sonuna kadar ateşkes devam edecektir.

Onlar tarafından kaç subay geliyorsa bizim taraftan da o kadar ve mümkünse aynı rütbede konuşmacı görevlendirilerek ve taraflar görüşmecileri tarafından tarafsız bölge hudutlandırılacaktır."

Başkumandan V.
Nazım.

Kendimizi yeniden dünyaya gelmiş zannettik. Her tarafta bir Bayram vardı. Şimdi türlü söylentiler başladı. Niçin ateşkes olduğu ve ateşkesi önce kimin istediği soruları her ağızdan işitiliyordu. Bu soruların birçok cevapları vardır. Bir Kolordumuz Midye'den, diğer Kolordumuz da Gümülcine taraflarından ilerlemiş, Kayacık taraflarında her ikisi birleşerek düşmanın arkasını çevirmişler. Düşman çevrili kalmış ve hemen ateşkes istemişler diye birtakım telgraf suretleri herkesin ellerinde bulunuyordu.

Bugün kargaşalıkla geçti, bu söylentileri doğrudan diğer haberler vardı. Pamukdere ve Maraş dolaylarında bulunan asker ve subaylar uzaktan gelen birtakım top sesleri işitmişler, işte bunlar Yaver Paşa fırkası imiş. Düşmanın arkasını çevirmişler. Geriye dönüş hattını kesmişler. Düşman ateşkes istemiş. Yarından itibaren İstanbul hattı açılıp trenler gelip gitmeye başlayacakmış.

Bugün Mazhar Beyle Topçu Kışlasına gittik. Ateşkes yapıldığı birliklere resmen bildirilmişti. Artık bunda şüphe kalmamıştı. Öğleden sonra Mazhar Beyle Doğu Cephesine gittik. Burada subay arkadaşlar vardı. Biz, şehri bombardıman eden topların geldiği yeri görmek istiyorduk. Hafif yağmur yağdığından ufuklar görülmüyordu. Subay arkadaşlar sehpalı dürbünleri kurdular. Baktık, her şey meydana çıktı. Düşman avcı siperlerini gördüm. Birçok Bulgar askeri silâhsız olarak siperlerinin önünde geziyordu. Düşman askerini kendi mevzileri önünde ilk defa görüyorum. Her iki tarafın

26- Gn. Kur. ATASE Bşk.lığı Balkan Harbi (1912-1913) S. 253

Hıdırlık Tabyası teslimden sonra...

Göç...

serbest olduğu anlaşıldı. Subay arkadaşlarımız dürbünü diğer tarafa çevirdi. Bir ağaçlık gördüm. Burası Köşen Çiftliğinin korusu imiş. Korunun sol tarafını birtakım sırtlar takip ediyor. Şehri bombalayan toplar bu sırtların arkasında imiş. Her ne kadar asker değil isem de, topçuluğun kolay bir şey olmadığını anladım. Bugün her cepheden konuşmacı heyetleri gelip tarafsız bölgeyi tespit edecekler ve herkes kendi bölgesi dahilinde serbest hareket edecekmiş. Taraflar, ateşkes süresince hareket tarzlarına dair bir protokol yapıp imza edeceklermiş.

22 KASIM PERŞEMBE

Bugün, hiçbir tarafta top, tüfek sesi yoktu. Her tarafı bir sessizlik ve durgunluk kapladı. Her cepheden görüşmeci diktiler. İmdi savaş bitmiş demekti. Herkes sabırsızlıkla yolun açılmasını bekliyordu. Çünkü kale duyurdu. Ateşkesten Edirne kalesi faydalanacaktı. Bunu İstanbul hükümeti haber veriyordu. Hiç olmazsa kaleye tuz, un, şeker, gazyağı gelecekti. Geceleri sokaklarda yanan bir gaz yoktu. Asker ve halktan fakir olanlar karanlıkta oturuyordu. Parası olan mum yakıyordu. Zorunlu ihtiyaçlardan olan dört maddeyi bulmak hemen hemen imkânsızdı. Bunlar para kuvveti ile de bulunmuyordu. Paranın hiç önemi yoktu. Tekel idaresinde paket tütün ve sigara kalmadığından yaprak tütün satılmaya başladı. Yaprak tütünleri bıçakla kıyıp içiyorlardı. Bu durum birkaç gün devam ettikten sonra tekel, sağladığı kıyıcılarla geçici paketler çıkardı. Tütün de çoğaldı. Tekel'de tütünün pek çok olduğu, halkı ve askeri bir sene idare edecek kadar tütün bulunduğu söyleniyordu. Lâkin, en gerekli ekmek günden güne küçülmekte ve hemen hemen her on beş günde bir askerin de ekmeği küçülmekte idi. Fırınların önünde halkın yığılması günden güne artıyordu. Fırından bir ekmek almak bir kale fethetmek demekti. Tuz almak için Düyunu Umumiye İdaresi önüne her gün binlerce halk toplanırdı. Bunlara ellişer dirhem tuz dağıtılır, diğer taraftansa ecnebiler bunların fotoğraflarını çekerdi. İş içten geçtikten sonra kale bir bildiri yayınlayarak kale dahilinde fotoğraf çekilmesini yasakladı. Bazı fırınların çıkardıkları ekmekler sırf arpa olup kılçıkları üzerindedir. Bunlara ekmek demek için şahit ispat gerekmektedir. Bende örnekleri vardır. Saklıyorum. Fırınlarda son derece kargaşa vardı. Fırının önüne sokulanlar kaç tane isterlerse o kadar ekmek alabiliyorlar, geriye kalanlar bir şey almayı başaramadan eli boş kalıyorlardı.

Bunları bir düzene koymak için hükümette hiçbir teşebbüs görülmüyordu. Fırınlarda görevlendirilen zabıta memurları, ellerinde bir sopa olduğu hâlde, zavallı fukaraya açılın diyerek aralıksız vuruyorlardı. Zavallı fakir, bir kıye ekmek alıncaya kadar birçok da dayak yiyordu. Fırınların önündeki kalabalık, sırf İslâmlardan ibaretti. Muhacirler, erkeksiz kadınlar... Bunlar genellikle İslâm idi. Musevi ve Hıristiyanların örgütü kuvvetlidir, düzenlidir. Bunların fukara sandıkları vardır. Ticaret kendi ellerindedir. Bunlar, tüccarlardan, fabrikalardan sağladıkları tahılı düzenli olarak milletlerine dağıtıyorlar ve hiçbir Hıristiyan kadını fırınların önüne gelip ekmek almak için uğraşmıyordu. Her yerde olduğu gibi bu meselede de Müslümanların perişanlığı görülüyordu. Müslümanların hiç sahibi yoktu. Hükümet ne yapıyordu? Onun, bugünlerde

hiçbir görevi kalmamıştı. İş yok, işlem yok, kale kuşatmada, her memur koltuklarında rahat içinde bulunuyordu. Burada memurların kabahati yoktu. Amirler bir işin ucunu tutmayınca memurlar kendi kendilerine bir şey yapamazlar. İşte, talihsiz, mutsuz Osmanlı milleti kale dahilinde etrafları düşmanla çevrili olduğu hâlde, birtakım iktidarsız, yeteneksiz, kendi zevk ve sefalarını düşünmekten başka bir işi olmayan bu heriflerin elinde yok olup gidiyordu. Bu durumları yazmakla anlatmak imkânsızdır. İçinde bulunup görenler bilirler. Bugün, şehirde tehlike kalmadığı için İmaretten Mazhar Beylere, evimize geldik. Herkes evlerine dönüyordu.

23 KASIM CUMA

Sabahtan akşama kadar yağmur yağdı. Bir haber işitilmiyordu.

24 KASIM CUMARTESİ

Bugün kalelerde bulunan subay arkadaşlar Mazhar Beylere geldiler. Gece bizde misafir kaldılar. Bugünlerde havalar çok fazla soğudu. Kış kendini göstermeye başladı. Asker evvelki gibi yine kalelerde bulunuyor. İzinli olarak şehre geliyor ve yine birliklerine gidiyorlardı.

25 KASIM PAZAR

Bombardıman sebebiyle okullar tatil edilmişti. Bugün okulları açtık. Okullarda bulunan öğrenci yarıdan az olduğu için, öğlene kadar ders okutup sonra tatil ediyorduk. Köylüler bugünlere kadar hayvanlarına bakabilmişler idi. Kale dahilinde otlatıyorlar, bağlara götürüp bağ çubuğunu yediriyorlardı. Diğer taraftan fakir muhacirler, bağlardaki kütükleri ve ağaçları kesip eve getiriyor, satıyor, kendilerine ekmek parası temin ediyordu. Kalelerde bulunan birlikler civar bağlardaki ağaçları kesiyordu. Yavaş yavaş Edirne'nin bağ ve bahçeleri ortadan kalktı. Bugün kale dahilindeki bağ ve bahçelerde ağaç namına bir şey kalmamış gibidir. Kale dışında bulunanları da tabiidir ki Bulgarlar kesmişlerdir.

26 KASIM PAZARTESİ

Köylüler hayvanlarını pek düşük fiyatla satıyorlardı. On liralık bir hayvan iki-üç liraya kadar satılıyordu. Alıcı olmadığı gibi hayvanlara yedirecek yem de yoktu. Bundan Musevi kasaplar çok faydalandılar. Sığır hayvanlarını alıp sucuk, kavurma yapıyorlar ve sığır etini bugünlerde üç buçuk kuruşa satıyorlar. Savaştan sonra da et çok pahalı olacaktı. Bunu düşündüm. Bugün pazara gittim. Birer liraya olmak üzere iki dana aldım. Bunlar, ellişer ve altmışar kıyyelik kadar vardı. Birini ben kestim, diğerini Mazhar Bey kesti. Bunlarla kıyma ve kavurma yaptık. Düşünüyorduk. Bir aya kadar ailelerimiz gelecek, her şey pahalı olacak, hiç olmazsa evlerimizde bir parça kıyma olsun, kavurma olsun bulunduralım.Bu gece topçulardan Hayri, Mahir, İbrahim

Efendiler, mitralyöz yüzbaşısı Cemil Efendiler geldiler. Misafir oldular. Subaylar serbest bulunuyordu. Çünkü savaş sonuçlanmıştı.

Burada birkaç söz söylemek istiyorum: Yazacaklarım acıdır. Lâkin doğrudur. Ateşkes olunca bizim subaylarımız hemen eski durumlarına döndüler. Zannettiler ki bir daha savaş imkânı yoktur. Karaağaç'ta şantözler açıldı. Sarhoşluk başladı. Savaş korkusu ile her şeye tövbe edenler tövbelerini bozdular. Sonuç olarak, hoşa gitmeyecek birtakım olaylar baş gösterdi. Bunların hepsi için söylemiyorum. Bunlar her ne kadar azınlıkta kalır iseler de, çoğunluğu bu yolda idi. Kale savaşında küçük subayların gösterdiği fedakârlığı bugün herkes takdir eder. Topçuların hizmetleri hiçbir zaman unutulmaz. Ateşkese kadar olan savaşlarda kale yirmi yedi subay şehit vermiştir. Yaralılar buna dâhil değildir. İşittiğimize göre bazı Alaylarda on beş-on altı subay kalmıştı. Biz bunları gözümüzle de gördük. Taburlar değişmeye giderken bölüklerin önlerinde yalnız bir subay görebiliyorduk. Bazı bölükler başçavuşların yönetiminde idi. Subayların çaba ve fedakârlıkları inkâr edilemez. Bu böyle olmakla beraber birçok hatalar da vardır. Ellerini vicdanlarına koyup düşünürlerse bunları kendileri de kabul ederler. Ben daha fazla yazmayacağım.

27-28 KASIM SALI-ÇARŞAMBA

Bugünlerde gerçek bir haber yoktur. Yalanlar vardır.

29 KASIM PERŞEMBE

Bugün Bulgarların askerî trenlerinin geliş-gidişe başladığı kale tarafından gerekli yerlere duyurulu. Trenlerin geçeçeği hat üzerinde bulunmak yasaktı. Bugünlerde işittiğimize göre, Bulgarların dışardaki Orduları yiyeçeksiz kalmış. Trenler yalnız yiyecek götürecekmiş. Vagonlar bizim tarafımızdan muayene edileceği için Mustafapaşa tarafından bulunan Kadıköy'le Ahırköy tarafında, bekleme yerlerinde birer subay konulmuş. Bunlar, kaleden geçen vagonları muayene edeceklerdi. Kadıköy'e memur edilen subay efendiyi bilmiyorum. Ahırköy yönüne arkadaşlardan mitralyöz yüzbaşısı Nusret Efendi atanmıştı.

30 KASIM CUMA

Bugün, Bulgaristan'dan gelen kusursuz bir yolcu katarı ağır olarak kale dahilinden geçti. Vagonlar gayet süslü ve perdeleri kapalı bulunuyordu. Bu katar, Kralın kendisine ait imiş. Bugünkü haberlere ve yalanlara göre Kral, Kırkkilise'de kuşatmada kalmış. Bu katar Kralı alıp Bulgaristan'a götürecekmiş. Biz bu hareketlerden bir şey anlamadık. Ateşkes yapıldı. Barış olacak. Bulgarların trenleri geçtiği gibi bir-iki güne kadar bizimkiler de gelecekti. Biz böyle ümit ile yaşıyorduk. Birtakım akla yakın yalanlar işittikçe inanıyorduk. Dışarının durumundan bizim haberimiz yoktu. Bugün Müstahfizları genellikle terhis ettiler.

1 ARALIK CUMARTESİ

Bulgaristan'dan gelen askerî yiyecek trenleri kaleden geçerek İstanbul yönüne gidiyor. Kaleye giriş ve çıkışta iki subay efendi tarafından muayene ediliyordu. Bunların yükü, yiyecek ve hayvanları için arpa ve ottan ibaretti. Trenlerde bulunan askere resmî selâm verilmemesi ve trenler geçerken o tarafa bakılmaması için askere ve subaylara emir verilmişti. İstihkâmlarda bulunan subay ve askerler, tarafsız bölge dahilinde Bulgar er ve subaylarıyla istedikleri zaman görüşüyorlardı. Lâkin, durum ve yere dair bunların ağzından bilgi almak imkânsızdı. Şimdi de kendimizi başka türlü aldatıyor idik. Ateşkese kim talip ise o mağluptur. Mademki Bulgarlar ateşkes istediler, herhâlde mağlupturlar diye diplomatlık yapanlar pek çoktu.

2 ARALIK PAZAR

Arkadaşım Mazhar Bey'in kolu iyileşti. Bir dilekçe ile kale kumandanlığına başvurdu. Bir görev istedi. Maraş'ta bulunan merhum yüzbaşı Tevfik Efendi'nin bataryasına Mazhar'ı tayin ettiler. Bugün memuriyet yerine gitti. Bu tarihten itibaren benim yaşantım da değişti. Geceleri yatmak için birkaç yerim vardı; mitralyöz Cemil Efendi'de, Nihat Beyler'de, Mazhar'da, bazen kendi evimde, Yeni İmaret'te. Bu durum İkinci Savaşa kadar devam etmiştir. Mazhar Maraş'a gitti. Ben de İmaret'e gidip bu gece orada misafir oldum.

3 ARALIK PAZARTESİ

Bugün ailemizin erkek yönünden en büyüğü olan Hacı Galip dayım öldü. Kendisi çoktan beri hasta idi. Bugünlerde havalar gayet yumuşak olup İlkbahara benziyordu. Bugüne kadar Bulgar trenleri ile yüz seksen vagon yiyecek gittiğini bir subay arkadaşımız söyledi.

"Kalede istihkakın 750 grama kadar indirildiği bir sırada erzak dolu Bulgar trenlerinin serbestçe geçmesi, buna karşılık Edirne'ye erzak gönderilmesinin sağlanmaması bizim için büyük bir zaaftı. Bu hâl asker ve halk üzerinde zararlı ve moral bozucu etkisini göstermekten geri kalmayacaktı. İki Bulgar erzak treni 30 Kasım'da Edirne'den geçmiştir. 3 Aralık'ta Baş Hekimin verdiği akşam raporunda kolera ve tifo gibi hastalıkların görülmeye başladığı ve tıbbi malzemenin azaldığı bildirilmişti. 10 Aralık'ta hastalık artmaya devam ediyordu. 17 Aralık'ta kolera eski şiddetini yitirmişti. Doktorların çok büyük çalışmalarına, istihkâm kıtalarının kireç yapıp dağıtmak suretiyle gösterdikleri gayret de eklenmiş ve hastalığın bir dereceye kadar önü alınabilmiştir.

Ekmek 450 grama indirilmişti, tuz 20, salamura suları, doktorların yaptığı sun'i tuz ve tuzlu toprakların yıkanmasından elde edilen tuzlu su kullanılıyor idi ise de, hiçbir zaman ihtiyaca yetmiyordu. Ekmek değişikliğe uğraya uğraya küçüldü, siyahlandı, daha sonraları mısır, arpa karıştırıldı ve en sonra süpürge tohumu ve kuşyemi ekmeğe

girdi. Bu, askerlerin gıdasını sağlamıyordu. Çok zamanlar sıcak yemek yerine 30-40 dirhem peynirle yetiniliyordu. Bazen peynirle ot karıştırılarak bir cins yemek yapılıyordu. Bu ot yemeği yüzünden zehirlenmeler de oldu. Hayvanlar da arpasızlıktan çok zayıflamıştı. Gaz kalmadığından sokaklar da karanlık içinde idi. Son zamanlarda çıraya başvurulur olmuştu.

21 Aralık'ta hastalık biraz daha hafiflemişti. İstanbul'dan da tıbbi ecza gelmişti. Fakat yetersizdi."[27]

"... Kuşatma süresince asker ve halk arasında bir salgın hastalık görülmemiş ve yalnız Kale İçinde bir Ermeni ailesinin evinde kolera çıkmasıyla bir genç kadın ölmüş ve ancak 16 vak'a görülerek bu küçük salgın son bulmuştur. Edirne'de kuşatılmış Osmanlılar için ancak Kızılay Hastaneleri adına İstanbul'dan gönderilen bir vagon tıbbi malzeme ile ilacı Kaleiçi'ne alabilmişlerdir."[28]

4 ARALIK SALI

Osmanlıların bir bozgun haberini işittik. Kaleye telgraf geldi dediler. Demek ki Yunanlılarla ateşkes olmamıştı. Ne olduğundan ve ne olacağından hiç haberimiz olmuyor. Yalnız, Bulgar trenleri düdük bağırtarak sabah-akşam gelip gidiyordu. Bizim trene dair bilgi alamıyorduk.

Bakınız, bizim tren niçin gelmiyormuş: Abuk Paşa Kolordusu çekilirken 90 kilometrelik demiryolunu bozmuş. İmdi orası onarılıyor ve yapılıyormuş. Önümüzdeki Pazartesi tren geliyor. İlk yükü un olacak. Sonra da tuz, şeker, gazyağı geleçekmiş! Biz bunları işittikçe devamlı olarak helva yapmaya hazırlanıyorduk. Çünkü tatlıya hasret kaldık. Karşılıklı konuşmalar: Bir harç yapalım. Çoktur yarım harç yaparız. Şimdi yeterlidir. Günlerimiz, gecelerimiz böyle geçti.[29]

5 ARALIK ÇARŞAMBA

Kale bildiri yayınladı. Yunan donanmasının yenildiği, Averof'un yara aldığını duyurarak yakında şanlı bir barış beklediğimizi duyuruyor, halktan sabır ve dayanıklılık bekliyordu.

6 ARALIK PERŞEMBE

Kişirhane'de oturan hocam Hacı Ali Efendi'ye, korkudan felç gelmişti. Bugün onu ziyarete gittim. Zavallı hoca efendi çocuk gibi olmuş. Bir sözü on beş-yirmi defa tekrar ediyor. Bizim galip olduğumuzu birçok deliller bularak ispat ediyor, bize de onaylatıyordu.

27- Yiğitgüden Remzi, A.E. S.263.

28- Dr. Rıfat Osman, A.E. S.79.

29- Harç, helva yapılırken kullanılan malzemenin ölçüsüne verilen ad.

7 ARALIK CUMA

Bu sabah Mümtaz Yüzbaşı Hakkı Bey'in evine gittim. Hakkı Bey, Maraş Kumandanı Celâl Bey'in kurmaylığını üstlenmişti. Kendisini ziyaretten amacım, hem görüşmek ve hem de bugünkü durum hakkında doğru bilgi alarak biraz gönlümü rahatlatmaktı. Bu arkadaşım bana ne söyledi ise doğru çıkmıştı. Evvelce ben, kendisini karamsarlıkla suçluyordum. Meğer söyledikleri çok doğru imiş. Zaman bize hepsini gösterdi. Hakkı Bey bugün, bizim mağlup olduğumuzu, Batı ordusundan eser kalmadığını, Yaver Paşa fırkasının tümünün esir olarak Sofya'ya götürüldüğünü, Edirne kalesine hiçbir zaman tren gelmeyeceğini söyledi. Fena hâlde üzüldüm. Bunlar resmen doğrulanmış haberdi. Bundan sonra kendimizi aldatmaya gerek yoktu. Bunlardan henüz kimsenin haberi olmadığı gibi ben de kimseye söyleyemedim. Halk, bütün gün neşe ile kahvelerde atıp tutuyordu. Bugün İbrahim Efendilerin evinde yanar hamamdan yıkandık. Bugünlerde herkese nasip olmayan birer bardak da çay içtik.

8 ARALIK CUMARTESİ

Gün Ateşkes ile geçti, haber yoktur.

9 ARALIK PAZAR

Bugün, Maraş'a gidip o ünlü savaş yerlerini göreçektik. Sabahleyin erkenden bir arabaya binerek Karaağaç'taki Maraş bölgesi Karargâhına gittim. İsmail Hakkı Bey, kumandanı Celâl Bey'le oturuyorlardı. Kendisiyle biraz görüştük. Maraş köprüsünden geçmek için İsmail Hakkı Bey bana bir belge verdi. Çünkü askerden başkasının köprüden geçmesine izin verilmiyordu. Köprüye yakın bir yere kadar beni uğurladı. Ben doğruca köprüden geçtim. Nöbetçiler bana bir şey sormadıkları gibi selâm durdular. Beni tabur imamı zannettiler. Hiç belli etmedim. Selâm alarak köprüyü geçtim. Hat boyunca Maraş köyüne gitmeye başladım. Hat boyundaki nöbetçiler Bulgar treninin geldiğini haber veriyorlardı. Ben, Maraş köyündeki geçide geldiğim zaman tren göründü. Durdum, bekledim, geçen vagonları saydım. 38 vagonlu bir katardı ve genellikle vagonların yükü denk hâlinde bağlanmış ot idi. Orada bulunan telefon dairesine gittim. Topçulardan birkaç arkadaş orada bulunuyordu. Mazhar Bey'i telefonla çağırdılar. Bir müddet sonra Mazhar geldi. Beni aldı, Maraş köyüne gittik. Köy yıkılmıştı. Köyü geçtikten üç yüz metre kadar sonra Mazharların çadırları vardı. Orada oturduk. Biraz dinlendik. Bulgarların attıkları lağım daneleri oraları onar metre genişliğinde açmıştı. O arazi üzerinde hemen hemen mermi düşmemiş yer yok gibi idi. Biraz oturduktan sonra ileriye doğru gittik. Maraştepe denilen yere geldik. Topçu Yüzbaşısı İrfan Efendi ağır obüs bataryasını geceli gündüzlü çalışarak bu tepenin arkasında gayet güzel bir şekilde mevzilendirmişti. Tepenin ilerisinde ve tel örgüler gerisinde yerleştirilmiş gezici toplar vardı. Biz daha yeni oraya gitmiştik. Tepeye çıktık. Üç kişi bulunuyorduk. Yüzbaşı Mazhar, Mahir Efendi, bir de ben. Buralarda piyade askerleri kendilerine yer yapmağa uğraşıyorlardı. Bunlar âdeta kendilerine birer mezar

kazıyor, sonra üzerini toprakla örterek girmek için bir delik bırakıyorlar. Beş-altı asker gece olunca bunun içine girip yatıyorlarmış. Bu kazılan yerlerden sanki su çıkıyordu. İşte, zavallı askerler düşman karşısında soğukta, çamur ve toprak içinde, yarı aç, yarı tok bir durumda bulunuyordu. Tepede bir çadır vardı. Çadırın kapısını açtık. İçeride Edimeli Asteğmen Hakkı Bey'i gördüm. Bir-iki sene oldu ki Hakkı Bey'i görmemiştim. Bir rastlantı oldu. İçeriye girdik. Görüşmeye başladık. Tam bu sırada askerler kolera görüldüğünü söylediler. Kapıya bir nöbetçi geldi. Efendim, burası kordon (karantina) altına alındı, kimse çıkmasın dedi. Kordon nöbetçileri yerlerine yeni gidiyorlardı. Biz, Mazhar'la birlikte çadırdan çıkarak ve Mahir Efendi'nin bağırmasına bakmayarak bütün gücümüzle tepede aşağıya kaçtık. Mahir Efendi arkamızdan bağırıyordu. Durunuz, beni bekleyiniz diyordu. Çünkü gözetleme yerinde kendisinin eşyaları vardı. Kendisiyle birlikte bizi de orada bıraktırmak istiyordu. Orada on beş gün nasıl durulur? İnsan deli olur. Bir zaman sonra Mahir Efendi geldi. Maraş köprüsünden şehre ve şehirden Maraş'a kimse geçmeyecektir dedi. Kumandan böyle emir vermiş. Ben gittiğime pişman oldum. Mazhar bana bir beygir hazırlattı. Bindim, Edirne'ye çekildim. Yolda ve köprüde kimse bir şey söylemedi. Şehre geldim. Bu gürültü yüzünden ileri hatları, avcı siperlerini ve düşman mevzilerini göremedim.

10-11-12-13-14 ARALIK

Anılarımda kayda değer bir şey yoktur.

15 ARALIK CUMARTESİ

Savaşın başından beri asker yağmur ve çamur içinde bulunduğundan hastalık baş gösterdi. Kolera dediler. Bu hastalık doğal olarak görülecekti. Bu sebeple okullar tatil edildi. Bir daha okul açmak bize nasip olmadı. Bizim okullarımızda bulunan öğretmen arkadaşları alıp Topkapı Hastanesine memur ettiler. Öğretimi okulun müdürü ile ikimiz sürdürüyorduk. Bu tarihten sonra Edirne'de okullar bir daha açılmamıştır.

16-17-18 ARALIK

Bugünlerde kaydedilecek hatıralar son derece can sıkıcıdır. Her gün çeşitli yalanlar, bin türlü söylentiler.

19 ARALIK ÇARŞAMBA

Mazhar bu sabah Maraş'tan geldi. Öğleden sonra dönüyordu. Karaağaç'a kadar birlikte gittik. Ben, Karaağaç'ta kalarak İsmail Hakkı Bey'le görüşmeye gittim. Kendilerini öğlen yemeği yerken buldum. Bugünlerde tuz ve şeker bulmak imkânsızdı. Hâlbuki bizim Hakkı Beyler o gün muhallebi ve Şam kadayıfı yediler bu olayı buraya kaydedişim, şu günlerde tatlı yemek olağanüstü bir şey olduğundandır. Hakkı Bey yemekten sonra Edirne'ye geleceğini söyledi. Birlikte arabaya binerek şehre geliyorduk. Hava gayet

Düşman işgalini gösteren bir çizim...

Düşman tarafından ağızları, burunları doğranmış Türklerden bir grup Edirne Hastahanesinde...

Eski Zağra katliamından kurtulabilen Türk kadınları, düşman süngülerinin yaralarını, canlarını zor attıkları Edirne Hastanesi'nde tedavi ettiriyorlar...

hoş idi. Yollarda rastladığımız insanlar posta posta, beşer-altışar gruplar hâlinde devamlı olarak istasyona gidiyordu. Bugün olağanüstü bir şey olduğunu anladık. Rastladığımız bildiklere sorduk. Akşam üzeri bizim trenimiz gelecek dediler. Bu gidenler gelecek olan treni karşılayacaklardı. Biz, işin aslını bildiğimiz için bu hâle gülerek geçtik. Daha sonra, birtakım akıllı kişilere rastladık ki bunlar, hep o gelecek olan treni görmeye gidiyordu. Olay şundan ibarettir...

Kale, hastalar için tıbbî ecza ve malzeme istiyor. İstanbul tabii gönderecek, Bulgar hükümetine başvuruluyor. Bu başvuru, birçok nazlanmadan sonra kabul olunuyor. Kaleden bir doktor, Kuleli istasyonuna kadar gidip gelecek olan tıbbî malzemeyi teslim alacak. Olay bundan ibarettir. Kale, istasyon komiserine şöyle emir veriyor: "Doktor falan bey Kuleli'ye kadar gidip gelecek olan tıbbî malzemeyi teslim alacaktır. Bulgar trenleri istasyondan geçerken işaret verip durdurunuz, gidecek olan doktoru trene kabul ederlerse binip Kuleli'ye gitsin, kabul etmemeleri hâlinde orada bulunan direzin arabası ile gönderiniz."

İstasyon komiseri Bulgar trenini durduruyor. Gerekli sözleri uygun bir dille anlatıyor. Bulgarlar doktor beyi lütfen kabul ediyorlar. Doktor gidiyor. Gelen tıbbî ilaç ve malzemeyi teker teker muayene ederek üç günde doktora teslim ediyorlar ve bunu insaniyet adına yapıyorlar. Biz ise hâlâ tren gelecek diye bekliyoruz. Bulgarların trenleri nasıl muayene ediliyordu? Beş dakika içinde... Bir dakika içinde... Çünkü bunların muayenesine birer subay tayin edilmiş idi. Bir kişi geceli gündüzlü, devamlı otuz beş-kırk vagonlu olan bu katarları nasıl muayene edebilir? Birer defa kapılarını açıp kapıyordu. İşte bundan ibaret. Bu olayları yazıyorum ki bizde olan amirlerin, memurların güçleri, düşünceleri, fikirleri anlaşılsın.

20-21 ARALIK PERŞEMBE-CUMA

Kaydedilecek bir olay yoktu.

22 ARALIK CUMARTESİ

Bugün arkadaşlar hayvan gönderdiler, Maraş'a gittim. Savaş yerlerini epeyce gezdim. Avcı hatlarını, tel örgütleri gördüm. Arkadaşların ısrarı üzerine o gece Maraş'ta kaldım. Çadırların içine soba koymuşlardı. Sobalar yandığı müddet çadırlar ısınıyor, soba sönünce dışarı ile içerinin bir farkı kalmıyordu. Bu gece ben de bir asker hayatı geçirdim. Bu geceki muhabbet ve konuşmalar hep harp üzerine cereyan etti. Maraş'ta bulunan subaylar bu ateşkes yaşantısından usanmışlardı. Savaş istiyorlardı. Çünkü Güney Cephesinde bulunan topçu askerleri verilen yemekleri dökmüşlerdi. Yemek denilen şey peynir suyundan ibaretti. Bugünlerde askerin yemeği bir tek tayin ekmeği idi. Sabahları bir parça peynir, akşam yemeği olarak da sade suya bulgur pilavı yahut peynir suyuyla papara veriliyordu. Bu durumun devamından subaylar korkuyordu. Çünkü askerin isyanından falan bahsediliyordu. Savaş olmuyor. Bulgar trenleri askerin

gözü önünde akşam-sabah geçerek kendi askerine yiyecek taşıyor. Henüz teslim alınmamış bir kaleden düşmanın böyle yiyecek geçirmesi bilmem ki nasıl siyasetti? Görüştüğümüz subaylar arasında Yemen kuşatmalarında yedi ay bulunanlar vardı. Askerin, ağızlarında deri emerek savaştıklarını hikâye ediyorlardı. Asker savaşla meşgul olursa açlığın dahi önemli olmayacağını söylüyorlardı. Bizim Edirne Kalesi öyle bir kaledir ki, ateşkese kadar olan savaşlarda bir topumuz savaş hattının dışında bulundurulmamıştır. İşte, Kâmil Paşa kabinesi nasıl bir siyaset takip etti bilemiyorum. Kalenin durumunu günden güne zora soktu. Bundan dolayı askerin boş durmayıp savaşması hayırlı idi.

23 ARALIK PAZAR

Bugün, saat yedide Maraş'tan hareketle Edirne'ye geldim. Kime rast geldi isem ne haber var, diye soruyordu. Edirne'de bulunmadığım bu bir gün içinde ortamda değişme olduğunu gördüm. Savaş olacak söylentisi her ağızda devam ediyordu. Düşündüm. Biz, Maraş'ta arkadaşlarla da hep savaş üzerine görüştü idik. Şimdi bu savaş sözü halka da sıçramıştı. Herkes ne olacaksa olsun diyordu. Barış görüşmelerinin kesildiği söyleniyordu. Birtakım haberlere göre, otuz saat kadar oluyormuş ki, Bulgar trenleri geçmemiş diyorlardı. Bu durum doğruydu. Ben, Maraş'ta bulunduğum bir gün bir gecelik zaman içinde yiyecek treni geçmemişti. Bu durum subayların da dikkatini çekiyordu.

24 ARALIK PAZARTESİ

Barış görüşmelerinin kesilmesi beklendiğinden, subaylara gece ve gündüz birliklerinin başından ayrılmamaları için emir verildi. Bu kadarlık bir haber herkeste ümit uyandırdı. Ne olacaksa olsun. Çünkü ateşkes hayatı usanç verdi. Fakirler yiyecek için son derece zorluk çekiyordu. Birçok genç kadın dileniyor. Bir kısmı ise kırlara gidip sırtlarıyla odun getirerek çarşıda satıyordu. Fasulye, pirinç, her çeşit yağ dükkânlarda kalmadı. Bakkal dükkânları boşaldı. Yağ otuz, pirinç, fasulye yirmi kuruş idi. Lâkin bunların isimleri var idi. Elinde para olduğu hâlde bir yerde bunları bulmak mümkün değildi. Yalnız peynir bol idi. Tüccarlar, Bosna depolarından peynirleri sevk edemediler. Savaş başladı, peynir olduğu gibi kaldı. Eğer peynir de sevk edilmiş olsaydı, fakirin hâli pek perişan olacak, yalnız bir parça ekmeğe kalacaktı.

25-26 ARALIK SALI-ÇARŞAMBA

Barış görüşmelerinin devam ettiğini, Bulgar trenlerinin geçmeye başladığını işittik. Havalar iyice soğudu. Bugünlerde dört parmak kadar kar yağdı. Kale bir bildiri yayınladı. Yakında şanlı bir barıştan söz ediyor, halktan sabır ve dayanma bekliyordu. Hikâye edilen birçok haber vardı. Bulgarlar Edirne için ısrar etmişler. Bu öneriyi hükümet reddetmiş. Daha sonrası, Edirne'nin bizde kalması koşulu ile görüşmelere devam edilmesine karar verilmiş. Yakın zamanda her iş olup bitiyormuş.

27-28-29-30 ARALIK PERŞEMBE-CUMA-CUMARTESİ-PAZAR

Bu tarihlerde kaydedilecek bir şey yoktur.

31 ARALIK PAZARTESİ

Bugünün anılarını, o zamanda olan öneminden dolayı yazıyorum. Bugün Cemil Efendi kayınpederinin evini açtı. Bu evde bulunan aile evvelce İstanbul'a gitmişti. Savaşın başlangıcından beri olduğu gibi duruyordu. Biz aradığımızı bulduk. Üç kıye şekerle bir kıye tuz temin ettik. Tuz ve şekeri üç kişinin önünde paylaştık. Üç yüz dirhem kadar şeker ayırdık. Bununla Mazharlarda helva yaptık. Bu, gayet gizli idi. Başka arkadaşlar haber alırsa darılacaktı. Helvayı yaptığımız bugün, bizi kim aradı ise kadınlar aracılığı ile evde yok dedirttik. Helvayı dört kişi yedik. Mazhar, Cemil, Muammer efendiler, bir de ben. İşte bugünün anıları bundan ibarettir.

1-2-3 OCAK ÇARŞAMBA-PERŞEMBE

Kaydedilecek anı yoktur.

4 OCAK CUMA

Bu sabah, bazı ağızlarda gizli olarak bir söz dolaşıyordu. Edirne boşaltılacak. Hastalar gidecek, sonra asker gidip Bulgarlar teslim alacaklar. Bu sözleri birtakım halkın ağzından işittim. Hiç önem vermedim. Cuma namazına gittim. Camide Hakkı Bey'le birleştik. Benden haber sordu. Laf olsun diye sabah ki işittiğim sözleri söyledim. Bu söze önce şaştı. Başını iki tarafa sallayarak bu sözün nasıl yayıldığına canı sıkıldığını gösterir bir tavır aldı. Demek ki bu doğru idi. Boğazıma bir şey takıldı. Fenalaştım. Hutbe falan kulağıma girmiyordu. Biz görüşmeye başladık. Önce böyle bir şeyin asla olmadığını söyledi. Benim ısrarım üzerine dayanamayarak anlattı. Evet, dedi. Düvel-i Muazzama Edirne'yi Bulgarlara veriyor. "Bakalım hafizcığım, bu Camilerde daha ne kadar namaz kılabileceğiz" deyip ağlamaya başladı. Namazın sonuna kadar bir daha laf etmedik. Ben gittikçe fenalaştım. Kendimi aldatacak bir şey hatırıma gelmiyordu. Camiden çıkıp bir kahveye gidip oturduk. Burada işi her yönüyle öğrendik. Kaleye şu anlamda bir telgraf gelmiş: "Düvel-i Muazzama Edirne'yi Bulgarlara veriyor. Hükümetin maddî ve mânevî gücü yoktur. Bir ay kadar daha direnirseniz barış görüşmelerinde bazı şeyler kazanacağız." Bu telgraf üzerine bir komisyon tertip edilmiş. Yiyeceği hesap etmişler. Neticede, Ocak'ın yirmi sekizine kadar dayanabileceklerini İstanbul'a bildirmişler. İşin aslı bundan ibaretti. Bu da çok sürmedi. Akşama ve ertesi güne kadar herkes duydu. Kale kumandanlığından birtakım subaylar eşyalarını satmaya başladılar. Şehrin içinde bin türlü dedikodu meydan aldı. Mademki işin sonu böyle imiş, şimdiye kadar bizi niçin aldattılar, diyorlardı. Subaylardan bir kısmı gizli bir dernek kurarak kale kumandanı ve kurmay subayları öldürmek, Bulgarların trenini kalede durdurmak, kumandayı ellerine alarak kaleyi teslim etmemek gibi birtakım girişimlerde bulundukları işitildi.

5-6-7-8-9 OCAK

CUMARTESİ-PAZAR-PAZARTESİ-SALI-ÇARŞAMBA

Bugünlerde ortada birçok söylentiler dolaşıyordu. Kalenin teslimi zorunlu gibi söyleniyor, herkes bu durumdan üzgün bulunuyordu. Bazı haberlere göre, Kale Komutanlığı bir şehir olarak kalacak diyenler vardı. Bulgarlar bugünlere kadar bizim subaylara gazete veriyorlardı. Şimdi, bize de gazete gelmiyor diyerek gelen gazeteleri vermiyorlardı. Bulgarlar bir arkadaşımıza şu sözü söylemişlerdir: "Sizin önünüzde bir siyah perde var. Bu perde kalkınca kendinizi pek korkunç manzaralar karşısında bulacaksınız. Biz sizi her şeyde aldattık. Eğer siz ateşkesi daha iki gün kabul etmeseydiniz, bizim ordularımız açlıktan kırılmıştı. Lâkin biz sizi bu işte çok aldattık." Kale düştükten sonra bunları bize de anlattılar. Düşman ordusunun ne hâlde bulunduğunu bilemeyen bir hükümetten bundan fazla hizmet beklenemez.

10 OCAK PERŞEMBE

Edirne eski âlimlerinden Hoca Hüseyin Efendi, seksen beş yaşında olduğu hâlde bugün öldü. Sabahtan akşama kadar yağmur yağdı.

11 OCAK CUMA

Bugün, Cuma namazından sonra Eski Cami'i Şerif'te şehitlerin ruhları için mevlid-i şerif okundu. Namazdan çıktıktan sonra vilâyet kalemi kâtiplerinden bir kişiye rastladım. Bakanlar Kurulu'nun değiştiğini söyledi. Nasıl olmuş dedim. Vilâyete gelen telgrafın anlamını açıkladı. Ben de aynen aldım.

Telgrafın meali:[30]

Edirne'nin tamamen, Akdeniz adalarının kısmen, Birleşmiş Devletlere terk edilmesi için Kâmil Paşa'nın yeni kurulan yüce Meclis üyelerine baskı yapması üzerine Babıâli önünde baskı yönetimine karşı yapılan büyük bir mitingle Kâmil Paşa kabinesi düşürülmüştür. Şimdi herkeste ümitler uyandı. Bu adamların iktidara gelmesi Edirne'yi kurtaracaktı. Bunların ümitleri olmasa, böyle nâzik bir zamanda, böyle ağır bir görevi üstlenmezlerdi. Şimdi biz düşünüyorduk. Görüşmelere devam edip bu işi iyi niyetli sonuca bağlarlarsa çok iyi olacaktı. Önerileri kabul edilmezse, bunların savaş açacakları meydanda idi. O zaman biz kendi durumumuzu düşünüyorduk. Çünkü Bulgarlar iki aydan beri kalenin etrafına kim bilir ne kadar top yerleştirdiler! Bu defa dört-beş taraftan bombardıman edecek, şehirde kaçacak bir yer kalmayacaktı. Sonucu bekledik. Görüşmeler devam ediyor dediler.

30- Yiğitgüden Remzi, A.E. S.264.

12-13 OCAK CUMARTESİ-PAZAR

Kaydedilecek bir şey yoktur.

14 OCAK PAZARTESİ

İstanbul kaleden Şubat'ın yirmi beşine kadar dayanmalarını istiyordu. Edirne Valisi Hâlil Bey'in aklı başına geldi. Çalışma başladı. İttihat ve Terakki'nin Edirne'de bulunan müfettişlerine danışıyor, yiyecek araştırması için komisyonlar kuruyordu. Bu komisyonlara birer yönetmelik verdiler. Bir evde yiyecek bulunursa, o evin nüfus adedine göre yiyecek ayrılacak, geri kalanı tartılıp alınacaktı. Büyük nüfusa yirmi beş kıyye, on beş yaşından aşağı olanlara on beşer kıyye, hayvanlar için günlük üçer kıyyeden doksan kıyye, keçi ve koyun için günlük yarımşar kıyye bırakılacak, geri kalanı âşar ambarına veya fabrikaya gönderilecekti. Fiyat listesini Kale ilân etti. Bu fiyat üzerinden, her kimde yiyecek var ise on gün içinde hükümete teslim etmesini, etmediğini takdirde zorla alınacağını duyurdu. Komisyonlar Mahallelere çıkarak aramalara başladılar. Herkes aklının erdiği gibi işlem yapıyordu. Çünkü her şeyde olduğu gibi bu işte de düzen yoktu. Bu adamlar iş yapmayı yalnız bağırmak çağırmak zannediyorlardı. Hele Vali Hâlil Bey'in meslek sahiplerine karşı olan tutumu görülmeli. Her şeye bağırır. Lâkin bu bağırmanın kimse üzerinde etkisi olmaz.

15-16-17 OCAK SALI-ÇARŞAMBA-PERŞEMBE

Kaydedilecek bir şey yoktur. Komisyonlar Mahallelerde arama ile meşguldür. Tahıl günden güne azaldığı hâlde bugüne kadar fırınları bir düzene koymak kimsenin aklına gelmemiştir. Herkes bildiği gibi hareket ediyor.

18 OCAK CUMA

Bugün sabahleyin bizim eve bir polis geldi. Vali Bey'in saat dörtte beni hükümete çağırdığını söyledi. Saat dörtte hükümete gittim. Jandarma, valiye haber verdi. Birkaç dakika beklesin diye emir vermiş. Hava çok fazla soğuktu. Vali Bey'in hademelerinin oturduğu odaya girdim, oturdum. Bizimle birlikte aynı saatte çağrılan daha birkaç kişi geldiler. Bir müddet sonra çağrıldık. Vali Bey'in huzuruna çıktık. Bize yer gösterildi, oturduk. Ne için çağrıldığımızı anladım. Merkez Mahallelerinde aramaya memur edilecektim. Vali Bey bize kısa bir nutuk çekti. Hamiyetten, falandan, vatanın hizmet beklediğinden bahsetti. Elden geldiği kadar gayret ediniz. Evlerde bulduğunuz tahılı Mahalle Camilerine depo ediniz veyahut fabrikalara sevk ediniz. Sahiplerinin ellerine bir tutanak veriniz. Hemen şimdi, dakika kaybetmeden işe başlayınız. Ben de İstanbul'a bilgi vereceğim dedi. Ben bu gibi görevi hiç kabul etmek istemediğim hâlde mecburen kabul ettim. Çünkü o zaman hamiyetsizlikle suçlanacaktım. Ben biliyordum ki, biz halk için çalışmayacağız. Bizim çalıştığımızdan halk faydalanmayacaktı, yalnız fabrikatörlerin ve onun yardakçılarının kasabaları altınlarla dolacaktı.

Hükümetten çıktım. Hukuk başkanını buldum. Bizim komisyona hukuk başkanı başkanlık edecekti. Ben de kâtiplik görevini yapacaktım. Yanımıza bir Jandarma subayı ile bir polis ve bir Jandarma eri verdiler. Aramaya Sultan Selim civarındaki Nişdoğan Mahallesinden başladık. Önce bir eve girdik. Burada her odada muhacir aileleri oturuyordu. Bunlar İskender Köyü göçmenlerinden idi. Zavallı Müslümanlar hiç karşı koymadılar. Ne kadar tahıl ürünleri varsa gösterdiler. Bu kadınların erkeklerin hepsi askerdi. Bu tahılı kaçırabildikleri kadar kadınlar getirmişti. Bunların nüfuslarını ve hayvanlarını sorduk. Göz tahmini ile hesap edip yiyeceklerine yetecek kadar tahılı bırakıp, diğer çuvalları bir kenara çekerek deftere kaydettik. Görevli memurun gelip kaldıracağını ve kendilerine tutanak vereceğini söyleyerek evden çıktık. Hepsi, Padişaha ve millete dua ediyordu. Her şeye katlanacaklardı. Yalnız şu dert, sıkıntı başlarından defolsun. O gün akşama kadar bir Mahalleyi aradık. Pek yoksulluk gördüm. Her gittiğim evde, köylüler ambarlarının dolu kaldığından söz ediyorlardı. Ve hep köylü şöyle söylüyordu: "Ah oğlum. Eğer hükümet izin verse idi ekinlerimizi getirirdik. Hem siz yer idiniz, hem de asker bol bol yer idi." diyorlardı. Bu söz pek doğru idi. Köylüler, şu birkaç torba ekini pek çok zorluklara göğüs gererek kale içerisine getirmişlerdi. Biz, bunları süngülerle kovuyorduk. Şimdi ise, ağlatarak ellerinden alıyorduk. Lâkin emin olunuz ki yine bu zavallı halk bu ekini yiyemediler. Fırınlarda çıkan ekmekler süpürge tohumu idi. Fabrikalara verilen buğday, çavdar, kızılca, mısırın nereye gittiği anlaşılmıyordu. Bugün akşama kadar arama ile uğraştık. Akşam üzeri yazdığımız tahılın bir defterini görevli memur olan komiser efendiye verdik. Ertesi günü, onlar toplayarak fabrikalara veya âşar ambarına sevk ediyor, sahiplerinin ellerine kaç kıyye ise bir tutanak veriyorlardı.

19 OCAK CUMARTESİ

Bugün sabah Karanfiloğlu Çarşısı'ndaki kahveye gittim. Arkadaşlarla buluşup aramaya gidecektik. Haber var dediler. Ne oldu diye sordum. Müttefik devletlerle ilişki kesilmişti. İzzet Paşa Başkumandan tayin edilmiş. Protokol gereğince Pazartesi akşamı savaş başlayacakmış. Başkumandanlıktan savaşa hazır olmaları için kaleye telgraf gelmişti. Bir örneğini elde ettim. Aynen alıyorum:

Telgraf Örneği

"Vatanımızın hayat ve geleceği, milletimizin tarihî namusu bugün bizim ellerimize bırakılmıştır. Kurtuluşumuz ise tüm erat ve subayların gönül ve amaç birliği yaparak yaşamayı hor görür derecede özveri göstermesinde ve askerî görevlerine kendilerini adamasındadır. Kader bugün bizi vatan ve devleti kurtarmaya çağırıyor. Osmanlıların erkek ve fedakâr çocukları için başka bir amaç kalmamıştır. Soyumuzun çocukları olduğumuzu, Osmanlı kanının kurumadığı ispatlayalım. Güveniyorum ki bu yüksek ve kutsal amaç için benim ile birlikte hepiniz mertçe can ve malınızı bağışlamakta düşünmezsiniz. Din ve vatan için ölmeye karar veren bir millet ulu Tanrının yardımına ve şeref dolu sonsuz bir hayata ulaşır."

Bu işte şüphe kalmadı. Bunun böyle olacağını ben biliyordum. Herkesi endişe aldı. Biz bombardımandan korkuyorduk. Her gün, her gece ölüm tehlikesi geçirecek idik. Lâkin her şeye tahammül edecektik. Yalnız vatan kurtulsun. Herkesin fikri bu merkezde idi. Bu defa Edirne'nin zafer kazanacağını yüzde yüz ümit ediyorduk. Erzak yirmi beş Şubata kadar hesap edilmişti. Bu tarihe kadar elbet bir şey olacaktı. Esasen, uzun boylu savaşmaya askerde güç kalmamıştı. Açlık günden güne askeri vücuttan düşürüyordu. Asker üzerinde daha başka şeylerin de etkisi vardır. Kalede bulunan asker, taşra Redif ve İtiyatları olduğundan, bu adamlar memleketlerinin mahvolup evlerinin söndüğünü biliyordu. Genellikle hepsi eş ve çocuk sahibi olduğundan, savaştan, vatandan daha çok ailelerini düşünüyordu. Bu durum bunların moralleri üzerinde büyük etki yapıyordu. Edirne kalesini altı ay savunan sadece muntazam asker değil, tâlim ve eğitim görmemiş halk idi. Bu Redif ve İtiyatlar Kolordulara sevk edilip de kaleye yalnız Nizamiye fırkaları gönderilmiş olsa idi, kale, savaşlarını daha başka ve şanlı surette yapacaktı. Savaş devam ettiği zaman içinde bu askeri teşci için kumandanlar tarafından askere hiçbir nutuk söylenmediği gibi moral üzerine pek çok etki yapan mızıka veyahut millî türküler söylemek gibi bir durum da görülmemiştir. Hâlbuki Bulgar böyle yapmıyor. Kumandanlar bizzat savaş hattına kadar gidiyor, daha geride, mızıka tarafından millî şarkılar söyleniyormuş. Her kim savaştan kaçacak olursa derhâl kurşuna diziliyor. Seferberlik ilânından başlamak üzere, subaylara beş frank yolluk, beş frank günlük, beş frank da hududu geçtiği için veriliyormuş. Bunları, Bulgar subayları kendileri söylüyorlar. Doğruluk derecesini bilmiyoruz.

(Ateşkesin bitmesi ve çatışmanın yeniden başlaması)

20 OCAK PAZAR

Bugün, kalede savaş hazırlığı bütün şiddeti ile devam ediyor. Nakliye arabaları, askeri otomobiller istihkâmlara cephane taşıyordu. Mahallelerde arama ile uğraşan komisyonlar, buldukları tahılı fabrikaya gönderiyor. Halk Karaağaç'a, Yıldırım'a, İmaret'e göç ediyordu. Çünkü cayırtı yine başlayacaktı. Bugün bize ayrılan Feyzullahpaşa ve Altuni Mahallelerini arayarak işimizi bitirdik. Epeyce tahıl bulduk. Herkes şehirde olan işlerini bitirmeye çalışıyordu. Bir gün sonra şehre sokulmak mümkün olmayacaktı.

21 OCAK PAZARTESİ

Bugünü âşar ambarında geçirdim. Eniştem ambar memuru olduğundan onun yanına gittim. Bugünlerde benim hiçbir görevim yoktu. Ötede beride zaman geçirmekten ise şimdi memleketin ruhu olan âşar ambarında bulunup, gerekirse enişteme yardım edecektim. Bugünü geçirdik. Akşam üzeri bir söylenti çıktı. Ateşkes daha dört gün uzatılmış dediler. Akşam üzeri ambar kapandı. İmaret'teki evimize geldik. Edirne'den iki ev kadını misafir gelmişti. Savaş bu gece saat ikide başlayacaktı. Kalelere verilen emirde düşman saldırısını bekleyecekti. Biz çoktan beri top sesi işitmediğimiz için âdeta unutmuştuk. Bu gece hafif bir yağmur yağıyordu. Saat iki oldu. İkiyi beş-on-on

beş geçtiği hâlde daha bir şey işitilmedi. Belki ateşkes uzatılmıştır dedik. İkiyi yirmi geçiyordu. Doğu Cephesinden bir top sesinin arkasından cayırtı ile şehre mermi geldi. Düşman, savaşa şehri bombardıman ile başladı. Bundan sonra, yine eski bombardımanlar gibi, aralıksız şehre mermi atıyordu. Bu durumu eskiden beri bildiğimiz için uykuya yattık. Bombardımanın arkası kesilmedi. Sabaha kadar sürdüğü gibi hiç ara vermeden devam ediyordu. Tüfek sesi yoktu. Yalnız şehri bombalıyorlardı. Muhasebe mümeyyizi Rasih Efendi ve kardeşi Rasim Efendi gece fenerlerle eniştemin evine geldiler.

"Müt. Mv. Komutanlığı, aynı gün, bombardımandan zarar görmeyeceğini tahmin ederek Karargâhını Yanıkkışla'ya nakletmiştir. Bulgarlar Edirne'yi 21 Ocak akşamı saat 19.45'te dört bir taraftan şiddetli top ateşine sarmışlardır. Ateşkes bitiminin daha ilk gecesi yalnız şehir merkezine düşen mermilerin sayısı 150'yi geçmiştir. Bu yüzden birçok yangınlar çıkmış, halktan 8 kişi şehit düşmüş, 10 kişi yaralanmış ve 53 ev harap olmuştur. Bu şehir bombardımanları her gün bir parça daha şiddetini artırmak suretiyle kalenin düşmesi gününe kadar sürmüştür."[31]

22 OCAK SALI

Bu geceyi uyur uyanık bir hâlde geçirdik. Sabahleyin âşar ambarına gitmek üzere İmaret'ten ayrıldım. Toplar devamlı patlıyor, bombardımanın arkası kesilmiyordu. Savaşın bu ikinci devresi önceki savaşa benzemiyordu. Sultan Beyazıt Cami avlusunda gezerken, birkaç merminin üzerimden geçerek Yıldırım tarafına gittiğini anladım. Cami avlusunda bulunan birkaç köylü hayretle bakıyordu. Onlara sordum. Bunlar ne taraftan geliyor ve nereye gidiyor dedim. Kıyık tarafından gelip Yıldırım'a düştüğünü söylediler. Şimdi anladım ki İmaret'in hiç önemi kalmamıştı. Mermiler İmaret'in üzerinden geçiyordu. Topun mesafesini birkaç yüz metre kısalttığı gibi İmaret'in her bir tarafına mermi atacaktı. Şehrin içerisine her dakika 3-4 mermi birden düştüğünü karşıdan görüyordum. Bugün her taraf tehlikeli idi. Aşar ambarına gitmek için güvenilir bir yol düşündüm. Böyle bir yol yoktu. Eniştem Şerif Efendi sabahleyin erken gitmişti. O da benim gibi bir insan idi. O da can taşıyordu. Allah'a sığınarak yoluma devam ettim. Atpazarı'ndan Manyas'a çıktım. Oradan Musevi Mahallelerini dolaşarak Odun İskelesi yanındaki mağazaların önünden geçerek âşar ambarına gittim. Bugün memurlardan kimse gelmemişti. Eniştem ile ikimiz akşama kadar ambarı bekledik. Birkaç asker arabası geldi. Hayvanlar için süpürge tohumu aldılar. Bugünlerde samanın örneği kalmamıştı. Askerî hayvanlara süpürge tohumu ve yulaf veriliyordu.

Bugün akşama karar, âşar ambarının üzerinden geçen mermiler, karşıdaki bahçelere düşüyor, bazen pek yanımızda patlıyordu. Hatta bir defasında şarapnelin parçaları ambarın kapısı önüne kadar düştü. Bulgarlar, fabrikaları ve âşar ambarlarını vurmak istiyordu. Kalenin içerisinde her ne varsa, hepsinin yerini mükemmel biliyorlardı.[32]

---

31 Yiğitgüden Remzi, A.E. S.273.

32- Çünkü Müslüman olmayan askerler, her gün kaçarak Bulgarlara her şeyi anlatıyordu.

Kale kumandanlığı askerî dairede idi. Bombardımanda kale içerisine naklettiler. Ertesi günü oldukları yer bombardımana başlandı. Sonra Yanıkkışla'ya çekildiler. Kışlaları bombardımana başladı. Kışladan Hıdırlık Tabyası'na gittiler. Buralara her ne kadar attı ise de, arası uzak olduğu için erdiremediler. Bundan anlaşılıyor ki, kale dahilinde Bulgarların pek güzel haber vericileri vardır. Ben, bunların bu hâllerini takdir ederim. Çalışkan millet. Her şeyi hazırlamış, savaşa öyle başlamıştı. Bugün, akşam üzeri saat on bir sıralarında ambardan eve gelecektik. Ne taraftan gidelim diye düşünüyorduk. Yola koyulduk. Zindanlık Kabristanı yanından saparak, Darülhadis Camii önünden, Mahalle arasından Topkapı'ya çıkıp, oradan Horozlu Bayırı'ndan İmaret Köprüsü'ne çıkmaya karar verdik. Kendimizce, buralarını bir parça güvenilir bulduk. Dört-beş kişi Darülhadis Camine yirmi beş-otuz metre yaklaştığımız bir sırada, üzerimizden bir mermi geçti ve tam isabet alarak Caminin minaresine vurdu. Bir saniye içinde, koca minare gözümüzün önünde yıkıldı gitti. Bu durum hepimizin gözünü korkuttu. Bu mermilere karşı kâgirin, Caminin, minarenin hiç önemi yoktu. Derhâl yolumuzu değiştirdik. Mermiler devamlı olarak geliyor, üzerimizden geçip Darülhadis tarafından askerî erzak deposuna doğru düşüyordu. Bulgarların, her şeyin yerini pek güzel bildikleri anlaşılıyordu. Birçok yollar dolaşarak, akşam ezanından sonra İmaret'e geldik. Şehrin sokaklarında ve caddelerinde kimse görülmediği gibi, açık bir dükkân da yoktu. Şehir gayet fena bir görünüm içinde idi. İmaret'te bulunan bakkal dükkânları bile kira ile tutularak içlerinde birtakım insanlar yatıyordu. Bu gece, İmaret'te bir-iki evin penceresine mermi düştü. Mahalle arasında bir gürültü başladı. Birçok aileler kırlara gidiyordu. Gereğinde kullanılmak üzere, askerî kışlanın sol tarafındaki tarlalara asker tarafından çadırlar kurulmuştu. Birçok aileler ellerinde fenerler olduğu hâlde bu gece çadırlara gittiler. Bu hâl, gittikçe korkunç bir şekil almaya başladı. Kalelerde hiçbir hareket hissedilmiyordu. Biz, Allah'a sığınarak bulunduğumuz evde yattık.

23 OCAK ÇARŞAMBA

Bombardıman devam ediyor ve hiç ara vermiyordu. Bugün ambara gitmeyip İmaret'te kaldım. Bütün hükümet memurları geceyi İmaret'te geçiriyor. Vali Bey de kışlada bulunuyordu. Kale kumandanlığı da kışlada idi. Birçok asker aileleri hastaneye, kışlalara, pavyonlara gitmişti. Edirne'nin esnaf ve halkı Yıldırım ve İmaret'te toplanmıştı. Buralara her ne kadar mermi düşüyor ise de, şehir kadar tehlikeli olmadığı gibi, mermilerin birçoğu İmaret'i aşarak etraftaki tarlalara düşüyordu. Bugünlerde havalar gayet güzel olduğundan çadırlarda yatmak mümkündü. Bugün de sabahtan akşama kadar aralıksız olarak bombardıman devam etti. Gecesi, şehirde iki Mahallede büyük yangınlar oldu. İstanbul'dan itfaiye bölüğünün şehir bombardımanlarından pek çok fedakârlıkları görülmüştür. Herkes, kendisine sağladığı güvenilir bir yerde bulunurken, onlar mermi altında yangın bekliyorlardı.

Bu gece Güney bölgesinden kaleler birkaç defa ateş ettiler.

Balkan Savaşı'ndan bir sahne...

Balkan Savaşı'ndan bir başka sahne...

24 OCAK PERŞEMBE

İmaret tarafı, Yıldırım ve şehir bütün gün ve gece bombardıman edildi. Şehirde, bir-iki yerde yangınlar çıktı. Birkaç gün içinde Kıyak ve Muradiye, Küçükpazar yönlerinde bir hayli zarar ve can kaybı oldu. Menzilahırı Mahallesindeki Çingeneler, Fırınlar sırtı bağlılığına gidip, orada yer yaparak oturdular. Bu semtlerde oturmak mümkün değildi. Gece, Doğu Cephesinden Yassıtepe'ye kadar büyün tabyalar top ateşi açtılar. Şehri bombardıman eden topları aradıkları anlaşılıyordu. Lâkin bunları susturmak mümkün değildi. Bugünlerde ekmek sorunu daha fazla güçleşti. Bir fırın, bir defada seksen ekmek çıkarıyorsa, fırının önünde toplanan halk beş yüz kişi kadar vardı. Hükümet, memurları Bosna Köyüne gönderdi. Şimdi, ikinci bir arama başladı. Kalede yalnız erzak düşünülüyordu. Cephane çok bol idi. Piyadelerin daha altı ay savaşmaya yetecek cephaneleri vardı. Lâkin asker açlıktan günden güne vücuttan düşüyordu. Ötede beride kapıları kakarak dileniyordu. Daha sonraları bu hâl genelleşmeye başladı. Ateşkesten önceki savaşta Doğu Cephesi kumandanı bulunan Nazım Paşa görevden alınarak, yerine Ali Şefik Bey isminde bir albay atanmıştı. Bu zatın gayretli, çalışkan, cesur ve yetenekli olduğu söyleniyordu. Ali Şefik Bey'in, bugünlerde yeni bir düzenlemede bulunduğu işitiliyordu. Şehri bombardıman eden toplar üzerine bir huruç hareketi yapacağı söyleniyordu.

25 OCAK CUMA

Bugün bombardıman önceki şiddetini kaybetti. Bir-iki saat ara veriyor, sonra yine atıyordu. Arkadaşlardan Cevdet Bey'in pederi Hamdi Bey öldü. Önceki bombardıman zamanından beri hasta bulunuyordu.

26 OCAK CUMARTESİ

Kaleye Padişahın selâmı geldi. Birliklere resmen duyuruldu. Bugün Cevizlik, Kestanelik, Ayvazbaba, Taşocakları Tabyaları akşama kadar o cephede düşmana karşı top savaşı yaptılar. Gecesi, sabaha kadar aralıklı olarak bombardıman devam etti. Pazar günü Doğu Cephesi huruç yapacaktı.

27 OCAK PAZAR

Gece saat sekiz sıralarında bütün cepheler ateş açtılar. Verilen emirde, her ne olursa olsun topçular, mitralyözler, piyadeler ara vermeden ateş edecek, düşmanı her taraftan oyalayacaklar. Bu sırada da, Doğu Cephesi'nde düzenlenen Nizamiye ve Redif taburları saldırarak, düşmandan geri alınması gereken birkaç avcı siperlerini alacaklardı. Gece uyandığımız zaman top ve tüfek sesleri âfaka çıkıyordu. Her cephe ateş açmıştı. Bir-iki saat sonra diğer cephelerden ateş kestiler. Doğu Cephesi, gündüzün saat sekizine kadar on iki saat savaştı. Ben, sabahleyin saat üç sıralarında şehre geldim. Arabalarla birçok yaralı geliyordu. Yanlarına giderek gâzalarını tebrik ettim. Savaşı anlamak istiyordum. Nasıl olduğunu askerlere sordum.

Bir yaralı anlattı: "Gece saat sekizde, tüfek atmayarak düşman siperlerine saldırmışlar. Düşman da uykuda imiş. Bu siperleri almışlar. Oradan ikinci siperlere saldırdıkları sırada düşmandan karşılık görmüşler. Arkalarından yardım gelmemiş. Taburları bozulmuş. Perişan olmuşlar." Ben bunları bir askerin ağzından işitince, işin yine fena olduğunu anladım. Başından beri, açlıktan, askerde saldırıya kalkacak güç kalmamıştı. Bunların, bu sıralarda savunma hâlinde bulunması yeterli idi. Bundan sonra kaleden bir hizmet beklenemez idi. İşi görecek olan Gezici Ordular idi. İşte bu savaş kalenin son savaşı oldu. Sonra anladığımıza göre, bu savaş gayet iyi düzenlenmiş iken, bazı taburların yaptığı hatalar sonucu olarak pek çok can kaybımız olmuştur. Hatta bir tabur tümüyle mahvoldu, diye söylediler.

Bugün saat sekizden sonra kışlaya gittim. Doğu Cephesi'nden gelen subaylar, savaşın sonucunun fena olduğunu söylediler. Yalnız yaralı olarak Merkez Hastanesine dört yüz kadar asker gitmişti. Hastane koridorları yaralı ile dolmuş. Hava son derece soğumuştu. İlaç bitti. Pamuk, sargı, ispirto kalmamıştı. Doktorlar bin türlü zorluk içinde kaldılar. Hastanenin her günkü hâlini görenler orasını kasaphaneye benzetiyorlar.

Bugün, Harbiye Bakanlığı'ndan kaleye bir telgraf geldi. Düşmanın hücum-u cebrî yapacağı ihbar ediliyordu.

"Doğu Cephesinde 27 Ocak'ta yapılan hurûç hareketi bu cephedeki 8. Tümeninin 2. Tugayının ilk hattaki Alaylarını değiştirme zamanına rastlamış ve hatta Türk saldırı dalgaları Bulgarların en öndeki siperlerine kadar sokulmuştur. Fakat Türklerin bu saldırısı Bulgar karşı saldırısı karşısında kırılmış ve bu çıkış hareketi kale savunucularına pek pahalıya mal olmuştu. Bu saldırıda bizden bir subay altı er şehir ve dört subayla dört yüz elli er yaralı verilmiş. Düşmandan iki yüzbaşı, bir teğmen ve bir çavuşla iki yüze yakın er süngülenmiş ve siperlerde birçok yaralı kalmıştır."[33]

28 OCAK PAZARTESİ

Gündüz, aralıklı olarak şehre mermi atıldı. Gecesi, saat dörtte, yedide, dokuzda olmak üzere, Bulgarlar, Doğu Cephesinden gayet şiddetli saldırılar yaptılar ise de, başarılı olamadıkları gibi çok fazla asker kaybettiler. Bulgarlar her ne zaman kaleye saldırsalar, onlar zarar, biz yarar görüyor idik. Bize, kesin olarak saldırı yaramıyor idi. Her ne zaman saldırıya kalkmış isek, zararla geri döndük. Sebebini elbette subaylar bilirler. Ben işittiklerimin doğruluk derecesine güvenmediğim için yazmayacağım.

29 OCAK SALI

Bugünlerde ambara gitmiyor, İmarette vakit geçiriyordum. Bugün sekiz saat kadar

33- Yiğitgüden Remzi, A.E. S.278.

şehre mermi attı. Ötede beride dedikodular başladı. Sözde, Doğu cephesinden yapılan baskında (huruçta), Bulgarlar topları geriye çekmişler, birkaç top da bizim tarafımızdan susturulmuş imiş. Halktan kimse, şehre işinin başına gitmediği gibi, memurlar da hükümete gitmiyordu. Vali bey, kışladan halka haber gönderdi. Herkes şehre gidip dükkânlarını açsın. Aksi takdirde Sıkı Yönetime teslim edeceğim. Halk da şöyle cevap verdi: "Vali bey makâmlarına gelsinler görelim de biz de gidip dükkânlarımızı açarız", dediler. Bugünün gecesi saat yedide ve bir de dokuzda olmak üzere Bulgarlar Doğu cephesinden iki defa daha şiddetli saldırı yaptılar. Bir başarı sağlayamadan geriye püskürtüldüler.

30 OCAK ÇARŞAMBA

Sabahleyin şehre iki mermi attı. Sekiz saat kadar ara verdikten sonra bombardıman başladı. Yarımşar saat ara ile sabaha kadar devam etti.

31 OCAK PERŞEMBE

Sabahleyin şehre birkaç mermi attı. Şiddetli soğuk bir rüzgâr esmeye başladı. Bir hayli zamandan beri iyi gitmekte olan hava değişti. Soğuk, gittikçe şiddetini artırdı. Gece, her taraf sessizlik içinde geçti. Daha sonra, kalenin bazı cephelerinden düşman tarafına toplar atıldı. Halkın geçimi gittikçe güçleşiyordu.

1 ŞUBAT CUMA

Sabahtan akşama kadar sessizlik ve durgunluk içinde geçti. Gündüzleri dükkânlar açılmaya başladı. Bu hâle de alıştığımızdan herkes işinin başına gidiyordu. Açlık ve yoksulluk yine başladı. Herkesin uğraşısı ekmek bulmak için çalışmaktı. Herkes sabahtan akşama kadar bu mesele ile uğraşıyordu. Birtakım genç kadınlar, günahsız çocuğunu emzirmeye çalışır, diğer taraftan ekmek diye bağırır, fırının önüne sokulamazlardı. Alacağı süpürge tohumundan ekmeği yiyecekler ve bundan aldıkları gıda ile de kucaklarındaki çocukları besleyeceklerdi! Bunda başarılı olamayınca ağlayarak geri dönüp giderler. Bu hâlleri kalem ile anlatmak mümkün değildir. Bu acıklı görüntüler, bu haller devam ediyor ve hükümet bunları görüyor fakat fırınların düzenlenmesine dair bir teşebbüs görülmüyordu. Çünkü evinde yiyecek tahılları olanlar da fırından ekmek alıyor. Bazıları ise fırıncılara ekmek saklatarak, sonra çuvallara doldurarak Mahalle aralarında bir-iki misli fiyatla satıyordu. Bu hâle son vermek için İmaret halkı, Mahalle muhtarları yolu ile Mahallelerde araştırma yaptılar. Muhtaç olanların defterlerini düzenlediler. Bunların ellerine birer pusula (yazılı belge) verdiler. Her kimin elinde pusula var ise İmaret fırınından onlar ekmek alabildiler. İki-üç Mahalleye bir fırın ayrıldı. Bunları gören hükümet, iş işten geçtikten sonra aklını başına topladı, böyle bir tedbiri kabul etti. Lâkin iş işten geçmiş bulunuyordu. Bu zamana kadar herkes kasalarını doldurdu. Fabrikalarda un almak için pek büyük kayırma gerekliydi. Bir çuval un dört-beş liraya satıldı. Bugünün gecesi Pamukdere tarafında

hafif çarpışmalar oldu. Akşamdan sabaha kadar ara ile şehre mermi atıldı.

2 ŞUBAT CUMARTESİ

Sabahtan akşama kadar her taraf sessizlik ile geçti. Gece saat dört sıralarında başlayan bombardıman sabaha kadar devam etti.

3 ŞUBAT PAZAR

Bu sabah askerî kışlaya mermi atılmaya başladı. Mermilerden birkaç tanesi kışlaya isabet etti. Diğerleri, kışlanın üzerinden aşarak arka taraflara düştü. Kışlada telaş başladı. Askeri boşalttılar. Hıdırlık Tabyası önünde çadırlar kurdular. Kışlada bulunan asker oraya çıktı. Gece, Doğu Cephesi'nde biraz top savaşı oldu.

4 ŞUBAT PAZARTESİ

Başkumandanlıktan kaleye telgraf geldi. Osmanlı Ordusunun Çatalca mevziinden yirmi kilometre ilerlediği müjdelendi. Bu haber kalplere ferahlık verdi. Bugüne kadar Kolordulardan hiçbir haber yoktu. Beslediğimiz ümitler günden güne mahvoluyordu. Bu iyi haber kaleye ve askere pek büyük ümitler verdi. Gece şehrin muhtelif Mahalleleri bombardıman edildi. Gece ve gündüz kışlalara mermi atmakta devam ediyordu.

5 ŞUBAT SALI

İkindiye kadar durgunluk ile geçti. Saat dokuz sıralarında asker kışlasına bombardıman yapıldı. Gece saat beşten sonra kışlalara ve şehre sabaha kadar. bombardıman devam etti.

6 ŞUBAT ÇARŞAMBA

Eniştem bugün ambara gidemeyecek şekilde hastalandı. Yerine ambara beni gönderdi. Bugünden itibaren kalenin teslimine kadar âşar ambarında bulundum. Her tarafta bir durgunluk vardı. Gece, saat beşten sonra şehri ve kışlaları sabaha kadar bombardıman devam etti.

7 ŞUBAT PERŞEMBE

Doğu Cephesinde bulunan taburlar, ileri karakollar vasıtasıyla Bulgarlara bildiri attılar. Bulgarların hâlini bizler kendiniz gibi bilmiyorduk. Bulgarlar da bizim gibi aç imişler. Onlara da günde bir tek tayın ekmeği veriyorlarmış. İstihkâmlarda kımıldamaya hâlleri yokmuş. Günden güne ordularımızı ilerliyor zannettiğimiz için Bulgarlarla alay ettiler. Kalede yiyeceğin çokluğundan, kumandanlar tarafından kendilerinin aldatıldıklarından, kaleyi terk edip vatanlarına gitmelerinden, daha birkaç gün sonraya kalacak olurlar ise kendilerine vatanlarını görmek bile nasip olmayacağından söz ettiler.

Bugün kaleye Padişahın selâmı gelmekle beraber, Yanya ve İşkodra kalelerinin yiğitçe savunulduğu resmen bildirildi. Askerî hayvanatının bir kısmının öldürülmesi için kalelere emir verildi. Hayvanlara süpürge tohumu veriliyordu. Hayvanların bir kısmını öldürmekle yiyecek, halkın ve askerin yiyeceği artacaktı. Bu suretle kalenin dayanma gücü artırılmış olacaktı. Bugünlerde, Kolordulardan bir uçağın geleceği söylentileri çıktı. Uçak, Sanayi Çiftliği tarafına ineceğinden, oralara bayraklar dikildiği söyleniyordu. Bu gece, Mitralyöz Yüzbaşı Cemil Efendi ile Binbaşı Nüsret Bey'e misafirliğe gittik. Bunların taburları Hıdırlık Tabyası önündeki çadırlarda bulunuyordu. Nüsret Bey bizi akşam yemeğine davet etti. Bu akşam, saat bir sıralarında başlayan bombardıman beşe kadar devam etti.

8 ŞUBAT CUMA

Bugün, sabahtan başlayan bombardıman şehrin muhtelif Mahallelerinde devam ediyordu. Uçak geldi diye bir söylenti çıktı. Akşamüzeri saat on sularında idi. Aşar ambarının kapısı önünde bulunuyordum. Silâhlı üç asker geldi. Efendim müjde, dediler. Uçağımız geldi. Siz nereden biliyorsunuz, dedim. Uçağın indiği yerden geldiklerini, kendileri oralarda devriye gezerken uçağın geldiğini ve şimdi merkezde bulunan arkadaşlarına müjdeye gittiklerini söylediler. Orada bulunanlar askerlerin bu iyi haberine karşı onlara para verdiler. Uçak, Kirişhane bahçeliğine inmişti. Bir müddet sonra oraya kadar gidip uçağı görenlerden birkaç jandarma geldi, işin hakikatinde şüphe kalmadı. Derhâl birçok söylentiler başladı. Uçak ile beş kişi gelmiş. Birisi Enver Bey imiş, bilmem kim imiş! Hepsine isim buldular. Saat on birden sonra ambarı kapadık.

İmaret'e gidiyordum. Merkez kumandanının ve daha birçok askerî büyüklerin, polis müdürünün arabalarla İstanbul yolu caddesine gittiklerini gördüm. Bunlar, uçakla gelen misafirlere hoş geldiniz diyeceklerdi. İmaret'e gelinceye kadar kime rast geldi isem, uçağı müjdeliyordu. Bütün polis karakollarına uçağın gelişi telefonla bildirilmiş. Polisler de kahveleri gezerek halka duyurmuşlardı. Bulgarlar bugün şehri bombardıman ettikleri gibi, sabaha kadar aralıklı olarak gece de devam ettiler. Halk bu hâle alıştı. Bu durum, âdeta günlük yaşantının bir parçası gibi oldu. Herkes, çarşı ve pazarlarda işleri ile ilgileniyordu.

9 ŞUBAT CUMARTESİ

Sabahleyin ambara gitmek için sokağa çıktığımda rastladığım bildikler, dünkü gelen uçağın bizim olmayıp Bulgarların uçağı olduğunu söylediler. Bu sözlere önce hayret ettim. Bulgarların uçağı kaleye nasıl inebilirdi? Ben, her gün çıkan yalanlardan bıkmıştım. Bu sözleri hiç dinlemek istemeyerek söyleyenlere karşı güldüm geçtim. Çarşıya geldiğimde arkadaşlardan bir topçu subayı gördüm. Kışlaya gidiyordu, görüştük. Uçağı sordum ve işittiğim söylentiyi söyledim. Evet, pek doğru dedi ve anlattı:

Bulgarların bir uçağı yolu kaybederek Mustafapaşa kasabası zannı ile Edirne kenarına

Savaşın yıkımı...

inmiş. Oralarda bulunan askerler de bizim uçak sanarak "Padişahım çok yaşa" diye bağırmışlar ve alkışlamışlar. Herif, bu gürültüleri ve alkışları işitince hiç şüphesi kalmamış ve kalenin dahiline inmiş. Pilot Rus imiş. Pilotu harp esiri saydılar, uçağı da balon ambarına koydular. Balon deyince, şurada anılara bir şey daha eklemek gerekti. Geçen sene bizim ordumuza sabit balon geldi. Yaz günleri birkaç defa balonu çıkarıp denediler. Balon subayları geldi. Baloncu birlikleri kuruldu. Savaşın daha başlangıcında Bulgarların sabit balonları Batı Cephesi'nde görüldü. Bizim balonda hiçbir hareket görülmüyordu. Bu hâl birçok dedikodunun çıkmasına sebep oldu. Sonunda bir gün bizim balonumuzu da uçurmaya başladılar. Bir türlü başarılı olamıyorlardı. Balon, kırk-elli metreden yukarı çıkmıyordu. Hâlbuki gerektiğinde birkaç yüz metreye çıkacak, düşmanı keşfetmeye çalışacaktı. Meselâ, Doğu Cephesi'ne götürülecek, oradan birkaç metre havaya çıkıp şehri bombardıman eden topların yerlerini keşfedecek, telefonla aşağıya haber verecek. Topçular ateş edecekler, mermilerin ileri ve geri düştüğünü gözetleyip yine haber verecekler. Kısa topların yerini bizim toplara bulduracaktı. İşte bunların hiçbirisi olmadı. Doğru dürüst balonu uçuramadılar. İşittiğime göre, balonun içerisine doldurulmak üzere bir defalık gaz varmış. Kale çabuk kuşatıldığı için, balkona gelecek olan gaz İstanbul'da kalmış imiş. Kale sabit balondan hiç faydalanamadı. Bulgarlar ise önce Batı Cephesi'ne, sonra Doğu Cephesi'ne geçirdikleri sabit balonları ile belki şehrin fotoğraflarını bile alıyorlardı.

"Müstâhkem Mevki Komutanlığı, karşısındaki düşmanın yaptığı hazırlıkların nasıl bir sonuç doğuracağını kestirmiş, bir tek de olsa kale emrine verilecek uçağın mâneviyat üzerinde ve hem de düşman hazırlıklarından bilgi toplamak hususunda yaratacağı faydaları, yana yakıla başkumandanlığa arz etmiş ve her başvuruda kaleye bir uçak gönderileceği sözü ile avutulmuştur. Kaleye hakikatte hiçbir Türk uçağı gönderilmemiştir. Kaledeki biricik sabit balon ateşkesten sonra hiç uçurulmamış, buna karşılık düşmanın iki sabit balonu zaman zaman Batı Cephesi'nde İnesi Köyü, Döllük ve Doğu Cephesi'nde Güneşçiftliği ve Demirkazık dolaylarında kendilerini göstermiştir. Kendi elimizde hiçbir hava aracı yokken düşman hava araçlarının kale hevasındaki uçmasının veya uzaktan havalanıp kalenin en gizli yerini göz hapsine alacak bir durum göstermesinin üzücü ve acı etkilerini gereğince anlamak için kalede kuşatılmış kalanların duygularına başvurmak lâzımdır.

Her gün bir Türk uçağının gelmesi beklenirken günün birinde, 8 Şubat 1913 akşamı işaretsiz bir uçağın Edirne üzerine gelip Doğu Cephesi gerisine Hacılar Ezanı yakınına inişi, Edirne kalesinde genel bir Bayram yaratmıştı. Yazık ki bu uçağın bir Rus subayı tarafından yönetilen ve kaleden Mustafapaşa'ya görevli giden ve yanlış bir manevra sonucu kale içerisine inmek zorunda kalan bir Bulgar tayyaresi olduğu kısa bir zaman sonra anlaşıldı. Bu hakikat anlaşılınca babasından kuvvetli bir ümitle oyuncak bekleyen bir çocuğun bunu elde edememesiyle uğradığı yürek acısı hemen bütün savunucuları kaplamıştır. Garip bir rastlantı ile aynı günde bir Türk uçağının kaleye ulaşması beklenmekte idi. Şimdi anlatırken çocukça ve pek sade görünen bu mânevî sızılar ve yukarıda arz edilen bazı acı şartlar ve yolsuzluklar, hiç şüphesiz başta Müstâhkem

Mevki Komutanlığı olduğu hâlde diğer komuta heyetlerinin de çoğunda fena etkiler yaptı, cesareti kırdı, savaş neşesini zayıflattı."[34]

Kale en çok otomobillerden, dekovil trenlerinden, projektörlerden faydalanmıştı. Kalede gaz bittiği için son zamanlarda projektörler de yanmıyordu. Bulgarlar, her gece yaktıkları projektörlerle sabaha kadar avcı hatlarını ve istihkâmları gözetlerdi. Burada diyeceğim bir şey vardır ki, o da sun'i tuz imâlidir. Doktorlar sun'i tuz yaptılar. Bu bildiğimiz tuz gibidir. Yalnız rengi bir parça sarıdır. Birçok kimseler bundan aldığı gibi, yapılmasını öğrenen birtakım adamlar da kendileri yaptılar. Sonraları sun'i tuz için gerekli olan ecza bittiğinden bu da ortadan kalktı. Bugünün olayından olmak üzere Doğu Cephesi'nde başlayan top savaşı üç saat kadar devam etti. Yine akşam üzeri saat on sularında kar yağmaya başladı. Sabaha kadar devam ederek yarım arşın kadar yağdı.

!... Şubat'ın 8'inci Cuma günü yolunu şaşırıp İstanbul yolunda Hadımağa yakınına inen sarhoş bir Rus pilotu Edirne'ye rahat yaşamaya gelmiş gibi yedi ve içti ve hiçbir şey söyletilemedi. Kuşatılmış bir yerde gazetesizlik büyük bir üzüntü oluyor. Kemâlköy yakınındaki Sırp fırkası subaylarından, özellikle ateşkes zamanında Fransız gazeteleri almayı başaran Boşnak bir subay ile konuştum. Aldığı Paris gazeteleri bizi büsbütün üzdü. Bir kırmızı fes ile bir nargileye karşılık bir illüstrasyon gazetesi alındı. Bu gazetelere göre Osmanlı Hükümeti mahvolmuştu."[35]

10 ŞUBAT PAZAR

Ambara gitmek için sabahleyin evden çıktım. Yollarda pek zorlukla yürünüyordu. Ekmek almak için sabaha karşı, daha geceden şehre giden muhacir kadınlarını her sabah dönerken görürdüm. Bunlar için kar, yağmur ve bombardımanın etkisi yoktu. Açlık, insana her şeyi unutturuyor. Bunlara her sabah karşı gelirim. Çocukları kucaklarında, kafile kafile İmaret'e gelirler. Süpürge tohumundan yapılan bu ekmeği almak için her gün bu sıkıntıya katlanırlar. Ambar memuru bulunan eniştem başından rahatsızdı. Evinde, kendisini tedavi etmeye uğraşıyordu. Diğer ambar hizmetlileri ile ambarda yalnız ben bulunuyordum. Fındıklıyan fabrikası her gün askeriye adına, otuz-otuz beş bin kıyye tahıl ambardan alıyordu. Askeriye memuru olan efendi, aldığı tahıl için bir tutanak verir. Bundan başka, yine askeriye hayvanları için her gün, taburlar ve alaylar binlerce kıyye süpürge tohumu, yulaf, kabluca alırlar. Birer tutanak vererek giderler. Diğer taraftan, halktan komisyon yoluyla toplanan tahıl, ambara getirilip teslim edilir. Gelen tahıl her kimin malı ise ambar memuru kendi imzası ile bu adama bir alındı belgesi verir. Halktan toplanan tahıl, fabrikalara ve askeriyeye gönderildiğinden, bu adamlar ellerindeki ilmühaberle her gün ambara başvururlar ve paralarını isterler. Hükümet bunlara önem vermez. Bunların hepsine ayrı ayrı olarak durum anlatılır. Tahıllarının fabrikalara gönderildiği, paralarını fabrikalardan alacakları, ambarın yalnızca gelen tahılı teslim aldığı, para işine karışmadığı, askeriye adına verilen süpürge

34- Yiğitgüden Remzi, A.E. S.286.
35- Dr. Rifat Osman, A.E. S.31.

tohumu, yulaf ve kabluçanın parası ne vakit hükümetten alınırsa o zaman verileceği, boş yere ambara gelmeyip paralarını gidip Validen istemeleri, Vali Bey aracılığı ile fabrikalara emir verdirmeleri her gelene anlatılır. Bunların bazıları söylediklerimizi anlayarak gider. Bazıları da "ben tahılımı buraya teslim ettim, paramı isterim, benim yiyeceğimi elimden aldınız, ya tahılımı veriniz yahutta paramı isterim. Benim çocuklarım akşamdan beri açtır", diyerek söylenmeye başlar.

Neticede, bin zorlukla bu adamlara dert anlatılır. Ambar memuru, her gün böylece bunları başından savar. Alacaklılardan bazıları Vali Bey'e gidip ambar memurundan şikâyet ederler, paralarını isterler. Vali Bey fabrikalara, alacak sahiplerinin alacaklarını ellerinde bulunan pusula gereğince verilmesini emreder. Alacaklılara da "haydi gidin. Ben fabrikaya emir verdim, paranız verilecektir" diyerek fabrikaya yollar. Bu adamlar fabrikaya gelirler. Fabrikatörün yanına girmek mümkün mü? Fabrika kapılarında asker nöbetçiler, polisler vardır. Bunlar fabrikanın içine kuş uçurmazlar. Bu nöbetçiler fabrikalara niçin verilmiştir? Fabrikatörlerin, fabrikaya giren tahıllara hile yaparak kötüye kullanmamaları, hükümetin emredeceği yerlere teslim etmeleri ve fabrikadan tahıl kaçırmamaları için memur edilmişlerdir. Lâkin fabrikatörler bunları kendi çıkarlarına hizmet ettirir. Nöbetçiye emir verir. Kimseyi fabrikaya kabul etmez. Kendisi pencereden bakar. Her kimi ister ise nöbetçi fabrikaya onu alıverir. Nöbetçiler bunların çıkarlarına hizmet etmeye mecburdur. Kimsenin karnını doyuramadığı böyle bir sırada, fabrikacı onların karnını doyurur. Böyle bir zamanda birine, doyacak kadar ekmek verdin mi her ne ister isen yapabilirsin. Bunlara Kale Kumandanı bizzat emir verse bile yine önemi olmaz. Çünkü açlık hiçbir şeye benzemez! Şimdi halk, fabrikaların önlerinde bekleşirler. Fabrikatörün keyfi gelir. Ne istediklerini sorar. Tahıllarının paralarını istediklerini söylerler. Fabrikatör emir verir. Aşar ambarına gidiniz. Ambar memuru ellerinde bulunan pusulaları bana ciro etsin, paranızı vereyim. Yarın saat sekizde geliniz. Bu büyük insan kalabalığı tekrar ambara gelir. Fındıklıyan fabrikası adına pusulalarının arkasına ambar ciro yapar. Meselâ fabrikaya yulaf verilmemiştir. Her kimin pusulasında yulaf, kabluca doğrudan askeriyeye verilmiştir. Parası ne zaman alınırsa o zaman verilecektir. Ambardan ciro edilen pusulalarla halk tekrar fabrikaya gider. Bir kısmının paralarını ödeyerek diğerlerinin yarın gelmelerini söyler. Fabrikatör, hükümetten, sıkıyönetimden, kısaca dünyada hiç kimseden korkmaz. Hükümetin verdiği emirler, onun üzerinde hiçbir etki yapamaz. Kendi keyfi nasıl isterse öyle hareket eder.

Günler geçtikçe halkın sızlanması arttı. İş rezâlete döndü. Vali Bey'e şikâyetler fazlalaştı. Bu durumları, Edirne'de bulunan İttihat ve Terakki Müfettişleri de gördüler. Daha neler oldu bilemem. Bugün âşar ambarına beş kişiden kurulu bir komisyon geldi. Bu komisyona Kızılay Hastanesi Müdürü Reşat Bey başkanlık ediyordu. Bunların görevi fabrikaları kontrol etmek, fabrikaya giren-çıkan tahılı denetlemek, ambarı kontrol etmek idi. Bu komisyon, namuslu kişilerden kurulmuştu. Bu işlerin içinde en önemli görev fabrikaları kontrol etmek işi idi. Yalnız bunda başarılı olsalar ve halkın parasını fabrikaya ödettirseler yeterliydi. Bunlar geldikleri zaman önce ambar memurunu

sordular. Ben, yerine baktığımı söyledim. Ambar memuru hasta dedim. Hemen vilâyet makamına bir yazı yazarak, ambar memurunun evine bir tabibin gönderilmesini ve kendisinin muayene edilmesini, hastalığı hafif olduğu takdirde hemen ambarda gönderilmesini istediler. İkinci konu olarak, Fındıklıyan fabrikasının para vermediğini, halkın alacağının ödenmesi için vilâyet makamının fabrikaya kesin emir vermesini yazdılar. "Bugünlük bu kadar yeterlidir, yarın yine geliriz," dediler. Ambarda para almak için bekleyen halka da "paralarınız yarın verilecektir," dediler. Ambardan çıkıp gittiler. Biz de o gün, akşama kadar başvuranlara, "yarın komisyon paranızı verecektir, yarın geliniz," dedik. Bu sırada hükümette, Valinin başkanlığı altında bir komisyon daha kuruldu. Bu komisyonun ismi: "İaşe-i Ahâli Komisyon-u Fevkel'âdesi" dir.[36]

Komisyondan bugün âşar ambarına bir emir geldi. Fevkelâde komisyonunun bilgisi olmadan hiçbir tarafa ambardan bir kıyye bile tahıl gönderilmeyecekti. Bu komisyon, polis müdürü, merkez kaymakamı, defterdar, eşraftan Hacı İbrahim Bey ve Emin Bey, belediye başkanı, daha bilmediğim bir-iki kişiden oluşmaktadır.

Bugünün olaylarından olarak, sabahleyin Güney Cephesi'nde başlayan top savaşı altı saat kadar sürdü. Akşam üzeri tekrar kar yağmaya başladı. Gece, Doğu Cephesi'nde top savaşı oldu. Sabaha kadar şehre mermi atıldı.

11 ŞUBAT PAZARTESİ

Sabahleyin ambara gittim. Bir gün önce, belediye doktoru eve gelerek enistemi muayene etmiş ve gayret ederek ambara gitmesini söylemişti. Ambar memuru, bombardımanın en şiddetli günlerinde her tarafa gülle yağarken, kimsenin görevi başına gitmediği günlerde yalnız olarak akşama kadar ambarda çalışmıştır. Başından son derece rahatsız olan bir adam böyle soğuk günlerde nasıl dışarıya çıkabilirdi? Bundan dolayı hükümet isterse beni işten alsın, dedi. Ambara yine ben gittim. Sabahleyin erkenden ambara iki Rum değirmenci geldi. Üçtaşlar değirmencisi Yorgi, Çardaklı değirmencisi Yanko efendiler. Bunların ellerinde ambar memuruna yazılmış birer tezkere vardı. Pusulaların anlamı şöyledir: Üçtaşlar değirmencisi Yorgo efendiye şu kadar bin kıyye tahılın verilmesi Fevkelâde Komisyon kararı ile bildirilir. İmza: Merkez Kaymakamı Atnaş! Bu tahılların parasının kendilerinden alınacağı bildiriliyordu. Fevkelâde Komisyonun kuruluşunun ertesi günü, fabrikalar dururken değirmencilere tahıl verilmesinin hikmeti ne idi? Tezkerelerde yalnız merkez kaymakamı olan Atnaş Efendi'nin imzası vardı. Şimdi komedya değişti. Bu durum karşısında ben de hayran kaldım. Ambardaki komisyona bedeli ödenmek üzere istedikleri tahılı kendilerine teslim ettik. Çünkü Fevkelâde Komisyon böyle karar vermişti. O gün öğleden sonra ambarla ilgili komisyon geldi. Ambarda bulunan tahılın toplamını sordular. Bazı araştırma yaptılar. Ambar memurunun hastalığını da benden sordular. Başından rahatsız olduğunu söyledim. Zorla hasta olduğuna inandılar. Halk, dışarıda soğukta bekliyor. Diğer taraftan, halktan

36- Halkın yiyeceği ile uğraşan olağanüstü komisyon.

toplanan tahıl ambara gönderiliyor. Mahallelerde, kale dahilinde kalan Demirtaş ve Bosna köylerinde aramalar devam ediyordu. Şimdiye kadar, halkın malından fabrikaya ne kadar tahıl gelmiş ise fabrikanın kestiği makbuzlar gösterilerek derhâl ödeme yapılması için fabrikaya haber gönderildi. Fabrika da, hesabın yapılacağını, makbuz karşılığı ne kadar tahıl aldı iseler parasını tamamen ödeyeceğini söyledi. Bu gün de halka yarın geliniz diyeceklerdi. Ben söze karıştım. Bu işin yarın olmayacağını, çünkü yapılacak hesapların bir günde tamamlanamayacağını ve halkın böyle günlerce buralarda beklememesi için düşünülerek kendilerine bir gün verilmesini söyledim. Düşündüler, halkı Perşembe günü için çağırdılar. Ambarda iki katip vardı. Onlara da hesapların ne şekilde yapılacağını söylediler. Bugün de halk söylenerek gitti. Fındıklıyan fabrikasının hesabı bittikten sonra İbrahim Bey fabrikasına geçilecekti. İbrahim Bey de henüz para vermemişti. Hâlbuki Vali Bey verdiği emirde tahılı alınanlara hemen paralarının ödeneceğini söylüyordu. Tahıl 14 Ocak'ta toplanmaya başlandı. Fukara henüz para alamıyordu. İşten anlayan ve bilen bir adam olsaydı, bu durum böyle olmayacaktı. Her kimin tahılı var ise memur ile birlikte doğru fabrikaya gönderilecek, fabrikada tartılacak, parası ödenecek ve tahıl fabrikaya teslim edilecekti.

Lâkin bunları düşünecek dimağlar hükümette yoktu. Buğdaya altmış, arpaya kırk dört, mısıra kırk beş para fiyat biçilmişti. Hâlbuki birtakım adamlar gizli olarak buğdayın kıyyesini beş, arpanın kıyyesini üç kuruşa alıyorlardı. Buğdayın kıyyesini on-on beş kuruşa alacak çok bulunurdu. Fukaranın malı, böyle bir zamanda bu kadar düşük fiyatla alındığı hâlde parası yine ödenmiyordu. Bugünlerdeki aramalarda ev halkının kendilerine ve hayvanlarına tahıl bırakmak usulleri kalktı. Kimde tahıl bulunursa bağırta çağırta alınıyordu. Bugünün olayından olmak üzere, akşam üzeri saat dokuz sularında başlayan bombardıman aralıklı olarak gece sabaha kadar devam etti. Gece şehirde yangın çıktı.

12 ŞUBAT SALI

Bugün, ambar memuru olan eniştemle birlikte ambara gittik. Başvuran alacaklılara Perşembe günü gelmelerini söyledik. Kızılay Hastanesi Başkanı Bahaettin Şakir Bey, bugünlerde hükümette kurulan Fevkelâde komisyonda bulunuyordu. Bahaettin Şakir Bey'in tavsiyesi üzerine tüccarda bulunan kuş otundan ekmek yapılmasına karar verildi. Ambarda âşar malı olarak bulunan kuş otundan bir miktar örnek olarak fabrikaya verdiler. Kuş otundan yapılmış bir çeşit sarı ekmek oldu. Bundan sonra, kuş otuna altmış para fiyat biçilerek tüccar mağazalarında ne kadar kuş yemi varsa âşar ambarına gönderilmeye başlandı. Rum değirmenciler bugün de ambara geldiler. Ellerine verilen pusulada önceki gibi yalnız Merkez Kaymakamı Atnaş Bey'in imzası vardı. Bunun üzerine ambar memuru vilâyete bir yazı yazdı. Bu yazıda komisyon kararı ile verilecek tahılın kimin emriyle verileceğini sordu. Vilâyet cevap verdi. Bundan sonra ambardan tahıl verilmesi için gelecek emirlerde Vali Bey'in kendi imzası bulunacağı bildirildi. Verilecek olan tahılın bedeli peşin ödenecek, ambardaki komisyon paraları alacaklılara dağıtacaktı. Şimdi iş bir parça yoluna girdi. Ama elde de bir şey kalmamış, yani iş işten geçmişti. Bunlar çok önceden düşünülecekti. Bugünlerde, levâzım başkanı ambara

Edirne müdafil Şükrü Paşa

özel memur gönderdi. Askeriye adına, fabrikaya teslim edilmek üzere yirmi beş bin kıyye kadar tahıl isteniyordu. Kendilerine vilâyetin kararı söylendi. Askeriye Vali falan tanımaz. Fabrikanın adamları ve hamalları geldi. Tahıl fabrikasına bir şey verilmesin. Arabalara yükletilen tahılı şimdi ambara indirsinler. Ambar memuru komedyayı bildiği için, arabaların yüklerini boşaltmayıp, yalnız arabaları ambar önünde alıkoyar. Aradan yarım saat geçer. Vali Bey ambara ikinci bir emir gönderir. Fındıklıyan fabrikasına istenilen şu kadar bin kıyye tahıl hemen ve en seri şekilde teslim edilsin. İşte, şu yarım saat içinde askeriye ile vilâyet arasında kim bilir ne kadar komisyoncu gelip giderler. Bugünlerde hükümet adamı sayılan bazı kimseler fabrika simsarı oldu. Onların hiçbir görevleri yoktu. Günde kırk defa fabrikalara girip çıkarlar. Bu komedyalar pek çoktur. Bunların daha güzellerini seyretmek isteyenlerin vilâyet salonuna gelmeleri gerekmektedir. Rum değirmenciler veyahut fabrika kâtipleri vilâyetin salonunda aşağı yukarı gezinirler. Vali Bey'in odasından polis müdürü veya merkez kaymakamı çıkar. Derhâl bunların yanına sokularak salonun bir kenarına çekilirler. Rumca bir şeyler görüşürler. Kaymakam Bey özel komisyon odasına girer. Derhâl içeride bir karar verilir. Değirmenci Yanko Efendi Vali Bey'in huzuruna çağrılır. Eline bir tezkere verilir.

"Aşar Ambar Memurluğu'na,

Beş bin kıyye buğday, üç bin kıyye kızılca, iki bin beş yüz kıyye çavdar, iki bin kıyye mısır ile sekiz bin kıyye süpürge tohumunun değirmenci Yanko Efendi'ye teslimi özel komisyon kararı ile bildirilir.

Edirne Valisi"

Ambara gelen tezkerelerin anlamları genellikle böyledir. Bu adamlar bu tahılı alırlar ve derhâl parasını da verirler. Bunları öğütüp, birbirine karıştırarak halk için fırıncılara satacaklardır. Bunlar tamamen öğütülüp birbirlerine karıştırıldı mı? Buralarını kimse bilemez. Fabrikacılar olsun, değirmenciler olsun, aldıkları tahılı istedikleri gibi un ederler. Ambardan karışık alırlar. Fırınlarda çıkan ekmek kıpkırmızı süpürge tohumu ile kuş otundan yapılmıştır. Bunları Edirne kuşatmasında bulunan herhangi bir insana arzu ederseniz sorunuz. Doğru olduğunu namusumla temin ederim. Bu hâl, böyle günlerce devam etti. Kalenin düşmesinden sekiz-on gün önce fabrika ve değirmenler denetlenmeye başlandı. Hâlbuki zaten elde mevcut kalmamış gibi idi. Bugünlerde askerin ekmeği dört yüz elli grama kadar inmiş bulunuyordu. Zavallı askerler insan kıyafetinden çıktılar. Yürümeye kuvvetleri yoktu. Bu durumda, şiddetli kar ve soğuk altında yerlerinde kalıp oturdular. Zannedersem başka bir millet bu hâle dayanamaz. Gerçi, düşman da bu hâlde bulunuyordu. Lâkin, onların bir kısım askerleri köylerde istirahat ediyor ve doyunca ekmek yiyordu. Bizim askerlerimizin çehreleri soğuk ve açlık etkisiyle siyah bir renk almıştı. Akşam olup etraf karardıktan sonra askerler kapıları çalarak ekmek isterler. Lâkin kimse bir şey veremez. Belki kapısını çaldığı aile halkı da o gece açtır.

Bugünün olayından olarak kaleye bir telgraf geldi. Birliklere tamim edildi. Hava açık olduğu takdirde, Salı gününden sonra olan günlerin birinde, öğleden önce kaleye bir uçak geleceği ve kıştan düşmanın son derece zorluk içinde bulunduğu bildiriliyordu. Savaşın ikinci devresinde kale hiçbir bildiri yayınlamamıştır. Biz bunları subay arkadaşlarımızdan haber alıyorduk. Bugün akşama kadar sessizlik içinde geçti. Gece ise şehre epeyce mermi atıldı.

13 ŞUBAT ÇARŞAMBA

Bugünlerde çarşıda bir şey kalmadı. Caddelerde, kaldırım üzerlerinde, köşe başlarında mangallar üzerinde, suda kaynatılmış işkembe ve bağırsak satılıyordu. Bazı yerlerde, yalnız suya nişasta salarak pişirirler ve üzerine de peynir serperek peynirli börek diye satarlar. Askerler bunları yemeğe çalışırlar. Ağızlarında çiğneyerek tekrar dışarı atarlar. Bu satıcılar her sokak başında görülür. Bugünlerde sigara kâğıdı da bitti. Bazı kimseler pipo içiyordu. Fukara kısmı ince, renkli kâğıtlarla sigara içiyordu. Bir top sigara kâğıdı üç-beş kuruşa kadar satıldı.

Bugünün olayından olarak, akşam üzeri saat on sularında Doğu Cephesi'nde top savaşı oldu. Gece, bir sularında şehre, kışlalara, İmaret civarına sabaha kadar mermi attı.

14 ŞUBAT PERŞEMBE

Fındıklıyan fabrikasından alınacak tahıl parası henüz tetkik edilmedi. Köylüler sabahtan ambara gelmeye başladılar. Her gelene biraz bekleyiniz dedik. Öğleden sonra komisyon üyeleri geldiler. Hesabın bugün yapılamayacağını köylülere ve diğer halka söylediler. Halk, paraları için ısrar etti ise de kim dinleyecek. Cumartesi geliniz dediler. Halk yine gitti. O gün akşama kadar başvuranlara bu şekilde cevap verildi. Fabrikanın hesabı niçin yapılamıyordu? Ambarda çalışan memur ile beraber iki kâtip vardı. Bu adamlar hesabı yapacakları sırada rahat kalamazlar. Defterdar hesap ister, Vali hesap ister, gelir müdürü ambarda âşara ait ne kadar tahıl vardır diye sorar. Bunlara cevap verilirken, halk malından ambarda mevcut tahılın miktarını komisyon sorar. Bu durumlar her gün akşama kadar devam eder. Kâtipler de şaşırır. İşin birini bırakıp diğerine başlarlar. Oysa ambarda âşar malı ile halk malı tahıl birbirine karıştırılmış bulunur. Ambarın her gün girdisi ve çıktısı olur. Bunlar için ayrıca işlem yapılır. Kâtiplerin ellerinde birkaç türlü iş tutulur. Hangisini daha önce yapacaklarına kendileri de karar veremezler. Hatta gelir müdürü vilâyete kızarak âşar malı olan tahılı ayırarak ambara kilitlemek ister. Böyle günlerde yapılan şu işlere hayret etmemek mümkün değildir.

Bugünün olayından olarak, akşam üzeri Doğu Cephesi topçuları düşman tarafına aralıklı olarak ateş açtılar. Gecesi, şehre birkaç mermi atıldı. Kale etrafında düşmanın kuvveti olmadığı bu hâllerden anlaşılıyordu. Bugünlerde, kale etrafında bulunan Bulgarlar pek sakin duruyordu. Yassıtepe'den Maraş'a kadar bölge dahilinde hiç çarpışma işitilmiyordu. Çünkü burada Sırplılar vardı.

15 ŞUBAT CUMA

Gündüz ve gece şehre mermi atıldığını işitmedim. Yalnız Doğu ve Güney Cephelerinde top ateşi açıldı. Başka olay yoktur.

16 ŞUBAT CUMARTESİ

Gece tekrar kar yağmaya başladı. Önceki yağan karlar henüz duruyordu. Havanın soğukluğu devam ediyordu. Bu sene Şubata kadar kış pek hafif geçtiği hâlde, senenin son günlerinde pek şiddetli oldu. Bugün bin zorlukla Fındıklıyan efendilerden tahıl parası alınarak halka dağıtıldı. Birçok kimselere para verilemedi. Tahılın en çok bölümü askeriyeye verilmiş idi. Bundan sonra, fabrikalara verilecek tahılın parası alınarak alacaklılara verilmesine karar verdiler. İşin içinden başka türlü çıkılamazdı. Şimdi her gün, tahıl ambarı vilâyete bir gizli rapor veriyor. Ambarın her günkü girdi ve çıktısı ile ambarda bulunan tahıl miktarı bu raporda gösteriliyordu. Vali raporları beğenmediğinden her gün bunların başka bir türlüsü düzenleniyordu. Raporu düzenleyenler vilâyet muhasebesi efendileri idi. Vali Bey, bunların hesap bilmediklerini iddia ediyordu. Oysaki muhasebe usulü gereğince düzenlene bir raporu anlamaktan kendisi aciz bulunuyordu. Neticede, raporu çok sade bir duruma getirdiler ve beğendirdiler. Bundan sonra bu şekil vilâyete sunuluyordu. Fevkelâde Komisyon, ambar mevcudunu dikkate alarak fabrikalara ona göre tahıl verirdi. Vali Bey bazen ambara gelir. Ambarı denetler. Daha gelmezden iki saat önce Vali Bey'in ambara geleceği haber verilir. Vali Bey nereye gitse yanında iki kişi vardır. Bunların biri sağda, diğeri solda bulunur. Bunlar, merkez kaymakamı ile polis müdürüdür. Bunlar, Vali Bey'in yanından hiç ayrılmazlar. Vali Bey her kime soru sorsa, bu iki zat herkesten önce cevap verirler. Bazı defa, doğrudan Vali Bey'e derdini anlatan iş sahiplerinden birini, "defol edepsiz" diyerek Valinin karşısından kovarlar. Bu hâlleri tanıkları ile ispat ederim.

Bugünün olaylarından olarak gece saat 06.30'da şehre mermi atılmaya başladı. Sabaha kadar aralıklı olarak devam etti.

17 ŞUBAT PAZAR:

Bugün sabahtan akşama kadar aralıklı olarak kar yağdı. Bir defa şehre mermi atıldı. Gece sessiz geçti.

18 ŞUBAT PAZARTESİ

Sabahtan başlayan bombardıman saat yediye kadar devam etti. Bugünlerde şiddetli bir soğuk hüküm sürüyordu. Askeri hayvanlar her gün kesiliyor, beygir etleri belediye aracılığıyla polis karakoluna gönderiliyor, oralarda fukaraya dağıtılıyordu. Fırınlarda herkese ellerindeki pusula gereğince ekmek veriliyor, bir kişiye yirmi dört saatte yarım kıyye ekmek düşüyordu. Ekmeğin kıyesi iki kuruş idi. Askeriye tarafından öldürülen

hayvanlardan isteyenlere gizli olarak birer beygir veriliyordu. Arkadaşlar aracılığıyla bugün süvarilerden bir at aldım. Bu hayvanın beş günden beri aç olduğunu söylediler. Aldığım zaman hayvan titriyor, ahırdaki direkleri kemirmeye çalışıyordu. Bugünlerde köylüler kırklardan ayrık kökü söküp çuvallarla satıp kendilerine ekmek parası kazanmaya çalışıyorlardı. Aldığım hayvanı ayrık kökü ile besledim. İki-üç gün içinde kendini topladı. Gayet güzel bir hayvan oldu.

Bugün, akşam üzeri ambardan dönüşümde, inzibat erleri çarşıdaki arabaları toplayarak Ayşekadın tarafına doğru gönderiyorlardı. Her ne zaman kale tarafında piyade savaşı olursa, Edirne içinde yük ve insan taşıyan arabalar toplanarak savaş alanına gönderilir. Yaralıları hastanelere getirirler. Bugün savaş olmamıştı. İnzibat erlerinin arabaları niçin gönderdiklerini sordum. İstihkâmlara, karakolları değiştirmeye giden askerlerin yollarda soğuktan ve açlıktan yorgun düşüp güçsüz kaldıklarını ve bazılarının öldüğünü söylediler. Bugünlerde hastaneler de dolmuştu. Birtakım hastaların arabaların içinde bütün hastaneleri dolaşarak neticede hiçbir hastaneye kabul edilmeyerek geriye gittiklerini çok defa gördüm.

Bugünün gecesi saat dörtte şehre mermi atmaya başladı. İki saat kadar devam etti.

"Edirne'nin Güney Cephesi Komutanlığı'nın 14 Şubat tarihli raporundan Batı yönündeki siperler temizlenirken donmuş birkaç ceset bulunmuş. 4. Nişancı Alayı'nın 1. Taburu'ndan 47 er donmuş ve 13 er kaybolmuş; 2. Tabur'dan 60 er donmuş, 5 er kendi kendini yaralamış ve 2 er ölmüş, 10 er kaybolmuş; 3. Tabur'dan 19 er donmuş, 10 er kaybolmuş ve 2 er ölmüştür. Donanlardan bir kısmı hastaneye gönderilmiştir. Düşman da donmuş ve yaralı erleri sedyelerle taşımaktadır.

8-26 Şubat günleri içinde, Edirne çevresinde büyük bir muharebe olmuştur. Bombardımanın sebep olduğu yangın ve tahripler karşısında sık sık yer değiştirmek ve yangın ekiplerini pekiştirmek çarelerine başvurulmuştur. Nitekim Müstâhkem Mevkii Karargâhı da Yanıkkışla'da iken Doğu Cephesi ilerisinden şiddetle yapılan çapraz ateşler karşısında Şubat'ın 6'ncı günü Batı Cephesi'ndeki Hıdırlık Tabya'ya nakledilmiş ve kalenin düşüş gününe kadar burada kalmıştır.

Her cephede ve özellikle Güney Cephesi'ndeki Gümülcine Redif tümeninden silâhlarıyla beraber düşmana kaçanların sayısı tehlikeli bir durum aldığından Müstâhkem Mevkii Komutanlığı, mevzilerini terk edenlere karşı silâh kullanılması için emir çıkarılmıştır."[37]

19 ŞUBAT SALI

Akşama kadar her taraf sessizlik içinde geçti.

37- Yiğitgüden Remzi, A.E. Cilt II, S.57.

20 ŞUBAT ÇARŞAMBA

Bugün her taraf sessizlik içinde bulunuyordu. Akşam üzeri, Doğu Cephesi'ndeki topçularımız ateş açtılar. Gecesi, İmaret yanını bombardıman etti.[38]

21 ŞUBAT PERŞEMBE

Akşam üzeri, Doğu Cephesi topçuları top savaşı yaptılar. Gece saat beşte, topçularımız Doğu Cephesi'nden top ateşi açtılar. Gece saat yedide şehre mermi atılmaya başladı. Bugünlerde kar eriyordu. Soğuğun şiddeti sona ermişti.

22 ŞUBAT CUMA

Akşam üzeri Doğu Cephesi topçuları ateş açtılar. Gece saat beş sularında düşman şehre ve İmaret'e mermi atmaya başladı. Mermilerden birkaçı oturduğumuz evin on beş-yirmi metre soluna ve ilerisine düştü. Sultan Bayezid Cami'nin harem avlusundaki kubbelerden birini yıktı. Bombardıman sabaha kadar devam etti. Şehri bombardıman eden topların kolayını bulup susturamadılar. Bunlar, bizim karşımızda büyük belâ idi. İşittiğime göre, düşman şehre mermi atmaya başladığı sırada bizim Doğu Cephesi'ndeki topçular, düşmanın avcı hatlarını bombardıman ederlermiş. Bu suretle düşman susmaya mecbur olurmuş. Buna çok dikkat ederdim. Gece şehre bir-iki mermi attıktan sonra Doğu Cephesi'nde bulunan ağır obüsler ateşe başlarlar. Bazı defa düşman susar, bazı defa hiç dakikası olmaz, sabaha kadar şehri yıkmaya devam eder.

23 ŞUBAT CUMARTESİ

Akşam üzeri saat dokuz sularında, Doğu Cephesi'nde oldukça şiddetli top savaşı oldu. Akşam ezanına kadar devam etti. Bugün bir söylenti çıktı. Barış görüşmeleri devam ediyormuş. Büyük devletler öneri hakkını Osmanlılara vermiş imiş. Bu gibi sözleri işittikçe ne olduğunu anlamıyorduk. Savaş devam ediyordu. Diğer taraftan barış için görüşme sürüyordu. Edirne'de hükümet tahıl araştırması ile meşgul oluyordu.

24 ŞUBAT PAZAR

Akşam üzeri, Güney ve Doğu Cephelerinde top savaşı oldu. Gece sessizlik içinde geçip hiçbir yere düşman tarafından mermi atılmadı.

25 ŞUBAT PAZARTESİ

Sabahleyin saat iki sularında şehri bombardımana başladı. Altı saat kadar devam etti. Gece beşten sonra dört-beş mermi kadar attı.

38- Yeni İmaret semti.

26 ŞUBAT SALI

Bugün, Güney ve Doğu Cephelerinde şiddetli top savaşı oldu. Gece saat üç sularında İmaret'e, kışlalara epeyce mermi attı.

27 ŞUBAT ÇARŞAMBA

Akşam üzeri Doğu, Batı, Güney Cephelerinde top savaşı oldu. Gece şehre birçok mermi atıldı.

28 ŞUBAT PERŞEMBE

Bugün askerden dört kişi kurşuna dizildi. Bunlar, önceleri düşmandan alınan Kartaltepe'nin tekrar düşmana teslimine sebep olanlar imiş. Divan-ı Harbi Askerî, idamlarına yeni karar vermişti. Dördünün de Kıpti olduğunu söylüyorlardı. Akşamüzeri, cepheler top ateşi açtılar. Düşman da şehre mermi atıyordu. Gecesi, şehri ve kışlaları bombardıman etti. Bugünlerde askeriyeye ait hayvanları belediyeye teslim etmişlerdi. Belediye bunları büyük bir avlu içerisine koydu. Her gün bunlardan on beş, yirmi beygir alınarak kasaphaneye gönderilirken gördüm. Bunların kuyrukları ve yeleleri tamamen yok olmuştu. Açlıktan birbirlerinin kuyruklarını ve yelelerini yiyorlardı.

1 MART CUMA

Hava gayet güzel idi. Sabahtan öğlene kadar bütün cephelerde top savaşı oldu. Gecesi, beşten yediye kadar şehri, İmaret'i, kışlaları bombardıman etti. Sabaha karşı Batı Cephesi'nde şiddetlice çarpışma oldu.

2 MART CUMARTESİ

Gündüz, cephelerin bazılarında top savaşı oldu. Gece oldukça sessizlik içinde geçti. Şehre birkaç mermi atıldı.

3 MART PAZAR

Aralıklı olarak cephelerden top atışı oluyordu. Hükümet bugün halkın ellerinde bulunan sığır hayvanlarını toplamaya başladı. Etin kıyyesi dört buçuğa satılıp ekmek için bir fayda sağlanacaktı.

4 MART PAZARTESİ

Gece gündüz şehre mermi atıldı. İstanbul'da büyük bir ihtilâl olup otuz bin kişinin öldürüldüğüne dair söylentiler çıktı. Halkın yiyeceği ile ilgili komisyon Nisan ayının dördüne kadar kalenin yiyeceğini hesap ederek yeni aramalara başladı. Bir nüfusa

günlük yüz dirhemi un bırakıyorlar, geri kalanını âşar ambarına gönderiyorlardı.

5 MART SALI

Kale, gününü gecesini sessizlikle geçirdi. Kesilmiş sığır eti çeşitli Mahallelerde hükümet memurlarının denetiminde halka satılıyordu.

6 MART ÇARŞAMBA

Bugün kaleye gelen telgrafta, Yunan kralının Selânik'te Bulgarlar tarafından öldürüldüğü bildiriliyor. Batı Cephesi'nde top savaşı oluyor. Şehre mermi atılıyordu.

7 MART PERŞEMBE:

Kale, Yunan kralının öldürüldüğüne dair bildiri yayınladı. Orduların yedi-sekiz köy kadar ilerlediğine dair Başkumandanlıktan kaleye telgraf geldiği söyleniyordu. Her taraf sessizlik içinde bulunuyordu.

8 MART CUMA

Öğlen üzeri kışlalara iki mermi atıldı. Bundan başka bir şey yoktur.

9 MART CUMARTESİ

Düşman uçağı, akşam saat on ikide kalenin üzerinden geçti.

10 MART PAZAR

Sabahleyin, Doğu Cephesi'nde top savaşı başladı. Top savaşı akşama kadar aralıklı olarak her tarafta devam ediyordu. Gecesi, sabaha karşı, Batı ve Güney Cephelerinde şiddetli top savaşı oldu.

11 MART PAZARTESİ

Sabahtan akşama kadar her tarafta şiddetli top savaşı oldu. Gece saat sekiz sıralarında bütün cephelerde şiddetli bir savaş başladı. Tüfek yerine top patlıyor, şehir bir gürültü içinde bulunuyordu. Aralıklı olarak şehir de bombardıman ediliyordu.

12 MART SALI

Top ve tüfek savaşı bütün cephelerde aralıksız olarak devam ediyor. Bu hâl akşama kadar sürdü. Ateş, dakikalar geçtikçe sanki şiddetini artırıyordu. Kuşatmanın başlangıcından beri, daha böyle şiddetli bir ateş görülmemiş ve işitilmemişti. Bu gece saat beşte Doğu Cephesi'nde bulunan Ayvazbaba, Cevizlik ve sair tabyalar susmuşlardır.

"12 Mart akşamı geç vakte kadar bütün cephelerden alınan raporlar her tarafta muharebenin şiddetle sürdüğünü göstermekte idi. Gece, Doğu Cephesi ufkunda bir anda patlayan 30-40 batarya kadar sanılan bir topçu kütlesinin şarapnel ve daneleri Edirne'yi sarsmakta idi. Bu hâl, Edirne Kst. Mv. Komutanlığı'ndan İstanbul'a yazılmış ve tarihî bir gece geçirildiği bildirilmişti."[39]

Bir saat kadar çok şiddetli bombardımandan sonra Bulgarlar, savunucuları kısmen şehit olmuş ve kısmen dağılmış olan Ayvazbaba'ya saat altıda girmişlerdir. Artık Doğu Cephesi'nin bu tarafında ateşten bir kavis hâlinde topçu mermileri patlıyor, savaş aralıksız sürüyordu. Ayvazbaba yönünden ve büyük toplarla Döllük yöresinden Kestanelik ve Cevizlik tahkimatı yan ateşine alınmış olduğundan, bu tabyalar ve arkasından dört numaralı batarya ile Kıyık ve Yıldız tabyaları da düşmüştür.

"Saat 6.30'da 28'inci alayın 3'üncü taburu Yıldıztepe'ye gönderildiği zaman, komşu birlikler komutanlarının burada toplanmış oldukları görülmüştür. Düşmanın Ayvazbaba'dan Turnatepe'ye doğru ilerledikleri sırada 30. Alay'ın 2. Tabur komutanı da şehit olmuş ve bir miktar eratla Turnatepe'ye giden 28. Alay'ın 1. Tabur komutanı orada kimseyi bulamamıştır. Turnatepe hiçbir dayanış göstermeden kaybedilmiştir.

Saat 7.00'de kale komutanlığınca verilen bir emirde Askerî Dairenin Konsoloshanelerin ve yabancıların toplanma yerleri olan Pomak Mektebi'nin korunma altına aldırılması ve düşmanın şehre girişi hâlinde öldürme ve yağmayı önlemek için köprü başlarına ve geçişlere heyetler konulması, düşmanın beyaz bayrakla karşılanması gereği bildirildi.

Müstâhkem Mevki'deki topçu cephaneliklerinin infilâkı, kışlaların yanması Bulgarlar tarafından da görülmekte olduğundan, artık Edirne'nin savunulamayacağı anlaşılmıştı. Bütün bu tahribata rağmen Güney ve Batı Cephelerinde savaş şiddetle devam etmekte olup Sırp kuvvetleri ilerlemek imkânını bulamamakta idiler."

"Saat 1.30'da Kale Komutanı General İsmail, Mst. Mv. Komutanlığı'ndan aldığı emir gereğince bir Yüzbaşı (Yzb. Eyüp) ile iki teğmeni Bulgar Doğu Cephesi komutanı yanına göndermiştir. Yüzbaşı bazı zorluklar ve hakaretlerle karşılanıp sonunda Turnatepe'ye, Bulgar albayının yanına götürülmüş. Albayın "komutanın bu cephede vekiliyim, söylenecek sözleri bana söyleyin" demesi üzerine, Yüzbaşı, "tekmil bataryalarımız ateş keşecekler ve artık size karşılık verilmeyecektir. Şehrin ve suçsuz halkın yok ve perişan edilmesinin insanlık dışı olduğunu Komutanımız söylüyor ve bunun için artık ateş keşmenizi rica ediyor" şeklinde ifadede bulunmuş ve ifade Albaya not ettirildikten sonra, iki Teğmen rehin olarak alıkonulmuştur.

23'üncü Bulgar Alayından teğmen Rikaf'la birlikte Yüzbaşı Eyüp şu teklif ile şehre gönderilmiştir:

39- Yiğitgüden Remzi, A.E. Cilt II, S. 85.

EDİRNE TABYALARI

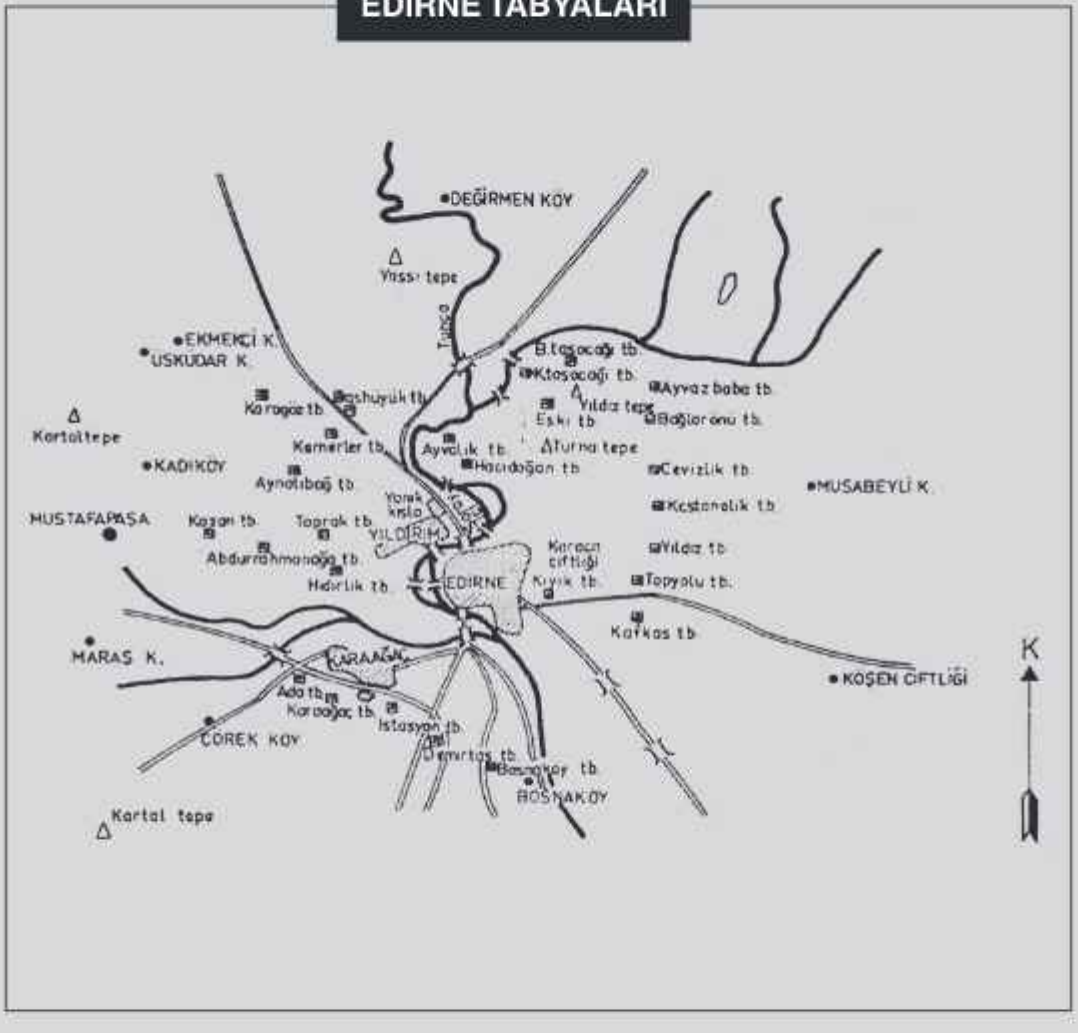

Edirne Tabyalarını toplu halde gösteren çizim

1. Tüm bataryalar şimdi ateş kesecekler ve her batarya beyaz bayrak çekecek.

2. Asker şehir içinde bir yere toplanacak ve Bulgar askeri tarafından kordon altına alınacak.

3. Ateş kesildiğine dair kendilerine rapor verilecek.

4. Siz ateşi ne kadar çabuk kesip bu dediklerimizi yaparsanız, biz de o kadar çabuk ateş keseceğiz."[40]

"Bu teklifi alan kale komutanı İsmail Paşa tamamen kabul ettiğini ve cezaevi nöbetçilerinin Bulgar nöbetçileri ile değiştirilmesi için bir miktar Bulgar getirilmesini söyleyerek Bulgar teğmenini geri gönderdi."[41]

"Gereken tahribatın yapılması ve sancakların yakılması için akşamdan yapılan Genelgeye uyularak harekete geçildiği bir sırada Hıdırlık'taki telsiz telgraf direğine 13 Mart saat 8.45'te (Milâdî tarihle 26 Mart) beyaz bayrak çekilmiş, umum Güney Cephesi Komutanlığı'na da düşmana savaşmanın terk edildiğini bildirmek üzere heyet gönderilmesi ve demiryolu köprüsünün (Maraş Köprüsü) hemen tahrip edilmesi tekrar emrolunmuştur. Düşman, bu cepheden gönderilen konuşma memurlarından ikisini vurmuş, patlamalardan ve topçu ateşinin etkisinden kurtulmuş olmasından cesaretlenerek saldırıya devam etmiş ve Çörekköy mevkiinde 1500'den fazla erimizi şehit etmiştir. Düşman tel örgülerin önüne kadar geldiği bir sırada teğmen Cevat Fedai görüşme memuru sıfatıyla her türlü zorlukları yenerek Bulgar 12. Alay Komutanı Albay Petrof'u bulmuş ve ateşkes hakkında alınan emri kendisine söyleyerek dönmüştür.

Kolonel Petrof, Cevat'a verdiği cevapta Bulgarlara tertibata göre Türk birliklerinin esir edilebileceğini bırakıp, Bulgar hatlarına gelecek Türklere karşı ateş edilmeyeceğini bildirmiştir. Diğer cephelerde ateş kesildiği hâlde Güney Cephesi'nde Maraş bölgesiyle Pamukdere müfrezesi telefon bozulmasından dolayı emri geç almışlar, düşmanın saldırılarını başarı ile püskürttükten sonra teslim olmuşlardır."[42]

"Batı Cephesi de aldığı emir gereğince Binbaşı Reşat komutasında üç kişilik bir heyeti Sırp ordusuna göndermiş ve bu heyet Mustafa Paşa caddesinden düşmana doğru ilerlemiştir. Sırplar orada hemen bir hile olduğunu düşünerek tereddüt etmişlerse de patlama ve yangınları da gördüklerinden kaleye doğru ilerlemişler, saat 9.30'da Kazantepe ve Karagöz tabyalarına bayraklarını dikmişlerdir. Savunucular ise üzgün olarak Mst. Mv. Komutanlığı'nın bulunduğu Hıdırlık tabyasına doğru akın etmekte idiler.

40- Yiğitgüden Remzi, A.F. S.C. II, S.86.
41- AST.SIR.Bşk. Balkan Harbi, Cilt II. S. 334.
42- Ast. Ctr. Bşk. Balkan Harbi, Cilt: II. S. 334.

Şimdi düşmanlar arasında yeni bir mesele ortaya çıkmıştı: Kale komutanını esir etmek şerefi! Bulgarlar öteden beri kalenin yalnız kendi kuvvetleri tarafından zapt edilmesini amaç edinmişler, hatta bu uğurda Sırp kuşatma bataryalarından kesin saldırının yapılacağı Doğu Cephesi'nden yararlanmaktan bile vazgeçmişlerdi. Kalenin teslim alındığı şu anda Şükrü Paşa'nın Sırplara teslim olmasından korkuyorlardı. Bulgar Başkomutanlığının bu hususta ne kadar ileri gittiğini, örneği aşağıya çıkarılan şu emir göndermeye yeterlidir.

"Saat 10.20, Ordu Komutanı derhâl tüm Karargâhı ile Türk Tümeni bölgesine geçecek ve şayet General Şükrü, Sırp ordusuna teslim olmak isterse Ordu Komutanı hiçbir şart kabul etmeyerek kendisini kayıtsız şartsız esir etmek üzere süngü hücumuna devam olunmasını emreyleyecektir."

2'nci Ordu Komutanı da 10.50'de aynı amaçla bölgeler komutanlıklarına şu Genelgeyi göndermiştir:[43]

"General Şükrü ile her ne surette olursa olsun, görüşmeye geçmeye benden başka kimse yetkili değildir. Bölge komutanları yalnız teslim olacak Türk birliklerinin silâhlarından tecridini isteyeceklerdir."

"12-13 Mart'ta Süvari Albayı Markolef müfrezesi Kafkas tabyasından ve Meriç'in karşı sahilinden yapılan ateşlere rağmen saat 10.30 sıralarında şehre girerek kale komutanı İsmail Paşa'yı esir etmiş ve yanına alarak Hıdırlık'taki Mst. Mv. Komutanının (General Şükrü) yanına gelmiştir.

Başlangıçta Şükrü Paşa Doğu Cephesi komutanının yanına gitmek istemeyerek doğrudan doğruya Kuşatma Ordusu Komutanı General İyvanof'a teslim olmak istemişse de, General Varof'un kendilerini teslim almak için değil, ancak tutsakları ve hayvanları hakkında görüşmede bulunmak üzere davet ettiğini ve General İyvanof'un da yakında gelmek üzere olduğunu bildirmesiyle Mst. Mv. Komutanı Varof'un karargâh olarak kullandığı Saraçhane başındaki karakola ve burada bir-iki dakika durduktan sonra Kıyık mezarlıklarında özel tören ile beklemekte olan General İyvanof'un karargâhına gitmiştir.

Edirne müdafii Şükrü Paşa, İyvanof'tan yaralıların toplanması, şehitlerin gömülmesi ve subay aileleriyle kişisel eşyalarına dokunulmaması, halkın saldırıdan korunması hakkında ricada bulunmuş ve tekrar Vazof'la birlikte geri dönmüştür."[44]

"Cephelerden gelen subaylar Hıdırlık tabyası içine dolmakta idiler. Şehir yağma edilmekte, Doğu ve Güney Cepheleri Bulgarlar ve Batı cephesiyle Maraş mıntıkası

43- Ast. Stk. A.E. Cilt: II, S: 335-336.
44- Yiğitgüden Remzi, A.E Cilt II, S.93-94.

da Sırplar tarafından işgal ve teslim alınmakta idi. Edirne'de yapılmakta olduğu duyulan faciaların Güney Cephesi'nde de çıkmasına meydan vermemek için birçok devriyelerle iç inzibat sağlanmış ve Mümtaz Yüzbaşı İsmail ile bir teğmen, Albay Petrof'a gönderilerek çatışmanın durdurulması hakkında görüşülmek üzere kendisi davet edilmiştir.

Şükrü Paşa, isteği üzerine otomobille tekrar Hıdırlık tabyasına götürülmüştür. Biraz sonra Sırplar da Hıdırlık tabyasına gitmişler ve generalin orada bulunduğunu hayretle görmüşlerdir. Bunun üzerine Hıdırlık tabyasına ilk giren Sırp subaylarından biri Mst. Mv. Komutanı'nı Sırpların esiri kabul ederek derhâl General Kondiç'e rapor vermiştir. Bu haber, General Kondiç tarafından İstepenoviç aracılığıyla Sırp hükümetine bildirilmiş ve İskopçina Reisi de Edirne kalesi komutanının Sırp Timok Tümeni tarafından tutsak edildiğini meclise duyurmuştu. Bu olay da Bulgarlarla Sırplar arasında aslında meydana gelmeye başlamış olan gerginliğe yeni bir fasıl eklemiş oldu.[45]

13 MART ÇARŞAMBA

Kalenin doğu kısmı bugün tamamen sustu. Asker, genellikle elbiselerini atarak şehre kaçıyor. Kışlalara, cephaneliklere, pavyonların bazılarına ateş verildi. Kazantepe, Maraş, Güney Cepheleri hâlâ savaşıyor ve teslim olmuyordu. Bu cephelerin kumandanı Arap İbrahim Paşa'dır. Şehri bir duman kapladı. Gündüz saat dört oldu. Hiçbir tarafta silâh sesi kalmadı. Bütün cepheler teslim olmuştu. Memleket bir sessizlik içinde bulunuyordu. Süvari şehre girmişti. Hükümeti, karakolları, resmî binaları Sırp ve Bulgar askerleri teslim alıyordu. Bulgar askerleri akşama kadar mızıkalar çalarak şehre girdiler.

***

Bundan aşağısını isterseniz özet olarak yazarsınız. Yağmacılıklar, öldürmeler, zulümler... Esirlerin Sarayiçi'ne toplanması yüzünden tekrar öldürmeler. Maraş ve Güney Cephesi'ndeki subayların üç gün sonra öldürülmeleri gibi birtakım olaylardır. Bunlar bende kayıtlı ise de bu kadarla yetineceğim. ANILAR BURADA SONA ERMİŞTİR.

Bundan sonraki kısım, o günleri yaşayanların veya araştırmacıların görüş ve değerlendirmelerini kapsayacaktır.

"Martın on birinci gününün Pazartesi sabahında bütün cephelerde, özellikle Doğu Cephesi'nde başlayan Bulgar topçu saldırısı gece ve gündüz bir dakikalık ara vermeyerek sürdü. Doğu Cephesi'nin ileri hatları Salı günü öğleden sonra düşmüş ve savunucular tel örgüsüne çekilmiş idi.

Martın on üçüncü günü Çarşamba sabahı verilen karar gereğince, emre uyularak Arda

45- Ast. Str. Bşk. A.E. Cilt II, S.338.

demiryolu köprüsünün havaya uçurulmasından sonra öğleden evvel saat 8.15'te (alafranga) Hıdırlık'ta Genel Karargâh önündeki telsiz telgraf merkezinin yüksek direğine asılan düz beyaz bayrak, hakikâtin faciasını ilân ediyor ve kahraman Edirne tam beş aylık kuşatma fecaatına sabır ve tehammülden sonra şan ve şerefiyle teslim oluyordu.

Doğu Cephesi'nden giren Şop cinsi Bulgar askerleri dokunduğu yeri yakıp kavuran cehennemin yangın alevleri gibi Kıyık ve civarı evlerine, mallarına, can ve ırzlarına hücuma ve yüksek mevkiden yakıcı bir yanardağ lavı gibi şehrin eteklerine akmaya başladılar.

Şehrin üzerinde o sabahki bombardımanın dumanları yoğun bir sis tabakası gibi durmakta ve boğucu bir koku etrafa yayılmakta iken, düşmana teslim etmemek için ateşlenen cephaneliklerin birbirini izleyen patlama sedaları, havaya yükselen yoğun kara dumanlar bir kıyamet gününü canlandırmış idi.

Düşüşün ikinci günü Mihâl Köprüsü üzerindeki evimden, misafir Dilâver Cezzar Bey ile birlikte on Bulgar eri ile alınarak Sarayiçi'ne götürülmek üzere uzaklaşırken eşyalarımın, kitaplarımın yağma edilmekte olduğunu görüyordum. Sarayiçi'nde Adalet Kasrı yanına vardığımız sırada Doğu Cephesi subay ve erlerinin çoğunluğunun çayır üzerinde yatmakta ve yağmakta olan yağmurun altında ıslanmakta olduklarını gördüm. Bulgar er ve subayları geceyi çadırın içinde geçirdikleri hâlde, kaputlarını kurtarmayı başaran subay ve erlerimiz dünyanın şanslıları arasına girmişler ve hep beraber bütün geceyi, aç oldukları hâlde, yağmur altında geçirmişler idi.

Şehrin sokaklarında yakalanan genç Osmanlılar kaçma suçu ile suçlanarak hemen orada kurşuna dizilmekte idi.

Dinî liderlerin kumandanlara başvuru ve ricaları ancak beş-altı gün sonra etki yapmış ve fakat maddî ve mânevî pek az kutsal değerler Şop'ların tahribatından kurtulabilmiştir. Dört-beş hafta sonra görünürde bir asayiş ve sükûnet, Müslüman olmayan halkı kısmen memnun edebilmiş ise de İslâmlar ve pek çok Rumlar Bulgar zabıtasının sıkıştırma ve izlemesinden kurtulamamışlardır. Şehrin korunması için sonradan getirilen Rusçuk ve Varna Alayları zamanında İslâmlar da kötü muameleden kurtulabilmiştir.

Rüşvetten ise hiçbir millet, hiçbir zaman kendini kurtaramamıştır.

1 Temmuz 1339 (1913) te Bulgarlar Edirne'yi boşaltmaya başladılar, 7 Temmuz'da boşaltma son buldu."[46]

46- Dr. Rıfat Osman, A.E. S.82.

EDİRNE'NİN DÜŞÜŞÜ VE YAĞMALANMASI

"Günlerden 26 Mart 1913... Edirne'nin kuzey Batısına düşen Hıdırlık Mevkii'nin karşısındaki Kazantepe'yi tutan Sırp Alay Komutanı Milanov Gavrilovich, az önce kendilerine bir ölüm seli hâlinde ateş açan Türk mevzilerinin hemen yanı başındaki telsiz kulesine beyaz bayrak çekildiğini fark eder. Karşılıklı çarpışma bir anda durur. Gerçekten bir gece önce Sırp ve Bulgar Orduları kumandanı General İyvanof, ertesi gün ne pahasına olursa olsun Edirne'nin zaptını istemiştir. İsminin kim olduğunu bilmediğimiz bir Türk parlamenteri* Sırp Stenapoviç ile teslim şartlarını görüşmek istediğini bildirir. Kendisine refâkat eden Sırp yüzbaşısı ile birlikte giderler. Düşman her şeyden önce Fransız, Bulgar ve Sırpların deyimi ile tarihin en ele avuca sığmaz kahraman kumandanı Mehmet Şükrü Paşa'yı görmek arzusundadır. Sağda sola parçalanmış top arabaları, şehitler ve dikenli tellere takılmış hayvan ölüleri vardır. Ateş kesilir, ama Milanovic Gavrilovich taburu ile ilerlemeye devam eder. Yıkılmış köprünün yanında kümelenmiş Türk subayları görür. Onlara yanaşır, geçmiş olsun, sizin de bizim için de iyi oldu, der. Kolağası Emin Efendi cevap verir.

- Sizin için evet, ama bizim adımıza değil...

Gavrilovich sorar:

- İlerdeki bina ve önündeki kalabalık nedir?

- Orada derler "Başkumandan Şükrü Paşa bekliyor..."

Gavrilovich esas vaziyete geçer!

- Sizden rica ediyorum yüzbaşı, beni bu kahramana götürünüz" der.

Götürürler...

Gavrilovich, eğitimini Fransa'da yapmış, hatta bir Fransız kadını ile evlenmiş bir Sırp subayıdır.

Şimdi olayı kendisinden dinleyelim.

Şöyle anlatıyor Milanov Gavrilovich:

- Evet, nihayet, bu büyük kahramanın odasına aldılar beni. Bir adım ilerledim ve askerce selâm verdim. Duyduğum heyecanı anlatmam imkânsız.

---

* Görüşmecisi.

Kendisine:

- Ekselans, dedim. Alay kumandanı Milanov Gavrilovich, zatı devletlerine bu andan itibaren Sırp ordusunun misafiri olduğunuzu ve onun korunması altında bulunduğunuzu bildirmekle şeref duyar...

Esir ettiğim bu büyük kumandanı incitebilecek en ufak kelimeyi bile kullanmamak istemiştim. Daha sonra Paşaya ve maiyetine, Edirne'nin imkânsızlıklar içerisindeki inanılmaz savunması dolayısıyla Sırp ordusunca takdirlerimi bildirdim.

Şükrü Paşa:

- "Bilirim" diye cevap verdi bana. "Sırp milletinin kahraman bir halk olduğunu iyi bilirim. Şu savaş sırasında, buna bir kere daha inandım."

Kahraman asker daha sonra etrafındaki diğer subayları bana tanıştırdı. Oturmamı rica etti ve verecek başka bir şey olmadığı için özür dileyerek tabakasından bir sigara uzattı. Dostça konuşmaya başladık. Paşanın maiyetindeki Aziz Paşa, Timok'taki tümenin karşısındaki Türk Birliği Kumandanının kendisi olduğunu söyledi. Hatta bir süre evvel Kralımız ile tanıştığını ve Prens Arsene'nin arkadaşı olduğunu da ilâve etti. Kaybedecek vakit yoktu. Zaman ilerliyordu. Şükrü Paşa Hazretlerinden çekilmek için izin istedim. İşte tam bu sırada bulunduğumuz yere bir Bulgar bölüğü geldi. Paşayı kendilerine teslim etmemi istedi. Bu konuda ellerinde gerekli emir olup olmadığını sordum. Yoktu. Tekrar içeri girdim. Paşa'ya Bulgarların arzusunu bildirdim ve kendileri ile gidip gitmemek hususundaki emirlerinin ne olabileceğini öğrenmek istediğimi arz ettim. Aziz Paşa ve diğer subaylarla yaptığı kısa bir konuşmadan sonra, Şükrü Paşa burada kalmak istediğini bildirdi. Aşkerçe selâmladım ve çıktım.

Ertesi gün Hıdırlık'a Bulgar Ordusu kumandanı General İyvanof geldi, kendisini alıp götürdü... Edirne'nin kahramanı ve büyük kumandanı Şükrü Paşa 20. Sırp tümeninin 4. taburu tarafından bu şekilde esir edilmişti...

Şükrü Paşa ertesi gün Başkumandan İyvanof tarafından karşılanacaktır. İki asker birbirlerini tebrik ederler, başka bir şey konuşmazlar. Şükrü Paşa, kılıcını General İyvanof'a verirken bir heykel gibi sessiz ve donuk bakışlıdır. Bir gün sonra Albay Markolef kendisini Sofya'ya götürmekle görevli olduğunu saygı içinde bildirir büyük kahramana.

Şimdi bundan sonrasını Fransız gazeteci Gustave Babcin'in kaleminden 12 Nisan 1313 tarihli ve 3659 sayılı İllustration dergisinden okuyalım:

"Ertesi gündü. Albay Markolef Şükrü Paşa'yı arabasına almış, Mustafapaşa istasyonuna gelmişti. Gar, Bulgar askerleri, yaralılar ve subaylarla dolu idi. Herkes elde etmek

Sarayiçi'nde Türk esirleri... Kabukları yenmiş ağaçlar...
(Ressam Skot'un tablosu)

Balkan Savaşı'ndan acı bir sahne...

istedikleri Edirne'yi kendilerine tam altı ay bırakmayan bu süt sakallı kahramanı görmek emelindeydi. Birdenbire bu seyirci kalabalığının içinden bir kin ve hiddet vaveylası yükseldi. Bağırıyorlardı. Kendi kendilerine Edirne'yi pek pahalıya mal eden bu yaşlı askeri protesto etmek istiyorlardı. Büyük kahramanın bronzlaşmış elmacık kemikleri üzerinden gözyaşlarının sıra sıra aktığını gördüm. Ama cesaretinden hiçbir şey kaybetmemişti. Edirne'yi tam altı ay nefis bir savaş ile savunmuş olan insan, düşmanlarının arasında başı eğik, ama dimdik geçiyordu. Kendisine ayrılan vagona âdeta yıkılırcasına girdi. Subaylar selâm durmuşlardı. Sonra kompartımandaki koltuğa çöktü, hıçkırarak ağlıyordu. Baktım, Sofya'ya kadar bu muhteşem kumandan durmadan ağladı. Bembeyaz sakalları ile tezat hâlindeki yağız çehresinden süzülen her damla, savaş alanına akıttığı kan kadar azizdi."

İki gün sonra Sofya'da Şükrü Paşa Kral Ferdinand ile karşılaşır. Kral, büyük düşmanını gördüğü zaman ayağa kalkar. Şükrü Paşa'yı yanındaki koltuğa oturmadan önce yaverinin elinde tuttuğu kılıcı alır ve Paşaya:

- "Bir yanlışlık olmuş" der. "Teslim a'nınızda kılıcınızı da vermişsiniz. Sizin gibi askerlerin kılıçları alınmaz. Şeref dolu bir savaş sayfasına imzanızı attınız. Kılıcınızı lütfen kabul buyurunuz. Sizi ağırladığım ve inanılmaz bir savunmayı gerçekleştiren sizin gibi askerlerle dövüştüğüm ve şimdi de beraber olduğum için gurur duyuyorum."

Evet... Edirne savunması sırasında altı ayın birçok günü asker ile birlikte süpürge tohumu yemiş olan Mehmet Şükrü Paşa, mağlup olduğu anda, böylesine bir galibiyet şerefi ile hâleleniyordu.[47]

"Savaşı izleyen düşman kumandanları ile Fransız ve İngiliz gazetecileri, Frenkçe deyimiyle (Intractable Heros = zapt edilemez, ele geçirilemez kahraman) diye niteledikleri Şükrü Paşa'nın teslim oluşundan sonra, diğer birliklerle Edirne'ye giriyorlardı. Evet, Edirne düşmüştü. Osmanlı Devleti'nin üçüncü başkenti Bulgarların Sırpların eline geçtiği anda Hıristiyan ahâli ve işgal kuvvetleri askerleri sokaklarda (ikinci Ba'sü ba'delmevt, İsa'nın dilediği gibi Edirne yeniden Hıristiyan oldu) çığlıkları ile dolaşıyorlardı. Belki bir Türk yazarı olarak bu facia karşısında tarafsız olmamız imkânsızdır.

O hâlde sözü tekrar yabancı gazetecilere bırakalım ve 3661 sayılı ve 26 Nisan 1913 tarihli İllustration dergisinden Edirne'nin işgalini satır satır, bir fotoğraf makinesinin sadakati içinde ortaklaşa izleyelim... İşte söylenenler ve yazılanlar:

"Sabahın saat 7'sinden itibaren Bulgar süvarileri Konak meydanını kontrol altına almışlardı. Atlarını Bosnaköy, Kıyık ve İstanbul yolu üzerinde bir zafer sarhoşluğu içinde tırısa kaldırmışlardı. Askerî birliklerin etrafında insan dili ile anlatılması güç

47- Ast. Str. Bşk. A.E. S.338.

bir heyecan ve şiddetlik çemberi yaratılmıştı. Musevi, Rum ve Ermeni olsun, daha düne kadar Türklerin ayaklarına kapanırlarken, şimdi çığlıklar, feryatlar ve haykırışlarla yeni Ç'arlarını selâmlamakta geç kalmamak istiyorlardı.

Saat onda General Vazof'un kumanda ettiği İkinci Piyade Tümeni başlarında bandoları olduğu hâlde şehrin içinde görüldü. Bandonun da önünde Türklerden alınan allı yeşilli zafer sancakları ile altın sırmalarla Kur'an risâleleri yazılı diğer bayraklar geçiriliyordu.* Şaşmamak lâzımdı. Kral Ferdinand, Mustafapaşa'ya ilk geldiği günden trenden inmeden evvel ayağının dibine konulan bir Türk mavzerine basarak şehre girmişti.**

General Vazof, Gayr-i Müslimlerin heyecanına cevap vermek için kurmay heyetinin ortasında şaşkın tebessümler içinde idi. Çevresindeki askerler, sert yüzlü, sakallı ve aylarca süren başarısızlıklarının bedelini almak istercesine hainâne çizgilerle etraflarına bakışıyorlardı. Sıra sıra girdiler Edirne'ye... Sonra bu asker kalabalığını Hıristiyan, Musevi ve Ermeni kafileleri izledi. Onlarda da sanki hakları imişçesine işgali gerçekleştiren fatihlerin gururu vardı. Bunlar arasında komiteciler, milisler ve diğerleri bulunuyordu. Bu geçit resmi bütün bir sabah devam etti. Öğle üzeri dağılan askerler şehre daldılar. Lokantalar, Hıristiyanların devam ettikleri kabareler ve şehir salonları birdenbire ezanın yerini alan Sırp ve Bulgar halk havaları ile doluverdi. İlk gün böyle geçti. ertesi gün Edirne, tarihî bir günün uyanışına şahit oldu. Tek kelime ile korkunç bir uyanış!... Bulgarlar avlarını ellerine geçirmişlerdi. Ama bu "delice savunma" yı onlara pahalı ödetmek niyetine idiler. Tam üç gün, evet, tam üç gün aralıksız bir şekilde, bu şehri, yakalanan avın çantaya atılması misali yok etmeye savaştılar. Askerin kin ve ihtirasına hedef olan Türk evleri cehennemi gölgede bırakan bir faciayı yaşadılar. Yağma edildiler. Türk evlerinin kafes arkasında kaygı ile bekleşen kadınların gölgelerini sezen askerler tekme ve dizlik darbesi ile içeriye saldırdılar.

Elveda Türk hareminin kutsiyeti, elveda aziz değerler... Ellerine ne geçerse aldılar. Mücevher, halı, elbise, ayna ve her şey... Taşınabilecek ve çalınacak bir şey kalmayınca kadınlara ve küçük kızlara tasalluta başladılar. Edirne baştanbaşa bir feryat şehri olmuştu. Kadınların ve kızların daha sonra yaptıkları tek şey feryat etmeden, bağırmadan ve inlemeden intihar etmeleri idi. Zaten çırpınmalar bir süngü soğukluğunu göğüslerinin ve karınlarının kutsallığında çoktan hissetmişlerdi. Yağma edilen evlerin kapılarında birden bire, tebeşirlerle çizilmiş Haç işaretleri belirmişti. Sonradan anlaşıldı ki, bu işaretler yağma edilecek evde alınacak mal, ırzına geçilecek genç kadın kalmadığını yeni gelenlere haber veriyordu. Kısacası vakit kaybetmek istemiyorlardı. Peki, ama bu yuvalardan ne istemişlerdi? Bu felâket ve şeamet kırbacı gibi masum halkın üzerine düşmenin sebebi ne idi?

---

* General Remzi Yigitgüden "Balkan Harbinde Edirne Kale Muharebesi" adlı askerî tarihinin II. cildinin 110. sayfasında "Edirne Kalesinde düşmana hiçbir alay sancağı kaptırmış veya terk edilmiş değildir. Bunun bilafına vaki olacak iddialar yalandır" diyor. Yukarıda bahsi geçen sancaklar olsa olsa Edirne dışındaki savaşlarda alınmıştır.

** İlhan Bardakçı, Bir İmparatorluğun Yağması, sayfa 79.

Şehir, savaş esnasında pek hasar görmemiş idi. Osmanlı mimarîsinin şaheseri olan Selimiye Camii bereket muhteşem kubbesini ve sanat servetini muhafaza ediyordu. Evet, şehir hasar görmemişti. Ama şimdi bu yağma Edirne'yi suyu sıkılmış, sadece posası kalmış bir meyve hâline getirip bırakmıştı. Selimiye'nin içinde korkunç, kalpaklı, sakallı ve kir içindeki Bulgar askerleri dolaşıyordu. Hiçbir kişiye dokunmamak için sıkı emir almışlardı. Fakat yine de belli idi. Zafere yüzyıllardan beri susamış olanlar Edirne'nin işgali sırasında kendilerinden geçmişler ve dünyayı fethetmiş kahramanlar gibi hissetmeye ve düşünmeye başlamışlardı.

Zaman zaman sokaklardan esir kafileleri geçiyordu. Bilhassa Rediflerin hâli perişandı. Her tarafta açlık da başlamıştı. Selimiye'nin kapısında ve Konak Meydanı'nda Bulgar Ordusu ekmek dağıtıyordu. Ancak (dağıtmayı) sadece kelime olarak kullanmak daha doğru olacaktı. Ferâcelerin altında ağlayan çocuklarını susturmayı bile unutan kadınlar, ekmek verilen arabaların kapısında hakaretin her türlüsüne şahit oluyorlardı. Ertesi gün bunun neticesi görüldü. Aylardır sadece süpürge tohumu yemiş olan bu gururlu insanlar, Bulgarların dağıttıkları ekmekleri almaya gitmediler bile. Malzeme ellerinde kalmıştı. Askerî yenilgi gururun zaferi kazanmasını önleyememişti."[48]

48- Ilhan Bardakçı, Bir İmparatorluğun Yağması, sayfa 79.

BULGARLARIN EDİRNE'YE GİRİŞİ, MÜSTÂHKEM MEVKİİ BİRLİKLERİNİN TUTSAK EDİLİŞİ VE SONUÇ[49]

Bulgar Birliklerinin Doğu Cephesinden Şehre Girişi

26 Mart saat 08.30'da Edirne Müstâhkem Mevkii'nin bütün Doğu Cephesi savunma mevzileri Bulgar kuvvetlerinin eline geçmiş bulunuyordu. Öteki cephelerdeki Türk kuvvetleri ise muharebe ileri karakol mevzilerini kaybetmelerine rağmen hâlâ savunmaya devam ediyorlardı. Bununla birlikte, cephane depolarının yakılmaya başlanması kalenin genel direnme gücünün kırıldığını göstermekte idi. Nitekim çok geçmeden harekâta son vermeyi kararlaştırmış bulunan Müstâhkem Mevkii Komutanlığı bu amaçla, her cepheden çıkarılan konuşma memurlarını, taarruz etmekte olan Bulgar ve Sırp komutanlarının yanlarına gönderdi. Bunlardan ilki, Müstâhkem Mevki Komutanlığı Emir Subayı Yüzbaşı Eyüp başkanlığında, Mt. Teg. Refik ve Süvari Teg. Nüsret'ten oluşan bir okul kuruldu. Saraçhane Köprüsünden geçerek, ellerinde beyaz bayrak olduğu hâlde, Doğu Cephesi'ne doğru ilerlediler. Çifteçeşmeler yakınına geldikleri zaman, önlerine çıkan iki Bulgar eri tarafından dövüldüler. Üzerlerindeki para ve değerli eşyalar zorla alındı, aynı Bulgar erleri tarafından şehit edilmek üzere iken o sırada yetişen, yüksek öğrenim görmüş başka bir Bulgar askeri tarafından hayatları kurtarılıp, yine onun kılavuzluğuyla Turnatepe'de bulunan 23. Şıpka Alay Komutanının yanına çıktılar.

Yüzbaşı Eyüp, aldığı talimat üzerine konuşarak, "Müstâhkem Mevkii bataryalarının ateş keseceklerini, teslim olmak için ileri sürülecek koşulları öğrenmek istediğini" bildirdi. Bunun üzerine 23. Alay Komutanı Albay Paşinof koşul olarak:

"Bütün bataryaların şimdi ateş keserek, her batarya ve tabyaya beyaz bayrak çekilmesini, ateş kesildiğine dair rapor verilmesini, Şükrü Paşa'nın Bulgar kuvvetleri komutanının yanına gitmesini" ileri sürdü.

Bu koşulları not eden Yüzbaşı Eyüp, iki arkadaşını rehin olarak bırakıp yanında bir Bulgar teğmeni olduğu hâlde geri döndü ve birlikte kale komutanı Mirliva İsmail Paşa'nın yanına geldiler. Paşa, Bulgar teğmenine koşulları kabul ettiğini, ceza evindeki nöbetçilerin değiştirilmesi için bir miktar Bulgar askeri getirilmesini söyledi.

Bu sırada şehirde büyük bir insan kalabalığı toplanmıştı. Cephelerden kaçan veya terhis edilerek gelen erler meydanda, sokak ortalarında grup grup toplanmışlar, bir kısmı da disiplinsizlik hareketleri göstermekteydi. Şehirde bulunan Hıristiyan halksa, Türk'ün kötü gününü sevinçle karşılıyordu. Artık öç alma zamanı gelip çatmıştı. Hemen işe başladılar. Türk Mahallelerine hücum ederek mala, cana ve ırza saldırdılar. Bu Mahallelerin dar sokaklarında zaman zaman kadın çığlıkları ve inilitleri işitilmekte

49- ATASE Bşk.lığı, Arş. No: 6/12130, Kis: 658, doş. H-7, F.1-16, 1-17.

idi. Kıyık Mahallesinde bulunan komutan evleri de tüm tâlan edilmişti.

Bir süre sonra, bir Bulgar teğmeni, bir miktar erle komutanlık dairesine geldi ve subayların dairesinin avlusunda, erlerin de Sarayiçi'nde toplanmasına başlandı. İki taraf arasındaki ateş, 26 Mart saat 09.45'te kesilmişti. Bulgar kuvvetleri Edirne Doğu Cephesi'ni tam olarak ele geçirmiş, bir kısım birlikler şehrin kuzey Mahallelerinin sınırında toplanmıştı.

Bulgar Doğu Bölgesi Komutanı, önce süvarilerin şehre girmesini uygun bularak, büyük kısmıyla Karabayır'da bulunan süvari müfrezesine emir gönderdi. Emri 26 Mart saat 09.20'de alan Müfreze Komutanı Albay Marholef, birliğini şose boyunca hızla hareket ettirdi. Saat 10.20 sıralarında kendisi de kol başında olarak, kılıç çekmiş durumda şehre girdi ve Hıristiyan vatandaşların alkışları arasında ana caddeden geçerek, Saraçhane Köprüsü'ne kadar ilerledi. Biraz sonra da Bulgar piyade birlikleri yürüyüş kolunda, önlerinde bandoları olduğu hâlde Kıyık Mahallesinden içeri girerek Edirne caddelerinde ve sokaklarında gösteri yürüyüşü yapmışlardı.

Müstâhkem Mevki'nin Diğer Cephelerinde Durum[50]

Güney Cephesi tel çiti engellerinin önüne gelmiş bulunan Bulgar kuvvetleri ile bu cephedeki Türk kuvvetleri arasında top ve tüfek ateşleri hâlâ karşılıklı devam etmekte idi. Müstâhkem Mevki Komutanlığı'ndan teslim koşullarının görüşülmesi için emir gelince, Nişancı taburundan Teğmen Cevat, konuşma memuru olarak ve ateş altında Edirne-Ortaköy şosesi üzerindeki geçitten Bulgar tarafına gönderildi ve biraz sonra, şoseye yakın bir yerde 12. Bulgar Alay komutanı Albay Petrof'a rastladı. Albay, cephe komutanına Fransızca olarak bir mektup yazarak, Teğmen Cevat'a teslim etti. Mektupta (özet) "birliklerimiz silâhlarını atarak hatlarımıza girdiklerinde dostça karşılanacaktır" denmekteydi. Mektup saat 11.00'de cephe komutanlığı eline geçmişti. Bu sıradaysa, bütün öteki cephelerde çoktan ateş kesilmiş bulunuyordu. Biraz sonra Güney Cephesi'nde de ateş karşılıklı olarak kesildi. Cephe komutanı Teğmen Cevat'la cephe kurmay başkanı Mümtaz Yüzbaşı İsmail Hakkı'yı Albay Petrof'un yanına göndererek, "Müstahkem Mevki Komutanlığı emir gereğince ateş kesildiğini, teslim koşullarını kararlaştırmak üzere kendisinin Cephe Karargâhına buyurmasını" bildirdi. Bunun üzerine Bulgar Albayı saat 12.00'de Karaağaç'taki Cephe Karargâhına geldi ve iki komutan arasında şimdilik kaydıyla aşağıdaki hususlara karar verildi:

"Bulgar askeri saat 14.40'ta Karaağaç'a girecek. Herhangi bir saldırıya meydan vermemek için, Bulgar askeri köye yürüyüş kolunda ve subayları başında olarak girecek. O zamana kadar iç düzen Türk kuvvetleri tarafından sağlanacak.

Bulgar askeri köye girdiğinden itibaren, bu iş kendilerine devredilecek, subay ve

50- Gn. Kur. ATASE Bşk.lığı A.E. S. 335-336.

Balkan Savaşı'ndan bir sahne...

Balkan Savaşı'ndan bir katliam sahnesi...

askerlerin kişisel eşya ve donatımlarına ve subayların kılıç ve tabancalarına ilişilmeyecektir."

Bu sözleşme imzalandıktan sonra Bulgar Komutanı, Karargâhına subaylarıyla yerine dönmüş ve kararlaştırılan saatte, önce 12. Alay olmak üzere Bulgar birlikleri köye girmişlerdi. Batı Cephesi'nde ise Türk kuvvetleri mevzilerin üzerine çıkarak, beyaz bayrak göndermelerine rağmen, Sırp Timok Tümeni komutanı Albay Kondiç taarruza devam ederek, 26 Mart saat 13.00'te Müstâhkem Mevkileri ele geçirmiş ve burada kalmıştı.

Müstâhkem Mevki Birliklerinin Tutsak edilmesi ve Onlara Gösterilen Davranış[51]

Bulgar ordusu komutanı, 26 Mart saat 08.00'den itibaren gelen raporlardan, Türk mukavemetinin temelli olarak kırıldığını anlamış bulunuyordu. Nitekim Müstâhkem Mevkii Kumandanının, teslim olma önerisini taşıyan konuşma memurları, 11.00 sırasında Bulgar komutanlarıyla irtibat sağlamış bulunuyorlardı.

Müstâhkem Mevkii'nin bu durumu Bulgar komutanlığınca da haber alınmış ve Türk kuvvetlerinin özellikle Bulgar kuvvetleri tarafından tutsak edilmesi üzerinde durularak, 2. Ordu Komutanlığına şu direktif verilmişti: "Edirne kale komutanının hemen bugün size teslim olmasını sağlayınız. Bu andan itibaren dökülecek kandan Bulgar askeri mahkemeleri kendisini sorumlu tutacaklardır. Arda Köprüsü tahrip edilmeyecektir. Aksi hâlde gerek halk, gerekse askerler açlıktan ölüm tehlikesi ile karşı karşıya kalacaklardır."

Yine Bulgar Başkomutanlığından saat 10.10'da gelen bir emirde "Şükrü Paşa'nın Sırp kuvvetlerine teslim olmasının önüne geçilmesi, böyle bir hâl olursa hiçbir şey dinlemeden Bulgar kuvvetlerinin, garnizon tüm tutsak edilinceye kadar süngü hücumuna devam etmesi" isteniyordu. Bunun üzerine 2. Bulgar Ordusu Komutanı, Doğu ve Güney komutanlarıyla istedikleri yerde silâhsızlandırılmaları için önlem alınacak ve komutan Şükrü Paşa'ya Doğu bölgesinde benim yanıma gelmesi ve teslim olması bildirilecektir."

Ordu Komutanı daha sonra yukarıdaki emri bütünleyici ikinci bir emir gönderdi. Bunda ise "bana teslim olması gereken Şükrü Paşa ile görüşmeye benden başka kimse yetkili değildir. Bölge komutanları yalnız kendi bölgelerinde teslim olmak isteyen Türk kuvvetlerinin silâhsızlandırılmalarını isteyeceklerdir" denmekte idi.

Görüldüğü gibi Bulgarlar Edirne'nin ele geçirilmesi, Türk kuvvetlerinin ve komutanlarının tutsak edilmesi şerefinin tüm olarak kendilerinde kalmasını istiyorlar ve bu konuda müttefikleri olan Sırplara hiçbir hak tanımıyorlardı.

51- Genelkurmay ATASE Bşk. A.E. S.336-337.

Nitekim 2. Bulgar Ordusu Komutanlığı, Müstâhkem Mevki Komutanı Şükrü Paşa'yı Sırplara teslim olmadan ele geçirmek görevini süvari müfrezesi komutanı Albay Markolef'e vermişti. Bu subay, birliği ile birlikte şehre girince ilk iş olarak Komutanlık dairesine girip Şükrü Paşa'yı aradı. Burada karşısına çıkan Kale Komutanı Mirliva İsmail Paşa ile Topçu Komutanı Mirliva Rıfat Paşa'dan Şükrü Paşa'yı sordu ve Kıyık tabyada bulunduğu cevabını alınca, İsmail Paşa yanında olarak bir faytonla ve Hassa süvari takımının korunmasında Kıyık Tabyasına hareket etti. Oraya varışında Şükrü Paşa'nın şehre döndüğünü öğrendi. O sırada, Bulgar Doğu Bölgesi kısım komutanları General Grançarof, General Çerkovski ve Albay Ribarof da Kıyık Tabyasında bulunuyordu. Saat 10.00'da Bölge Komutanı General Vazof da bunlara katıldı ve hep birlikte şehre inilerek Komutanlık dairesine girildi.

Hıdırlık Tabya'sında bulunduğu anlaşılan Şükrü Paşa ve erkânının getirilmesi için küçük bir müfreze ile birlikte Hassa Süvari Alayından iki üsteğmen görevlendirildi. Hıdırlık Tabyaya varıldığı zaman, Türk erlerinin tüfeklerini kırmakla meşgul bulundukları, tabyanın avlusunda iki yüz elli kadar subayın toplanmış olduğu görüldü. Bulgar subaylarından ikisi odalardan birinin kapısını açtıkları zaman karşılarında, yanında Kurmay Başkanı Binbaşı Fuat ve muavini Yüzbaşı Remzi olduğu hâlde Edirne Müstâhkem Mevkii Komutanı Birinci Ferik Mehmet Şükrü Paşa'yı bulmuşlardı. Hemen kendilerini Komutana tanıtıp, ona general Vazof'un yanına giderek teslim olmasını bildirdiler.

Şükrü Paşa, önce muhasara ordusu komutanı olarak General İyvanof'u tanıdığını ileri sürdüyse de kendisine, General Vazof'un onu temsil ettiği söylenince, kurmayı ile kısa bir konuşmadan sonra kabul ederek onlarla birlikte faytona bindi ve iki Bulgar subayının ve yanlarında bulunan Bulgar süvari erlerinin komutasında olarak hareket etti. Bir süre sonra Komutanlık Dairesine geldi. Şükrü Paşa burada Bulgar Doğu Bölgesi Komutanı General Vazof ve öteki komutanlarla tanıştı. Hep birlikte Kıyık Tabya yanından geçen Edirne Karayusuf yolunun başlangıç noktasına gidilerek, burada 2. Bulgar Ordusu Komutanı General İyvanof'un gelmesi beklendi. General, saat 13.30'da arabası ile geldi ve Şükrü Paşa ile tanıştı. Konuşmalar sırasından, İyvanof erzak depolarının yakılması ve Meriç Köprüsünün tahrip edilmesinden üzüntü duyduğunu belirtti, bu yüzden tutsakların beslenmesinin çok güç olacağını hatırlattı. Şükrü Paşa buna "ben askeri vazifemi yaptım. Bütün tahripler konuşma memurlarını göndermeden önce yapılmıştır" şeklinde cevap vermiştir.

Bu konuşmadan sonra Şükrü Paşa, subay aileleri ile ilgilenilmesini ve kendisinin de Bulgaristan'a sevk edilinceye kadar yine Hıdırlık Tabyasında kalmasına izin verilmesini rica etti. Şu isteği Bulgarlarca da kabul edilince arabasına binip Hıdırlık Tabyasına çekildi.

27 Mart'ta Bulgar Kralı Ferdinand, Hıristiyan halkın coşkun gösterileri arasında Edirne'ye girmişti. Aynı gün öğleden sonra Saraçhanebaşı'nda onuruna parlak bir

askerî tören düzenlenen Kral, törenden sonra Şükrü Paşa'yı yanına çağırarak kılıcını kendisine geri verdi.

28 Mart'ta yalnız generallerle Müstâhkem Mevki komutanı ve kurmayı ve istihkâm komutanı, arabalarla Kadıköy'e götürülmüş ve oradan trenle Sofya'ya nakledilmişti. Öteki subayların bir kısmı Karaağaç'ta, bir kısmı da Yanıkkışla'da toplanmışlardı. Maraş bölgesinde Sırplara teslim olmuş bulunan tutsaklar, onlardan çok iyi ve insanca muamele görmüşlerdi. Sırplar, Türk tutsaklarını Sırbistan'a götürmek istiyorlardı. Fakat Bulgarlar buna izin vermemişler ve onların ellerindeki tutsakları da alarak Karaağaç'a getirmişlerdi. Gerek Yanıkkışla'da, gerekse Karaağaç'ta toplanan subaylar, ertesi günü (29 Mart) Kadıköy istasyonuna nakledilmişler, oradan trenle Filibe ve Sofya'ya sevk edilmişlerdi.

Tutsak Türk erleri ise daha sonra Bulgaristan içerisine nakledilmek üzere Tunca Nehri üzerindeki Sarayiçi'nde toplanmışlardı. On binlerce kişinin çıplak ve bataklık olan bu adada, bir ay süre ile aç ve çıplak hâlde kalması, bunların içinde birçoğunun ölmesine sebep olmuştur. Öyle ki: tutsaklığın birinci günü burada 8 ere bir ekmek, ikinci günü 4 ere bir ekmek, 3., 4., 5. ve 6. günleri iki ere bir ekmek ve ancak bundan sonra her ere bir ekmek ve başka yiyecekler verilmişti. Bu yüzden buradaki erler, ilk günlerde ağaç kabuklarını kemirerek açlıklarını gidermeye çalışmışlardı. Kolera, dizanteri vs. bulaşıcı hastalıklara karşı başlangıçta hiçbir önlem alınmadığından, ayrıca bunların elbiseleri parça parça, çoğunun ayakları çıplak olduğundan, her gün yüzlercesi kıvranarak ölmekte ve cesetleri günlerce açıkta kalmakta idi. Böylece yavaş yavaş erimekte olan Edirne'nin kahraman savunucuları, Nisan 1913 başlarında geri kalan çilelerini yâd ellerde doldurmak üzere Bulgaristan içinde hazırlanan tutsak kamplarına, küçük kafileler hâlinde ve yaya olarak hareket ediyorlardı. Böylece, Edirne kalesi çevresindeki 5-6 ay süren kanlı ve çetin muharebelerin son perdesi de kapanıyordu.

İki Tarafın Zayiatı

Türk tarafı:

Harbin başlama tarihi olan 18 Ekim 1912 ile Edirne'nin işgal tarihi olan 26 Mart 1913 tarihleri arasındaki dönem içinde Mst. Mv. kuvvetlerinin zayiatı toplam olarak 13.000 kişiye ulaşmış bulunuyordu. Ayrıca Mst. Mv. düşmesinden sonra 28.500 kişi de Bulgarlar tarafından tutsak edilerek Bulgaristan içindeki tutsak kamplarına gönderilmişti. Mevcutları 14.000'e ulaşan Bulgar, Rum ve Yahudi erler ise serbest bırakılmıştı.

Bulgar tarafı:

Aynı devre içinde Edirne'yi muhasara eden 2. Bulgar ordusunun zayiatı 58 subay ve 2306 er ölü, 156 subay ve 13.230 yaralı ile 2 subay ve 825 er kayıptan ibarettir.

Bu orduyla birlikte savaşlara katılan Sırp kuvvetlerinin zayiatı ise 11 subay ve 345 er ölü, 7 subay ve 1552 er yaralı ile 2 kayıptan ibaret bulunuyordu.

Diğer Cephelerdeki Durum

Edirne Mst. Mv. 26 Mart 1913 Çarşamba günü Bulgar ve Sırp kuvvetleri tarafından düşürüldüğü sırada; Türk Çatalca Ordusu, bulunduğu mevkii savunmaya devam etmekte, Çanakkale mürettep kuvvetleri Bolayır mevziini savunmakta idi. Batı Rumeli'ndeki Türk kuvvetleri Güney Arnavutluk limanlarında Türkiye'ye deniz yolu ile nakil için toplanmaktadır. Yanya Kalesi daha 6 Mart 1913'te Yunanlılar tarafından işgal edilerek, personelin bir kısmı tutsak edilmiş, bir kısmı da Güney Arnavutluk'a çekilmişti. İşkodra Kalesi hâlâ ve kahramanca savunmaya devam etmekteydi.

Sonuç

Edirne Mst. Mv. birçok imkânsızlıklara ve yoksunluklara rağmen kendisine verilen harp vazifesini başarı ile yapmış, verilen iki aylık mukavemet süresini 3 ay daha uzatarak, tam 5 ay çok sayıdaki Bulgar ve Sırp kuvvetlerini karşısında tutmak suretiyle Çatalca'da ve Bolayır'da bulunan Türk kuvvetlerinin nefes almasına ve hazırlıklarını tamamlamasına imkân sağlamıştır.

1. 1912-1913 Balkan Harbi'ni izleyen zamanlarda yapılan yerli ve yabancı, askeri ve sivil yayınlarda Edirne Kalesi'nin Bulgarlarça teslim alındığından bahsedilmiştir. Bu tarzda yayın yanlıştır, yalandır.

Kale, 1913 senesi Ekim'inin 5'inci gününden itibaren 1913 senesi Mart'ının 13. gününe* kadar ağır ve ezici şartlar içinde, çok kere kendisinden birkaç defa üstün miktara çıkan güçteki, düşmanlarına karşı dayanmıştır.

2. Edirne Kalesi, kararlaştırılan plâna göre, her türlü noksanları tamamlamak şartıyla yalnız 50 günlük bir savunma görevi almışken, -kendi sahra ordusundan ve anavatandan soyutlanmış olduğu hâlde-, zor koşullar arasında 160 günlük kuşatma tam abluka, muhasara, zorunlu hücum vak'aları ile karışık klâsik bir savaşla karşılaşmış ve sonuçta Doğu Cephesi'nden kusursuz bir topçu ateşi hazırlığına dayanılarak, cebri bir saldırı sonunda Bulgarlar eline düşmüştür.

3. Edirne Mst. Mv. çevresinde yapılan savaşları örtme, oyalama görevleriyle sayısız savunmaları karşı hücum ve darbeler, güzel ve faydalı örnekler taşır. Edirne Kalesi'nin savunma devreleri arasında şehir huruç hareketi yapılmış, Sahra Ordusuna yardım etme hususu aranmıştır.

---

* Daha önce de belirtildiği gibi 13 Mart ve 26 Mart tarihleri arasında görülen ayrılık Miladi ve Rumi aylar arasındaki 13 günlük farktan ileri gelmekte olup herhangi bir yanlışlık söz konusu değildir.

4. Edirne Kale muharebeleri sırasında, kalenin değişik sebeplerle yüzünden verdiği zayiat 13.000 kişiden aşağı değildir. Bu hesaba göre 160 günlük muharebe süresince -harbin başladığında 53.000 kişiyi bulan kuvvetlerine göre- yüzde yirmi beşe yakın zayiat verilmiştir. Buna karşılık Bulgar ve Sırpların uğradığı zayiat, yuvarlak hesap 17.000'dir. Hasımların kale önünde en çok yükselen mevcutları 160.000'e göre, zayiatları ancak yüzde onu geçmemektedir.

5. Edirne Mst. Mv. Komutanlığı, Edirne Kalesi düşmeden kısa bir zaman önce subaylara ait kılıç, tabanca ve dürbüne varıncaya kadar düşmana yarayacak sayısız her cins araç ve gerecin, top, tüfek ve cephanelik, depo, hamgaç, atölye ve her cins yapım evlerinin, binek ve yiyecek vasıtası olan her cins canlıların yok edilmesine dair direktifler ve emirler verilmesini unutmamış ve bu arada Arda Köprüsü'nün tahrip edilmiş bulunması, Edirne Kalesi düşüşü sırasında Çatalca Mst. Mv. karşısında henüz savaşa devam eden Bulgar ordusunun ikmâl işlerinin demiryolu ile kolaylaştırılmasına imkân bırakmamıştır.

6. Edirne Kalesi'nde düşmana hiçbir Alay Sancağı kaptırılmamış veya terk edilmiş değildir. Bunun aksini ileri sürecek iddialar yalandır.

7. Bütün savunma savaşları süresince Edirne Kalesi'nde, aralarında Bulgarlar ve Yunanlıların da bulunduğu halka, milliyet, cins ve mezhep farkı gözetmeksizin, büyük bir şefkatle iyi davranış gösterilmiştir.

Edirne Mst. Mv. komutanı, kalede kalmış Yabancı Konsolosların hepsine özel günlerinde yaptığı gibi Bulgar dinî heyetlerini bile ziyarete gidecek kadar özel bir alçakgönüllülük ve iyi niyet göstermiştir.

8. Halka karşı şiddet tatbiki gerektirecek bir olay çıkmamıştır. Hiçbir güvensizlik olayı duyulmamış ve görülmemiştir.

9. Edirne kale muharebeleri, görünüşte Plevne savunmasında olduğu gibi cesaretli olaylar ve parlak kahramanlıklar taşımaz gibi görünmektedir. Hakikatte ise, Edirne savunucuları yaşadıkları zamanın ve karşılarındakilerin şartlarına göre görevlerini klâsik ve normal olarak tamamen yerine getirmişlerdir.

Yazık ki; Balkan Harbi'nin devamında ve sonunda memlekette hüküm süren şuursuz bir politikacılığın akla değil, duygulara dayanan zararlı etkileri Edirne Kale Muharebelerinde bir kahramanlık an'anesi yaratmaya imkân vermemiş, aksine, o zamanın basını Edirne savunmasını sönük, hatta silik göstermek istemiştir.

10. Bütün milletler, hatta bir esasa dayanmadığı hâlde, kendilerine kahramanlık an'aneleri yaratmayı pek doğru olarak prensip ve şiar edinmişken, bizim mevcut yiğitliklerimizi örtülü bırakmaklığımız, yurt uğrunda kanlarını dökmüş şehitlerimizin ruhlarını incitecektir. O hâlde aramızdan ayrılmış olan kahramanların ruhlarını yâd

Temmuz 1913 II. Balkan Savaşı'ndan sonra Serez

Tunca esir kampı...

etmek isteyenler, Edirne savunucularının görevlerini hakkı ile yerine getirmiş bulunduklarına inanmalıdır. Türk ordusuna bu şerefi bahşeden Edirne Kalesi'nin kahraman askerlerinden bir gün hayatta olan gâzilerine minnet ve şükranlarımızı sunarken, ölmezliğe erişmiş şehitlerine de Tanrı'dan rahmet dileriz."[52]

Edirne Savunması'nın askerî, siyasî veya sivil herhangi bir yönünü, bu savunmanın kahraman kumandanı ve sembolü Mehmet Şükrü Paşa'dan ayrı düşünmek elbette ki mümkün değildir. Ancak bu kitapla değerli okuyuculara ulaştırılmak istenilen mesajın ağırlık yönü, o büyük kahraman olmadığından, buraya onun kısa bir hayat hikâyesini almakla yetineceğiz.

Bu biyografi, Mehmet Şükrü Paşa'nın oğlu Osman Şükrü Edirne tarafından derlenip Edirne III. Mekanize Tümen Komutanlığı'na bağışlanan belgeler arasından, herhangi bir değişiklik yapılmadan aynen alınmıştır.

52- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri Balkan Harbi (1912-1913), Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler. Gn. Kur. Basımevi - ANKARA - 1980.

EDİRNE MÜDAFİ'İ MEHMET ŞÜKRÜ PAŞA (1857-1916)

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında birçok mühim kumandanlıklarda bulunmuş ve 1912-1913 Balkan Harbi'nde "Edirne Müdafaası" ile şöhret kazanmıştır. Erzurumlu Ayabakan ailesinden Kolağası (Kıdemli Yüzbaşı) Mustafa ile Muhsine'nin tek evlâdı olup 1857'de Erzurum'da doğmuştur.

Daha çocuk iken askerliğe büyük ilgi duyarak Erzincan Askerî İdâdisi'nde tahsile başlamış, fakat babasının ölümünden sonra annesinin tekrar evlenmesi üzerine küsmüş, çevresinden uzaklaşarak İstanbul'da Sütlüce Topçu Okulu'na girmiş, 1879 senesinde Topçu Teğmeni olarak Harbiye'den mezun olmuştur.

Harbiye'deki tahsili sırasında zekâsı ve riyaziyeye olan istidadı ile hocalarının dikkat nazarını çektiğinden, Serasker Saip Paşa'nın tensip ve delâleti ile Almanya'ya ikmâl-i tahsil için gönderilecek subaylar grubuna katılmıştır. Almanya'da "İmparatorluk Üçüncü Topçu Hassa Alayı'na tayin edilerek dört seneden fazla Prusya'nın büyük askerler yetiştiren Postdam Garnizonu'nda" eğitim görmüştür. Burada 1880 senesinde Üsteğmenliğe 1883'te Kıdemli Yüzbaşılığa terfi etmiştir.

İstanbul'a avdetinde, birçok yerlerde askeri talim ve terbiye öğretmenliklerinde bulunduktan sonra, 1887 senesinde Binbaşı rütbesiyle Ümera sınıfına ulaşmış ve Süvari Korgenerali İmrahor Manastırlı Nuri Paşa'nın kızı Zafer Rabia ile evlenmiştir. Bu izdivaçtan Sabiha, Kerim, Mediha, Saime, Hayrünnisa, Feride, İhsan, Şereffünnisa, Osman adında ikisi erkek, yedisi kız olmak üzere dokuz evlât dünyaya gelmiş, beşi

çocuk çağında muhtelif yaşlarda ölmüşlerdir. Olgunluk çağına ulaşan üç kızı ev hanımlığı, oğlu ise yüksek Kimya mühendisi olarak muhtelif devlet hizmetlerinde memurluk yapmıştır. Makbule, Nüveyre, Nezih, Doğan, Sevgi, Ayşe ve Ömer adlarında 7 torunu olmuştur.

1888 senesinde Yarbaylığa, 1889'da Albaylığa terfi etmiş ve 1893 tarihinde 36 yaşında iken Tuğgeneralliğe yükselmiştir. Almanca, İngilizce ve Fransızca lisanlarını iyi bildiğinden, mesleğindeki terakkileri muntazam şekilde takip edebilmiş, muhtelif askeri vazifelerle birlikte Harbiye ve Darüşşafaka mekteplerinde Balistik ve Matematik öğretmenliklerinde bulunmuştur. Büyük Türk Riyaziyecisi Salih Zeki, Şükrü Paşa'nın yetiştirdiği öğrencilerinden biridir.

Şükrü Paşa, Topçu Komutanı olarak tayin edildiği ve Tuğgenerallikten Orgeneralliğe kadar olan askerlik hizmetlerini Edirne'de geçirmiştir. Ordu müfettişliği görevi sıralarında Türk gençliğinin ergin yetişmesi için gösterdiği büyük ilgi ve himmeti ve (selâmlığının) en mümtaz genç kurmay subayları ile dolup boşalması yüzünden, Saraya jurnal edilen Şükrü Paşa 1905 senesinde Selânik'e sürülmüştür.

Prusya Ordusu misâli üstün bir disiplin içinde eğittiği Edirne'deki İkinci Ordu'dan sonra Selânik'teki Üçüncü Ordu da kısa bir zamanda değişmiş ve askerlik hayatındaki aşırı disiplin merakı ve titizlikleri dolayısıyla, ileride alacağı "Edirne Müdafii" lâkabından önce, Ordu çevresinde "Deli Şükrü Paşa" olarak ün salmıştır.

Şükrü Paşa dürüst, fakat çok sert ve cesur bir asker olarak üst makamlara karşı bildiklerini çekinmeden söylemeyi vatan borcu telâkki ettiğinden, bir gün zamanın Padişahı İkinci Abdülhamid'den bir tokat yemiş, fakat sadrazam Avlonyalı Ferit Paşa'nın ifadesine göre, bu hadiseler sırasında İkinci Sultan Hamid, vekiller meclisinde "durumu nasıl görüyorsunuz, ne yapmak lazımdır?" sualini sormuş ve hazır bulunanların hakikatlerden uzak geveleme ve düşüncelerini işitince, "Paşalar, söylediklerniz hiç de hakikatlere uymuyor, işte Şükrü Paşa'nın raporları, alınız, okuyunuz, millet ve ordu anayasanın tekrar yürürlüğe girmesini istiyor, ben de Şükrü Paşa gibi bunu muvafık görüyorum ve tekrar ilân edeceğim" demiştir.

Siyaset ile hiç meşgul olmamış, hatta asker olarak bundan şiddetle nefret etmiş olan Şükrü Paşa, işte günün birinde böylece hem hükümdarına, hem de milletine olan sadakatini birleştirerek namusu ve cesareti sayesinde büyük bir hizmet ifa ederek, millet ve devlet arasında kardeş kanı dökülmesine mâni olmuştur. Bu hizmetin üzerine 1908'de Mareşalliğe yükseltilen Şükrü Paşa'nın rütbesi, Meşrutiyet'in ilânından sonra yapılan "Asker Rütbeler Tasfiyesi"nde Kor generalliğe indirilmiş ise de, 1912-1913 Balkan Harbi'nde, Edirne Müstâhkem Mevkii'nde yaptığı kahramanca müdafaa esnasında tekrar Orgeneralliğe kadar yükseltilmiştir.

1908 senesinde Meşrutiyetin ilânı üzerine İstanbul'a gelen Şükrü Paşa, 1912 senesine

kadar Redif Müfettişliği, Çanakkale Boğazı Muhafızlığı gibi mühim askerî vazifelerde bulunmuş ve nihayet Balkan Harbi'nin zuhurunda Edirne Müstâhkem Mevkii Komutanlığına tayin edilmiştir. Askerlik hayatının son ve en şerefli vazifesine tayin olunduğu zaman, Şükrü Paşa'ya verilen yazılı emirde, Edirne'nin muhtemel bir muhasarası hâlinde, yalnız kırk gün müdafaa edilmesi kendisinden istenmiştir. Müstâhkem Mevki'deki cephane bolluğuna rağmen, süpürge tohumundan yapılmış ekmek, at eti, kurbağadan başka yiyecek bir şey olmadığı halde düşmanın teslim tekliflerini reddederek, hükümetlerinin her türlü desteğine nail olmuş vaziyette ve refah içindeki Bulgar ve Sırp ordularının saldırılarına 5 ay 5 gün mukavemet etmiştir. Ancak her türlü imdad ve yardım ümidinin kalmaması üzerine Selimiye Camii vs. gibi ecdad şaheserlerinin mahvını önlemek kaygısıyla teslim olmayı uygun bulmuştur. Şükrü Paşa'nın Edirne'deki kurmayı Kâzım (Karabekir Kâzım Paşa), Remzi (Remzi Yiğitgüden Paşa) ve Fuat (Berlin Başkonsolosu) Beylerdir.

26 Mart 1913 sabahı Bulgar Komutanlığı'na bir subay gönderilerek kalenin teslim teklifini yapan Şükrü Paşa'yı, aynı günün öğle vakti Bulgar Komutanı General İyvanof hürmetle karşılamış ve kılıcını âlelusûl teslim almış ise de, Edirne'ye gelen Bulgar Çarı Ferdinand askerî merasimle kılıcını şanlı sahibine iade etmiştir. Fransa'nın Paris şehrinde neşrolunan haftalık Le Petit Journal dergisinin 13 Nisan 1913 tarihli renkli ilâve baskısının kapağında bu sahne tasvir edilmekte ve renkli resmin altında şöyle denilmektedir.

"Edirne Müdafiine Saygı"

"Bulgar Çarı Ferdinand, şanlı mağlup Şükrü Paşa'ya teslim ettiği kılıcını iade etmektedir."

Şükrü Paşa'nın Edirne müdafaası hakkında bütün Avrupa matbuatında övücü pek çok yazılar ve resimler yayınlanmış ve eğitim gördüğü Almanya gibi askerî hayatını yakından izlemiş memleketlerde ufak çapta da olsa anıtlar dikilmiştir. Şükrü Paşa'ya Fransız milleti adına murassa bir "Şeref Kılıcı" ve binlerce imza ile bezenmiş bir "Altın Kitap" takdim edilmiştir. Bu kitabın mukaddemesinde şöyle denilmektedir:

Edirne'nin Kahraman Müdafii
General Gâzi Mehmet Şükrü Paşa'ya
Hayranları tarafından
Unutulmaz bir müdafaanın Hatırası olarak
Paris, 1913

General,

Vatanımızın üstüne çöken felâketler içinde top sesleriyle katliâm korkuları her tarafa ıstırap saçarak, siz en zapt edilmez şecaat ve hamastle en ulvi gayretlerin en güzel örneğini teşkil etmeye muvaffak oldunuz.

Her taraftan tehdit altında kalan devletiniz en çaresiz musibetle mahkûm gibi göründüğü sırada, siz baş kaldırınca hayretler içinde kalan dünya, böyle evlâtlar yetiştiren bu ırkın damarlarında kendisine feyyaz bir inkişaf temin edecek bir kan bulunması zarurî olduğunu itirafa mecbur olmuştur.

Harp ilân edilir edilmez Arnavutluk'un içerilerinden kalkıp bundan sonra artık efsanevî bir kale hâlini alan Edirne'nin mukavemet eshabını tanzime koştunuz. İşte, orada gittikçe sizi tazyik eden bir demir ve ateş çemberi içinde her taraftan tecrit edildiniz ve korkunç bir düşmanla çarpışıp duran diğer Osmanlı Ordularından da hiçbir yardım beklemediğinizden, sayıca on mislini bulan muhasırlara karşı etrafınızda ne varsa hepsi dağılıp devrildiği hâlde, isimlerini daima tâziz edeceğiniz kahraman silâh arkadaşlarınızın, imrenilecek kadar mükemmel yardımlarıyla, siz yenilmez ve zapt edilmez bir hâlde dimdik durdunuz.

Ne mahsur şehrin ahâlisini tehdit eden açlık, ne üst üste saldıran hücum dalgaları, ne askerlerinizin başına düşmanın yağdırdığı hücum dalgaları, ne moral bozucu yığınlarla beyannameler, ne soğuk, ne hastalık, ne de ölüm gibi şeylerin hiçbirisi sizin o kaya gibi imkânınızı sarsamadı, hiçbir şey sizin o akla sığmaz fedakârlığınızı gevşetemedi. Bununla beraber, mukadderat, iradenizden daha kuvvetli çıktığı için, nihayet onun o zalimâne hükmüne boyun eğmek mecburiyetinde kaldınız. Fakat daha sulh zamanından itibaren bütün gayretinizi takviyesine hasrettiğiniz bu kalenin her surunda sizin isminiz artık silinmez harflerle nakşolup kalacaktır. İşte öyle olacağı içindir ki, ileride, destan rüyaları görecek şairler bu yıkık istihkâmlardan ilham almaya ve taşların sırlarını söyletmeye geldikleri zaman, kahramanlıklarınızla dünyaya ün salan bu tabyaların üstünden birdenbire onlara, sizin aslan çehreniz görünecek ve en hisli şiirler işte onun o coşkun ilhamından fışkıracaktır.

General, siz üstünden ulvî bir lerze geçmesine sebep olduğunuz için, bütün dünyanın size bir minnet borcu var. İşte bundan dolayı, düşman eline sağ geçmiş olmaktan mütevellit büyük acınızın içinde eğer size teselli verebilecek bir söz ve kalbinize kuvvet verecek bir işaret tasavvur edebilirse, hayranlarınız şimdi size işte o teselli ile o kalp kuvvetini vermek istiyorlar. Osmanlı Padişahlarının eski payitahtını müdafaa için o kadar şecaat ile çarpıştınız ki, nihayet siz de, Şıpka, Plevne kahramanlarının şanlı silsilesine katıldınız. Padişahınızın size tevcih ettiği "Gâzi" unvanı, vatanınıza olan hizmetlerinizi ebedileştirmiş oldu.

Bu altın kitabın, başından sonuna kadar imzaları sıralanan sayısız hayranlarınız, bugün size takdim etmekte oldukları şeref kalıcının o şanlı müdafaanızın bütün hafızalarda nakşolup kalacağını, bu unutulmaz muhasara esnasında sizden uzak bulunmuş binlerce kalbin de sizin kalbinizle beraber çarpıp, bütün ıstıraplarınıza iştirak etmiş olduklarını ve siz vatanınıza karşı vazifelerinizi yaparken, onların da size candan hayır dua ettiklerini hatırlatması temennisindedirler. Paris - 1913 Nisan.

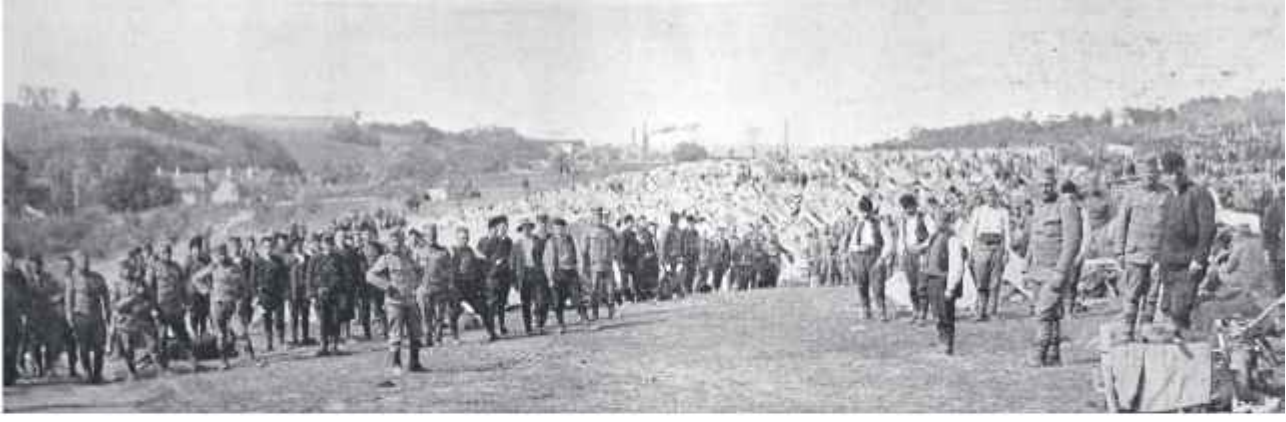

Ekim 1912 Sırp ordusu

Prens Konstantin Yanya kuşatmasında

İşte bir taraftan dünya umumî efkârında Edirne Müdafii Şükrü Paşa'ya hayranlık ve saygı gösterileri yapılırken, diğer taraftan İttihatçılık ve İtilafçılık mefkûreleri ile ikiye bölünüp parçalanmış sevgili vatanımızda haset ve şahsî kıskançlıkların alabildiğince azması neticesinde, 6 aylık itibarlı, Bulgar yaverli, otomobil tahsisli bir Sofya esareti sonunda Türkiye'ye dönen ünlü askere yapılan muamele "Paşa, halk seni linç edecek" uydurması ile hududtan itibaren perdeleri inik bir vagonla ve Sirkeci garından Şişli'deki evine kadar da kapalı faytonla getirilmek ve tekatüd edilmek olmuştur.

Edirne Müdafii Şükrü Paşa Sofya'daki serbest esaret hayatının her gününü riyaziye ve meslek topçuluk problemleri çözmekle geçirerek avunmuş ve bunları bir kitap hâlinde o zamanın veliahdı, sonraki Çar Prens Boris'e hediye etmiş, o da bunları Sofya Asker Müzesi'ne bağışlamıştır. İstanbul'daki menkûbiyet hayatında da ömrünü Alman Kalis Kütüphanesi'nde ve evindeki mütevazı küttüphanesinde geçiren emekli asker son darbeyi de kendi telif eserleri ile senelerden beri topladığı kıymetli kitaplarının emaneten durmakta olduğu bir akraba evinin büyük Aksaray yangınında yanmasıyla yemiştir.

Şükrü Paşa, Edirne müdafaasında sürdüğü bedenî sefalet hayatı neticesinde yakalandığı müzmin bir siyatik hastalığının tedavisi için gittiği Bursa kaplıcalarında zatürreye yakalanmış ve İstanbul'a avdetinde 5 Haziran 1916 tarihinde evinde vefat etmiştir. Ölünceye kadar menkûp ve ruhen mustarip yaşayan Şükrü Paşa'nın kadir ve kıymeti âdeta musalla taşında anlaşıldığından, Türkiye'nin Birinci Dünya Harbi'ndeki müttefikleri Alman, Avusturya ve Bulgar kıt'alarının da iştirakiyle büyük bir kalabalığın yollara taştığı millî cenaze töreni yapılmış, nâşı, zamanın Padişahı Sultan Beşinci Mehmet Reşat tarafından yaptırılan Mevlâna Kapı'da, Merkez Efendi Mezarlığı'ndaki mütevazı kabrine defnedilmiştir.

Şükrü Paşa'nın kabrinde her sene Mevlâna Kapı Okulu'nun küçücük öğrencileri ihtifâl yapmaktadır. Ayrıca, Kadirbilir Maarif camiasının Edirne'deki mensuplarından Hüsnü Öge adındaki bir vatanperverin öncülüğü ve mülkî ve askerî Edirne makamlarından şahsî gayretleriyle 1963 seneşinde kurulan "Merkez Şükrü Paşa İlkokulu" ile merhum askerin ruhu şâd edilmektedir.

Derleyen:
Oğlu Osman Şükrü

Bibliyografya:
"İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, 4'üncü Cilt, Sahife 390, 391, 392 ve 432.
* Ali Hâdi Okon, Dünden Yapraklar, Sahife 44 ve 45.
* Binbaşı Mehmet Ali, el yazması notlar 1916
* Fransızca L'illustration dergisi, 8 Şubat 1913, No. 3650.
* Tasviri Efkâr Gazetesi, 25 Kasım 1934.
* Zaman Gazetesi, 25 Kasım 1934.
* Cumhuriyet Gazetesi, 26 Mart 1938.
* Tarih Hazinesi Dergisi, 15 Aralık 1950.
* Feridun Fazıl Tülbentçi, Vatan Gazetesi, 05.06.1955.

BALKAN SAVAŞI KRONOLOJİSİ

*13 Mart 1912: Bulgaristan ile Sırbistan arasında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı saldırı anlaşması imzalandı.

*29 Mayıs 1912: Yunanistan, Sırp, Bulgar anlaşmasına katıldı.

*2 Temmuz 1912: Bulgar-Sırp askerî ittifakı imzalandı.

*2 Eylül 1912: Bulgar-Yunan askerî ittifakı imzalandı.

*8 Ekim 1912: Karadağ Osmanlı Devleti'ne harp ilân etti.

*18 Ekim 1912: Bulgaristan ve Yunanistan harp ilân etti.

*Aralık 1912 (20 Teşrin-i Sâni 328): I. Mütareke imzalandı.

*16 Aralık 1912 (3 Kanun-u Evvel 328): Londra'da sulh müzakeresi başladı.

*18 Aralık 1912: Londra'da sulh toplantısı (I. Toplantı) yapıldı.

6 Ocak 1913: Londra sulh müzakeresi inkitaa uğradı. Balkan müttefikleri aynı tarihte işi Sefirler Konferansına bıraktı.

*17 Ocak 1913: Büyük devletler ortaklaşa notalarını Osmanlı Hükümetine verdiler. Edirne'nin terkini, adaların mukadderatının kendilerine bırakılmasını ve Midye-Enez hattının hudut olarak kabulüyle barışı istediler.

*22 Ocak 1913: Sadrazam Kâmil Paşa Harp Meclisi'ni (Olağanüstü Danışma Meclisi) topladı. Harbe devama imkân olmadığı kararlaştırıldı. Midye-Enez hudut olarak kabul edildi. Aynı mecliste Edirne'nin de özel bir "muhtar şehir" olarak kalması için verilecek cevabı notada bu hususun teklif edilmesi öngörüldü.

*23 Ocak 1913: Bab-ı âli baskını yapıldı. Harbiye Nazırı ve Başkomutan vekili Nazım Paşa öldürüldü. Sadrazam Kâmil Paşa kabinesi düşürüldü. Aynı gün akşamı Mahmut Şevket Paşa Hükümeti kuruldu, Başkomutan vekilliğine Ahmet İzzet Paşa getirildi.

*25 Ocak 1913: Balkan bağlaşık delegeleri toplanarak, müzakereleri kesmeye oy birliği ile karar verdiler.**

*29 Ocak 1913: Saat 15'00'te Londra sulh müzakeresi kesildi. Osmanlı hükümetine resmen bildirildi.

*30 Ocak 1913: Bulgar Başkomutanlığı Birinci mütarekeyi saat 19.00'da feshetti ve Osmanlı Başkomutanlığına bildirdi.

*3 Şubat 1913'te fesholunan 30 Ocak'ta birinci mütareke hükümleri gereğince bugün saat 19.30'da muharebe başladı.

---

* Bulgar Harp Tarihi sahife: 16-17 Ocak 1913 demekte. Hikmet Bayur'un Türk İnkılâbı Tarihinin (II. Cilt) S. 214'te ise aynı olay 6 Ocak olarak bildirilmektedir.

** Hikmet Bayur Türk İnkılabı Tarihi Cilt II. S. 224'de bu olay 28 Ocak olarak gösterilmektedir.

*17/18 Şubat gecesi Kurmay Binbaşı Fethi (Okyar) ve Kurmay Binbaşı M. Kemâl (Atatürk) tarafından müşterek imzalı, Başvekile ve bir sureti de Başkomutana olmak üzere her iki cepheden bir çıkarma ile birlikte taarruz edilerek, Edirne'nin ele geçirilmesini tavsiye eden bir teklif gönderildi (Türk Tarih Kurumu, Bülten 128, Sayı 1968 baskılı, Cilt 32).

*24 Mart 1913: Bulgarlar Çatalca Cephesi'nin Güney kesiminde tekrar ilerlediler ve Köprübaşı Mevziinin Batısındaki Türk kuvvetlerini geri attılar. Edirne'ye şiddetli taarruz başladı.

*26 Mart 1913: Edirne düştü.

*31 Mart 1913: İstanbul'daki Büyükelçiler, Hariciye Nazırı Prens Sait Hâlim Paşa'ya 4 maddelik bir müşterek nota verdiler ve barış şartlarını bildirdiler. Muharebe kıymeti noksan olan Ordunun durumu dolayısıyla hükümet bu notaya ertesi günü olumlu cevap verdi. Bunun üzerine 14 Nisan 1913'te Bulgarlarla ikinci mütareke yapıldı ve Londra sulh müzakereleri tekrar başladı.

*24 Nisan 1913: İkinci defa 10 günlük ateşkes anlaşması uzatıldı.

*4 Mayıs 1913: Üçüncü defa 10 günlük ateşkes anlaşması uzatıldı.

*14 Mayıs 1913: Tekrar 15 günlük ateşkes anlaşması uzatıldı.

*30 Mayıs 1913: Londra ön barış anlaşması imzalandı. Bu barış anlaşması ile Enez hattı hudut olarak kabul edildi. Arnavutluk ve adaların mukadderatı da büyük devletlere bırakılmıştı.

*11 Haziran 1913: Mahmut Şevket Paşa öldürüldü. Yerine Dışişleri Bakanı Mısırlı Sait Hâlim Paşa sadrazam oldu.

*29 Haziran 1913: Balkan müttefikleri arasında muharebe başladı.

*10 Temmuz 1913: Romenler Bulgaristan'a harp ilân ettiler ve Romen ordusu Sofya'ya doğru ilerlemeye başladı.

*13 Temmuz 1913: Çatalca ve Gelibolu Orduları ileri harekâta başladılar.

*15 Temmuz 1913: Midye-Enez hattı Bulgarlardan geri alındı.

*21 Temmuz 1913: 8 Temmuz 1329 da Kırklareli, 22 Temmuz 1913 (9 Temmuz 1329) da Edirne alındı.

*29 Eylül 1913: İstanbul'da Bulgarlarla barış anlaşması imzalandı.

*14 Kasım 1913: Yunanistan ile Atina'da barış anlaşması yapıldı.

*16 Aralık 1913: Büyük devletler Londra Antlaşması 5. maddesi gereğince bir karara vardılar ve Ege adalarını haksız olarak Yunanistan'a verdiler.

NETİCE: Balkan Harbi'nde Doğu Trakya hariç, bütün Rumeli kaybedildi.

LÜGATÇE

- A -

Ahâli: Halk, vatandaş.

Akçe Talyası: Banka veznelerindeki para alıp verilen gişedeki tabla.

Âşar: Tahıl olarak verilen ürün vergisi

Avdet: Dönüş, geri geliş.

- B -

Ba'sü ba'd-el mevt: Ölümden sonra dirilme

Biriçka: Bir nev'i at arabası

Biyografi: Hayat hikâyesi

- D -

Dar-ul muallimin: Öğretmen Okulu

Divan-ı Harb-i askerî: Sıkıyönetim mahkemesi

Düvel-i muazzama: Büyük devletler (Rusya, İtalya, İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya)

Düyun-u Umumiye İdaresi: Osmanlı devlet borçlarını toplamak için yabancılardan kurulmuş daire.

- E -

Erkân-ı Harp: Kurmay

- F -

Ferik: Tümgeneral

- G -

Gayri- müslim: Müslüman olmayan

Gâza: Kutsal savaş

- H-

Hasm: Sona erdirme, Sonuç

Hasım: Düşman

Hatıra: Anı

Hücum-u cebri: Zorlama saldırı

- İ -

İhtikâr: Haksız kazanç

İhtiyat: Yedek

İkmal: Tamamlama

İlmühaber: Resmi belge

İrtibat: Bağlantı

İstihkâm: Güçlendirilmiş siper

İtilaf hükümetleri: Hürriyet ve İtilaf Partisi hükümetleri

İttifak: Birleşme.

- K -

Kabluca: Yulaf cinsinden bir nev'i hayvan yemi

Kaza: İlçe

Kile: Bir cins tahıl ölçü birimi

KırkKilise: Kırklareli

Kıyye: Bir cins ağırlık ölçü birimi, Okka

Kuş otu: Kuş yemi

Kuvay-ı külliye: Askerin büyük bölümü

- L -

Landon: Atla çekilir yarı kapalı binek arabası

- M -

Mecidiye: 20 kuruşluk bütün gümüş para

Menkûbiyet: Gözden düşme, hizmetten uzaklaşma, bekleme

Mevkii Müstâhkem: Savunma gücü artırılmış garnizon

Mıntıka: Bölge

Muhasara: Kuşatma

Muinsiz Redif: Askerlik yaşına gelen gencin annesine veya eşine bakacak kimsesi yoksa askere alınmaz. Bu hâl bazen askerlik çağının geçmesine kadar sürer ve hiç askerlik yapmadan redifler, yani ihtiyarlar arasına girer ki bunlara muinsiz redif denir.

Mukaddime: Başlangıç, giriş, tanıtma

Mukavemet: Dayanma, direnç

Mustahfiz: 32 yaşın üstündeki ihtiyat asker

Mt: Mirtalyoz, makinalı tüfek

Müdafaa: Savunma

Müfreze: Askerlikte özel bir görev için tertiplenmiş küçük birlik, tim.

Mümtaz yüzbaşı: Kıdemli yüzbaşı

Müsvedde: Temize çekilmemiş yazı

Mütareke: Ateşkes

- P -

Parlamenter*Buradaki anlamı*: Sözcü, konuşmacı

- R -

Redif: Birinci askerliğinden sonra yedeğe ayrılan er (26-32 yaş arası yedekler)

- S -

Sancak: İl ile ilçe arasında yer alan idarî birim

Selâmlık: Eski evlerin misafirhane bölümü

Sevkiyat: Asker sevki, nakletme

Silâhtan tecrit: Silâhtan arıtma

Sultânî: Lise

Sun'i: Yapay

- Ş -

Şeamet: Uğursuzluk

Şeciane: Korkusuzca, kahramanca

Şiar: Amaç, hedef

Şirretlik: Şer sürme, bela aruma, yüzsüzlük

Şop: Batı Bulgaristan-Sofya civarında yaşayan Bulgarlara verilen isim

- T -

Taarruz: Saldırı

Tasallut: Sataşma

Tekaüt: Emekli

Telefat: Can kaybı, zayiat

Tepe mezarlığı: Buçuktepe mezarlığı

Terakki: İlerleme, gelişme

Tercih: Yeğleme

Terfi: Yükselme

- U -

Umumi efkâr: Kamuoyu

- Z -

Dağdevirenzâde M. Şevket Bey'in

EDİRNE BALKAN SAVAŞI ANILARI

Yrd. Doç. Dr. Ratip Kazancıgil
Öğr. Gör. Nilüfer Gökçe

Dağdevirenzâde Mustafa Şevket Bey
(1863 - 1931)

BU BÖLÜM HAKKINDA

Elinizdeki kitabın birinci bölümü, Hafiz Rakım Ertür'ün yazmış olduğu Edirne Balkan Savaşı Anıları idi.

Şimdi de, Mustafa Şevket Dağdevirenzâde'nin 1912-1913 Balkan Savaşı'nda 155 gün süren Edirne savunmasına ait tutmuş olduğu günlüğü konu eden ikinci bölümü bilgilerinize sunuyoruz. Okuduğunuz zaman göreceksiniz ki, buna, "günlük" değil "saatlik" demek gerekir. Şevket Bey, bu 155 günlük süredeki olayları, günü gününe değil, saati saatine kaydetmiş. Yazar, bununla da yetinmeyip, tarafların karşılıklı olarak attıkları top mermileri ve şarapnallerin sayılarına, bunlardan zarar gören binalara ve bunların sahiplerine, şehit olan ve yaralananların sayılarına ve kimliklerine kadar yazıp defter tutmuş.

Hâsılı bu anılar, Edirne'nin o zor ve kara günlerinin, usta bir fotoğrafçı tarafından hassas bir objektifle çekilmiş bir tablosunu günümüze taşıyan tarihî bir belgedir. Bu anılar, geçmişten ders almak ve geleceğe hazırlamak isteyen her Türkün hele "Edirneliyim" diyen her hemşerinin, mutlâka ve mutlâka birkaç kere okuması ve unutmamakiçin de belliğine geçirmesi gerekir diye düşünüyorum.

Balkan Savaşı'nın askerî ve siyasî sebebleri ve varılan sonuçlar, gerek resmî kuruluşlar, gerekse siyasî ve askerî yazarlar tarafından açıklanıp yayınlanmıştır. Ancak, o 155 günlük kuşatılmış Edirne'nin, sivil yüzünü bu şekilde topyekûn anlatan pek az eser vardır. Bunların da birçoğu, o günlerde aç kalıp, süpürge tohumundan ekmek yiyerek, peynir suyuyla pilav pişirdiklerini, aynı nakarat içinde anlatırlar.

Ben, şahsen, Şevket Bey'in anılarına benzer bir günlüğü, yalnız Hafiz Rakım Efendi'nin o günlerde tutmuş olduğu anılarında gördüm ki, O'nun bu değerli belgeselini daha önce "*Hafiz Rakım Ertür'ün Anılarından Balkan Savaşında Edirne Savunması Günleri*" adı altında bastırıp, yayınlamıştık. Her iki günlüğü karşılaştırdığımız zaman, Şevket Bey'in, daha çok savaş ağırlıklı olaylara, Hafiz Rakım Efendi'nin ise, o günlerdeki toplum hareketlerine, toplumun Edirne içindeki çatlaklarına ve bunların sebeplerine ve savaş psikolojisine ağırlık vermiş olduğunu görürüz.

Diyebilirim ki, o günleri tam anlamıyla canlandırmak için, her iki anıyı da okumak gerekmektedir. Şevket Bey'in anılarını, oğlu Arif Dağdeviren'in torunu ve Avukat Sayın Abdulhâlim Bey'in oğlu, Şevket Bey'in ikinci kuşaktan torunu Sayın Cem Altınel bana verdi.

Bize de, ağır bir Osmanlıca ile yazılmış olan metnin dilini sadeleştirerek, basıma hazırlamak işi kaldı. Biz, böylece bir görevi yapmakla mutluyuz.Çünkü bu işin, Edirne'ye hizmet olduğuna inanıyoruz. Sayın Cem Altınel ve kardeşi Hakan Altınel, büyük dedelerinin ruhunu şâd etmiş hayırlı bir küçük torun olmakla övünebilirler.

Yrd. Doç. Dr. Ratip KAZANCIGİL

DAĞDEVİRENZÂDE MUSTAFA ŞEVKET BEY'İN KISA HAYAT HİKÂYESİ (1863 - 1931)

Çok zeki, çok nâzik, güzel sohbetli, herkese iyilik etmeyi seven yurtsever bir kişi olan Mustafa Şevket Bey, Edirne'nin tanınmış ailelerinden Dağdeviren Zâde Arif Beyin oğlu olup, R.1279/M. 1863 yılında Edirne'de doğmuştur.

Edirne İlk mektebinde[1] dînî bilgiler aldıktan sonra, bir süre Edirne Rüştiyesi'nde[2] okuyup, sonra özel hocalardan Arapça, Farsça ve Türkçe dersleri almıştır. 14 yaşında iken H.1294 /M. 1876 yılından itibaren iki sene kadar Mektupçuluk Mâliye Kalemi'nde ve Edirne İstinaf Mahkemesi Kalemi'nde çalışmıştır. H.1296/M.1878 tarihinde 400 krş. maaşla adı geçen mahkemede muhasebe memurluğuna atanmış, aynı tarihte Vilâyet Mektupçuluk Kalemi Mübeyyizi (müsveddeleri temize çeken) olmuştur. H.1299/M.1881 yılında dördüncü dereceden Osmanlı nişanı (rütbesi) verilmiş ve maaşı 500 kuruşa, rütbesi Salise'ye, H.1303 / M.1887 yılında Sâniye ikinci sınıfına yükselmiştir. H.1305/M.1889/90 yılında dördüncü rütbeden Mecîdi nişanı verilmiş, R. 3 Nisan 1306/ M.15 Nisan 1890 tarihinde Cisr-i Ergene (Uzunköprü) kaymakam vekilliğine atanmıştır. H.1308 yılı Recep ayı'nın 8'inde (M.17 Şubat 1891) bin kuruş maaşla Vilâyet Matbaası Müdürlüğü'ne atanmıştır. Şevket Bey, önce matbaayı bir düzene koyduktan sonra, Edirne Salnamelerini,[3] Edirne Gazetesi'ni[4] yayınlamıştır.

1- **İlk Mektep:** İlk Okul.

2- **Rüştiye :** Ortaokul.

3- **Edirne Salnameleri:**Farsça bir kelime olan Salname: "Sâl:Yıl", "Nâme:Mektup - Kitap" kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Türkçe Yıllık kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Geçmiş yıllarda ki önemli olayları, ait oldukları yılın kurumları ve hal tercümeleri (biyografiler) gibi, çeşitli konulardaki son durumu kısaca bildiren eserlerdir. Vilayet salnamelerinin ilki 1865 yılında Trabzon'da çıkmıştır. Vilayet salnameleri ait oldukları vilayetin idari teşkilatı, memur listeleri,mahalli tarihi,eski eserleri, coğrafyası ve iktisadi faaliyetlerini içermektedir. Edirne Salnameleri: 1870-1901 yılları arasında yayınlanmış ve toplam 28 adet basılmıştır.

4- **Edirne Gazeteşi :**Edirne Vilayetinin resmi yayın organı olan Edirne Gazetesi, 1867 yılında yayın hayatına başlamış, ilk sayısı 1867 yılı Ağustos ayının on yedisinde çıkartılmıştır. Hafta da bir gün sadece Perşembe günü çıkartılmış olan bu gazete, Türkçe, Rumca ve Fransızca olarak üç dilde yayınlanmıştır. Geliri Edirne "Mekteb-i Hamidiye" Hamidiye Mektebine bırakılmıştır. Günümüzde bu gazete on altı cilt olarak, Edirne İl Halk Kütüphanesinde bulunmaktadır.

Şevket Bey bu arada, Uzunköprü, Midye, Dimetoka, Mustafapaşa, Keşan ve Ortaköy kazalarının âşar ihâleleri için buralara gönderilmiştir. H.1310/M.1894 tarihinde ücretsiz olarak Vilâyet Maarif Âzalığı'na atanmış, Padişah'ın adının verildiği Sanayi Okulunun[5] yapılmasında gösterdiği gayretten dolayı H.1314/M.1898 yılında Rütbe-i ûla ikinci basamağına yükselmiş. H.1316 / R. Aralık 1314/ M. 1898 yılında İskece Kazası kaymakam vekili olmuş, aynı yıl Uzunköprü köyleri arasındaki sınır anlaşmazlıklarının çözümüne görevlendirilmiş ve Dedeağaç Sancağı Mutasarrıf vekili olmuştur. H.1317 /R. Ağustos 1315/ M. Ağustos-Eylül 1899 yılında ikinci defa Dedeağaç Mutasarrıf vekilliğine atanmış, H. 1318/R. Ağustos 1316 / M. Ağustos-Eylül 1900 tarihinde maaşı 1800 kuruşa çıkmıştır.

M. Şevket Bey'e Bulgarlar tarafından üçüncü rütbeden sivil madalya, İran devletinin ikinci rütbeden Şîr-i Hurşit nişanı verilmiştir.R.1320 /M.1904 yılında üçüncü rütbeden Osmanlı Nişanı almış ve 3365 kuruş maaşla Gümülcine Sancağı Mutasarrıf Vekili olarak atanmıştır. R.1322 /M.1906 yılında ikinci rütbeden Mecidî nişanı almıştır[6].

Şevket Bey, Balkan Savaşında esir alınarak Sarayiçi'ne götürülmüş; Edirne'nin Bulgarlardan geri alınmasından sonra, 1918 yılında Edirne Belediye Başkanlığı yapmıştır. 2 Kasım 1918 günü, İstanbul'da Edirne Mebusu Faik Kaltakkıran, Avukat Şeref Bey, tüccardan Yolageldili Kasım Efendi ve bunlara katılan bazı yurtsever Edirnelilerle birlikte Kasım Efendi'nin İstanbul'da Küçük Kınacıyan Hanı'ndaki yazıhanesinde yapılan toplantıya katılmış. Bu toplantıda, Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurulması kararı alınmıştır. 7 Kasım 1918'de Edirne'de cemiyetin ismiinde yapılan küçük bir değiştirme ile Trakya Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniyesi adını almıştır. Bu isim altındaki kuruluş tarihi pek kesin olmayan cemiyet, büyük bir ihtimalle, 30 Kasım 1918 günü Edirne'de kurulmuş olup, Şevket Bey bu cemiyetin sekreterliğini ve kongrelerinde başkanlığını yapmıştır. Şevket Bey, 16 Ekim 1919'da yapılan kongre kararıyla cemiyet başkanlığına getirilmiş ve Yunan işgaline kadar geçen dokuz buçuk aylık sıkıntılı dönemde, Trakya'nın geleceği üzerinde etkili çalışmalar yapmıştır.

Edirne'nin Yunanlılar tarafından işgali sırasında (25 Temmuz 1920), cemiyetin ileri gelenleri ve Kolordu ile Bulgaristan'a geçmeyerek Edirne'de kalmış, Vali vekili sıfatıyla yapılan antlaşmayı imza etmiştir. İşgalde, Venizelos'un yerine Kıralcılar gelince diğer milliyetçilerle beraber sürgüne gönderilmiştir[7]. İşgalin sona ermesiyle Edirne'ye dönen Şevket Bey, bu kere Tayyare Cemiyeti Başkanı olmuştur. Nihayet Şevket Bey, adı

5- Burada adı geçen sanayi okulu, günümüzde Edirne Teknik Lise ve Endüstri Meslek Lisesi adı altında eğitim vermeye devam etmektedir.

6- Mustafa Şevket Dağdevirenzâde'nin torunu Sayın Cem Altınel tarafından bize verilen yazılı belge. "Bu belgenin aslı Cem Altınel'de olup, buradan alınan bir kopya, T.Ü.Tıp Fak. Tıp Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı, Dr. Ratıp Kazancıgil Kütüphanesi'ndedir."

7- Bıyıklıoğlu T., Trakya'da Milli Mücadele, C:I., s:124-134, Ankara-1992

geçen cemiyetin Trakya Bölgesi Müfettişi iken kanser hastalığına yakalanmış ve tedavi için gittiği İstanbul'da 9 Şubat 1931 tarihinde, Erenköy'de annesinin evinde vefat etmiş ve Erenköy, Sahray-ı Cedit kabristanına defnedilmiştir[8].

Tanrı ondan razı olsun. Edirne bu çalışkan, dürüst ve vatansever evlâdı ile ne kadar övünse yine de az gelir.

8- Peremeci O.N., Edirne Tarihi, Edirne ve Yöresi Eski eserleri Sevenler Kurumu Yayınlarından Sayı: 6, s:170-171, İstanbul-1939

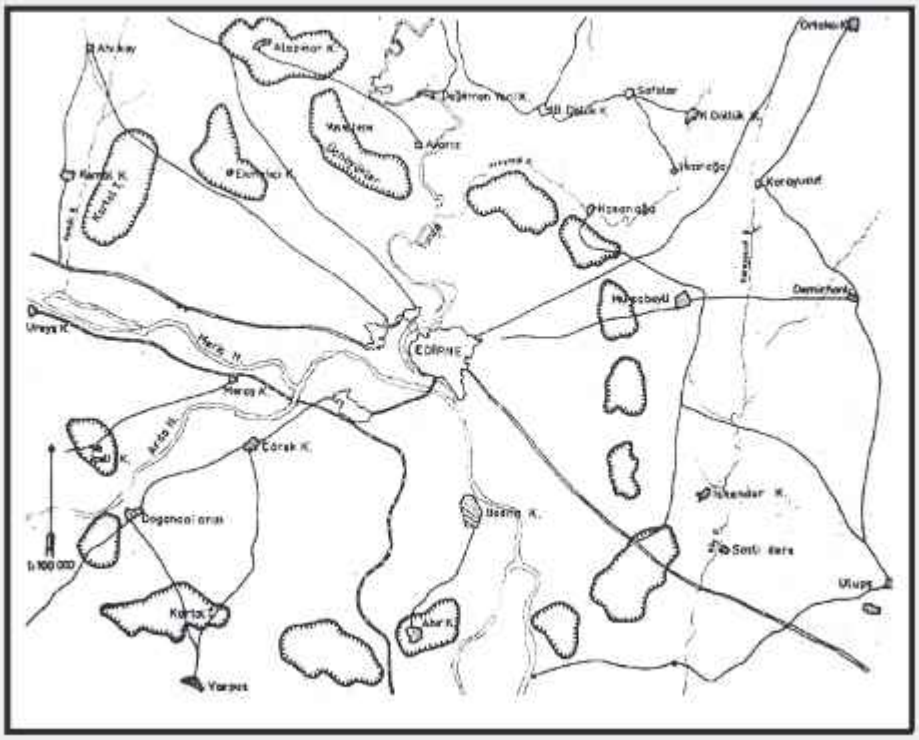

Edirne Savunması Tahkim Grupları

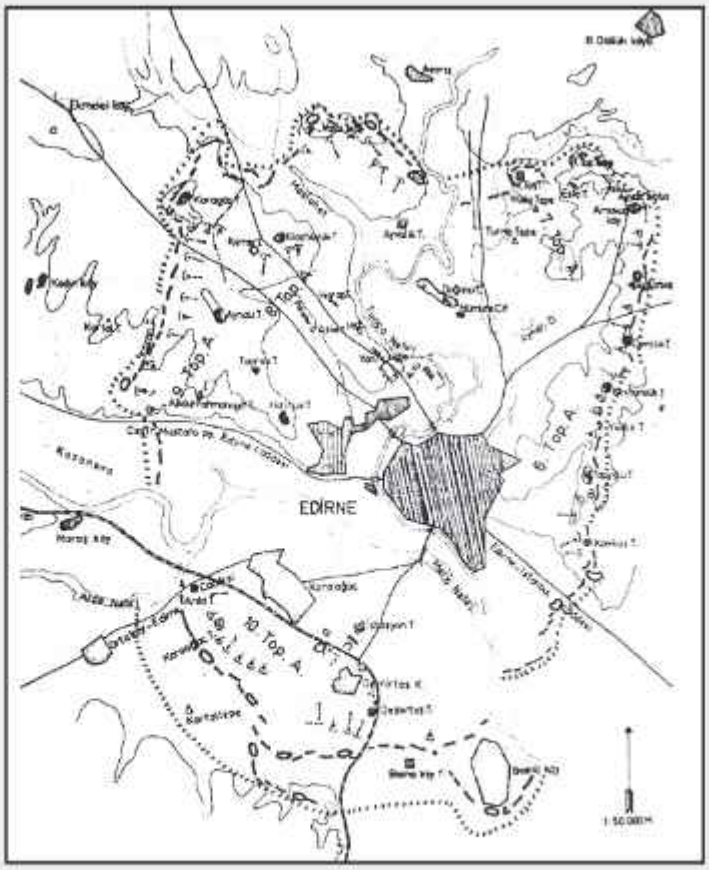
EDİRNE
10 Top. A.
6. Top. A.
Kazanlıkçı
Karaağaç
Karaköprü
Karaköy
Karaağaç
Ortaköy
Alaçayır
Kazanlıkçı
Arnavut T.
Tepeköy T.
Kavaklı T.
Kavaklı
Karaköy
Karaağaç
Karaköprü
Karaköy

DAĞDEVİRENZÂDE M.ŞEVKET BEY'İN EDİRNE BALKAN SAVAŞI ANILARI

Bulgaristan'ın seferberlik ilânıyla, düşmanca bir tutum takınıp, demiryolu postalarını kabul etmemesi ve sınırlarımıza askerî yığınak yapması üzerine Eylül'ün 18 / 31'inci günü devletçe de seferberlik ilân olunmuş ve dördüncü Kolordu birlikleri R. 24 Eylül. 1328/ M.7.10.1912 Pazartesi günü şehrimizi terk edip, Uzunköprü'de toplanmışlardır.

R. 1 Teşrin-i evvel 1328 / M.14.10.1912 Pazartesi

Birkaç gün önceden beri şehrimize gelmekte olan askerî birlikler, bugün, her günden fazla idi. Bulgarlar, sınırdaki yığınaklarını hızlandırmaktadırlar.

R. 2 Teşrin-i evvel 1328 / M.15.10.1912 Salı

Bazı sınırlarda önemsiz çatışmalar oluyor. Gümrük görevlileri çekiliyor, savaşın olacağı kesinleşiyor. Şehir'de, askerî hareketler artıyor.

R. 3 Teşrin-i evvel 1328 / M.16.10.1912 Çarşamba

Aralıksız dışarıdan askerler geliyor. Savaş ilânı haberi her an bekleniyor.

R. 4 Teşrin-i evvel 1328 / M.17.10.1912 Perşembe

Bulgar ve Yunan Konsolosları gidiş hazırlığındadırlar.

R. 5 Teşrin-i evvel 1328 / M.18.10.1912 Cuma

Kale komutanı savaş ilân edildiğini vilâyete duyurdu. Mustafapaşa Köprüsü ve askeri firınlar dinamitlenip, uçuruldu. Düşman saldırısı karşısında Müslüman halk, yaya ve arabalar ile Mustafapaşa, Çöke ve Üsküdar'daki köylerden, kafileler hâlinde şehrimize sığınmaya başladı.

İstanbul taşımasının sıkışıklığı yüzünden trenler, yolcu kabul etmemeye başladı. Yalnız bir gün, halk için kırk vagon konuldu. İki aylık geçinme imkânı bulunmayanların, şehri terk etmeleri duyuruldu. Resmî işlemler ve şehrin genel güvenliği Kale Komutanlığı tarafından yönetilmeye başlandı. Konoloshanelerin bandıra[9] ve armaları indirilerek, bugün, akşam üzeri konolosların, trenle İstanbul'a gitmeleri kararlaştırıldığından, şehirden ayrıldılar.

9- Bandıra: Bayrak

R. 6 Teşrin-i evvel 1328 / M.19.10.1912 Cumartesi

Sessizlik devam etti.

R.7 Teşrin-i evvel 1328 / M.20.10.1912 Pazar

Düşman, Yassıtepe İstihkâmı'na[10] hücuma başladı. Kale dışındaki tüm birlikler, küçük çarpışmalar sonunda kale içine girdi.

Bugün öğrenildiğine göre savunma Ordumuz şu güçlerden oluşuyor:

12000 Dördüncü Nişancı Fırkasıyla beraber Onuncu Nizamiye Fırkası,

7500 31'inci Alay dışında 11'inci Fırka,[11]

7000 Edirne Redif[12] Fırkası,

8000 Gümülcüne Redif Fırkası,

10000 Babaeski Redif Fırkası,

11000 Topçu, İstihkâm Taburları,

300 Süvari,

2000 Müstahfaz[13] Taburları

TOPLAM: 57.000

R. 8 Teşrin-i evvel 1328 / M.21.10.1912 Pazartesi

Düşman, Akpınar yönünden Kırçeşme, Kuvankaya, Cindioğlu Değirmeni'nin üst tarafından köprü kurmağa başladığı anlaşılmıştır.

R.9 Teşrin-i evvel 1328 / M. 22.10.1912 Salı

Bugün Seyyar[14]Ordumuz, Kıyık semtine doğru gidiyor. İşitildiğine göre, bugün genel bir saldırı kararlaştırılmış.

Havsa, Süloğlu yönünde IV. Kolordu; daha üst taraftan Yaver Paşa, daha yukarıdan Hilmi Paşa, Ordu ve fırkalarıyla birleşerek buradan da seyyar Ordunun katılımıyla bir saldırı yapacaktır.

10- **Fırka:** Tümen.

11- **İstihkâm:** Sığınak, tabya.

12- **Redif:** Terhis edilerek, ihtiyata geçirilen kur'a askerlerine verilen ad.

13- **Müstahfaz:** Kırkını aşmış olan yurttaşların muvazzaf ve rediflikten sonra askerlik hizmeti.

14- **Seyyar:** Gezici

IV. Ordunun, bugüne yetişmeyerek gecikmesi ve diğerlerinin de sağ ve sol yanlarının açık olması, bu saldırıya engel olmuş ve Seyyar Ordu, ufak tefek savaşlar yapıp, kaleye dönmüş. Diğerleri geri çekilmiş ise de, ertesi gün gelebilen IV. Ordu'nun, üzerine, düşmanın güçlü saldırısı yüzünden bozulmuş ve geri çekilmesine sebep olmuştur. Süloğlu tarafında yaralılarımızın bile toplanması sağlanamamıştır. Bunlardan birçoğunun, düşman ve yerliler tarafından şehit edildiği sonradan anlaşılıyor.

Bunun üzerine, Pavlu[15] ya kadar olan Müslüman güçler bozulmuş. Sonradan haber aldığımıza göre, R. 8 Teşrin-i Evvel 1328/ M.21 Ekim 1912'de Edirne Mürettep[16] Kolordusu, Hıdırağa yönünde düşman Ordusuyla yaptığı savaşta, Kayapa'da bozulmuş ve Kale'ye girme zorunda kalmıştır. Askerin dönüşü, pek perişan görülmüş ise de, bu olay gizli tutulmuştur.

R. 10 Teşrin-i evvel 1328 / M. 23.10.1912 Çarşamba

Dün gece, çoluk-çocuk yemeğe oturmuştuk. Çok güçlü iki top atıldı. Evler, binalar sarsıldı.

Bir saat sonra, Maraş, Hıdırlık yönünden korkunç top sesleri gelmeye başladı. O sırada, bol yağmur yağıyordu. Bu gürültü saat altıya kadar sürdü. Biraz uyuduğum için,saat dokuzda Arif, yatak odasının kapısını çalarak, beni uyandırıyordu.

O sırada yakın bir yerden, tüfek, mitralyöz[17] sesleri de başlamıştı. Telaşla evimizin ve sonra annemin evinin üst katına çıkarak, her tarafın inlediği ve o yöreye yansıyan projektörlerin bu dehşeti artırdığı görülüyordu. O aralık, Mahalle bekçisi sokak kapısını çalarak:

" Bey'i Kaldırın. Düşman, Bulgar Konsolosu'nun evine kadar gelmiş" demesi, bütün kadınların ah ve inlemesine sebep oldu.

Mitralyöz ve tüfek sesleri yirmi beş dakika kadar sürmüşse de, top gürültüsü gündüze kadar kesilmemiştir. Artık kadınların, İstanbul'a gidişi hakkındaki annemin, ısrarına dayanılamadı. Havsa vediğer yerler halkının, bir gün evvel haber alınan Pavlu'ya sığınması ve Kırklareli'nin düşmeye hazır olması hakkında bir şey denilemedi.

Kadınlar hakiki koruyucuya "Tanrıya"sığınmaya inanarak, akşam üzeri, istasyona götürüldüler. Bunların gitmesi, artık bir daha görüşülmeyecekmiş gibi, benim için cidden üzücü ve dayanılması güç bir durumdu. Ben de gitmiş olsam, artık dönemeyecekmişim, dönmüş olsam, hiçbir şey bulamayacakmışım gibi geliyordu.

15- **Pavlu:** Pehlivanköy
16- **Mürettep:** Tayin edilmiş. Bir yer için ayrılmış.
17- **Mitralyöz:** Makineli tüfek.

İster istemez kalmağa mecbur oldum. O gece gözüme uyku girmedi. Yedi buçukta tren istasyondan hareket etmiş ve iki bin beş yüze varan yolcuların yük, hayvan vagonlarma bindirilmiş olduğunu ve Seydiler'de demiryolunun bozulmuş olmasından dolayı, trenin Kuleli'den, Dedeağaç'a yollandığını sonradan öğrendim.

R. 11 Teşrin-i evvel 1328 / M.24.10.1912 Perşembe

Şehirdeki askerde bir hareketlilik görülüyor ise de, evvelki geceki olay hakkında bir türlü bilgi alınamıyor. Güya, binlerce düşman cesedinin varlığı ileri sürülüyorsa da, doğrulanamıyordu. Aksine; üzülerek söyleyeyim ki, bu kadar gürültünün bir yanlışlıktan başka bir şey olmadığı anlaşılıyordu.

R. 12 Teşrin-i evvel 1328 / M.25.10.1912 Cuma

Bugün ve gece sakin geçti.

R.13 Teşrin-i evvel 1328 / M.26.10.1912 Cumartesi

Ötede beride tek tek top sesleri işitiliyor. Her tarafta bir hareketlilik görülüyor.

R. 14 Teşrin-i evvel 1328 / M.27.10.1912 Pazar

İbrahim ve Arif'ten bugün aldığım telgrafnamede; "*Sağlıkla Dedeağaç'a vardıkları ve Çarşamba günü gelecek vapurla İstanbul'a gidecekleri ve yolcuların büyük bir kısmını tren alıp, İstanbul'a götürdüğü*" yazılıyordu.

Bundan, fazlaca sevindim. Çünkü Edirne'den hareket eden yaralı treninden sonra ve en son olmak üzere giden trenin makinistinin, Pavlu'da yerli Bulgarlar tarafından durdurularak öldürüldüğünü ve yolun bozulduğunu haber aldığım için, deniz yolunun seçilmesini telgrafla yazacaktım. Bu yolun seçilmiş olmasından dolayı rahatladım. Hemen Arif Paşa'ya bir yazı yazarak bu durumu bildirdim ve vapurdan taşınmaları için yardım istedim.

R. 15 Teşrin-i evvel 1328 / M. 28.10.1912 Pazartesi

Bugün Kırkkilise'nin[18], Kırcaali, Koşukavak ve hatta Havsa'nın düşman eline geçtiği ve Kırkkilise Mutasarrıfı ile Müslüman halkın, yaya olarak kaçtıkları ve Babaeski Kaymakamı'nın da kaçtığı, Ahtapolu, Tırnava'nın daha önce düştüğü haberi yayıldı.

Vali'nin, İl merkezini Tekirdağ'a taşıması hakkındaki teklifi, Bâb-ı âli tarafından uygun bulunmayıp, geri çevrildiği duyuldu. Demiryolu müfettişi ve şefi, istasyon işlemleri

---

18- Kırkkilise: Kırklareli

Ekim 1912 İstanbul. Toplar cepheye gönderiliyor.

Ekim 1912 Haydarpaşa Garı. Anadolu'dan gelen askerler...

Çatalca'ya naklolundu. Bugünden itibaren, posta ulaşımı kesilip, tatil edildi.

Kırkkilise'nin üst tarafında, Hilmi Paşa Fırkası'nın kendi mevcudu oranında kayıp verdiği haberi alındı. Bugün, artık posta ve trenlerin tatil edilmesinden dolayı, bizim kuşatma altına girdiğimiz konusunda kuşku kalmadı. Akşama kadar, kötü kötü söylentiler, haberler meydan aldı. Buna zaten alışmıştık. Çünkü bugün, tamam sekiz günden beri, hiçbir yerden gazete ve mektup almıyorduk. Şehrin dışarı ile olan ilişkisi, dünden başlayarak kesildi. Edirne civarında hasadı yapılmış buğdaylar süratle şehre getirilebilirdi. Civarda bulunan buğdayın miktarı dört milyon dört yüzbin okka[19] tahmin ediliyordu. Edirne "merkez" ilçesi hariç olduğu hâlde 800.000 Babaeski, 600.000 Uzunköprü, birer milyon da Dimetoka, Sofulu ve Lüleburgaz'daydı. Buralarda binlerce okka arpa ve diğer zahire de vardı. Bunların getirilmemesinden, her zaman Vali Hâlil Bey ile İsmail Paşa sorumludur zannederim.

R. 16 Teşrin-i evvel 1328 / M.29.10.1912 Salı

Aslında, uykusuzluk içinde bu gece de, her zaman olduğu gibi, saat yedide uykuya yatmıştım. Yatar yatmaz oda kapısı vuruldu. Saim'in annesi beni uyandırdı.

Top, tüfek sesinden dünya sarsılıyordu. Medet[20] Allah... Maraş İstihkâmı'ndan dünyaları sarsmaya yetecek bu hareket, kimde rahat, huzur, kimde can bırakır?

Sokağa çıkmak zor, evde bir şey anlamak imkânsız. Derhâl evimizin üst katına çıkarak, top, şarapnel, mitralyöz, tüfek ateşi seyrettim. Bu hâl, sabaha kadar sürdü. Gündüz olunca hemen çarşıya can attım. Gariptir ki, sokakta bir şey anlaşılmaz. Herkesin ellerinde dürbünlerle yüksek yerlere, minarelere çıktığı, top dumanından başka bir şey göremediği anlaşılıyor. Berber Kalos'un dükkânında nargileyi tellendirmekten, oraya geleceklerden haber beklemekten başka bir çare görülmez.

Bir aralık oraya gelen, olayı yaşayan Mitralyöz Yüzbaşısı Hulusi Efendi'nin verdiği bilgiye göre; düşman kuvvetinin anlaşılması için, kalenin seyyar ordusundan 24 taburluk bir kuvvetin huruç[21] hareketi yapmayı denediği anlaşılarak rahatladım. Oradan, iki arkadaşla beraber, istasyondaki Kızılay Hastanesi olarak kullanılan, Küçük Zabit Mektebi[22] 'ne giderek üst katına çıktım.

19- **Okka:** 1283 gr.lık eski bir ağırlık ölçüsü.

20- **Medet :** İmdat, çare, yardım.

21- **Huruç :** Kale dışına saldırı. Akın, hücum

22- **Küçük Zabit Mektebi:** H.1305/M.1889 yılında Müşir Veysel Paşa tarafından Karaağaç'ta hastane olarak yaptırılmıştır. Balkan savaşından önce Süvari Küçük Zabitan Okulu olarak faaliyet göstermiş. Balkan savaşında yine hastaneye çevrilmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra göçmen misafirhanesi olarak kullanılmıştır. Günümüzde bina ayakta olup, askerî birlikler tarafından kullanılmaktadır.

Şakir Bey, bize yardım etti. Büyük dürbünle düşmanın, Maraş İstihkâmları'nın sol tarafında tuttuğu yerden, bizim tarafa topları yetişemediğini ve bizimkilerin yaylım ateşine düşmanın dayanamayıp, kaçmaya başladığını ve kahraman askerlerimizin takip etmekte olduğunu gördük. Oradan, yaya olarak Maraş Köprüsü yakınına kadar geldik. Buradan bir şey görülmediğinden köy içinde hastane olarak kullanılan, Fransız Firer Okulu'nun üstüne çıktık. Bu noktadan, düşmanın iki balon ile Akpınar üstünde gözlemde bulunduğu ve Kadınköy ile beri tarafta Sadırlı, Doğanca-i Arz'ın yanmakta olduğu görüldü. Düşmanın, Üreyiş sırtlarına kadar kaçtığı anlaşıldı. Kalos'tun dükkânına dönüp, tıraş olmağa başladığım sırada arka arkaya gelen Kanun'lar[23] tarafından, Merkez Komutanlığı tarafından, davet olunduğumun, anlaşılması üzerine, tıraşı yarıda bırakarak, derhâl Kumandan Beyi görmeğe gittim. O aralık Kale Komutanı İsmail Paşa ile görüştüm:

" Düşmanın, Maraş'tan iki saat ileride, Koyunlu Köyü'ne kadar gerilediğini ve bir balonun düşürüldüğünü ve iki top alındığını ve Maraş'a karşı Kazan Ovası'ndaki düşmanın direnmesi karşısında, Ayvaztepe İstihkâmı'ndan dört taburla, birkaç mitralyözün gönderilmekte olduğu ve Şükrü Paşa'nın Maraş'ta olduğunu ve Maraş önüne kadar, trenle, bizim taraftan cephane gönderilmekte olduğunu" öğrendim. Sonra, tıraşı tamamlatıp, biraz idarehanede[24] çalıştım. Ne kadar araba ve otomobil varsa yaralı taşımaya ayrılıp, bir taraftan da eli, kolu, bacağı asılı yaralıların gelmekte olduğunu görerek eve döndüm. Top, mitralyöz sesleri yatsıya kadar sürmüş ve aynı şiddetini göstermiştir.

R. 17 Teşrin-i evvel 1328 / M. 30.10. 1912 Çarşamba

Bugün sabah saat on ikide top, tüfek, aralıkta mitralyöz sesi işitilmeğe "yine o yerde" saat üç buçuğa kadar devam etti. İdareye[25] gittiğim vakit, Müftü Efendi'nin görüşmek istediği, telefonla haber verildiğinden, Belediye'ye gidildi. Selaten Tüncinâ okunacağı haberi verildi; yeteri kadar da bastırıldı. O aralık, Hasköy Nazırı Hüseyin'in Uzunköprü'den çektiği telgrafname alındı.

" Edirne Şevket Bey'e

Cuma günü koruculardan Bulgar Askerleri Havşa merasında hayvanat-ı umumiyeleri[26] gasp etmişlerdir.[27]

Hasköy Nazırı Hüseyin
Cisr- Ergene 1532 19/ 16 Teşrin-i evvel 328 (29.10.1912) 4/10"

23- **Kanun:** Askeri inzibat

24- Şevket Bey, bu dönemde Vilayet Mafbaası Müdürü olarak görev yapıyordu.

25- Burada idareden kast Edirne Vilayet Matbaası'dır.

26- **Hayvanat-ı Umumiye:** Bütün hayvanlar.

27- **Gasp etmek:** Zorla almak. El koymak.

Akşam bu telgrafı okudum. Bunlar, Cumartesi günü, bizim hayvanlarm İstanbul'a, tarafımızdan düzenlenip belediyeden onaylanarak eline verilen belge ile gönderilenlerdi. Cuma günü, Havsa merasında koruçulardan Bulgar Askerleri'nin gasp ettikleri yazılıyor idi ki, bu korkunç haber bizim için felâketti. Hayvanların ziyan oluşuna cidden üzüldüm. Bugün, aile fertlerimiz vapura bineceklerinden, bu haberi üzüntü içinde kendilerine ulaştırmadım. Selâmetle gitmeleri için dua ederek, Tanrının yardımıyla zafer kazanılırsa, Bulgar Hükümeti'nden kişisel tazminat almak amacıyla, telgrafı saklamaya karar verdim.

Belediye'de, kimsesi olmayan asker ailelerinin yiyecekleri için, borç alınan para bitmiş olduğundan, başka bir karşılık bulunması için Vilayet'te tezkere[28] yazılıyor.

Müslüman köyler halkından, şehrimize göçenlerden, yoksul olanların, göçmen komisyonu tarafından, iaşe ve ibate[29] edilmeleri için emir geldiğinden, gerekli önlemlerin alınmasına başlanıldı.

Memlekete ait su yollarının, düşman tarafından veya yağmurlardan bozulmasından, bir taraftan keşfi için jandarma ve su yolcuları gönderilmesi ve bir taraftan da, çok azalmış olan suların hastanelere verilmesi kararlaştırılıyor. Muhtarlar toplanarak, onlardan Kızılay için eşya toplanması isteniyor.

Askerî Daire'ye gidilerek, İsmail Paşa ile görüşüldü: *"Dün geceki savaşın bir saldırı keşfinden ileri gelip, başarıyla sonuçlandığı anlaşıldı. Düşmanın, Maraş karşısındaki on iki bin kişilik bir kuvveti olduğu ve iki bin kadar kayıpla iki misli yaralı vermiş olduğu, bizden de yüze yakın şehitle altı yüz seksen kadar yaralı bulunduğu"* öğrenildi.

Bizde âdet olduğu gibi, Şükrü Paşa'nın kendisine âmir olarak atanmasına gücenmiş olduğu, onun aleyhinde konuşmasından anlaşılıyordu.

Geçen Salı günü IV. Kolordu'nun, savaş alanına vaktinde gelmemesi yüzünden, Ordularımızın Pınarhisar'dan Lüleburgaz'a kadar olan yerlerde, mevki almağa mecbur olduğunu, Paşa da itiraf etti. Şark "Doğu" Ordusu'nun karşısında düşmanın, dört buçuk Fırkasının bulunduğunu ifade etti. Şu hâlde, düşmanın bir Fırkasının yirmi beş bin kişi olduğu hesap edilirse, Ordumuzun kendini toplayıp düşmanı bu tarafa püskürtmesi, bizim kuşatılmışlığımızın kaldırılması için tek çare olduğu meydana çıkmaktadır.

Kendi askerimiz oldukları hâlde, Bulgarlara casusluk ettikleri ispat edilmiş olan, Menekşe Sofulu Köyü'nden iki Bulgar, bugün kurşuna dizilmiş ve sonra cesetleri çarşıda gösterilmiştir.

28- **Tezkere:** Dilekçe. Resmi yazı
29- **İbate:** Yatırıp kaldırma, iskân

Bugün, İstanbul ile telgraf haberleşmesi kesildi.

Şu günlerde, başlarında birer Bulgar askeri olmak üzere, yerli Bulgar'lardan çeteler kurarak, Dimetoka ve çevresindeki Müslüman köylere saldırdıkları ve bu edepsizlerden oluşan bir çetenin, Dimetoka Kasabası'na[30] saldırmaları ve seksen kadar İslâm'ın silâhlanarak karşı çıkmaları üzerine; Rumların da Bulgarlarla birleşerek, Müslüman halka saldırıp, öldürmeye ve namuslarına tecavüz etmeye başladıklarından, Kale'nin buraya yardım etmesi Vali tarafından gerekli görülmüştür. Ancak, Kale'den, buraya yardım etmenin imkânsız olduğu cevabı verilmiş. Dimetoka da bu şeklide birçok felâkete uğrayarak, düşmanın istilâsına düşmüştür.

Bununla beraber, daha vakit varken, şu aralık Dimetoka'dan itibaren, Dedeağaç'a kadarolan çekiliş hattımızın ve buralardan Uzunköprü, Dimetoka ve etrafına kadar sığınmakta olan Müslüman halkın hareket ve hayatlarının korunması için; buradan, şimdilik istenen 50-60 kişinin birkaç kola ayrılması ve yanlarına ya resmî veya sivil birer jandarma subayı verilerek ve jandarma komutanının emrine uyularak, gereken yerlerde dolaşması, çetelerin önlerini alacağı Vali Bey'e bildirilmişse de bir yarar sağladığı görülmemiştir.

Bugün bazı Camilerden teneşir ve tabut toplattırılması, çarşı ve sokaklarda devamlı ağır ve hafif yaralıların teskere[31] ve arabalarla şehre ve hastanelere taşınması, hakikatten savaş meydanını belirtmektedir. Siniri zayıf olanların, şu anda Edirne'de bulunmamaları gerektiğini, bu durum göstermektedir.

Akşam üzeri eve döndüğümde, can arkadaşım, dostum Saim'in oynarken havuza düştüğü, Süleyman'ın haber vermesi ile çıkartılmış olduğunu, haber alarak üzüldüm. Adeta ağladım. Derhâl sobayı yaktırıp, kendisini, uyuyuncaya kadar ısınmasına çalıştım. Bugün, felâket, felâket üzerine gelmekte oluşuna hamd ettim.

Şehirde şeker, gaz ve tuz azalmaya başladı. Şeker yedi, gazın tenekesi otuz kuruşa çıktı. Saman ise, hiç yok derecesine geldi. Konu komşuda bulunan birkaç baş hayvanın ne olacağı düşünülmeye başlandı.

R. 18 Teşrin-i evvel 1328 / M. 31.11.1912 Perşembe

Bugün öğleden sonra, şehir halkı garip bir olay karşısında titredi. Düşmanın bir uçağı, şehrimizin üstünden geçti. Pervanesinin çıkardığı acayip sesi, halkın çoğunluğu ilk defa duyduğu için, bütün kalpleri bir heyecan sardı. Birçok bildiri attı. Herkes gökyüzünde dolaşan uçağa bakıyordu. Halk tarafından top tüfek atıldıysa da, isabet ettirilemedi. Uçaktan bildiri atıldı. Bu, bildiriden çok bir saçmalama niteliğindeki kâğıt

23- **Kasaba:** İlçe

31- **Teskere:** Sedye, el arabası, tahterevalli.

parçaları tıpkı Acem[32] abartıları gibiydi:

"Bin top ile şehrin kuşatıldığını, Üsküp, Komanova, Kırkkilise ve Dimetoka alınarak ordularının hâlen Lüleburgaz önlerinde olduğunu. Bulgarların amacının kan dökmek olmayıp, halkı, hükümetin elinden kurtarıp, adaleti yaymak olduğu için kuşatılmış olan şehrin, yirmi dört saate kadar teslim olması gerektiğini" bildiriyordu.

Düşmanın bunu atmadaki amacının, askerin mânevî gücünü kırmak ve halk arasında ayrılık yaratmak olduğu anlaşılıyordu. Bu bildiri, halk üzerinde düşmanın beklediği etkiyi kesinlikle yerine getirmedi. Asker, geleceğe güvenli, halk ise Kaleyi koruyan askerlerimizle övünç duyuyordu. Kale Komutanlığı tarafından bir bildiri yayınlanarak, düşman bildirisindeki söylentiler derhâl yalanlandı ve halka güvence verildi. Bu davranış derhâl etkisini gösterdi. Çünkü halk ve askerin Şükrü Paşa'ya o kadar güven ve sevgisi vardı ki, altında onun imzası bulunan her söze güveniliyordu. Bildirinin yayınlanmasından sonra, herkesin kalbi güvenle doldu. Bunu anlayan düşman da o gece bütün gücüyle birliklerimizin üzerine saldırdıysa da bir sonuç alamayıp, dağılarak geri çekildi.

Dimetoka'nın düşmesi ve yerli Rumlardan birinin, kaymakam olarak, atandığı duyuldu. Dedeağaç'la da telgraf bağlantısı kesildi. Gaz, şeker ve odun için belediye tarafından fiyat ilân edildi. Çok uzaktan ve Dörtkaya üstünden sürekli top sesleri gelmiş ise de, nedeni anlaşılamamıştır.

R. 19 Teşrin-i evvel 1328 / M. 1.11.1912 Cuma

Bugün şehirde bir sessizlik vardı. Herkes Doğu Ordusu'nun hareket haberini bekliyordu. Yalnız, dün Uğurlu'dan gelen Fuat Bey'in verdiği haber, üzüntüyü artırıyordu. Perşembe günü sabahı Uğurlu'dan, Dimetoka'ya giden bir jandarma ile tahsildarının, tepeyi aşmasından sonra, Kapıcıköy tarafından, yirmi kadar süvari ve yüze yakın düşman ve yerlilere rastlayarak, iki tarafın silâhlı çatışması altında kalmış ve bunlar şehit edilmişlerdi.

Saat üç sıralarında, bunların köye girmeleri üzerine, İslâmların Ada içine doğru kaçarak canlarını kurtardıkları ve Bulgarların hemen sığırları ikiye ayırıp, diğer hayvanlarla sürdükleri ve telgraf hattını parçaladıkları anlaşılıyordu.

Orada bulunan on kadar Müstahfaz askerinin siper alarak çatışmakta ve bir taraftan da çekilmekte olup, halkın, Ahırköy'ündeki binlerce halkın yanına sığındıkları ve yağmurun şiddetle yağmakta olduğu alınan bilgilerden öğrenilmişti.

32- **Acem**: İranlı

Ekim 1912 Çerkezköy tren istasyonunda muhacirler

Kumanova düştü... Komutan esir...

Bu gece saat bir buçuk sıralarında düşman tayyaresinin geçtiği gözlenmişti.

R. 20 Teşrin-i evvel 1328 / M. 2.11.1912 Cumartesi

Doğu Tümeni olan Kıyık semti askeri, dinlenmek için, değiştiriliyor. Maraş yönünden korkunç top sesleri geliyor ve akşama kadar sürdü. Bugün Kale Komutanlığı tarafından, Doğu Ordusu'nun saldırıya başladığına dair bir bildiriyayınlandı. Bu, şüpheli olsa da gönül rahatlatıcı bir haber. Geceden başlayan gök gürültülü yağmur, ertesi geceye kadar sürdü. Saat üçte kesildi isede, sert bir poyraz esmektedir.

Savaş ilânından sonra, etraftan kaçan ve göç eden Müslüman halka Ada ve Dimetoka halkı da eklendi. Edirne bugünlerde yoksulluk ve perişanlık pazarı olmuştur. Kale sınırları içine alınmayan ve arabalar içinde, ağaçlar altında, şu mevsimde kalan binlerce çaresizler, Müslüman çocuk ve kadınlarının durumlarına ağlamamak mümkün değildir. Dimetoka istilâsının da gayet korkunç ve namusu zedeleyici olduğu görülmektedir. Bugün Edirne hududundan Lüleburgaz'a ve Edirne Kırklareli'nden Gümülcine'ye kadar olan yerlerdeki İslâm toplumunun zarar ve ziyanları beş milyon liradan aşağı olmadığı, nüfus kaybı ise pek fazla olduğu bilinmektedir.

R. 21 Teşrin-i evvel 1328 / M.3.11.1912 Pazar

Bugün geçici olarak Kale içine girmelerine izin verilen, Müslüman köy halkının şehir içinde yerleşmek için sergiledikleri şaşkınlık ve koşuşmalar üzüntülü bir görüntü oluşturuyordu. Bin altı yüz arabaya yaklaşan bu topluluk, öteye beriye, Cami ve hanlara yerleştirildi. Bunların şehre alınması, savunmada bulunan bir Kale için, bir felâkete sebep olmaması konusu, Tanrının yardımını dilete cek bir durumdur.

Akşam üzeri düşmanın kırk araba cephane ve eşyasının Akpınar semtinden geçişi sırasında ele geçirildiği Ali Nazım Paşa'nın sözlerinden anlaşılıyordu.

R. 22 Teşrin-i evvel 1328 / M. 4.11.1912 Pazartesi

Müslüman halk yerleştirilmeye çalışılıyor. Düşmandan ele geçtiği söylenen arabaların, hükümetin, köylerden zahire taşımak için gönderdiği arabalar olduğu anlaşıldı. Bugün, Kuleliburgaz'dan iki vagonlu bir tren geldi. Uzunköprü ile telgrafla haberleşildi.

Maraş'tan uzaktan uzağa top sesleri geliyor. Şehir, tam sessizlik içinde bulunuyor.

Düşmandan dört esirle, yakaları kanlı bir yağmurluk ve bir şapkanın şehre getirildiği görüldü. Esirlerin Maraş yöresinde yakalandığı, yağmurluğun sahibinin İskender Köy'üne kadar giren düşman erlerinden olup, teslim olmadığı için öldürüldüğü anlaşılmıştır.

R. 23 Teşrin-i evvel 1328 / M. 5.11.1912 Salı

Bu sabah İstanbul'dan, Uzunköprü, Malkara yoluyla telgraf gelmiş. Derhâl Emine Hanıma bir telgraf çekilerek, ailemizin İstanbul'a varışı sorulmuş. Dedeağaç'dan vagona binip binmedikleri haberi alınamayıp, tersine, oralarda bir Yunan torpidosunun dolaşması yüzünden, Dedeağaç'a vapur gelmediği söylentisi duyulması yanında ve bir hafta-on gündür bir bilgi de alınmaması, merak ve üzüntüye ve zaten süregelen uykusuzluğa sebep olmuştur. İnşallah yarın bir cevap alıp, rahatlamam Tanrıdan dileğimdir.

Bu sabah, Kale'nin üç tarafından huruç hareketi yapıldı. Hüsamettin Paşa Tümeni, Kayapa, Celâl Bey Ortaköy, Nuri Bey Tatarköy yönlerinde hareket etti. Top seslerinin gecenin girişine rağmen işitilmediğine göre, düşmana rastlanmadığı anlaşılıyordu.

R. 24 Teşrin-i evvel 1328 / M. 6.11.1912 Çarşamba

Bu sabah, çok güçlü top sesleriyle uyandım. Saat iki vardı. Hıdırlık, Maraş istihkâmlarından atılan toplar, her tarafı sarsıyordu. Akşama kadar sürdü. Sebep henüz anlaşılamadı. Dünkü huruçtan da bir bilgi alınamadı. Telgrafımıza da cevap verilmedi. Dün posta, mektup almaya başladı. Bugün o da yok! Ordulardan bir haber yok...

Yalnız bizim balon, birkaç yüz metre yükseldi ise de bundan da bir şey çıkmadı... Kısacası bugün hep yok vesselâm... Etin kilosu üç kuruşa indi ki bu, ileride et bulunamayacağını anlatıyordu. Çünkü buranın şimdiki evcil hayvanlarının durumu, bu yörede yok olmakta olduklarını gösteriyor. Gerçeği, hayvanlar mahvoluyorlardı.

R. 25 Teşrin-i evvel 1328 / M. 7.11.1912 Perşembe

Bu sabah saat on ikide başlayan top savaşına, ara sıra tüfek ve mitralyözler de katılıyordu. Gece saat beşe kadar aynı şekilde, gürültülü, gün batısı rüzgârı arasında sürdü. Bu savaş, şimdiye kadar olanların hepsinden daha şiddetli idi. Hatta nereden çıktığı anlaşılmayan düşman, öğlen üstü Maraş'ın üst tarafından Sadırlı, Simenli, Samavna'ya kadar ilerlemiş. Hatta Sinekli Suyu kaynağının üst tarafına kadar geldiği görülmüş ise de, o tarafta ki Numune Alayı, hemen güçlendirilerek, pek kanlı bir savunma ve karşı saldırı ile tüfek ve yaylım ateşine hedef olarak, fazla kayıp verip, akşam üzeri düşman püskürtülmüştür.

Düşmanın göz diktiği anlaşılan, Maraş savunma noktasının karşısına, büyük çapta toplar yerleştirilmiş olmalıdır ki, oradan, adı geçen istihkâmla, Hıdırlık, Yıldırım İstihkâmlarına kadar top, şarapnel atmaya devam etmişse de, pek yüksek düştüğünden bir zarar vermiyordu. Bir aralık, Yıldırım yönünden bizim kollar ilerlemiş ve düşman yaylım ateşiyle Ekmekçi Köy sırtlarına kadar sürmüştür.

Akşamdan sonraki saldırılar, pek şiddetli olmuş ve Arda'nın beri yönü, düşmandan tamamen temizlenmiştir. Bugün düşmanın Paşmaklı ve Palas'dan çıkartıldığı resmen belirlendi. Bu sabah, gizli bir istihbarata göre; Babaeski'de dokuz gün, Pınarhisar'da yedi günden beri süren savaş sonunda, Doğu Ordusu'nun, Çorlu'ya çekildiği üzüntü ile öğreniliyordu.

Yarınki Cuma günü, bir meydan savaşı olacağı da hissediliyordu. Bir taraftan da, devletçe, barış yoluna gidilmesi için devletlere başvurulduğu söylentisi dolaşıyordu. Tanrı hepsini hayra yönlendirsin.

Bugün posta yeniden mektup almaya başladı. Tutulan esirlerin anlattıklarına bakılırsa, karşımızdaki Bulgar'ların büyük açlık ve sıkıntı içinde olduğu ve Sırbistan'dan yardım bekledikleri, birçok askerin Doğu Ordusu karşısına gönderildiği anlaşılıyor.

R. 26 Teşrin-i evvel 1328 / M. 8.11.1912 Cuma

Savaş, dün akşam saat beşe kadar, bütün şiddetiyle devam etmiş ve bu sabah da, çok erkenden korkunç şekilde yeniden başlamıştır. Bu savaş, Sırbistan'dan gelen yardımla Ferdinant Alayı'nın da katılmasıyla, saat ona kadar sürmüştür. Bir ara Yahudi Kabristanı ve Buçuktepe'ye kadar çıkarak Maraş, Hıdırlık, Papaztepe, Kartaltepe ve Karaağaç istihkâmlarının da savaşa katıldığı görülmüştür. Top seslerine karışan mitralyöz ve tüfek seslerinden şehirde durmak zor olup, bütün evler sarsılmakta ve her taraf duman içinde kalmaktadır.

Bugünkü şiddet, dünkünden ve tümünden fazla idi. Saat ondan sonra şehre gelmeye başlayan yaralıların anlattığına göre; Tanrıya şükrolsun, düşmanın tamamen yenilip, püskürtüldüğünü ve tam bir başarıya ulaştığımızı görüyorduk.

Şehirdeki arabaların, otomobillerin inzibatlar tarafından toplattırılıp, yaralıların taşınmasında kullanıldığı görüldü. Bunların çoğu pek hafif, el ve ayaklarından yaralı idiler. Yaralı sayısının 350, şehit sayısınında 100 kadar olduğu anlaşıldı. Düşmanın yalnız 2.000 tüfek ve pek çok cephane ve elde ettiği en önemli stratejik noktaları bıraktığı tespit edildi.

Arda'ya kurduğu altı köprünün tahribi ve Sinekli Ovası'nın üst tarafına kadar geldiği hâlde, tamamen eski yerlerinden bile çıkartılıp Epçeli, Koyunlu semtine kadar defedilmesi Tanrının bir başarı bağışıdır.

Bugünkü tarihle İbrahim'den aldığım telgrafta, ailemizin İstanbul'a varışı bildirmekte olduğundan Tanrıya şükrettim.

"Telgraf:
Mahreç[33]: Dersaadet[34], Vasıta : Keşan,
Tarih: 26 akşam, NO:60557 R: 26.Teşrin-i evvel 1328 / M:8.11.1912
Edirne'de Şevkei Bey'e
Salimen geldik. Cümlemiz sıhattayız. (Sağ salim geldik. Hepimiz iyiyiz.)
İbrahim."

Dünkü gün, Uğurlu'ya gelen bir bölük düşman süvarisinin, hat koruyucuları ile jandarma ve reji koruyucuları tarafından tamamen öldürülüp, hayvanları ganimet olarak alınmıştır. Düşmanın 200 kişilik bir süvari kolunun Tekirdağı'na gidip, Mutasarrıfa[35] teslim olmasını teklif ettiği duyulduysa da, yapılan başvuru üzerine vilâyet tarafından yalanlandı.

Şehrimize sığınan Müslüman köyler halkının Uzunköprü ve Kale'nin aşağıdaki diğer yerlere gönderilmeleri kararlaştırılmış ise de, bunlar, gitmeyi kabul etmemiş ve iki yüz seksen arabalık halk, asker ve jandarma beraberliğinde Ahırköyü'nden ilerde düşmanın görülmesi sonunda geri dönmek zorunda kalmışlardır. Bugün yola çıkarılan posta Kuleli'den ileriye gidememiştir.

R. 27 Teşrin-i evvel 1328 / M. 9.11.1912 Cumartesi

Dünkü başarıların, işitilenden çok daha fazla olduğu bugün meydana çıktı. Düşmanın, çok önemli yerlerden çıkartıldığı gibi, dört bin kadar kayıp verdiği anlaşıldı.

Gece yarısından sonra, bıraktığı yerleri tekrar almak niyetiyle alaturka saat[36] sekizde Ayvazbaba İstihkâmı'na hücum etmişse de, bir saat süren yaylım ateşine dayanamayarak, bir hayli kayıp verip, bozguna uğramıştır.

Sabahın seher vaktinde, Maslâhat Deresi semtinden bir saldırıya uğrayan askerimiz, düşmanı süngü ile püskürtmüş ve mitralyözlerin katılmasıyla üç yüz kadar kayıp veren düşmanı kaçırtmıştır.

Tekirdağ haberinin doğru olmadığı iddiasına karşı Ordularımızın, son savunma hattı olan Çatalca'ya çekildiği ve Uşak Redif Alayı'nın bozulup, kaçması üzerine, Muhtar Paşa ordusunun bozulduğu haberi, üzüntü ile ve gizli olarak duyuldu... Bugün, balonumuz havalanarak gözlemde bulundu.

33- **Mahreç :** Çıkış
34- **Dersaadet:** İstanbul
35- **Mutasarrıf :** Sancağın en büyük idare amiri.
36- **Alaturka saat:** Osmanlıların kullanmış oldukları ezâni saat. Herhangi bir yerde güneşin batış anı başlangıç olarak alınmış ve o anda saatin on iki olduğu ve ertesi gün, güneşin batma anına kadar iki on iki saat geçtiği kabul edilerek ezâni saat tarifi yapılmıştır.

R. 28 Teşrin-i evvel 1328 / M. 10 Kasım 1912 Pazar

Bugün akşama kadar şehirde, istihkâmlarda sessizlik devam etmiş ve ötede beride birkaç top sesinden başka bir şey işitilmemiştir.

Bugün de balon beş yüz metreye kadar yükseldi. Düşmanın Akpınar tarafında toplandığı ve Maraş'ın karşısında kimselerin kalmadığı, balonun gözleminden anlaşıldı.

Çorlu önlerinde Doğu Ordusu'nun bir başarısı işitildiyse de henüz doğrulanmadı.

Akşam üzeri Yıldıztepe'ye gidildi. Ali Paşa ve Miralay Nuri Bey'le görüşüldü. Bizim bağın yeni parçası içine kurulan çadırların arasının hasar gördüğü, öbürlerinin olduğu gibi durmakta olduğu görüldü.

Orada bulunan mükemmel, güçlü bir dürbünle Köse Hamza'ya baktım. Hamdolsun hiçbir yerde bir hasar olmadığı anlaşıldı. Yalnız Akpınar'da bir evin, Doğanca-i arz'ın tamamen yanmakta olduğu görüldü. Hamza Beyli tarafında Yıldız Tepe'sine 6–7 bin metre uzaklıkta, düşmanın Kızıl Haç'a benzer 3–4 çadırı ile biraz yukarıdan aşağı, yani Bulgaristan'a gitmekte olan bir kafilesi görülüyordu.

Ortaya atılan iki toptan birisi yetişemedi, diğeri ise hiç görülemedi. O aralık süvari keşif kolumuzun dönmekte olduğu görüldüğünden, gelişlerine kadar ateş bırakıldı. Bağlar içinde tutulan bir esirin, Hasköylü aşçı eri olduğu anlaşıldı. Oradan, İstanbul yolu tarafından, şehre doğru kalabalık bir asker grubunun gelmekte olduğu görülüp, sebebinin aranmasına başlanıldı.

R. 29 Teşrin-i evvel 1328 / M. 11 Kasım 1912 Pazartesi

Dün İstanbul yolundan şehre gelmekte olan askerlerin Kuleli'de hat koruyucusu Müstahfazlar[37] olduğu ve orada görülen düşmanın bir grubu ile çatışmışlarsa da, kaçmak zorunda kaldıkları ve birkaç şehit ve yaralı verdikleri anlaşıldı.

Bugün, bir firka askerimiz Ortaköy, Arda yöresine huruç hareketi yapmışsa da, sabahtan akşama kadar yağan yağmurdan dolayı bir şey yapamadıkları anlaşılmıştır. Çarşıdan birkaç yaralı Bulgar askeri geçirildi... İstanbul ile telgraf bağlantısı yeniden kesildi. On bin metre menzilli ağır obüslerden[38] bir tanesi Yıldıztepe semtine gönderildi.

R. 30 Teşrin-i evvel 1328 / M. 12 Kasım 1912 Salı

Sabah saat yedide başlayan top sesleri, tam akşam ezanına kadar devam etti. Dün huruç

37- **Müstahfaz:** Koruyan koruyucu. Kırk yaşını aşmış olan yurttaşların, muhafız ve redifliikten sonraki askerli hizmeti.

38- **Obüs:** Havan, top.

Ekim 1912 Osmanlı askerleri

Ekim 1912'den önce Bulgar ordusu tatbikatta

hareketi yapan Fırkanın, Sinekli Ovası'nın, üst tarafına akan düşmanın çevirme hareketine uğratmak için devamlı çalışmakta olduğu anlaşılıyordu. Hatta bir aralık üç taburun, bir hayli ümitsiz kalmış ve Kartaltepe İstihkâmı'nın ateşi altına girmişse de, her nedense, tekrar kendini toplayıp direnmeye başlamıştır.

Araba ve otomobillerin getirmekte olduğu yaralılar, oldukça fazla sayıda idi. Landon[39] üstüne sedye ile konulan ağır yaralıların durumu, merhameti kamçılayan ve sürekli taşınan tabut ve teneşirlerin görüntüsü pek acı verici idi.

Akşam üzeri bir Binbası ile Ortaköy Taburu Yüzbaşısı Ahmet Esat Efendi'nin şehit oldukları öğrenildi. Sabaha karşı saat on ikide, Ekmekçi Köy yönünden gelen top ve tüfek sesleriyle uyandık. Bir saat kadar dehşetle süren bu savaş, Tanrının yardımı ile bir yaralımız olduğu ve düşmanın kaçtığı ve düşmanın kaybı olarak da Rus gönüllü yedek subayı Harkoflu Parti Draganof'un cesedi bulunduğu anlaşılmıştır.

R. 31 Teşrin-i evvel 1328 / M. 13 Kasım 1912 Çarşamba

Dünkü Sinekli Ovası savaşında, düşmanın, akşamdan sonra yenilerek Samavna yönüne kaçtığı, çok fazla kayıp verdiği anlaşıldı. Bugün akşama kadar kalede tam bir sessizlik vardı. Su bulunmadığından idarehanede beş saat kadar susuz kaldık. Gaz, tuz, şeker ve limon da çok azaldı. Adeta, bulmak mümkün değil.

R. 1.Teşrin-i sani 1328 / M. 14 Kasım 1912 Perşembe

Seher vakti, Maraş yönünden toplar atılmaya başladı. Düşmanın, bir saat kadar istihkâm yaptığı, çılgınca saldırısının karşılandığı, ve yedi yüz kadar kayıp vererek kaçtığı anlaşıldı.

Bugün, Nizamiye Yirmi Dokuzuncu Alay ve bir hayli top, istasyon semtine kadar gitti. Şükrü Paşa ve bazı askerî komutanlar da beraberdi. Oralarda bu gece bir savaş olacağı düşünülüyordu.

Bugünden itibaren gaz sıkıntısı başladı. Belediye depolarında bulunan gazlar daha dört ay ihtiyacı karşılayabilirdi. Fakat Fındıklıyan Değirmeni'nin[40] yağı tükenmiş olduğundan, onun yerine gaz kullanması zorunlu oldu. Diğer taraftan, istihkâmlar, projektörlerinde de kullanılmak gerekirdi. Büyük ölçüde gaza, askerî hükümet tarafından el konulmuştu.

R. 2 Teşrin-i sani 1328 / M. 15 Kasım 1912 Cuma

Bu geceyi rahat, sessizlik içinde geçirdik. Seher vakti, şehrin üç yönünden top atışı başladı.

39- **Landon:** Üstü örtülü, atlı binek arabası. Fayton.
40- İki köprü arasındaki un fabrikası.

Maraş, Kartaltepe, Yıldırım istihkâmları öğlen vakti ateşi kesti. Karşısındaki düşmanı püskürttü. Düşmanın, hayli kayıp verip, iki de esir bıraktığı anlaşıldı. Yıldız, Kafkas istihkâmlarında ateş ezana kadar sürdü. Musabeyli, Enserci Bağları üstündeki savaşa piyade de katıldığından, düşman fazla kayıpla geri çekildi. Bugün telsiz telgrafla verilen emir üzerine, Osmanlı Bankası, otuz yedi bin lirayı hükümete ödeyip teslim etti.

Bu gece, alaturka saat beş buçukta, Maraş Kazan Ovasında yüz binlerce arabanın sesine benzeyen bir tüfek ve mitralyöz savaşı başladı ve tam yarım saat sürdü. Sonra bir top gürültüsü ve şarapnel çatışması başladı ki, bunun şiddetini tarif etmek imkânsızdır.

Bir top sesi, yankılana yankılana, birkaç dakika sonra korkunç bir inilti hâline gelmekte ve bütün memleketin ev ve camlarını sarsmakta idi. Bu topun üç beş bataryasının birden ateşlenip, karşı taraftan da, cevap verildiği vakit durumun neye varacağı düşünülmeğe değer!..

Savaşın başlangıcından şimdiye kadar bu korkunç hâlin örneği görülmemiş olduğundan, uyku uyumak değil, odada oturmak bile mümkün olamıyor. Evlerin üst katlarına, hatta damlarına çıkanlar oldu. Gece yarısı olduğundan, Maraş Kazan Ovası gündüz gibi aydınlanmış, yüz binlerce şarapnel, peşrevlerin saçtıkları korkunç ateş parçaları, gökten yıldızların dökülmesine benzer korkunç gürültüler, insanın aklını başından alıyordu. Bu hâl saat sekize kadar sürdü. Kazanovası'ndaki bir düşman tabyasına olan saldırı sonunda, süngü ile çıkartılan düşmanın kaçtığı sırada, bu cehennem gibi ateş yağmurunun düşmesinden, büyük kayıplar verdiği anlaşıldı.

Bundan sonra, saatlerce uyumak mümkün olmadı. Henüz uykuya dalmış olduğum bir saatte ki, saat on birdi. Baş ucumuzdan bir kıyamet koptu... Meğer gündüz, Musabeyli tarafından süngü, hatta tüfek dipçiği ile öldürülen düşman, sonradan getirdiği kuvvetle karşı harekete kalkıp, saldırıya geçmiş ve bir saat kadar devam eden bu savaşta da, düşman yine büyük kayıplar vermişti.

R. 3 Teşrin-i sani 1328 / M. 16 Kasım 1912 Cumartesi

Bugün, oldukça sessiz bir vakit geçmiş, ara sıra toplar atılmışsa da önemli olmamıştır.

Gece, saat iki de İskender Köy semtinden ve daha üst tarafından sokulmak isteyen düşman üzerine, yarım saat kadar top atılmış, onlara meydan verilmemiştir.

R. 4 Teşrin-i sani 1328 / M. 17 Kasım 1912 Pazar

Bugün her zamankinden daha fazla sakin geçti. Hatta Maraş İstihkâmı'nın önünden, düşmanın geri çekildiği ve birkaç tepenin boş bırakılarak, bizim askerimizin girdiği sözü duyuldu.

Ece Sultan, Ada Sekban, Emirli köyleri Müslüman halkının katliam edildiği, Doğu Ordumuzun yedi koldan hareketi, Gelibolu'dan bir Ordumuzun Keşan'a kadar geldiği işitildiyse de, bunları doğrulayan bir bilgi almamadı. Vilâyet bir bildiri yayınlayıp, gönüllü yazımına başladı. Amaç, Uzunköprü'ye doğru posta treni açmakmış.

R. 5 Teşrin-i sani 1328 / M. 18 Kasım 1912 Pazartesi

Bugün akşama kadar tam sessizlik oldu. Düşmanın Maraş önünden çekildiği ve Musabeyli semtlerinde de kimse kalmadığı söylendi. Fakat saat ikide, Kazanovası yönünde korkunç tüfek savaşı başladı. On beş dakika kadar sürdü. Doğu Ordusu'nun, saldıran düşmanı püskürttüğüne dair kale bir duyuru yayınladı. Fakat yerinin belirtilmemesi kuşkulara neden oldu. Bugün, şehirde limon bulmak mümkün değildi.

Dün bir tanesi beş kuruşa satıldı.

Gece saat ikide Kazan Ovası'ndan başlayan tüfek savaşına, sonra topların korkunç sesleri eklendi. Bir hayli uzayışından, Meriç üzerine köprü kurmaya çalışan düşmanın püskürtüldüğü anlaşıldı. Sabaha karşı da Kartaltepe'den Arda üzerine düşman köprü kurmak istemişse de, atılan toplar bu hareketi başarısız bırakmıştır.

R. 6 Teşrin-i sani 1328 / M. 19 Kasım 1912 Salı

Gündüz hiçbir ses ve seda yoktu. Akşam üzeri Kemer Tabyası semtinden birkaç ses işitildi.

Askerlerin, Bayram namazını kılmaması için fetva çıktı ve yayınlandı. Yarın Bayram olduğunu ikindi vaktinde atılan toplar duyurdu. Bugün Yeniköy ateş alarak yanmaya başladı.

R. 7 Teşrin-i sani 1328 / M. 20 Kasım 1912 Çarşamba

Bugün Bayramdır. Kale'de hiçbir tören yapılmadı. Yalnız, Kale Komutanlığı halka, Bayramlarını kutlayan ve Doğu Ordusu'nun başarılarından söz eden bir duyuru yayınladı.

Bugün de saat on bire kadar bir patırtı, gürültü işitilmedi. On birde Maraş'tan, sonra Sinekli'nin üst tarafından, Pamuklu Dere yönünden top sesi şiddetlendi. Bir aralık başlayan tüfek sesleri, Sinekli yönünde saat ikide başlayarak, yarım, bir saat sürerek Arda'ya, Ortaköy yönüne kadar uzayarak sustu. Sabaha karşı saat sekizde Enserci Bağları yönünden gelmekte olan tüfek sesleriyle uykudan uyandım. Bu sesler tamamen saat dokuza kadar sürdü. Sonra, on birde tekrar başladı. Bu defa da yarım saat devam etti. Bunların dördünde düşman uzaklaştırıldı. En sonrakinde birbirlerine 40-50 adım yaklaştıkları ve süngü saldırısına başlayacakları sırada düşman, kendisinin iki taburuna yanlışlıkla top atmağa başladığından, perişan olmuştur.

Şehirde tütün azalıyor. Bereket versin rejide[41] hayli yaprak tütün bulunuyor. Bunları kıymak için idare kaçakçıların yardımlarını isteyecek gibi görünüyor. Çünkü onların elinde âlet ve edevat vardır.

R. 8 Teşrin-i sani 1328 / M. 21 Kasım 1912 Perşembe

Bugün saat ona kadar olan ufak tefek top sesinden, sabahleyin Pamukdere yönünden gönüllülerin düşmana rastlayarak savaşa tutuşup, düşmanın çokluğu ve topları oluşundan dolayı geriye çekildikleri öğrenildi. Bugüne kadar, çevredeki savunmayı aşamayan düşman atışlarından yalnız askerlerimiz zarar görüyor. Toplarımız da, savunma ve karşılık vermeden geri kalmıyordu.

Ne zaman ki, saat onda düşmanın Kıyık yönünden attığı mermiler başımızın üstünden geçip patlamaya başladı. İşte o zaman, düşmanın şehri bombardıman edemeyeceğine inananlar, seslerini kestiler. İtfaiye bölüğü Abacılarbaşı'nda yer aldı. Sultan Selim, Üç Şerefeli yönlerinde korkunç vınlamalarıyla bir hayli mermi düştüğü görüldü.

Şehrin bugünkü görüntüsü; halkın, şaşkınlık ve heyecanı pek açıklı idi. Bu durum, akşama kadar sürüp, tamam elli mermi düşerek, dört yaralı ile bir ölüm olduğu ve on dokuz ev ve dükkânın harap olduğu sonradan anlaşıldı. Kuşatılmış olma durumunda, bu gibi şeylerin olması doğal olacağı hâlde, telaş etmemek elden gelmiyor. Özellikle, Hayrettin ve Alaattin Beylerin bahçelerine mermi tanelerinin düşmesi üzerine, bütün Mahallemiz halkının Ayşekadın ve hatta daha basit Mahallelere kaçmaları ve Kıyık Mahallesi halkının, semtlerine gidemeyip, sokak ortalarında kalmaları, jandarma ve polis memurlarının, halkın sokaklarda birikmesine meydan vermeyip, evlerine gitmeleri hakkındaki uyarıları bu şaşkınlığı artırıyordu.

Bombardımanın ilk gününün, Bulgar Ortodoks yortularından olan Sen Mişel Yortusu'na rastlayışı dikkat çekicidir. Eve geldiğimde, Ziya ve Muhittin Beylerin bize misafir gelmeleri, saat beşe kadar sohbet etme imkânı doğurdu. Yalnızlıktan kurtulduğum için sevindim. Ezandan sonra hiçbir ses seda çıkmadı. Bu durum sabahın on birine kadar devam etti.

Konsoloslar, Vali'den, konsoloslukların güvenliği için ikişer jandarma görevlendirilmesini istediler. Çünkü yangın çıkarsa bunların yardımı değer taşıyacak. Birçok yabancılar da, Sörler ve Agramlı Rahiplerin bulundukları yerlere sığınıyorlar.

R. 9 Teşrin-i sani 1328 / M. 22 Kasım 1912 Cuma

Bu sabah saat on birde Kıyık, Kafkas, Maraş, Kartaltepe istihkâmlarına ateş açtı.

41- **Reji İdaresi** : Tütün idaresi

Kıyametler kopuyordu. Saat ikiden itibaren düşman, Sultan Selim yönünden bombardımana başladı. Ziraat Kulübü'nün caddeye bakan büyük odasından çıkan mermi parçasının, orasını, karşısındaki kahvehanede oturanlardan bazılarının el ve yüzlerini parçaladığı, Tevhide Hanımın iki odasını tahrip ettiği görüldü. Adı geçen Cami'in üstünde üst üste patlamış, merhum Müftü Efendi'nin Ders-i âm Zâde'nin, Fransız Okulu yakınındaki bir evin bahçelerine düşenler bir yıkıma sebep olmuşlarsa da, Çukur Çeşme yakınında İranlı Mehmet Efendi'nin kızını şehit etmişlerdir.

Bombalama saat altıda mola verilip, saat sekizde yeniden başlayarak devam etti. Elde edilen mermi parçalarına göre, bunların on beşlik, yedi buçukluk, on ikilik oldukları anlaşıldı. Bu süre içinde atılan yetmiş mermi, üç kişiyi öldürüp, beş kişiyi yaralamış, otuz beş evi de yıkmıştır.

Sabahtan itibaren Pamukdere'de savaş devam etmekte. Kartaltepe ve Kafkas'tan oraya top atılmakta idi. Bu savaş ezana kadar, yani on dört saat sürdü. Pamukdere denilen yer, yani, demiryolunun Ada içine süzülen hattının yanından başlayıp, Maraşönüne kadar olan altı saatlik bu hat tümüyle ateş açmış ve aynı yoğunlukla devam etmiştir. Düşman, Epçeli sırtlarına yerleştirdiği bir topla, Karaağaç'a ve su kenarlarındaki evlere, on bir mermi atmış. Mermiler, Fransız Hastanesi'yle bazı evlere düşmüş ve bir kadın öldürülmüştür. Maraş Köprüsü yakınındaki cephaneye mermi atmak istediği anlaşılarak, Maraş istihkâmlarından susturulmuştur. Kartaltepe'nin dün düşmanın eline düştüğünü, Erkan-ı Harbiye Reisi "*Kurmay Başkanı*" Fuat Bey'in söylemiş olduğunu duydum. Kartaltepe etrafa hâkim bir yerdir.

Edirne'nin kasıtlı olarak bombardıman edilmesinden dolayı, telsizle sefirler nezdinde protesto edilmesini, Bâb-ı Âli'den, Kale'nin istediğini Fuat Bey söylemiş. Konsoloslarda buna katılmışlardır.

R. 10 Teşrin-i sani 1328 / M. 23 Kasım 1912 Cumartesi

Dünkü meydan savaşı, Sinekli karşısında büyük bir alan üzerinde akşama kadar sürmüş ve düşman, büyük kayıplar vererek kaçmış.

Bugün saat beşte bombardıman başladı. Bu kere yönü Ayşekadın, Yüksek Kaldırım, Kirişhane olup, akşam üzeri Sultan Selim yönüne dönmüştür. Birçok yıkıntıya sebep oldu. Sokaklar da gezmek çok tehlikeli. Dünden beri mermiler, hep evimizin, başımızın üstünden geçmekte olduğundan Tanrıya sığınıp teslim olmakla, dışarıya çıkılamamıştır. Tahribat olarak, büyük, küçük Hacı İbrahim Bey'lerin, Hacı Haşim'in damadı Mehmet Efendi'nin iki, Mehmet Ali Efendi'nin, Ziraat Bankası memurunun, Emin Bey'in, Dilâver Bey'in, Cevdet Paşa'nın, İsmail Efendi'nin evleriyle, diğer bazı yerlerin zarar gördüğü, ölenler arasında da, Kara Mustafa'nın oğlunun şehit olduğu, Ayşekadın'da birkaç çocuğun yaralandığı söylenmektedir.

Ekim 1912 Bulgar ordusu cepheye giderken

Kasım 1912 Vardar Vadisi, Makedonya'dan dönüş...

Kuşatılmanın son gelişmelerinden olan bu bombardıman hepimizi korkutmuştur. Bugün üçüncü gün olduğu hâlde, henüz bir kestirilmesinin çaresi bulunmaması, ilerisi için daha korkunç bir ürküntüye uğramamıza sebep olmuştur.

Kale'nin kuşatılmasını düşündüğümüz zamanlarda, korktuğumuz bunlardan oluştuğu için, o da başımıza geldiğinden, Tanrı'dan, yenilenmesinden koruması için dua etmekten başka çaremiz kalmamıştır. Gece sabaha karşı tam saat dokuzda, göğsümde patlarcasına dehşetli, art arda top sesleriniişiterek derhâl uyandım. Selâmlık odasında Ziya ve Muhittin Beyleri uyanmış buldum. O sırada üstümüzden pek çok mermiler geçti. Hep yakınımıza düşmekteydi. Mahallemizdeki evlerin camlarını kırarcasına ortalık sarsılmakta idi. Hâlis Efendi'nin ahırı önüne, Umur Bey'li Mehmet Efendi'nin evine, Rufâi Dergâhı'na, Cemal Bey'in, terzi Hacı Ahmet'in evleri ile Kurşunlu Fırın'ın tam önüne, birçok gülleler düşmüş, orada devriye gezen bir jandarmayı şehit etmiş. Cemal Bey'in kızı ve oğullarını yaralayıp, Hacı Ahmet'in evini yıkmıştır.

Bu geceki olayların pek yakınımızda meydana gelmesi, şehitlerin durumu, sokakların kanlar içinde olması gibi cidden korkunç görüntüler, bütün gün sabır ve direncimizi kırıyordu. Adeta kurbanlık koyunlar gibi, her an helâllaşıyorduk. Bu bombardıman tam bir buçuk saat sürmüş ve bu süre içinde yüz bir mermi düşüp, iki şehit ve on altı yaralı ve yirmi altı evi yıkmıştır. Hapishane ve Saraçhane yönlerine kadar mermilerin düşmesi, Vali'nin bile taşınmasına yol açmış ve heyecan olağan üstü duruma gelmişti.

R. 11 Teşrin-i sani 1328 / M. 24 Kasım 1912 Pazar

Bugün saat dokuzda bombardıman başladı ve gece saat yarıma kadar sürdü. Mermilerin hemen hepsinin başımızın üzerinden geçmekte olduğu ve vızıltıları dehşet uyandırdığı gibi! Bu kere Şifa Hamamı, Cezzar'ın Bahçesi, gibi çok yakınımıza düşen mermilerden fazlaca sarsıldık. Bu bombardımanda yetmiş sekiz mermi düşmüş. Iki ölü ve dört yaralı olup, kırk dükkân ve ev zarar görmüştür.

Halk, Karaağaç ve Yıldırım gibi daha uzaklara taşınmakta olduğundan, biz de, İsmail Paşa ile kayınpederim Asım Bey'in, Karaağaç'ta ki evine taşınmak için sözleştik. Gece yarısından sonra, saat onda yine mermiler gelmeğe başladı. Bir saat devam etti. Bu defakiler başımızın üzerinden yüksekte geçiyordu. Hacı Ali Efendi'nin, Hacı Kâmil'in, Pamuk Mehmet'in, Sabuncu'nun evleri ile Kadrihane'nin meşruta[42] evleri tahrip edilmiş. Nâfia Hanımın avlusuna beş mermi, konağın önüne, Hükümet Konağı'na, Metropolithane'nin bitişiğindeki Kiryazopolu'nun evine, Manyas, Kaleiçi, Belediye, Askerî Mektep hastanelerine de mermiler düşmüştü. Gureba Hastanesi'ndeki[43] yaralılar öbür hastanelere gönderilmiştir. Sarıca Paşa'da yeni Dâr-ül muallimindeki[44] yangın çıkmış ise de söndürülmüştür.

42- **Meşruta:** Cami ve tekke görevlileri için yapılmış olan lojman.
43- Edirne Belediye Hastanesi.
44- **Dâr-ül muallimin:** İl öğretmen okulu

Bugün Kartaltepe'de geceye kadar savaş oldu. Gümülcine Redif Taburu'nun bozulması, Tepe'nin öbür yönünün düşman eline geçmesine sebep oldu. Tepe'nin Edirne'ye bakan tarafı bizde, Ortaköy yüzü düşmandadır. Tepesine, düşmanın asker ve top çıkarmamasına çalışılıyor.

R. 12 Teşrin-i sani 1328 / M. 25 Kasım 1912 Pazartesi

Bugün saat onda şehre tekrar mermi düşmeye başladı. Akşama kadar aralıklı sürdü. Akşamdan sonra, ikiye kadar durup, sonra saat beşe kadar sürdü. Bu gece, yönü en fazla Kaleiçi'ne dönük olup, Pavlaki'nin evi ile daha on sekiz ev yıkılmış olup, yirmi bir mermi düşmüştür.

R. 13 Teşrin-i sani 1328 / M. 26 Kasım 1912 Salı

Bugün saat beş buçukta, korkunç vızıltılı mermiler düşmeye başladı. Hedef Kaleiçi, Manyas ve Kirişhane'ydi. Bununla beraber, bizim evin yakınına İmam Efendi'nin, Hacı Dede'nin evlerine de mermi düşmesi, bizi haylice telâşlandırdı. Sıranın bize de geleceği anlaşılıyordu. Düşmanın bizi korkutan toplarının, Kumlartepe'de olduğu bugün anlaşılabildi. Bugün ilk defa olarak şarapnellerin düşmesi, halkı, bir kat daha korkutmakta olduğundan, ahâli adetâ göç belâsına düşmüş gibi öteye beriye kaçmakta idi. Yeni İmaret, Demirtaş ve bahçelerdeki böcekliklere sığınmakta, dükkânlar kapanmakta, herkes birbirleri ile helâlaşmakta idi. Mermiler ezana kadar geldi.

Bugünkü sonuç: 30 Mermi, 15 Şarapnelle, 11 evin yıkılması idi. Geçe sabaha kadar sakin geçti. Ağramlı Rahibelerin kurumlarına bir mermi isabet etti.

R. 14 Teşrin-i sani 1328 / M. 27 Kasım 1912 Çarşamba

Bugün Şeyh Galip Efendi, Yeni İmaret'te ansızın vefat etti. İsmail Paşa ile Karaağaç'ta kayınpederin evine gidildi. Ayşe Hanım'ın oraya geldiği, beş on kadınla damadını, Cemâl Bey'in Mustafa Efendi'nin, Nüzhet Efendi'nin, tabur imamı ailelerinin oraya geldikleri, hatta Ayşe Hanımın Nâzırı[45] ile bahçe kapısını kırarak bütün eşyasını oraya getirdiği görüldü. Bunun dağılması ve eşyanın geri gitmesi ile kimsenin kabul olunmaması için tembihler yapıldı. Her zamanki gibi saat beş buçukta düşman azar azar şehri topa tutmağa başladığından evimize sığındık. Bugün, her zamankinden fazla belânın bize yaklaştığı anlaşılıyordu. Hâlis Efendi'nin bir odasının tahribi, bir ahır duvarının bir kısmının yıkılması, iki merminin İbrahim'in bahçesine havuz başına düşmesi bizi düşündürüyordu. Reji Dairesi yönünü takip eden mermiler, önceleri az idi. Sonradan hepsi şiddetlendi.

Akşam ezan vakti kesildi. Gece, saat beşten altıya kadar devam etti. 90 mermi, 24

45- Nâzır: Ailenin malî işlerine bakan sorumlu kimse.

şarapnel, beş kişinin yaralanmasına ve 43 ev ve dükkânın yıkılmasına yol açtı. İsmail Paşa bugün Karaağaç'a taşındığından evine, hatta yattığı odaya mermi düşmesi, tahribata ve kendisinin Tanrının korumasına sebep oldu. Mezit Hamamı, Hacı Mustafa Bey'in, Hacı Emin Bey Zâde Ahmet Bey'in iki evine düşen mermiler hafif zarar vermişti. Saat on birden sonra, Kıyık, Kafkas Tabyaları ateş açmış. Pamukdere'den pek çok top sesi gelmiş. Gece saat ikide Kartaltepe yakınında on dakika kadar bir tüfek savaşı olmuş.

R. 15 Teşrin-i sani 1328 / M. 28 Kasım 1912 Perşembe

Bugün de her günkü gibi saat beş buçukta şehre mermi atılmaya başlandı. Etrafta kimse kalmamış, idareden eve gelinceye kadar kimseye rastlanmadı. Mahalleler korkunç bir hâl almış olduğundan Karaağaç'a gittim. Saim'le annesi Hamdiye Hanımı da beraber götürdüm. Orada, İsmail Paşa ile bir daha beraber olduk. Alt katta bir odaya da kadınlar konuldu. İstasyon, Karaağaç yönleri şehre göre daha güvenli ve sâkin olduğundan birkaç gün dinlenerek uyuyacağımı düşünüp rahatlıyordum. Fakat ezandan sonra, Kartaltepe'den düşmanın attığı mermilerden beş onunun art arda çok yakınımıza düşmesi bizleri üzdü. O aralık, Said'in gelişi ile bugün, saat sekizde evimize de bir mermi düştüğünü bildiren üzüntülü haber alındı. O gün, oradan ayrılışımızın, Tanrının koruması ile olduğunu düşünüp, ona şükrettim. Saat iki buçukta, Maraş İstihkâmları top ateşi açtı. Saat üçte de mitralyöz ve tüfek sesleri başladı. Büyük topların da katılmasıyla yarım saat sürdü. Sabaha karşı, saat sekizden dokuza kadar Pamukdere'de oldukça önemli bir savaş oldu. Akşam şehre üç buçukta yeniden mermi düşmeye başladı ve gittikçe hafifleyip, dokuzda yeniden başladıysa da, sabaha kadar ancak beş on mermi geldi. Bugün 47 mermi, 4 şarapnel atılıp, 3 ölü, 1 yaralı ve 31 yıkıntı oldu.

R. 16.Teşrin-i sani 1328 / M.29 Kasım 1912 Cuma

Erkence evimize geldim. Dışarıdan, saçakların altında ne kadar tahta varsa düşmüş olduğunu gördüm. Üst katta binanın tam ortasından giren merminin, sofanın ve salonun tavanlarının yarısını ve bir kapının ve bir ayna avize, iki tablonun parçalanması ile orta pencereden çıktığı ve bir kısmının da orada patladığı hâlde altındaki odaya, koltuğu, orta masasını parçalayarak orta pencereden çıktığı ve bir kısmı da, altta ki yemek odasına, selâmlık sofasının tavanına ve ikinci kat sofanın, salonun tavanlarını yıkıp, en alt yemek odasının orta penceresinden çıktığı ve üst kat sofasının ve merdiven başındaki camları kırdığı. Tanrının koruması ile yan odalardan hiç birine dokunmadığı görüldü. Bize, oturacak, barınacak bir yer bıraktığı için fazlaca üzülmedim.

Bugün saat beşten sonra mermi, şarapnel düşüşü her yönden fazla idi. Saraçlar içinde bir otele, bazı dükkânlara isabet ettiği gibi, Orta İmarete kadar da düşüyordu. Kira'da olan evimizin tam ortasına, Zehra'nın üst kat saçağına, Şifa Hamamı'na, tekrar Hâlis Efendi'nin evine, Yunan Konsoloshanesi'ne, Ayşekadın Cami'ine, Arasta'nın üç kemerine, Seyit Efendi'nin evine, Hacı Mikail'in kahvehanesine, manifatura mağazasına,

caddedeki elbiseci dükkânlarına mermiler isabet ediyordu.

Saat on bir de adı geçen mağazalarla, gece saat üçte Eczacı Kostaki'nin hanımının dükkânında yangın çıktı. Beş, altı mağaza, dükkân yandı. On beş bin lira kadar zarar oldu. Saat sekizden sonra Karaağaç'a iki taraftan mermi düşmeye başladı. Biri Kemâlpaşa tarafından gelen mermilerdir ki, göle kadar yetişebilmektedir. Öbürü de, Kartaltepe sırtlarından gelmektedir ki, pavyonlara, Kızılay Hastanesi'ne kadar gelmekteydi. Buradaki halkın, misafirlerinin, akşamüstü yalın ayak, başı açık, şehre doğru kaçışı, pavyonlardaki askerlerin bahçelik içine çekilmesi hakikatten pek korkunç görüntülerdi. Adetâ göçüş belâsını örnekliyordu. Biz de düşünmeye başladık. Kolay olsa yine evimize ateş içine gidecektik. Kiraya verilen evimizin sokak kapısına karşı olan odanın üstünden giren mermi, üst kat sofasında patlamış, sofa, merdivenin yarısı, bütün cam ve çerçeveleri tahrip ettiği gibi, o gün bizimkilerin önüne düşen de tavanı delmişti.

Kale bugün, bildiri yayınlayarak bombardımanın önemli olmadığını, askerlerin tek er kalıncaya kadar çalışacaklarını söyleyip, direnç öneriyordu. Bugün sonuç her günden fazladır. 124 mermi, 47 şarapnel, 1 ölüm, 7 yaralı, 67 yıkım.

R. 17 Teşrin-i sani 1328 / M. 30 Kasım 1912 Cumartesi

Bugün şehrin ve Karaağaç üzerinden düşmanın bir uçağı geçti. Bombardımana şehirde saat sekizde, Karaağaç'ta on buçukta başlandı. Akşam üzeri şehrin ki susup, Karaağaç'ınki birbuçuk, ikiye kadar sürdü. Gece de her saat başında, sabaha kadar birer defa Karaağaç'a, saat üçe kadar da şehre atış yapıldı. 68 mermi, 23 şarapnel atıldı. 15 ev zarar gördü. Bugün taş ocaklarına Bulgar'lar bildiri attılar.

Taş Ocaklarına Bulgarlar tarafından atılan
R. 17 Teşrin-i sani 1328 / M. 30 Kasım 1912 tarihli bildiri:

"Edirne'deki Osmanlı Askerine,

Ey Osmanlı Askeri;

Çoktan beri kuşatılma altında bulunduğunuz için, Edirne istihkâmları dışında ne gibi şeyler olduğunu doğal olarak bilmiyorsunuz. Paşalarınız, büyük subaylarınız bunu size söylemezler. Çünkü her şeyi size anlatırlarsa, o zaman belki kendilerini kurşuna dizersiniz. Hâlbuki, Trakya'nın işleri pek fena bir hâlde bulunuyor.

İstanbul'dan başka, Osmanlı Avrupa'sı ile Trakya'nın seri ateşli topları Balkan Hükümetleri eline düştü. Topsuz, tüfeksiz olarak İstanbul'a kaçanlar, Osmanlı Askerleri'nin arasında her gün binlerce asker koleradan, tifodan ölüyorlar. İstanbul'da en önemli noktalar, Avrupa büyük devletleri denizcileri tarafından işgal edilip, karantina konmuştur.

Demek ki şimdi yalnız Edirne kaldı. Edirne'ye de hiçbir yerden yardım gelmez. Ne zamansa o da düşecek. Fakat o zamana kadar kim bilir kaç kişi, açlıktan, kurşunlardan, hastalıktan ölüp gidecektir. Eğer şimdi teslim olursanız, hem askerî şerefe uyan koşullar altında kabul olur, hem de gereksiz yere kan dökülmez.

Aksi takdirde, hiçbir vakit çoluk, çocuğunuzu, babanızı, ananızı göremeyeceksiniz. Son defa olmak üzere size ihtar olunur.

Bulgar Savaş Askerleri"

R. 18 Teşrin-i sani 1328 / M. 1.12.1912 Pazar

Bugün hava çok dumanlıdır. Karaağaç'ta kimse kalmadı gibi. Her tarafta tam bir sessizlik var. Akşam üzeri Kartaltepe'den Karaağaç'a mermiler geldi. Bugün ateşkes söylentisi yayıldı...

Bizim askerlerin Kırkkilise'ye girdiği, etrafımızdaki düşman, asker ve ağırlıklarının çekilmekte olduğu ve Musabeyli tarafından Kırkkilise'ye doğru, düşmanın istihkâm yapmakta olduğu söyleniyordu. Hatta bir Kolordumuzun, Dimetoka yönünden yaklaştığı, âdeta inanılacak derecede yayılıyordu. Buna karşılık, düşmanın ileri karakollara attığı bildirilerde; "*Halkın yerli yerine gitmesi, sekiz bin askerimizin esir olduğu* " belirtiliyordu.

Gece, Karaağaç'a birkaç, saat beşten sonra şehrimize on, on beş mermi düşmüş, mermiler çoğunlukla Ayşekadın tarafına gelmiş. Buralara 68 mermi, 23 şarapnel atılmış, 15 hasar oluşmuştur. Gece saat iki buçuktan sonra, Kartaltepe'den Pamukdere'ye paralel hat üzerinde mitralyöz, tüfek savaşı olmuş, bir hayli uzayıp, pek çok kayıp verdirilmiş, düşman, üç siperden çıkartılmıştır.

R. 19 Teşrin-i sani 1328 / M. 2.12.1912 Pazartesi

Bugün derin bir sessizlik var. Ekimin on bir ve on ikinci günleri ateşkes antlaşması yapılacağı söylentisi bazı yerlerde dolaşmaya başladı. On üçüncü günde bu söylenti iyice güçlendi. Bunu duyanlar, o geceyi rahat geçireceklerini umarak erkenden yattılar. Fakat gece yarısı sürekli ve korkunç top sesleri ile uyandılar.

Düşman, ateşkes konusunun, Başkomutanlar arasında kararlaştırıldığından, bundan Edirne Komutanının haberi olamayacağı düşüncesiyle kalenin teslimini teklif ve o gece de, son derece korkunç bir saldırı yaptı. Düşmanın bundan amacı, Ateşkes konuşması sırasında kaleye birkaç metre daha sokulmak ve bu şekilde fazla çıkar sağlamaktı. Fakat bunu başaramadığı gibi, büyük kayıp vererek geriye çekilmek zorunda kaldı. Ateşkes konusu bütün açıklığı ile meydana çıkmıştı. Resmî bildiri ile duyurulduğunda, asker üzerinde hoş olmayan bir etki yarattı. Asker savaştan yılmamıştı. Savaş için gayret, istek gösteriyordu. Bugün Batı cephesi komutanı Aziz Paşa'ya Müstâhkem Mevki Komutanlığından şu telgraf tebliğ olundu:

26 Mart 1913 Edirne

Göç...

"Kasımın on dokuzuncu günü[46] *veya onu izleyen günlerde, savunma çevremiz üzerinde düşmanların konuşmacı heyet ve subaylarının başvurması ihtimâli vardır. Elinde beyaz bayrak olan böylesi kimselerin üzerlerine kesinlikle ateş edilmeyerek, Osmanlılığın şerefi ve subaylığın değeri ile orantılı surette iyi karşılanması ve bulundukları rütbe ve isimlerinin en acele bir şekilde bildirilmesi ve bu gece sabah olmadan önce tüm ilgililere duyurulması..."*

Bugün Kadınköy Karargâhı'ndan Müstâhkem Mevki Komutanlığına şu bilgi verildi:

"Bulgar Meb'usan Meclisi Azasından (Üyelerinden) Miço Tenif (Filibe Milletvekili olduğu sonradan anlaşıldı.) Bulgar kuşatma ordusu savaş divanı reisi Albay Üstüyanof, beraberinde dört süvari olduğu hâlde Mustafapaşa şosesi üzerinde Sava Çeşmesi yanına geldi ve kumandan Paşa'ya verilecek mektupları olduğunu söyledi."

Bu telgrafname üzerine Kumandan Paşa, kurmaylarından iki subayı adı geçen yere gönderip, mektubun açılması yetkisini de verdi. Subaylar, boş yere kan akıtılmasını önlemek için teslim olunması teklifini içeren mektubu açtılar. Ne olduğunu öğrenince, şiddetle ret cevabı verdiler. Aradan bir saat geçmemişti ki, Şükrü Paşa, gönderilen bu kurmaylardan şu telgrafnameyi aldı:

"Bulgarlar ateşkes için gelmedi. Savaş hâlindeyiz." İşte, önce söz konusu olan şiddetli saldırı, bu gece olmuş. O korkunç gecede, kalede ne kadar top varsa hepsi birden sürekli ateşe başladı. Düşman, yalnız doğu cephesinde iki bine yakın kayıp verdi. Buna göre, bizim kaybımız çok azdı. Bu gece saat beş buçuktan sekize kadar Karaağaç ve şehre 33 mermi gelmiş, iki ev zarar görmüştür.

R. 20.Teşrin-i sani 1328 / M.3.12.1912 Salı

Bu sabah Sinekli'den, bizim taraftan beş, altı top atılmış. Karaağaç'a beş mermi düşmüşse de zarar vermemiştir. Yunanistan dışında, diğerleriyle barış yapılıncaya kadar geçerli olmak üzere bir ateşkes antlaşması kararlaştırıldığı vilâyete bildirildiği için istasyondan dönüldü.

Gece saat üç buçukta Maraş Kazan Ova'sından başlayarak, Pamukdere'ye kadar olan alanda önce tüfek, mitralyöz, sonra korkunç top savaşı başladı. Bütün hızıyla bir saat kadar sürdü. Dört, dört buçuk sıralarında Arnavutköy'den Hadımağa'ya kadar olan yerlerden saldıran düşmanla tüfek ve sonra, büyük topların katılmasıyla iki saat kadar, örneği görülmedik büyük savaşlar oldu.

O aralık şehrin bombardımanı da başlamış. Karaağaç'la beraber şehre 70 mermi düşmüştür. Saat yedi buçuğa kadar süren bu gürültü, hepsini bastırmış, Sultan Selim

46- Rumi takvime göre.

Cami'inin küçük kubbesine, Kadri Bey, Hüsamettin Efendi'nin evine, Sultan Camii, Alman Sultanî Mektepleri bahçelerine isabet ettiği gibi, Hasfırın'da saatçi Akif'in evini de yıkmıştır. Gece saat dokuz da, Maraş önlerinde, bir tüfek muharebesi olmuş ve düşman, büyük kayıplar vererek her taraftan püskürtülmüştür.

R. 21 Teşrin-i sani 1328 / M. 4.12.1912 Çarşamba

Bugün Kale bir bildiri yayınlayarak, ateşkesin yapıldığını duyurdu. Her taraftan birer parlamenter (sözcü) gelerek noktalar konuldu. Artık, bugünden başlayarak barış görülmeye başladı. Karşımızdaki düşmanın altmış tabur olduğu anlaşıldı. Bugüne kadar Yazdan nişan veren hava soğumaya başladı. Kumandan Paşa kışladan Vali Bey Kaleiçi'nden dairelerine geldiler.

R. 22 Teşrin-i sani 1328 / M. 5.12.1912 Perşembe

Bu gece Yassıtepe'den yetmiş Sırplı'nın teslim olduğu haberi alındı. Hepsi açlıktan teslim olmak istemişlerse de, kabul edilmemişlerdir. Bugünden tarafsız yöreler belirlenerek, özel işaretler konulmaya başlanıldı. Ateşkes Antlaşması düzenlenip taraflara verildi. Bundan sonra, kalemize erzak ve posta gelmesi bekleniyorsa da R.30 Teşrin-i sani 1328/ M. 12.12.1912 Cuma günü Bulgaristan'dan önünde bir kılavuz olduğu hâlde, ilk defa olarak, on dokuz vagondan oluşan bir tren istasyonda durmadan geçti. Sonra, her gün üçten aşağı olmamak üzere erzak yüklü trenler geçmeye başladı. R.10 Kanun-u evvel 1328 / M. 23.12.1912 gününe kadar bin vagon eşya geçirildiği anlaşıldı.

Kuşatılmış bir Kale'nin içinden erzak geçirilmesi benzeri görülmüş şeylerden olmadığı ve özellikle İstanbul'dan bir haber ve trenin gelmemesi hayret edilecek hâllerden olduğu için genel üzüntü baş gösterdi. Günde üç dört defa Çatalca'ya giden Bulgar trenleri Karaağaç önünden geçmeye başladı.

Kıtlık tehlikesi altında bulunan bir şehrin kenarından bu erzak dolu trenlerin, vagonların geçişi, halk ve askerin morallerini bozmaktan geri kalmıyordu.

Aslında şehrin, savunularak korunduğu ve istihkâmlardan hiçbir top kaybolmadığı hâlde, Hükümeti böyle ağır koşullar altında ateşkese zorlayan sebep anlaşılamıyordu. Daha kuşatılmanın başında 150.000 kişiye yakın halkın beslenme zorunluluğu ortaya çıkmıştı.

Edirne'de ki nüfus:

- Ordu : 57.000,
- İslâm: 37.000
- Rum : 25.000

· Musevi : 14.000
· Ermeni : 5.000
· Bulgar : 24.000
· Yunan : 150
ve 250 si yabancı 10.000 göçmenle beraber tam 150.000 kişi idi.

R. 23 Teşrin-i sani 1328 / M. 6.12.1912 Cuma

Bu aralık ortaya çıkan üzüntünün bir sebebi de, kolera ve tifo hastalıklarından birkaç kişinin hastalanıp ölümü ve asker yiyeceğinin azalmasıyla peynir verilmesi ve halk arasında ekmek yüzünden zorluk ve yoksulluğun başlamasıydı.

Barış anlaşması yapılıncaya kadar tren gelmeyecek olursa, hepimizin açlıktan yok olacağı görülüyordu. Büyükler için sabretmek mümkünse de, çocukların durumlarını düşünmek, çâre aramak gerektiği hâlde, bu da mümkün olmuyordu.

R. 10 Kanun-u evvel 1328 / M. 23.12.1912 "Pazartesi"

Tuz sıkıntısı başladı. Çatışmanın başında Dedeağaç'da bulunan önemli ölçüdeki tuzun Edirne'ye getirilmesi mümkün olabilirdi. Ancak iki vagon getirilebildi.

R. 16 Kanun-u evvel 1328 / M.29.12.1912 Pazar

Bugün Kıyık semtindeki büyük sahra ve obüs toplarından yirmisi kışlaya getirildi. Üç okka tuz, bir Fransız Lirasına satıldı. Çarşılarda meyveden eser kalmadı. Leblebinin okkası on kuruş oldu. Hâsılı, her şeyde kıtlık ve ölçüden fazla fiyat artışı oldu. Bugüne kadar Kösehamza'dan makinenin binası vardı. Birkaç gündür makinenin[47] kazanından başka bir şey görülmüyor. İş böyle giderse şehrin etrafındaki bağ ve bahçelerden bir iz kalmayacak. Zaten bizim bağların yalnız kütükleri, diğerlerinin hiçbir şeyi kalmadı.

Aynı gün de Kırkklise'ye Redif Taburunun silâh çattığı söylendiyse de aslı çıkmadı. Toplumda umutsuzluk ve üzüntü ilerlemektedir. Ateşkesi izleyen geceden sonra, bir iki gün hava soğumuşsa da...

R. 23 Kanun-u evvel1328 / M. 5.1.1913 Pazar

Yaz havası gibi oldu. Bu tarihten sonra soğumaya başladı ve **R. 26 Kanun-u evvel 1328 / M. 8.1.1913 Çarşamba** günü kar yağmaya başladı. Ayın yirmi beşinci günü Bocuk[48] olması yüzünden 26 kişiden oluşan ve iyi karşılanan Sırp, Bulgar esirleri, Rum-Bulgar Kiliselerine gönderilerek Özel Ayinde hazır bulunduruldular.

47- Bu makinenin ne makinesi olduğu yazılmamıştır. Biz de anlayamadık.
48- **Bocuk:** Yıl başı, Noel, kutsal gün.

Havaların güzelliğinden ve barışın yaklaşması ihtimaline dayanarak, elde kalan hayvanların piyasası biraz yükselmiş ise de, bu günlerde bir çift ala öküzün altı mecidiyeye kadar satılmakta olduğu görüldü.

R. 26 Kanun-u evvel 1328 / M. 8 Ocak 1913 Çarşamba, tarihinde, Müstâhkem Mevki Komutanlığı'ndan şöyle bir bildiri yayınlandı. Başbakanlık ve İç İşleri Bakanlığı'ndan gelen aynı anlamlı telgrafnamede:

"Edirne savunucularının, memurların ve halkın gösterdikleri direniş ve fedâkârlıkları tüm Osmanlı toplumunca övülmeğe değer bulunmuş olduğu belirtilmiş ve Müstâhkem Mevki'nin, şehri umumisiyle Edirne halkının sabır ve fedkârlıklarının, sürmekte olan barış görüşmelerinin yakında sonuçlanacağı müjdelenmiş olduğunu bilgi olarak duyurur, diğer yerlerden gelen değişik söylentilere, değer verilmemesi ilân olunur."

Bu anıya ek olarak ateşkes antlaşmasının örneği aşağıya çıkartıldı:

"Antlaşmanın yapılmasına ve Edirne kuşatılmışları ile Başkomutanlıklarından verilen emirlere göre, karşılıklı savaşanlar ateşkes süresince aşağıdaki koşullar için anlaşmışlardır:

1. Her iki taraf ileri karakolları anlaşma sırasındaki yerlerinde kalacaklardır.

2. Her iki taraf ileri karakol hattı arasındaki alan tarafsız olarak kabul edilecek ve buralara girilmeyecektir. Her türlü yanlışlığa meydan verilmemek için ileri karakolların değiştirilmesi gündüz öğle vakti yapılacaktır.

3. Her iki taraf arasında ulaşım yasaklanmıştır.

4. Buluşma yeri: Mustafapaşa - Edirne yolu üzerindeki Papaz Çeşmesi'dir.

5. Buluşma, söyleşme memurları aracılığı ile yapılacaktır.

6. Ölüler, yalnız sağlıkçılar tarafından ve silâhsız erler tarafından toplanabilecektir.

7. Her türlü keşif âletlerinin kullanılması yasaktır. (*Piyade, süvari keşif kolları, balon, uçak, projektör)*

8. Her iki taraf, çatışmaya başlamadan dört saat önce, birbirlerine haber vereceklerdir.

9. Taraflar, istihkâm çalışmaları yapabileceklerdir. Yalnız ileri karakol hattındaki çalışmalar, bu hattaki birlikler tarafından yapılacak ve buraya başka birlik getirilmesi yasaktır.

10. Her iki taraf imzaladıkları bu maddelerin uygulanmasına özen gösterecektir.

11. Bir tarafın bu koşullara uymaması sözleşmenin bozulmasına sebep olacaktır.

Diğeri:

1. Taraflar, ileri karakollarını değişmeyecek şekilde, daha açık bir surette kuracaklar. Müstâhkem Mevki Kumandanlığı'ndan emirlere uymak için Osmanlı-Bulgar heyeti her konuyu aşağıdaki koşullara göre anlaşmışlardır.

2. Taraflar ileri karakol hatlarının ateşkes antlaşmasının yapıldığı andaki durumların daha açık şekilde gösterip, yapılan antlaşmanın devamı süresince bu konuda bir yanlışlıktan korunmak için tarafsız bölge içinde, bir orta hat belirlemiştir.

3. Orta hat, tarafların ileri karakolları arasındaki tarafsız bölgenin ortasından geçerek, bu bölgeyi iki eşit kısma ayırır.

4. Orta çizgi, beyaz bayraklarla işaret edilmiştir. Bu hat aşağıda yazılan gibidir:

{Fuat Bey Çiftliği'nin 300 m. Güneyinde, Maymun Dere yönünün 300 m. Kuzeyinde, Tunca'yı kestiği noktadan itibaren Maymun Dere'nin sağ yamacı bizim, sol yamacı Bulgar karakolları bölgesinde olmak üzere Maymun Deresi ve 113 nolu tepenin 500 m. Güneyi ve 114 nolu tepenin 600 m. Kuzeyinden ve 143 nolu tepenin 200 m. Kuzeyinden geçinceye kadar Batı yönünü izleyecek ve 113 nolu tepenin 200 m Kuzeyinde, Güney - Batıya yönelerek Ekmekçi Köyü'nün 700 m. Kuzey - Batısından ve Üsküdar Yolu, yarısının Güney - Doğudan geçerek, Batı ve Güney yönünden Karaağaç Deresi'nin döküldüğü yere girip, oradan, bu dereyi izleyerek Karbiş Deresi'nin Batı sırtlarındaki höyüğün[49],100 m. Batısından, dereden 50 m. kadar Doğuya ayrılarak, buradan, şose[50] üzerindeki 54 nolu höyüğün önüne, ve oradan Karaağaç Deresi yönünün Meriç'i kestiği nokta ile sınırlandırılmıştır.}

5. Beyaz bayraklarla işaret edilen, dördüncü maddede bildirilen, orta çizgi hiçbir şekilde geçilemez. Zorunlu ihtiyaç dolayısıyla *(odun almak, su almak, ölüleri gömmek hâlinde silâhsız küçük grupların)* ileri karakol hattını geçmelerine ve hatta, orta çizgiye yaklaşmalarına izin verilebilir. Ancak, karşı tarafa önceden haber vermek zorunludur.

6. Projektör kullanmak yasaktır.

7. Daha önce duyurulan birinci protokolün sekizinci maddesi, aşağıda gösterildiği gibi olacaktır: Tarafların yeniden çatışmaya başlaması hâlinde, biri birlerine karşılıklı olarak, dört gün önceden haber vermek zorundadır.

8. Bu tarafsız bölge, her iki taraf komisyonları tarafından haritalar üzerine işaret edilmiştir.

49- **Höyük:** Mezar, yayvan tepe.

50- **Şose:** Anayol, bulvar, cadde, sokak.

R. 28 Kânûn-u evvel 1328 / M. 10 Ocak 1913 Cuma

Rumi Kânûn-u evvelin yirmi beşinden (M.7 Ocak) . Kânûn-u sânî sekizine (M.21 Ocak) kadar, önemli olay yoktur. Açlık henüz ortadan kalkmamış ise de, fırıncılara olan hücum devam ettiğinden, fırıncılar, askerî inzibatlarla korunuyor. Fırıncılar ekmeği kestiği için, annemin evindeki buğdaydan dört çuval[51] un yaptırarak üçü ile idareye mecbur olduk. Beş kiyye (kilo) unu bizzat ölçerek ekmek yaptırıyorum. Bir çuvalını Selim ile öbürlerine verdim. Şu un ile daha bir aylık ekmeği sağlamış oldum. Gazımız tükenmek üzeredir. Mum da az ise de, geceleri kandil yakacak gibiyiz.

Nakliye hayvanlarını askerler kesmeye başladılar. Askerî İdare için annem ve kardeşimin, Doyçe Oryant ve Osmanlı Bankalarında olan zahiresi alındı. Söz anlatamadım. Belediye ve Müstâhkem Mevki'in kararlaştırılmış olduğu kırk sekiz paranın arttırılması, hatta koyunların idaresi için, bir miktar arpa ve mısırın verilmesini başaramadım. Vali ve komutanla şiddetli tartışma sonunda, iki bin okka arpanın âşar ambarından verilmesi sözünü alabildim. Fakat sonradan hayatta kalamayıp da, söylemek imkânsızlaşırsa diye, şurada en vefalı ve bağlı adamın, Sultan ve kayınpederim Emin olduğuna ve en maskaranın da Zehra ve Ayşe Hanımlar olduğunu belirtmeye mecbur oldum.

Dünyada insanlara anlatacak, tecrübe[52] olduğuna bir kat daha inandım. Bu, kuşatılmış dönemde yayınlanan yalan haberlerin anlatılması imkân dışıdır. Son günlerde şehrimizin teslimi hakkındaki söylentiler, kamunun zihinlerini karıştırıp, heyecanlandırmaktadır. Osmanlı, Rum ve Musevilerden birçoğu, bu söylenenleri sessizce, hatta mutlulukla karşılamışlardır. Tersine, İslâm toplumu arasında bu haber, kin ve nefret doğurmuştur. Halkın çoğunluğu tarafından, kahramanca savunmada bulunan, ikinci devlet merkezimiz olan bir şehrin, Bulgarlara bırakılmasına rıza gösterilmiyordu. Tanrı hayırlısını versin…

Rumi Ocak ayının Cuma günü, Bakanlar kurulunda değişiklikler oldu. Bu durum herkesi bir kat daha üzdü. Birincisi açlık, ikincisi ümitsizlikti. Üçüncüsü de, savaşın başlamasıyla şehrin yeniden bombalanmasıdır. Denize düşen yılana sarılır, atasözüne uyan halk, dün yine savaşın başarıyla sonuçlanması için bütün gücüyle dua ediyordu.

Alaattin Paşa'nın çiftliğinden iz bile kalmadığı, Kösehamza'daki makine kazanının gözükmemekte olduğu, yalnız, samanlıkla böcekliğin görülmekte olduğu anlaşıldı. Etrafımızın düşman istihkâmları, tel örgülerle ve her türlü istihkâmlarla kuşatıldığı görülmektedir. Ateşkesin devamı süresince ileri mevzilerde hendek kazmaya gönderilen yüzlerce Hıristiyan askerleri, tarafsız bölgeye girip kaçmışlardır.

Mahalleler takım takım aranıyor, zahire bulunursa alınıyor. Fabrikacılar ayın yirmi altısına kadar asker için söz vermişlerdir. Kale bir bildiri yayınlayarak zahire fiyatını

51- O dönemde evinde dört çuval buğday bulunabilmesi, o ailenin oldukça şanslı ve özellik taşıyan bir aile olduğunu gösterir.

52- Tecrübe: Deneyim

artırdı. Bazılarının evlerinde yirmi günlükten fazla zahirenin alınmasına ve el konulmasına başlanıldı.

Sonradan bir bildiri daha çıktı. Etrafımızdaki Bulgarlar, madalya dağıtıyorlar, her şeylerinin kusursuz olduğunu söyleyip, askerlerimize çay veriyorlar.

Ocak ayının on yedinci Perşembe günü akşamı, yani Cuma gecesi saat dörtten sonra, yeniden savaşın başlayacağı duyuldu. Kale dairesinde hareketler olduğunun duyulması üzerine, sabah kadar, gözlerimize uyku girmedi. Beklemekten âdeta hastalandık. Ertesi günü, yeni bir şey çıkmadı. Güya, yeni kabine, kuşatmanın kaldırılması ile konuşmaya başlayacağını söylemiş ise de, kabul edilmemesinden dolayı ateşkes bozuluyormuş.

Sonradan öğrenildiğine göre, karşımızdakilerin, Ocak ayının on yedinci günü, ateşkes bozulduğundan, yirmi birinci Pazartesi günü, alafranga saat yedide, yeniden çatışmaya başlanacağından birliklere duyuru yapıldığı anlaşıldı. Şehrin teslim edilmesindense, savaşa devamı herkes memnuniyetle kabul etti.

Her şeye rağmen, fırınlar önündeki itiş kakışlar dışında, Edirne'de sessizlik korunmuştur. Ocak ayının on sekizinci günü sabahı Bulgar treni durdurulmuş ve hattan üç dört ray çıkartılmıştır.

R. 19 Kânûn-u sânî 1328/M. 1. Şubat 1913 Cumartesi

Vali, tüm memurları toplayarak savaşa başlanacağından, takım takım ayrılıp, zahire toplamaları için Mahallelere gönderip, gereğinde, kendilerine silâh dağıtılacağını bildirdi.

R. 20 Kânûn-u sânî 1328/ M. 2. Şubat 1913 Pazar

Kumandan Şükrü Paşa, çalışma grubuyla eski kışlaya taşındı. İstasyondaki Hilâl-i Ahmer Hastanesi[53]şehre getirildi. İki bin kişiden oluşan yerli korucuların, hiçbir görev yapmadıkları için terhislerine başlanıyordu. Cuma'dan beri Mahallehalkı tekrar Yeni İmaret, Yıldırım yörelerine taşınmaya başladı. Bir perişanlıktır ki anlatılması mümkün değil... Havaların soğuması yüzünden zorluklar zayıflıyor. Halk, açlığı, her şeyi unuttu, can ve baş derdine düştü.

Bu seferki savaş, özellikle şehrin bombardımanı, öncekinden şiddetli olacağa benziyordu. Tanrıya sığınalım... Büyük bahçeye bir sığınak yaptırıldı. Beklenen vaktin gelmesini, kurbanlık koyunlar gibi beklemeye başladık. Saat yedi oldu. Hepimizin saati alaturka olduğundan, hesaplarda dakika bile kaçırılmıyordu. Saat ikiyi yirmi geçerek, Doğu yönünden, yani önceki yerinden bir mermi geldi. O vakit kalenin sessiz ufkundan

53- **Hilâl-i Ahmer Hastanesi:** Kızılay Hastanesi.

Savaşın acılı günlerinden biri

Katliam...

patlayan toplar, işe başlandığını, çatışmanın başlangıcını duyuruyordu.

Gündüzden, ateşkesin dört gün daha uzatıldığı söylentisi duyulmuşsa da, şu durum bunun asılsız olduğunu meydana çıkardı. O gece sabaha kadar topçu savaşı bütün şiddeti ile aralıksız sürdü. Saldıranlar ve savunanlar bütün güçlerini kullanıyorlardı. Sanki iki aylık sessizliğin acısını çıkartmak için taraflar, pek çok özveride bulundular. Bu düellonun sonunda düşman, önemli kayıplar vererek, korumalı yerlerine çekilmek zorunda kaldı. Ertesi Salı günü de, akşam üzeri saat on bir'de biraz ara vererek, o gece sabaha ve Çarşamba günü akşam üzeri saat on bir buçuğa kadar düşman, devamlı olarak şehrimize mermi ve şarapnel yağdırdı.

İlk gece Maraş'ta, daha sonra Kafkas'ta tüfek savaşları olduysa da, pek az sürdü. Salı günü akşamı düşmanın mermi atması, eskilerine göre daha korkunçtu. Her zamanki gibi kahve ocağında oturup, Tanrıya sığınarak Arif'le sohbet ediyorduk. Saat beş buçukta çok gürültülü ve bir biri ardı sıra üç güllenin çok yakınımıza düştüğü, evimizin camlarının kırılmasından anlaşıldı.

O sırada, yangın belirtileri görülerek, derhâl sokağa çıkıldığı vakit, Topal Hasan Bey'in evinin yanmakta olduğu ve yangının Ziyneti Molla'nın evine sıçradığını ve ortada hiç kimsenin bulunmadığını görerek bağırmaya başladık. Alevlerin şiddetini ve büyük konağın kaplamasına geçeceğini görerek, aklım başımdan gitti. Eski selâmlığın merdiven kapısını balta ile kırarak, Sultan'la diğer bazılarını, eşyayı boşaltmaya gayret etmelerini tembih ettiğim sırada, pencerelerden de kaplamanın üzerine su attırmağa başladım. Su son derece azdı. Bir saat sonra, itfaiyenin bir tulumbası yetişmiş ve Hacı Efendi'nin kuyusundan alınabilen su ile kaplama epeyce ıslatılmıştı.

Bitişiğindeki Recep, çocuklarını güçlükle kurtarabilmişti. Bir aralık tulumba, sorumluluk alanında olmadığı ve Muradiye Küçükpazarı'nda da yangın çıktığını bildirerek, kaçıp gitmiş ise de, bereket versin çok kısa bir müddet sonra Cemâl Bey, kancalarla büyük konağın bitişik duvarını yıkmaya başlamış, çok uzaklardan getirilen su ile, hemen hemen tutuşmuş olan Sabri Efendi'nin büyük odasının saçakları görülerek derhâl söndürülmüştür.

Düşmanın aralıksız olarak atmakta olduğu mermilerin verdiği korku, insanı şaşırtmakta idi. Sonradan Sabri Efendi'nin odasının tavanı da ateş almış, kapı ve penceresi kırılarak evin içine sokulan hortumla hemen söndürülmüştür. Sonra, büyük mutfakta ateş almışsa da, itfaiyenin yardımıyla yıkılmış ve Tanrı'nın bir mucizesi olarak konak kurtarılmıştır. Hasan Bey'le, Hüseyin'in evleri tamamen yanmıştır. Şu yangın sırasında askerî ve sivil memurlardan ve belediyeden hiç kimsenin ortada görülmemesi üzücüdür.

Sabaha karşı uykunun bastırması ve yangının sönmüş olmasıyla biraz dalmıştım. Bir gürültü üzerine derhâl fırladım. Eski selâmlığın kubbe yönünden bir mermi vurduğunu ve üstten bir, alttan iki odayı tahrip ettiğini gördüm. Ot minderlerin tutuşmaması için

çalışıldı. Sonra, saat on bir sıralarında biraz uyumak istiyordum. Rüya görüyor, başıma Cehennemi andıran gürültüler yağıyor gibi gözlerimi açtım. Dışarıya, yani büyük konağın kapı yanındaki odasının yanından dikine, söve taşını, alt penceresini tahrip ederek, sokağa ta Sabri Efendi'nin kapısı karşısına isabet eden ve patlamamış, kuzu kadar bir merminin durduğunu gördüm. Odadaki tahribat çok az ve hemen dikiş makinesinden ibaret olduğu için, eşya, diğer odalara kaldırılarak kapılar çivilenmiş, Recep'in alt katta odunlukta kalması ve bekçilik etmesi tembih olunmuştu. Artık iki gecedir, olmayan uykudan eser kalmadı. Bu geceki bombardıman çok şiddetli olup, tahribatı büyüktü.

Sabahleyin üzerimizden bir uçak geçmişti. Savaş başında halk uçağı gördüğü için, bu kere pek önem vermiyordu. Fakat uçaktan kâğıtlar atıldığını görünce, bütün gözler gökyüzüne dikildi. İstihkâmlardan uçak hedef alınıp, toplar, bu gökyüzü gemisine çevrildi. Atılan mermilerden bir tanesi çok yakınında patladı ise de bir zarar vermedi. Fransızca kâğıtlarda, teslim olunması, aksi hâlde daha şiddetli bombardımanın edileceği bildiriliyordu. Sabahleyin etrafta çarpışmalar olmuş ve saldırılar püskürtülmüştü.

Bugünkü Çarşamba günü, Zehra Hanım'ın odasındaki pencereden, saat sekiz sıralarında, külhan odası penceresinden ateş aldığı görülerek, anahtarı, köprübaşına giden kendisinde olduğu için, kapısı kırılarak hemen söndürülmüştür.

18 Ekim'den 21 Ocağa kadar Askerî Hükümete 185.000 lira verilmiş, evvelce var olan 140.000 lira ile beraber 325.000 lira harcama yapılmıştır. Bugün de akşama kadar bombardıman devam etti ve saat on buçukta kesildi. Gece iki buçukta yeniden başladı. Biz de kadınları alarak zeminliğe girdik. Sabaha kadar devam eden bombardıman pek çok zarara yol açmıştı. Sabaha karşı, Kasım Efendi'nin, Sadık Bey'in evleri yanmış ve Hacı Mustafa Bey'in konağıyla öbür yerleri tahrip etmişti.

Bu defa şehre düşen tahrip bombaları, ilk bombalarla kıyaslanmayacak derecede şiddetli idi. Bu bombalar şehrin üzerinde patladıkça, bütün evler temelinden sarsılmaya başladı. Düşman, şehri harap etmeye karar vermişe benziyordu. Çünkü bu defa, Köşen meşeliğinde üç, Doluca-Arız'dan yaklaşık iki kilometre ilerideki Pamukdere'ye bir ki, toplam altı büyük top yerleştirmişti. Bunlarla şehri bombardıman ediyordu.Bu atışlardan, sık sık yangınlar çıktı. İstanbul'dan gelen ve buradaki itfaiye bölükleri pekçok gayret gösterdiler. Düşman alev, duman gördüğü yerlere durmadan şarapnel atıyordu. O fedakâr itfaiye birlikleri, başta Cemâl Bey olduğu hâlde, bu şarapnel sağanağı altında, yangınları söndürmeye çalışıp duruyor, başarılı da oluyorlardı.

R. 24 Kânûn-u sânî 1328/M. 6 Şubat 1913 Perşembe

Bombardıman aynı şiddetle sürüyor. Yıldırım'a, Demirtaş'a mermiler düşüyordu. Saat on bir buçukta, düşman uçağı, Bulgaristan tarafına geçti. Akşam üzeri Kartaltepe, Kafka'dan düşman üzerine bir hayli top atıldı. Gece saat dört buçuktan başlayıp,

Kazantepe'den, Yassıtepe'ye kadar olan alanda üççeyrek, bir aralık Kafkas ilerisinde de beş on dakika silâh savaşı oldu. Sabaha kadar şehre aralıksız mermi ve şarapnel atıldı. Zeminliğe gireceğim sırada başımızın üstünde patlayan beş şarapnelden yayılan renklerin üzerine tanelerin düşmesi göz alıcıydı.

R. 25 Kânûn-u sânî 1328/M. 7 Şubat 1913 Cuma

Sabahtan akşama kadar mermi ve şarapnel atıldı. Şehirdeki zarar ve ziyan günden güne artıyor. Saat on sıralarında Kafkas'da bir düşman balonu görüldü. Kafkas, Sinekli istihkâmları bütün gün düşmana top attı. Kafkas'da üç beş dakika silâhlı savaş oldu. On buçukta bombardıman kesildiyse de gece üç sıralarında yeniden başlayarak gayet uzun aralıklarla sabaha kadar devam etti.

R. 26 Kânûn-u sânî 1328/M. 8 Şubat 1913 Cumartesi

Uzun aralarla bombardıman akşama kadar sürdü. Ezandan sonra dokuz şarapnel geldi. Bunlar, hiçbir zarar vermediği için endişe uyandırmadı.Gece ezandan sabah dokuza kadar aralıklı olarak mermi düştü. Bir huruç hareketi için birliklerden fedai toplanmağa başlandı.

R. 27 Kânûn-u Sânî 1328/M. 9 Şubat 1913 Pazar

Dün saat dokuzdan, bugün saat dokuz buçuğa kadar, bombardıman olmadı. Dokuz buçuktan ezana kadar, Kirişhane semtine hayli şarapnel ve mermi atıldı. Kararlaştırılan huruç hareketi, sabaha karşı başladı. On yedi taburdan oluşan bir kuvvet, üç koldan düşmana saldırdı. Birinci kol, sol taraftan Döllüklerden, düşmanı çıkartma ve cephe kolu Musabeyli üzerine hareket edip, düşmanın iki istihkâmını alıp, pek çoğunu da yok ettikten sonra, üçüncü istihkâma gireceği sırada, bizim topların ateşi altında kalarak, iki yüze yakın şehit ve dört yüzden fazla yaralı verdi.

Uzunköprü taburunun iki bölüğü geride kaldığından, geri çekilirken düşmanın istihkâmları hafiyesine rastladığı için bu kayıplara yol açmış. O sırada, düşman, yeniden eski yerine gelmiş, bizimkiler düşman toplarına 60-70 m. yaklaştıkları hâlde, başarıya ulaşamamışlar. Bu saldırılarda, düşmanın büyük kayıplar verdiği kesin...Hatta bir istihkâmdaki Bulgar'lara uykuda rastlayıp, süngü süngüye, boğaz boğaza çokkanlı, örneği görülmedik savaşlar olmuş ve hatta bir erimiz on yedi yerinden yara almıştır. Gece saat iki buçuktan sabaha kadar uzun aralıklarla bombardıman devam etti. Evvelce silâh altına alınmayan Müstahfazlarla on sekiz yaşından yukarı eli silâh tutanlar askere alınıyor.

R. 28 Kânûn-u sânî 1328/M. 10 Şubat 1913 Pazartesi

Sabahtan saat on bire kadar bombardıman çok hafif olarak, ezandan sonra saat altıya kadar, dört-beş şarapnel ve mermi atışı ile devam etti. Bugün ve dün gece yarısı

düşmana olan saldırılarda, Sırplılar, karşı koymaksızın istihkâmlarını bırakıp kaçmaktalar.

Bu gece saat dört buçukta başlayarak, altıya kadar, Musabeyli yönünden düşman saldırıya başlamış, Kafkas, Kimyalar, Devebağırtan, Yıldız'dan Arnavutköy'üne kadar olan istihkâmlardan savunma yapılmıştır. Altı buçuk ve sekizde saldırılar yenilenmiş, düşman, hepsinde dört bine yakın yaralı ve kayıp vererek dağılmıştır. Saat beş buçukta savaş o derece şiddetlenmiştir ki, anlatılması imkân dışıdır. Bizden üç şehit, dört yaralı vardır. Sabaha karşı, şehrin bombardımanına son verilmiş ve sonra yeniden başlamıştır. Bizi en fazla rahatsız eden gülleler, Doğu yönü karşısındaki, Köşen Meşeliği'nden geliyordu. Bu durum, dedikoduya sebep oldu. Düşman toplarının yerleştirilmiş olduğu yerin keşif ve belirlenmiş olunmaması itirazlara yol açtı. Bundan büyük bir pay çıkartan Doğu cephesi komutan vekili Ali Şefik Bey, bir huruç hareketi ile topları ele geçirmek veya düşmanı yer değiştirmeye mecbur bırakmak istedi.

Şükrü Paşa, askerî yönden bunu uygun bulmadı. Konu o kadar büyütüldü ki, Konsoloslar bile, özel olarak dostça davranışla Ali Şefik Bey'in görüşünü savunarak komuta heyetine başvurdular. Her kim olursa olsun, bir askerî harekete müdahâle edemezdi. Bu başvuru, Ali Şefik Bey'e tercüman olmaktan başka bir şey değildi. Şükrü Paşa, yine izin vermedi. Şefik Bey, her sorumluluğu yüklenerek resmî yoldan başvurdu. Sonunda isteğine izin verildi. Taburlardan kendi istekleriyle "serden geçti" erler seçildi. Şafak sökerken Doğu cephesinden bir huruç hareketi ile askerimiz adım adım ilerliyordu. Düşman, amacımızı tamamıyla anlamıştı. Askerimiz o kadar cesaret gösterdi ki, düşmanı, siperlerinden süngü ile püskürttü.

Askerlerimiz, ilerledikçe cesaretlendi. Hatta bazıları, topun yanındaki karargâha kadar girdiler. Fakat onları takviye edecek güçler ilerleyemedi. Biraz sonra dönmek zorunda kaldılar. Bu huruç hareketi, bizden 200 şehit ve 650 yaralı vermekle sonuçlandı. Bunun üzerine düşman, şehri âdeta bir yaylım ateşi gibi bombardımana başladı.

Hükümet yaralıları Yanık Kışla Hastanesine[54] gönderiyordu.

R. 29 Kânûn-u sânî 1328/M.11 Şubat 1913 Salı

Sabahtan saat altıya kadar istasyon civarı ve üçe kadar da şehrin bombardımanı devam etti. Orta Tulumbaya kadar mermiler düşüyordu. Gündüz saat on bire, sonra, saat birden sabaha kadar şehrimize mermi gelmiş, gece sabaha karşı saat dokuzda, on birde Musabeyli yönünden düşman, istihkâmlarımıza zorunlu saldırıya cesaretle büyük top ve tüfek savaşları oldu. Bu savaş iki gün sürdü. Bu saldırının şiddetini anlatmak kolay değildir dersem yalan söylemiş olmam. İki taraftan toplar, mitralyözler, tüfekler bir dakika susmadı. Şehrin içerisi mahşerden bir örnek hâline geldi. Dayanma gücünü

54- Edime Merkez Asker Hastanesi. 1969 yılına kadar ayakta olan bu hastane, zamanla yıkılmış, günümüzde ise sadece bir duvarı kalmıştır.

kaybetmek derecelerine gelen halk, şaşırmış bir durumda, sağa-sola koşuyordu. Düşman püskürtülmüş ise de kayıplar hakkında bir bilgi alınamadı.

R. 30 Kânûn-u sânî 1328/M. 12 Şubat 1913 Çarşamba

Saat dokuza kadar azar azar bombardıman sürmüş, ondan sonra çoğalmıştır. Saat on, onbir arasında çok yakınımıza üç mermi, bir şarapnel düştü. Biri, Reis Bey'in evinin bahçesine, öbürü yangın yerine, bizim mutfak kapısına, büyük bahçeye rastladığından hayli korktuk. Gece de dörde kadar sürdü. Sabaha karşı, Yassıtepe, Yıldız istihkâmlarından, Yıldırım Mahallelerine de bir hayli top atıldı. Telsiz telgrafı hedef aldığından Yıldırım Mahallelerine bir hayli mermi geldi. On günden beri bir hayli üzüntü içinde olan memleket, bu defa çarşılarda biraz kıpırdama görülmeğe başladı. Bir torba tuzun otuz yedi buçuk liraya satılması ve bundan on beş lira da kâr edilmesi yadırganacak haldir.

R. 31 Kânûn-u Sânî 1328 / M.13 Şubat 1913 Perşembe

Sabahtan akşama ve saat sekize kadar mermi geldi. Sekizden on ikiye kadar dokuz mermi ve şarapnel düştü. Düşmanın, Döllük sırtlarına yerleştirdiği toplarla Hacı Mustafa Bey'in Çiftliği'ne kadar mermi ve şarapnel parçaları düşüyordu.

R. 1 Şubat 1328 / M. 14 Şubat 1913 Cuma

Birkaç mermi gelmiş, akşama kadar başka bir olay olmamıştır. Sabaha kadarda bir şey görülmedi.

R. 2 Şubat 1328 / M.15 Şubat 1913 Cumartesi

Sabahtan akşama ve akşamdan sabaha kadar, aralıklı olarak bombardıman sürdü. Gece Bosnaköy civarında ve daha ileride bir silâh savaşı sonunda, düşman bir hayli kayıp vererek kaçmıştır.

R. 3 Şubat 1328 / M.16 Şubat 1913 Pazar

Sabahtan itibaren mermiler gelmeye başladı. Gece saat dörtte, Kafkas İstihkâmı'na, düşmanın saldırısı önlendi. Söylendiğine göre, bugüne kadar bin şehit ile dört bin yaralı vardır.

R. 4 Şubat 1328 / M. 17 Şubat 1913 Pazartesi

Saat dört sıralarında bombardıman başladı. Akşama ve gece yediye kadar sürdü.

Kasım 1912 Sırp ordusu kampı

19 Kasım 1912 Manastır düştü...

R. 5 Şubat 1328 / M. 18 Şubat 1913 Salı

Gündüz aralıklı, gece de altı ile dokuz sıralarında bombalar düşmeye devam etti.

R. 6 Şubat 1328 / M. 19 Şubat 1913 Çarşamba

Akşama kadar bir şey olmadı ise de, gece saat üçten sabaha kadar mermilerin düşüşü sürdü.

R. 7 Şubat 1328 / M. 20 Şubat 1913 Perşembe

Sabahtan akşama kadar mermi gelmediği hâlde, gece birden sabaha kadar aralıklı olarak bir hayli mermi düştü.

R. 8 Şubat 1328 / M. 21 Şubat 1913 Cuma

Saat dokuzda atış başladı. Cuma namazından sonra, Buçuktepe'de bulunduğum sırada, etrafımıza mermiler düşüyordu. Orada, düşmanın şehre karşı beş topu olduğu, bir takımının Kıyık semtine, birisinin Yıldırım, kışlalara kadar geldiği anlaşılıyordu. Hatta o aralık Kıyık Bulgar Kilisesi'nin bitişiğinde bir eve, sonra Askerî Dairenin orta kapısına mermilerin isabet aldığı görülüyordu. Akşam üzeri saat on sıralarında, bir uçak geldiği ve Hacılar Ezanı semtine indiği anlaşıldı.

Bu uçağın, yanlışlıkla şehrimize geldiği, içinde Nikolayef isminde bir Rus Teğmeni olup, posta taşıdığı ve Malkara yönünden geldiği anlaşıldı. Gece sabaha kadar aralıklı olarak mermiler geliyordu. Fazla olarak, Tayakadın Çiftliği sırtlarına yerleştirdiği anlaşılan iki bataryadan da, Bosnaköy taraflarından da, atmakta olduğundan, o taraflara karşı toplar yerleştirildi.

R. 9 Şubat 1328 / M. 22 Şubat 1913 Cumartesi

Saat dokuz sıralarında, Kafkas taraflarında, bir saat kadar silâh savaşı oldu. Saat dokuzda, yine şehrin bombalanmasına başlanıldı. Gündüz saat beşte yağmaya başlayan kar devam etti. Soğuk pek fazla idi. Ezan vakti bombalama durdu. Saat birde oldukça önemli bir silâh savaşı Musabeyli'de olup, yarım saat sürdü.

R. 10 Şubat 1328 / M. 23 Şubat 1913 Pazar

Sabah saat ikide Yıldız, Kafkas yönünden top ateşi başladı. Saat dokuzda şiddetli fırtına ile kar yeniden yağmaya başladı, gece yediye kadar sürdü. Ezanda Musabeyli'de silâh, mitralyöz savaşı başladı. Bin kadar düşmanın saldırısıyla başlayan savaş sonunda, düşman püskürtüldü. Bizden dokuz yaralı olduğu gibi, düşmanın büyük bölümü yok oldu. Gece sabaha kadar aralıklarla şehir bombalandı.

R. 11 Şubat 1328 / M. 24 Şubat 1913 Pazartesi

Gündüz saat dokuzda, bombalama yeniden başladı. Biraz aralıktan sonra, gece saat sekize kadar sürdü.

R. 12 Şubat 1328 / M. 25 Şubat 1913 Salı

Saat üçte şehre mermiler gelmeye başladı. Fakat akşama kadar sürmedi. Kıyık İstihkâmları akşam üzeri ateş açtı. Epey bir süre devam etti. Halk toplanarak Kıyık, İstasyon Yolu, Yıldırım ve diğer yönlerdeki istihkâmların yollarının kardan temizlemesine başladı. Gece, bomba atılmadı. Kartaltepe, Kafkas'dan sabaha kadar aralıklarla bizim toplar atış yaptı.

R. 13 Şubat 1328 / M: 26 Şubat 1913 Çarşamba

Akşama kadar bombardıman olmadı. Akşam üzeri Kıyık'tan bizim toplar bir hayli mermi attı. Karların erimesi devam ediyor. Ezandan sabaha kadar şehir bombalandı.

R. 14 Şubat 1328 / M. 27 Şubat 1913 Perşembe

Hava gayet güzeldir. Mısırlıların Şükrü Paşa'ya bin lira değerinde altın bir kılıç ve hanımına da, o değerde mücevherat hediye ettikleri haber alındı. Başkomutan vekâletinden, düşman Ordusunun açlık yüzünden durumunun çok kötü olduğundan, sabır ve dayanıklılık gösterilmesi hakkında telgraf geldiği duyuldu. Düşmanın, 150 araba ağırlığının Bulgaristan'a taşındığı, Kafkas'tan haber verildi.

Akşam üzeri tabyalara düşman bomba attı. Sabaha kadar Kafkas ve diğer istihkâmlardan zaman zaman düşmana ateş açıldı. Saat üçten beşe kadar, şehrin bombalanması, aralıklarla sürdü.

R. 15 Şubat 1328 / M. 28 Şubat 1913 Cuma

Gündüz, Kıyık, Kafkas, Sinekli'den düşmana ateş açıldı. Sabaha kadar hayli top atıldı. Havanın güzelliği sürüyor. Gece ve gündüz bombardıman olmadı.

R. 16 Şubat 1328 / M. 1 Mart 1913 Cumartesi

Hava dumanlı. Karlar eriyor. Düşman, tam bir sessizlik içinde. Bizimkiler zaman zaman top atıyor. Birkaç gündür Musabeyli'den Bulgaristan'a geçen erzak arabalarına top atılmaktadır. Gece yedide şehrin bombalanmasına yeniden başlanıldı. Akşamdan yağmaya başlayan yağmur, beşi geçerek kara döndü. Poyrazla yağan kar, gündüz saat 5-6 sıralarında iki karış oldu.

R. 17 Şubat 1328 / M. 2 Mart 1913 Pazar

Geceden başlayan bombalama ve kar devam ediyor. Havada değişiklik belirtisi yok. Kar onda kesildi. Bombalama aralıklı olarak akşama kadar sürdü. Bugünkü ekmekler, süpürge tohumu ve başka şeylerle karışık olarak dağıtılmaya başlanıldı. Dünden beri ihtiyacı olanlara beygir[55] eti dağıtılıyor. Mahalledeki tüm hayvanlar polisler tarafından tespit ediliyor. Gece de aralıklı bombalar sürdü.

R. 18 Şubat 1328 / M. 3 Mart 1913 Pazartesi

Sabahleyin Karabayır, Kirişhane, Musabeyli'den, Arnavutköy yönlerine hayli bomba atıldı. Yeni İmaret ve kışlalarla şehre olan atışlar saat sekiz buçukta durdu. Hava güneşli olduğu hâlde sert olduğundan karlar erimiyor. Bugüne kadar düşman, şehre 7842 adet mermi atmıştır. Bombalama, sabaha kadar sürdü.

R. 19 Şubat 1328 / M. 4 Mart 1913 Salı

Sabahleyin şehre birkaç mermi geldi. Gece de aralıklı olarak sabaha kadar sürdü.

R. 20 Şubat 1328 / M. 5 Mart 1913 Çarşamba

Sinekli'de top ateşi açıldı. Bir süre devam ettikten sonra kesildi. Gece de saat üçten sabaha kadar şehir bombalandı.

R. 21 Şubat 1328 / M. 6 Mart 1913 Perşembe

Sabahtan akşama kadar bombardıman olmadı. Kafkas İstihkâmları'ndan saat onda düşmana ateş açıldı. Akşama kadar sürdü. Gece bir buçukta Demirtaş, Çörekköy, Bosnaköy istihkâmları top savaşına başladı. Savaş üç saat sürdü. Saat beşte Kafkas Tabyası yeniden ateş açarak, Yassıtepe ile beraber aralıklı olarak, sabaha kadar aralıklı olarak sürdü. Saat beşten sabaha kadar şehir ve Karaağaç bombalandı. Bunda Yıldırım, Yeni İmaret semtleri de hedef olarak seçilmişti.

R. 22 Şubat 1328 / M. 7 Mart 1913 Cuma

Hava gayet güzel olup, dünden beri karın büyük kısmı eridi. Sabahtan gece saat altıya kadar, sessizlik vardı. Sonra, sabaha kadar on beş mermi geldi. Komutanın yanında bir savaş meclisi toplandı. Bazı konular görüşüldü. Öldürülmesine karar verilen bin hayvana ek olarak, bin beygir daha eklendi.

55- Beygir: At

R. 23 Şubat 1328 / M. 8 Mart 1913 Cumartesi

Saat on sıralarında Kafkas İstihkâmları'ndan ateş açıldı. Bir buçuk saat kadar sürdü. Düşman da aynı istihkâmlara hayli mermi ve şarapnel attığı gibi, on bir buçukta şehre bir, gece sabaha kadar da birer mermi attı.

R. 24 Şubat 1328 / M. 9 Mart 1913 Pazar

Saat üçte düşman bombalamaya başladı ise de, hemen kesti. Saat dokuzda yeniden başlayarak akşama kadar Karabayır üzerine atış yaptı ve karşılık verildi. Sabaha karşı bizimkiler çok top attılar. Taş Ocağı yöresindeki asker üzerine bir hayli mermi geldi.

R. 25 Şubat 1328 / M. 10 Mart 1913 Pazartesi

Saat üç sıralarında şehre bombalar atılmaya başladı. Kıyık semtinden şiddetli karşılık verildi ve bir saat kadar sürdü. Kesilecek beygirlerin, halk tarafından büyük baş hayvanlarla değiştirilmesine başlanıldı. Saat dokuzda Sinekliden bir hayli top atıldı. Gece beşten sabaha kadar, eski kışlayı hedef olan düşman burayı bombardıman etti.

R. 26 Şubat 1328 / M. 11 Mart 1913 Salı

Saat sekizden akşama kadar şehir bombalandı. Gece de saat üçte başlayan bombalama sabaha kadar sürdü.

R. 27 Şubat 1328 / M. 12 Mart 1913 Çarşamba

Saat dokuz buçukta Yıldırım, Kestanelik ve diğer istihkâmlardan ateş açılarak akşama kadar devam etti. O gece sabaha kadar tam bir sessizlik vardı.

R. 28 Şubat 1328 / M. 13 Mart 1913 Perşembe

Kartaltepe bozgununa sebep olmalarından dolayı, Gümülcine taburundan dört er, değişik askeri mevkilerde, her taburdan yeteri kadar erat hazır olduğu hâlde, kurşuna dizilerek teşhir olundu. Saat onda başlayan şehrin bombardımanı, aralıklı olarak, akşama kadar sürdü. Gece saat dört sıralarında Kafkas, Kıyık yönünden sabaha kadar atılan toplara, düşman karşılık verdi ve şehrin bombalanması sürdü.

R. 1 Mart 1328 / M. 14 Mart 1913 Cuma

Gümülcine, İskeçe, Sultanyeri, Redif taburlarında olan başkaldırı, Şükrü Paşa'nın konuşması ile yatıştı. Saat ikide Kafkas, dörtte Sinekli, Yassıtepe ateş açtı. Akşama kadar, Sinekli'nin çok şiddetli ve öbürlerinin aralıklı olarak devam ettiği görüldü. Çörekköy istihkâmına düşmanın açtığı yan ateş şiddetlenmiş, on bir şehitle yirmi beş

kadar erin yaralanmasına sebep olmuştu. Gece saat altıdan sabaha kadar, şehir bombalandı. Kafkas, Dörtkaya'dan yapılan karşı ateş şiddetlenmiş ve bir saat kadar sürmüştür.

R. 2 Mart 1328 / M. 15 Mart 1913 Cumartesi

Akşama kadar sessizlik vardı. Saat on sıralarında düşmanın Kafkas İstihkâmları üzerine ateş açtığı ve karşılık verildiği görüldü.

On dört yaşındaki bir çocuk, Çamaşırcılar Sokağı'nda açlıktan baygın bir hâlde bulunmuş. Bir Müslüman'ın, Mihâl'den[56] kendisini nehre atarak intihar ettiği duyulmuştur. Sabaha kadar tam bir sessizlik hâkimdi.

R. 3 Mart 1328 / M. 16 Mart 1913 Pazar

Akşam üzeri Yassıtepe ve Kafkas'dan düşmana toplar atıldı. Gece saat birden itibaren bir buçuk saat kadar Kafkas'dan Arnavutköy'e kadar olan alanda bizim istihkâmlar bombardıman yaptı. Sabaha kadar tam bir sessizlik oldu.

Bugün hükümet tarafından, halkın elindeki büyük baş hayvanlar toplatılmaktadır. Üç köy ve tüm Mahallelerde bulunan hayvanlar getirilmiş, düzenli bir önlem bulunmadığından, çoğu geri verilmiştir. Gerekli olduğu kadarı, belediyece seçilmiş olan iki kişinin, göstermiş oldukları fiyat üzerinden alınarak, değişik yerlerdeki kasap dükkânlarında, kilosu dörder kuruştan satılmıştır. Sonra etler ikiye ayrılarak, bir kısmı da yedi kuruştan satılmıştır.

Savaş şiddetlendikçe, genel ihtiyaçlar da o oranda artıyordu. Top, araba beygirleri iskelet hâlinde kaldı. Zavallı hayvanlar, ot arpa yerine tahtaları yediler. Evlerden toplatılan ot minderler yeterli olmadı. Sonunda beygirler kesilerek etleri halka dağıtıldı. Halk, kıvranmağa, açlıktan şikâyete başladı.

R. 4 Mart 1328 / M. 17 Mart 1913 Pazartesi

Fırınlardan halka verilen ekmek yirmi dört saat için yüz elli dirheme,[57] fiyatı otuz paraya indi. Dört nüfusa iki, bazen bir buçuk ekmek verilebiliyor. Şu sırada halkın yüzde on beşi açkalmakta. İki-üç gündür, fırınlardan ekmek götüren kadınların ellerinden ekmeklerini, askerlerin ellerinden zorla almağa başladıkları görülmektedir. Ekmek denince bizlerce bilinen o nefis ekmek akla gelmesin. Bin zorlukla nüfus başına verilen ekmek, şu maddelerden oluşuyor: % 7'si buğday, arpa, kızılca, mısır, darı, çavdar, % 8'i kaplıca, % 25'i süpürge tohumu, kuş otu ile karışıktı.

56- Gazi Mihal Köprüsü.
57- Bir ağırlık ölçüsü.

Aralık 1912 Bulgar Çarı ve Yunan Kralı Selânik'te

Ekim 1912 Edirne kuşatması başlıyor

Demek ki % 50'si, besin değeri olmayan, bağırsakları tahrip edeceği, ilmî olarak kanıtlanmış olan, kuş otu ve süpürge tohumu yiyorduk.

Birkaç gün sonra ise, bu karışımlı ekmek de bulunmadı. Belediye Başkanı bu ekmeklerin yedirilmesini uygun bulmuyordu. Fakat, Kızılay Hastanesi Reisi[58] Dr. Bahattin Şakir Bey'in ısrarı ile bunların yerine, süpürge tohumundan yapılmış ekmek verilmeye başlandı. Bir lokması ancak, birkaç bardak suyun yardımı ile boğazdan geçebilen bu son ekmeğin, hazmı mümkün olmuyordu. Ne çare ki, açlıktan ölmemek için herkes buna katlanıyordu.

Bulgar kuşatma ordusunun durumu çok fena olduğu ve geçenlerde değiştirilen Petrof'un yerine bir başkasının atandığı duyuldu. Saat on iki sıralarında Kazandere yönünde bir hayli top ve silâh savaşı oldu. Sabaha kadar sessizlik vardı.

R. 5 Mart 1328 / M. 18 Mart 1913 Salı

Sabahtan akşama kadar bir olay çıkmadı. Vali Bey, Mahallelerin İhtiyar Heyetlerini toplayıp, zahire olan yerlerin haber verilmesini, kaşar ve diğer şeylere fiyat konulduğunu bildirdi.

R. 6 Mart 1328 / M. 19 Mart 1913 Çarşamba

Saat altı buçukta Kafkas, dokuz buçukta Yassıtepe istihkâmları ateş açtı. Çok kısa sürdü. Gece sabaha kadar bizim istihkâmların ateşi devam etti.

R. 7 Mart 1328 / M. 20 Mart 1913 Perşembe

Akşama ve akşamdan sabaha kadar sessizlik vardı. Gündüz saat ondan on bire kadar Kafkas ilerisi, Yassıtepe ateş açtı. Yunan Kralı'nın Selânik'te, Bulgarlar tarafından katledildiğine dair Müstâhkem Mevki bir bildiri yayınladı.

R. 8 Mart 1328 / M. 21 Mart 1913 Cuma

Öğleden sonra düşman eski kışlayı bombaladı. O sırada Kafkas grubu ateş açtı. Gece saat beş sıralarında Su yolları, Kimyalar, Kafkas istihkâmlarının açtığı ateş sabaha kadar uzadı.

R. 9 Mart 1328 / M. 22 Mart 1913 Cumartesi

Sabah üçte başlayıp, Kestanelik, Kafkas istihkâmlarının açtığı ateşe, saat altıya doğru Maraş, Sinekli de katıldı. Akşam üzeri saat on iki sıralarında düşmanın bir uçağı Arnavutköy semtinden gelerek, şehrin ortasından Sinekli yönüne geçti. Birçok tüfek,

58- **Reis:** Başkan

top atıldıysa da, bir fayda görülmedi. Zahire araştırılmasına karar verildi. Birtakım yolsuzluklardan şikâyet ediliyor. Arama sırasında halkın reçel, tarhana gibi şeylerinin de alındığı görülüyordu.

Bir süre şehre mermi gelmediği hâlde, bugün öğlen vakti Hacı Hasan Cami'i Sokağı'na bir şarapnel düştü. Yassıtepe'den açılan ateş, Köse Hamza Çiftliği'nde toplu asker üzerine gelip, Fişre Deresi yanında olan handaki süvariler püskürtüldü. Derviş Bey'in ve sonra bizim çiftlik, değirmenler hedef alınıp, oralar tamamen yok edildiği görüldü. Dün gece uçağın attığı bomba Kıyık'ta bir tahsildarın evine düşmüşse de, bir zarar vermemiş.

R. 10 Mart 1328 / M. 23 Mart 1913 Pazar

Saat bir de Maraş ve Kafkas'a düşman bombardımanı ve şiddetli karşı atışla savaş başladı. Maraş'ta bir saat, diğer istihkâmların katılmasıyla olan savaş ise akşama kadar sürdü. Musabeyli'den, İsmailçe sırtlarına kadar olan düşman nakliye arabaları tahrip edilerek, yoldan çıkartıldı. Askere peksimet verilmeye başlandı.

Sabaha karşı saat on birde, Polat Mevki'ine telefonla, konulan bir subay tarafından verilen bir işaret üzerine, iki yan, bir ön bataryaları, düşmanın Pamukdere'de olup, istihkâmlarımızı rahatsız eden bataryası üzerine, büyük bir bombalama yaptı ve bataryayı dağıttı.

R. 10 Mart 1328 / M. 24 Mart 1913 Pazartesi

Sabahtan itibaren Sinekli, Hıdırlık istihkâmları ateş açtı. Bugün bir topçu subayının dediğine göre, on gün evvel öldürülen beygirlerin gömüldükleri yerden, erler tarafından çıkartılıp, yenildiği üzüntü ile anlaşıldı. Müstâhkem Mevki yönetim kurulu reisi, Topçu Alayından, öldürülecek hayvanlardan cins bir kısrağın, kendisine verilmesi isteği kabul olunmamış. Kale yönetimini sağlamakla görevli bir subayın, kişisel çıkar gütmesi ve mîri[59] hayvanlara ait olan yem bulunmadığı hâlde, kendisinin hayvan beslemeye yeterli yemi nereden sağlayacağı konusu, düşünülmeye değer bulunmuştur.

Sabahtan itibaren Sinekli'nin açtığı ateş, hemen tüm istihkâmlara sıçramıştır. En fazla etkili olan, Maraş'tan Yassıtepe'ye kadar olan takım olup, öbürleri aralıklarla karşılık verip dayanmış, bunun şiddetinin örneği görülüp, duyulmamıştır. Atış, gece saat üçe kadar sürdü. Üç günde Edirne'yi ele geçireceğini söyleyen Kuşatma Ordusu yeni komutanının, işe, bugünden başladığı anlaşılıyordu. Gece saat sekize kadar sessizlik devam etmişse de, ondan sonra Maraş ve Kazandere'ye atışa başlayan düşman topları, silâh savaşı derecesinde çoğalmakla beraber, durmadan devam etmiştir. Bizimkilerin karşılık vermesi de o şiddete eklenince, şehrin gökyüzü bir süre korkunç bir görüntüye sahne olmuştur.

59- **Mîri:** Devlet hazinesine ait. Devlet hazinesi. Miri Hayvanlar: Devlete ait hayvanlar.

Saat dokuzda, Maraş'tan Pamukdere'ye kadar olan bölgedeki ve sonradan Yıldırım'dan Arnavutköy'üne kadar olan istihkâmlar da buna katıldı... Saat bir sıralarında, Arnavutköy'den, Kafkas'a kadar istihkâmlar ateş açtı ki, geceki şiddet ve dehşet ikiye katlanmış, şehirde durmak, oturmak imkânsız hâle geldiği sırada şehrin, bombalanması da başlamıştır.

R. 12 Mart 1328 / M. 25 Mart 1913 Salı

Saat birden sonra bu gürültüye, Sinekli'de başlayan silâh savaşı da eklendi ise de çok sürmedi. Saat iki sıralarında Maraş ve civarının şiddeti hafifledi ise de, öbürleri devam etti. Savaşın başlangıcından beri bu derecede dehşet ve şiddet görülmediğinden, herkes korkuve heyecan içinde kaldı. Sabaha karşı Hadımağa tarafından bir iki top kamalanarak, üç mitralyözle beraber, düşmana terk edilip, karakolların geri çekilmesi, gece de Yassıtepe ileri karakolunda uykuda olan beş, altı erin düşman tarafından şehit edildiği haberi duyuldu.

Saat iki sıralarında evimizin harem kapısı pabuçluğunun üzerinden, orta kat odanın köşesinden geçen bir mermi, alt kattaki odayı çok fazla tahrip etti. Orada, soba ile minder arasındaki dolabın önünde oturan Hamdiye Hanım'ın bileklerinden ve arkasından fazlaca; Rıdvan, gözünün yanından, göğsünden, başından *"oldukça önemli"*; Saim sağ kolundan, ağzından hafifçe; Zeliha başından, kolundan arkasından; Tatar İsmail Ağa'nın kızı Necmiye gözünden, budundan; annesi Sâime Molla budundan ve başından; Nazmiye yüzünden ve kolundan yaralandıkları için hepsinin korkunç çığlıklarla oturduğumuz yandaki odaya gelmeleri bizi telâş ve heyecana düşürdü.

Bunlar hemen zeminliğe gönderilmişse de Hamdiye Hanım aralarında olmadığı için, hemen odaya gidilerek Hamdiye Hanım'ın olduğu yerde kalmış olduğu görüldü. Kendisini kaldırıp, tedavi edilmeye çalışıldı ise de, kalkamadı ve ağır bir dille su istedi ve verildi. O sırada polislerin getirdiği araba ve Akif Efendi aracılığı ile hastane hâline getirilmiş Mekteb-i Sultâniye[60] ye götürüldü ise de, derhâl vefat etmiştir.

Beş aydır bize annelik eden bu kadın, hepimizi pek üzdüğü gibi. Mahallede, cenazeyi yıkayabilecek bir kadın bulunmadığından Gureba Hastahane'sine[61] götürülerek gömülmüştür.

Öbür yaralılar önce Sultanî, sonra Topkapı'ya götürülmüş ise de, kabul edilmediğinden Yıldırım Hastahanesi'ne gidilmiş, birçok yaralılarla birlikte, uzun süre beklenildiği hâlde doktor gelmemiş, iki saat sonra telefonla Belediye Reisi söz verdiği hâlde, yine doktor gelmemiş olduğundan, bir hademe tarafından ilkel şekilde tedavi edilip, dönmüşlerdir.

60- **Mekteb-i Sultâni:** Sivil Lise. Balkan savaşı sırasında Edirne'deki okullar hastane haline getirilmiştir.
61- Bu hastaneye, Edirne Belediye Hastanesi adı da verilmektedir.

Süleyman'ın kolu da Orta İmaret'te çıkıkçıya yaptırılmıştır. Belediye doktorlarının ve diğer doktorların şu sırada işlerinin başında bulunmamaları üzüntü vericidir. Bu gibi Kalelerin hepsi, Vali Bey'in sorumluluğunda bulunmaktadır. Defalarca yapılan uyarılara kulak asmamış, geçici bir heyet oluşturmamıştır.

Kafkas'tan başka yerlerin top, tüfek gürültüleri saat sekizde kesildi. Ara sıra şehir bombalanıyor. Saat onda Pamukdere'den olan saldırıya, gece saat bire kadar şiddetle karşı konulduğu gibi. Kazanova ve Maraş'ta silâh savaşı devam etti. Akşam üzeri şehrin bombardımanı durduğu hâlde, şehrin bombalanması saat birde yeniden başladı. Sabaha kadar etrafımızda her noktada cidden korkunç top, tüfek, mitralyöz savaşları oldu.

R. 13 Mart 1328 / M. 26 Mart 1913 Çarşamba

Sabaha karşı Kafkas Tabyası'nın top atmadığı üzüntü ile görüldü. Öbürleri şiddetle devam ediyordu. Saat on ikide sokağa çıkmıştım. Askerin bozulduğu, önce Kuştepe'sinin, Taş, Yassıtepe İstihkâmları'nın düştüğü üzücü haberi işitildi. O ara, bozulan askerin firmlara saldırması ve çok kötü davranışı görüldü. Eve dönüştümde saat ikiyi on geçerek Kafkas Tabyası'na siyah bayrak çekildiği ve onun ardından süvarinin İstanbul Yolu'ndan şehre girdiği anlaşıldı.

R. 12 Mart 1328 / M. 25 Mart 1913 Salı günü

Güneş doğmadan dört saat önce, yani sabahın saat iki buçuğuna doğru, Doğu Cepheşinin savunma hattı üzerindeki bataryalara, düşman tarafından açılmış olan, akıl alıcı güçteki topçu ateşi sırasında, gayet yoğun piyade hücum kollarından oluşan büyük birliklerin, bütün cephe boyunca saldırmaya başladıkları görülmüştü. Doğu Cephesi savunucuları, güçlerini, on misli aşan düşman karşısında önce direndilerse de, gereksiz direnmenin bütün güçlerin esaretine yol açacağı anlaşıldığından, Araf bataryalarının küçük ateşleri korumasında, adım adım savaşarak geri çekilmişlerdi.

İleri hattın değişik gruplara bölünmüş olan biri seri, üçü âdî ateşli olmak üzere dört batarya topçu, bütün cephanesini harcayıp, kamalarının bir kısmını alıp, bir kısmını da parçalayarak, asıl hatlarına çekilmişlerdir.

R. 12 Mart 1328 / M. 26 Mart 1913 Çarşamba

Sabahın saat sekizine kadar süren bu kanlı savaş, asıl hattan 2.5-4,5 km. Yani, Cevizlik, Bağlar önü ilerisinde bulunan ileri karakol hattının düşman eline düşmesiyle sonuçlanmıştır. Düşman, Osmanlı ileri karakollarının bulunduğu çarpışma noktasına doğru, daha sabahleyin çok sayıda bataryaları ileri sürerek asıl hat bataryalarını aralıksız dövmekte ve Osmanlı Birliklerinin asıl hat siperlerinde yerleşmesini önlemekteydi.

Maltepe, Kuştepe, Kumlartepe gibi savaş başından beri elimizde bulunan, sonra düşman eline geçen noktalar üzerine, gerek esas hattan ve gerekse Turnatepe, Kıyık, Cevizlik, Arnavutköy ve yakınlarına yerleştirilen ağır obüs, ağır sakrı, hafif obüs ve seyyar sahra bataryalarından çok şiddetli ve karşı ateşlere devam edilerek düşmanın, gerek piyade birliklerine ve gerekse topçu bataryalarına önemli ölçüde kayıp ve zararlar verdirilmiştir.

R. 13 Mart 1328 / M. 25 Mart 1913 Salı

Öğleden sonra, düşmanın Hıdırağa ve Sofular ve yakınlarındaki ihtiyat birlikleri birinci hattı güçlendirmeye başladı. Akşamın saat ikisine doğru, Maltepe ile Cevizlik ve Bağlarönü arasındaki dalgalı arazide,düşmanın seyrek birlikleri, asıl hatta doğru ilerlemekte, Pravadi ve Hasan Ağa Deresi tarafından da Ayvazbaba dışına yaklaşmakta idi.Bütün saldırı hattı üzerinde görülen düşman birliklerinin çokluğuna ve örneği görülmedik şekilde, cehennem gibi topçu ateşinin asıl hat boyunun tahrip edilen yerlerinin onarılması şöyle dursun, dokuz numara erlerinin korumalı yerlerinden çıkıp, ateşten sonra, çekilmeleri sırasında 30-40 mermi ile gruplu ateşlerin etkilerinden korumak imkânsızdı.

Düşman, asıl çevrenin 1200 m. kadar ilerisinde toplu hâlde bulunan birliklerine ateş eden 16 numaralı havan bataryalarının 129 erlik birliğinden 125 eri bir günde şehit olmuş ve yaralanmıştır. Batı ve Güney Cephelerindeki düşman birlikleri, kale ile ciddi olarak savaşmayıp, gösteri tarzında hareket ettiğinden, adı geçen yerden gönderilen yardım birliğinden hemen bir kısmı ateşin yoğunluğu yüzünden, savaş hattını güçlendirmek şöyle dursun, bu hatta yaklaşma şansını bile bulamamıştır.

Güneşin batmasına doğru Cevizlik'ten sol yöne doğru, asıl hat bataryaları ile arahklardaki avcı noktalarına yapılan düşman topçu ateşi hafiflemiş ve bu defa sağ yöne doğru, şiddetli bombardıman başlamıştır. Ateşin sağ yanda hafiflemiş olmasının sebebi, düşmanın gece karanlıkta tel örgülerine yaklaşmakta olan kendi birliklerini zarardan koruma amacıyla olduğu anlaşılmıştır. Fakat savunucular, bu hilekârlık karşısında aldanmayıp, sağ tarafta bulunan kale ve ihtiyat bataryalarını sola eğri istikâmetine çevirerek, gerçek saldırıya geçecek düşman birliklerini birkaç kere çekilmeye zorlayacak kadar etkilemiş ve büyük kayıplar verdirmiştir. Ancak, açıktan açığa anlaşılıyordu ki, kalenin düşüş zamanı çok yaklaşmış ve artık günler değil, belki saatler kalmıştı.

Dört aydan beri yarım ölçü ekmek taymı alan birliklerin son günlerde durumu, 300 gr. azaltılmış olan ekmeklerini bile, bulundukları yere götürüp, dağıtmaya imkân yoktu. Kanaat, sabır ve sebat gibi Osmanlılığa özgü olan özel nitelikleri bu kahraman savunucular burada da göstermişlerdir. Öbür cepheden gelen bataryaları, koşum yerine götürdükten sonra öbürlerini almak veyahut cephane arabalarına taşımak için, yine aynı koşuma ihtiyaç duyuluyordu.

Gece yarısından üç saat önce, yine her tarafı top sesleri inletmeye başladığı gibi, Cevizlik'ten Istanbul Yolu'na ve Tunca'dan Ayvazbaba yakınına kadar piyade ateşi de açılmıştı.

Tarafların topçu ateşi ışıkları, patlayan şarapneller dört, beş aydan beri fener yakmaktan mahrum olan Edirne şehri ve etrafını elektrik ışığı gibi aydınlatıyordu. Her türlü ateşli silâhların karışan seslerini ayrı ayrı tanıyıp saymak imkânsız olup, ancak üzüntülü ve korkunç sürekli bir uğultu, kulaklarda inlemekteydi.

Savaşla uğraşanların, zaten dünyası ile ahreti arasındaki uçurumda bulunduklarından, onlar için felâket ve tehlikenin zerre kadar önemi yoktu. Görevli olmayan yüz elli insandan beşikteki çocuklarda dâhil olduğu hâlde, bütün halkın gönlü, bu uğursuz gecenin sonunu düşünerek, üzüntü duyuyordu. Gece yarısından üç saat geçtiği hâlde hâlâ savaşılıyor, hâlâ kan dökülüyor, hâlâ insanlar ölüyordu.

Sabahın saat dört buçuğunda, Ayvazbaba ile Bağlarönü dayanma noktaları ilerisindeki tel örgülerinin beri tarafına geçen düşman kollarının ve özellikle çok kısa bir süre içinde 2000 kayıp vererek çekilmiş ve yeniden güç alarak ilerlemiş bulunan yirmi üçüncü düşman piyade Alayının, tel örgülerini geçmiş olduğu görülmüştür. Üç mangalık bir avcı siperinin, topçu grup ateşinden yıkılarak, bütün erlerin toprak altında gömülü kalması ve artık bu yöre bataryaları, yerleri toprak kümelerine dönüşerek, topların işlememesi, hatta bazı topların, büsbütün toprak altında kalarak, kayıp ve batarya başında bulunan bazı subay ve erlerin mermilere hedef olarak, bir parçaları bile görülmeyecek derecede uçup kaybolması gibi, korkunç ve üzücü manzaralara alışacak derecede kızgın bir şekil almıştı.

Sonunda Bağlarönü ile Cevizlik arasında piyade erlerinden bir hayat kalmayan tranşelere ilk defa olmak üzere, saat beş buçukta, düşmanın 23. Alayından bazı birlikler katılarak, bulunduğu yerde sessizce yerleşmiş olduğu hâlde, sağ ve soldaki birliklerin gelmesini bekliyordu. Nihayet, açılmış olan bu gedikten, yavaş yavaş girmeğe başlamış olan düşman birlikleri, önce sağa yön değiştirerek tranşelerin ve bataryaların arkasını almağa başlamışlardı. Komuta ve yönetim o kadar zorlaşmıştı ki, en küçük birlik bile, kendi kendine savaşarak yanı başındaki birliğin hareketini göremiyordu. Sabahleyin, hava hafif sisli olduğundan, bazı bataryaların subay ve erleri, yanlarına kadar sokulan düşman birliklerini göremiyorlardı.

Cevizlik'te bir batarya subayı, ateş idaresiyle uğraşırken, bir Bulgar yüzbaşısı tarafından arkasına hafifçe dokunularak *"Artık yetişir. Yoruldunuz, biraz da dinlendikten sonra"* kılıcıyla, batarya komutanının *"bir diyeceğiniz var mıdır?"* gibi, ciddiyet arasında şakalaşma yaptığı olmuştur.

Doğu Cephesinin bu korkunç sona sahne olduğu sırada Batı cephesi de düşmüştü. Fakat tüm Güney Cephe, teslim hakkında emir aldığı hâlde savaşıyor, düşmanı tel

örgülerine bile sokmuyordu. Burada, teslimden dört saat sonraki Maraş Bölgesi'nde savaş bütün şiddeti ile devam ediyor, düşman büyük kayıplar veriyordu. Düşman, bu inatça savunmadan rahatsız olarak, kale komutanına başvurup, Maraş Bölgesi'nden ateş kesilmediği takdirde, toplarını, bütün gücüyle şehre çevireceklerini duyurdu. Bunun üzerine, İbrahim Paşa en son bir önlem olarak, Maraş'la Karaağaç'ı birbirine bağlayan Arda Köprüsü'nü dinamitle yıkarak geri çekildi ve karargâhında düşmanı bekledi.

Böylesi en karışık zamanında bile yanındaki subaylardan ayrılmayan İbrahim Paşa, tüm subayları ile beraber olarak, düşman askerî birliklerinin gelişinde kural gereği teslim oldu...

R. 13 Mart 1329 / M.26 Mart 1913 Çarşamba

Düşmanın toplarına, saldırılarına dayanan Edirne, tamamen kuşatıldığı 13/26 Ekim 1328/1912 "Pazar günü" tarihinden altı ay sonra bugün, Edirne Müstâhkem Mevki'i tamamen harabeye dönen tabyaları ile parçalanan top ve tüfekleri ile düşmanın eline geçiyordu...

Yakılan yanık kışlanın[62] ve tüm cephanesinin, bazı pavyonların dumanları gökyüzüne doğru ateşten sütunlar oluşturuyordu. Bunların ve Arda Köprüsünün tahribinden meydana gelen gürültü, şehrin ufuklarını kaplıyordu. Baştof'un piyade Alayından üsteğmen Nikof'un komutasında iki bölük, Kıyık semtinden ve birer bölük süvarinin de aynı yönde İstanbul Yolu, Menzil Ahır, Yıldırım tarafından yalın kılıç şehre giriyor, mızıkalarla piyade topçuları da bunları izliyordu. İstihkâmlara bayrak çekiliyor, hurra sesleri yükseliyordu. Şehre girenler de, Müslüman olmayan halk tarafından, hurra ile alkışlanıyordu...

Biz Müslümanlar ise, Sultan Selim'in muazzam minarelerine çekilen Bulgar Bayrağı'nı görmekle, kalbimiz parçalanıyor, evlerimize kapanıp ağlıyorduk. Konyalı Mektebi, Üç Şerefeli Cami'i, bütün ambarlar açılarak, halk tarafından yağmalanıyor, fakirlere dağıtılıyordu. Bu saatlerde genel bir katliam başlangıcı görülüyordu. Bulgarlar, İslâmlara, feslilere rastladıkça bunları bir süngü vuruşuyla şehit ediyor, caddelerdeki bütün dükkânlar, sapa yerlerdeki bazı evler yağmalanıyordu. Bu cinayet olaylarının önüne geçecek bir güç bulunmadığından, dindaşlarının acınacak durumlarını gören zavallı Müslüman kardeşlerimiz, mahzenlerde, çatı aralarında saklanarak hayatlarını koruma çabasına düştüler.

Dilâver Bey'in evinin yağmasına başlanıldığı sırada Kıyık'ta bazı Rum ve Bulgar halk tarafından mani olunmuş ise de, sonradan önüne geçilememiş, o'nun eviyle, yakınındaki bir hayli evler yağma edilmiştir. Bulgar askerleri, kenar ve bucakta rastladıkları halkın

62- Günümüzde kapalı ceza evi olarak kullanılmaktadır.

saatlerini almış, ceplerini aramış, hatta Kadirhane Caddesi'nde sıvacı Akif'in cepleri arandığı sırada, rastlayan iki Fransız Papazı tarafından önlenmiştir.

Osmanlı Jandarması hapishaneyi terk ettiği için mahkûmlar serbest kalmışlardı. Akşama doğru askerî birliklerden, elbiselerini çıkaranların bir haylisi evimize sığınmışlardı. Dışarıdan, durmadan felâketlere ait haberler geliyor idi ki, bunların amaçları, *"taş üstünde taş, omuz üstünde baş"* bırakmamak yöntemini uygulamaktaydı. Bu durum karşısında ürken Yabancı Devlet Konsolosları vatandaşlarını Fransız Mektebi'nde toplayarak, ortamın sakinleşmesini bekliyorlardı. Bugün aşağıda yazılı duyuru sokaklara asıldı...

" Kalelerde ve şehirde ne kadar askerî ganimet varsa, yenenlerin hakkı olarak, savaş ganimeti olarak kabul edilir. Yalnız, Bulgar askelerinin insanlık yönü Edirne Şehri'nin yağma edilmesini önleyebildi. Fakat şunu da biliniz ki, O'nun insancıllığı, hiçbir zaman silâh veya başka askerî ganimetleri saklamağa izin vermez.

Ben de size duyururum ki, bu gibi şeyleri kim saklamaya cesaret ederse, daha o saatte idam edilir. Bunun için, eğer cezaya çarptırılmak istemezseniz, ısrar ederim ki, bu ayın yirmi üçüncü günü akşamına kadar, her kimde silâh, yahut askerî ganimet varsa, yahut saklamış olan varsa teslim etsin...

Voynen Gubernatos
General Vozof"

Asıl felâket, kendisini bundan sonra bütün dehşeti ile göstermeye başladı. Bulgarlar, bu korkunç durum karşısında, oraya buraya saklanan subay ve askerî personeli ve saklı silâhları aramak bahanesiyle her tarafa saldırgan ellerini uzattılar. Şimdiye kadar, Osmanlı adı altında yaşamış olan Gayr-i Müslim vatandaşlarımızdan bazı sefillerin kışkırtmaları da eklenince, durum, büsbütün korkunç hâle geldi... Bu tip kimseleden isterse beş-on sene önce biriyle küçük bir uyuşmazlığı olanlar yahut borçlu veya beyni alkolle uyuşmuş olan bir Bulgar erine rastlamak şansızlığına uğrarsa, hayata veda etmeye mahkûm olurdu.

O gün akşam üzeri, yanında Jandarmadan mureç Kel Murat adında birisi olduğu halde, komşu kapıdan, tepesi kırmızı-beyaz kalpaklı, Nikola Çavuş adında, süngülü bir Bulgar eri evimize geldi. Evdeki erkeklerin bir odada toplanmasını teklif etmesi üzerine, hepimiz kahve ocağına gittik. Kadınlar da çarşafları ile bir kenarda oturdular. Silâh arayacağız ve mevcut silâhların verilmesini bildirdiği için, elinde bir kâğıt olup, olmadığı sorusuna karşı, kızgınlıkla yukarı kata çıkmaya başlamasıyla...

***

Mustafa Şevket Bey'in kaleme almış olduğu anıları burada son buluyor. Bulgarlar tarafından evde yapılan aramadan sonra neler olduğu bilinmemektedir. Yalnız bilinen

bir şey var ki, o da Şevket Bey'in diğer esirlerle birlikte Sarayiçi'ne götürülmüş olduğudur. Sarayiçi'nde neler olduğu, neler yaşadıklarını bilemiyoruz. Biz, Şevket Bey'in anılarının burada bitmediğini, devam ettiğini, mutlâka bunların da anlatılmış olduğu ayrı bir bölümün var olduğunu düşünmekteyiz.

Şükrü Paşa'nın teslim oluşunu gösteren temsilî resim...

ŞÜKRÜ PAŞA'NIN TESLIM OLUŞU

Çarşamba günü Doğu ve Güney tahkimâtının[63] düşmesi üzerine artık hiçbir dayanma imkânı kalmadığını gören Şükrü Paşa zevâli[64] , saat 10.30'da Bulgar Kumandanlığı'na bir subay göndererek, telim olmak zorunda kalmıştır. Saat 12.45'de General Ivanov'un hürmetle karşıladığı büyük Türk Komutanı şanlı kılıcını, kurala uygun olarak, düşmana teslim etmişse de, Edirne'ye gelen Kral Ferdinand, askerî törenle kılıcı geri vermiştir. Avrupa matbaalarında, buna dair birçok resim ve yazılar yayınlanmıştır.

Barışın imzalanmasından sonra, İstanbul'a döndüğü zaman halkın gösteride bulunmasından çekinen "İttihat ve Terakki"nin ünlü İstanbul muhafızı Cemal Bey; *"Paşa'yı el çabukluğu ile trenden alıp, muhafız arabasına koyarak kimseye göstermeden evine getirdiği"* Edirne savunucusunun, bir gün derin bir üzüntü ile anlattığı önemli bu noktayı, o dönemki notlarımdan buraya alarak, tarihe geçirmeyi millî ve vicdânî bir görev bilirim.

Anılarını yazmasında, kendisine yardım etmemi istediği hâlde ömrü vefa etmediği için bu isteğini yerine getiremeyen Şükrü Paşa, bu menkûbiyyetinin[65] sebebini:

"Savaşın başında hükümet benden Edirne'nin bir ay savunulmasını istedi. Elimde buna ait bir belge de var. Ben her türlü yokluğa rağmen, verilen sözün beş katı dayanarak 155 gün dayandım. İşte, buna rağmen esaretten dönüşümde İttihat ve Terakki Hükümeti beni, emekliye sevkedip, menkûb[66] yaşattı. Bu menkûbiyyetimin çok acı bir sebebi var:

Savaşın başlangıcında ve muhâlif kabine zamanında henüz kuşatma başlamadan önce İttihat'çıların eski İç İşleri Bakanı Talât Bey, gönüllü er yazılıp, Edirne'ye gelmişti. Amacı, askerlik etmek değil, askerî fesada teşvik etmekti. İkinci derecedeki kumandan paşaların oturdukları binaya yerleşmiş ve tıpkı o paşalar gibi o nefer (er) Bey'de, aynen bir nefer paşa ilgisi görüyordu.

Bu durum, subaylarla askerler arasında dedikodulara yol açtı. Talât Bey'in günlük çalışması hakkında raporlar alıyordum. Askerî savaşmamaya teşvik ediyor ve özellikle Anadolu erlerine Rumeli'nin kendi vatanları olmadığını anlatıyordu. Bu sırada düşman ordusu ilerlemekte idi. Böyle bir durumda daha fazla dayanamazdım.

Talât Bey'i çağırtım. Karşımda, askerî duruş alan nefer elbiseli fesatçıya, "hey oğlum diye seslenerek, Edirne'deki uygun olmayan durumunun ve bu durumdan faydalanarak yaptığı olumsuz propagandayı anlattım."

63- **Tahkîmât:** Bir yeri düşmanın hücumuna karşı sağlamlaştırma. Takviye, güç, birikim.
64- **Zevâli:** İle ilgili.
65- **Menkûbiyyet:** Düşkünlük
66- **Menkûb:** Gözden ve mevkiden düşmüş.

Bu duruma, bir dakika daha dayanamayacağımı. Edirne'de kaldığı takdirde kendisini, Allah korusun idam ettirmek zorunda kalacağımı ve böyle bir zorunlulukta kalmak istemediğim için o günkü trenle derhâl İstanbul'a hareket etmesini istedim. Doğal olarak çekildi gitti.

O gitti, genel merkez üyesi Dr. Bahaattin Şakir (Kızılay) müfettişi göreviyle Edirne'de kaldı. Talât'ın propagandasına devam eden bu adamı, idam ettirmemek için, çekmediğim kalmadı.

Kuşatmanın sonlarına doğru bir gün bana gelip, Sultan Selim Cami'inin teslim edilemeyeceğinden söz ederek, dinamitle uçurulmasını önerdi.

Kendisine, Edirne üzerindeki görkemli Türklük ve Müslümanlık damgasının yok edilmesinin tarihe bir ihanet olacağını ve Edirne'nin her hâlde Bulgar egemenliğinde kalamayacağını söyledikten sonra, bir daha görevinden başka bir şeyle uğraşmamasını ihtar ederek defettim."

İşte benim menkûbiyyetime Talât'lar, Bahaattin Şakir'ler sebep oldu. Onlar, ordumuzun bir an önce yenilmesini, yenilgi yüzünden kendilerine muhâlif hükümetin düşmesini istiyorlardı. Fakat bir şey vardı, benim asker olduğumu unutuyorlardı.

Şükrü Paşa'nın anlattığı bozgunculuk konusu hakkında o dönemin İç İşleri Bakanı Reşit Bey'in anılarında birçok açıklamalar vardır. Bu konuya bazı gazete makâlelerinde de değinilmiştir. Şaşılacak noktalardan biri de, vaktiyle Sultan Hamid, Rusya'daki şerefli esaretinden dönen Gâzi Osman Paşa lehindeki gösterilerden çekinmemiş olduğu hâlde, İttihat ve Terakki Komitasının, Şükrü Paşa, Bulgaristan'dan dönerken alkışlamasından korkmuş olduğu için Paşa'yı halka göstermemiş olmasıdır. İttihat ve Terakki'nin düşmanlığına karşı, bütün dünyanın beğenisini kazanan Şükrü Paşa'ya Fransız'lar tarafından bir ***"Şeref Kılıcı"*** ve binlerce imzalarla dolu bir ***"Altın Kitap"*** sunulmuştur

Bu kitabın Paşa'ya seslenen başlangıcında şu cümlelere rastlanır:

" Her taraftan tehdit altında, devletiniz en çaresiz musibete[67] mahkûm gibi göründüğü sırada, siz baş kaldırınca, hayretler içinde kalan dünya, böyle evlâtlar yetiştiren bir ırkın damarlarında, kendisinden feyyaz bir inkişaf[68] temin edecek, bir kan bulunması, zaruri olduğunu itirafa mecbur oldu.

Sayıca on mislinizi bulan muhassirlara[69] karşı Cihan tarihinin kaydettiği en muhteşem mukavemetlerden birini gösterdiniz.

67- **Musibet:** Felaket, ansızın gelen bela, sıkıntı. Uğursuz.
68- **İnkisaf:** Gelişme, ilerleme, yükselme, kalkınma.
69- **Muhassir:** Zarar veren, zarara ziyana uğratan

Paşa, siz dünyanın üstünden ulvi bir lerze[70] geçmesine sebep olduğunuz için, bütün dünyanın size bir minnet borcu var.

Işte bundan dolayı, düşman eline sağ geçmiş olmaktan mütevellit[71], büyük acınız içinde, eğer size teselli verebilecek bir söz ve kalbinize kuvvet verebilecek bir işaret tasavvur edebilirse,hayranlarınız şimdi size işte o teselli ile o kalp kuvvetini vermek istiyorlar[72] ."

Bu şeref kılıcı ile altın kitap, rahmetlinin ailesindedir.

70- **Lerze:** Titreme, titreyiş

71- **Mütevellit**: Doğan, meydana gelen.

72- Bu kılıç ve kitap aile tarafından, Şükrü Paşa anısına Ordu tarafından Kınık Tabyası'nda düzenlenen Şükrü Paşa Anıt Müzesi'ndeki şerefli yerinde kutsal bir emanet olarak saklanmak üzere teslim edilmiştir. Ruhu şâd olsun

Tosyavizâde Dr. Rifat Osman'ın

EDİRNE BALKAN SAVAŞI ANILARI

Yrd. Doç. Dr. Ratip Kazancıgil

Dr. Rifat Osman Bey
(1874 İstanbul - 1933 Edirne)

Dr.Rifat Osman'ın Kısa Hayat Hikayesi
(1874-1933)

Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'nda Edirne Merkez Asker Hastanesi'nde radyoloji uzmanı olarak görev yapan Dr. Rifat Osman Bey ilk radyologlarımızdandır. 18 Şubat 1874'te İstanbul'da, Üsküdar'da doğmuştur. İlk eğitimini babasından alan Dr. Rifat Osman Bey, 1880 yılında Sultan III. Selim Han Vakfından olan "Selimiye İptidaî Mektebi" nde başlamıştır. Paşakapısı Rüştiye-i Askeriyesi ve Kuleli Askerî Lisesi'ni bitiren Rifat Osman Bey, Tıbbiye-i Şahaneden 1899'da yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştur. Bu sırada Bonn Üniversitesi'nden İstanbul'a gelen, kendisine Gülhane Hastanesi Müdürü ve Mekatib-i Tıbbiye-i Şahane Müfettişi unvanı verilen Prof. Robert Rieder Paşa'nın yanında çalışmaya başlamış, Rieder'in yardımcılığı ve röntgen dairesi şefliğine kadar yükselmiştir.

1903 yılında Sol Kolağası rütbesi ile Edirne Merkez Asker Hastanesi Röntgen Şua şefliğine tayin edilmiştir. Edirne-Selânik-Manastır Asker Hastaneleri'nin röntgen servislerinin kurucusu olan Dr. Rifat Osman Bey, 1933 yılında Edirne'de vefat etmiştir.

Dr. Rifat Osman Bey, hekim olduğu kadar, mimar, ressam, fotoğrafçı, tarihçi ve yazardır. Edirne Rehnüması, Edirne Sarayı, Edirne Tarihi, Edirne Efkaf Tarihi gibi eserleri bulunan Dr. Rifat Osman Bey, Balkan Savaşı anılarını da yazmıştır.

Edirne Rehnüması adlı eserinde, "Balkan Harbinde Edirne" başlığı altında, o günleri özet olarak anlatmakta ve *"O tarihlerde, Edirne Merkez Asker Hastanesi, röntgen ışınları uzmanı bulunduğumdan ve kuşatma sırasında ve sonra, Bulgar yönetimi zamanında pek çok olayın şahidi olduğumdan, bu ad altında bir bölüm eklemeyi,bazı dostlarımın önerileriyle özet olarak buraya yazmak zorunda kaldım"* demektedir.

Burada ele aldığımız, Dr.Rifat Osman Bey'in Balkan Savaşı anıları ise, "Edirne'de 25 Yıl" adlı yayınlanmamış çalışmasında yine aynı ad altında yer almaktadır. Rifat Osman Bey adı geçen bu çalışmada, Balkan Savaşı'nda Edirne'yi yazmasının amacını şöyle açıklamaktadır:

"Edirne Savunma Ordusuna mensup bir tabip olmam ve Kale Başkanı merhum Şükrü Paşa tarafından, görevime ek olarak verilen vazifelerden dolayı, savaş sonunda, cephelerle yakından temas etmiş bulunmam dolayısıyla, bazı askerî hareketlere bağlı olarak şehrin ve kuşatılmış olanların durumlarını, ve olayların niteliklerini tespit ederek,yazmak suretiyle gelecek kuşaklara bir ibret levhası bırakma, amacıdır."

Burada, Rifat Osman Bey'in "Edirne'de 25 Yıl" adlı basılmamış eserinde "Balkan Savaşında Edirne" başlığı altında kaleme almış olduklarını "Edirne Rehnüması" adlı eserinde yazmış oldukları ile karşılaştırıp, eksik olanları tamamlayarak sizlere bir bütün

olarak vermeye çalıştım.Dr.Rıfat Osman Bey'in, Osmanlıca olarak yazmış olduğu, "Edirne'de 25 Yıl" adlı eserinin aslı, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Şimdi, Balkan Savaşı'nda Edirne Savunması'nın gerek askerî, gerekse sivil yönü ile çok yakın tanığı olan Dr. Rifat Osman Bey'in Balkan Savaşı anılarına dönelim...

Ekim 1912 İstanbul, seferberlik...

2 Kasım 1912 Pınarhisar'dan dönüş

26 Mart 1913 Ayıcıoğlu Tabyası

Dr. RİFAT OSMAN'IN
EDİRNE BALKAN SAVAŞI ANILARI

R.3 Teşrinievvel 1328 / M. 16 Ekim 1912

Edirne Müstâhkem Mevki'i Başkomutanlığı'na atanan Şükrü Paşa Edirne'ye geldi ve savaş durumu ilân etti.

R.5 Teşrinievvel 1328/M.18 Ekim 1912

Anlaşıldı ki azgın tarihe yine kanlı lokmalar hazırlanıyor. Acaba tarihimizin sayfalarına yine bir sıkıntının ayrıntıları mı yazılacak? Edirne'den hareket edecek olan Ordu üst rütbelilerinin yüzlerindeki hüzün ve sözlerindeki ezginlik nedendir?

İstanbul'a giden trenler subay aileleri ile dolu. Onlar güvenli yere giderken bizleri felâkete bırakıyorlardı. Acılı bir hazırlıktan sonra İkinci Kolordu Abuk Paşa'nın komutasında hareket edip Edirne'nin doğusuna çekildi.

Rumeli'nin, Arnavutluğun mürettip Redif Fırkalarına bağlı Alaylar şehrin kışlalarını ve çevredeki ovaları, tepeleri işgal, edip boydan boya çadırlar kurup ateşler yakmışlardı. Bu olağanüstü durum karşısında bir şey olacağını herkes anladığı hâlde, harbin doğuracağı felâketi kimse değerlendirememişti. İlk top sesleri Kale'nin Hıdırlık, Abdurrahman Ağa ve Karagöz Tabya yönünde işitildi. Soğuk bir gecenin karanlık gökyüzünü parlak ışıklarıyla parçalayan toplardan, mermilerden çıkan korkunç sesler, kenar Mahallelerde derin uykularından uyanan halkı sokaklara çıkarttı.

Düşman geldi... Bulgar geldi... diyerek feryat eden ve işin aslından haberleri olmayan bu topluluklar, zorlukla evlerine girdiler.

R.8 Teşrinievvel 1328/M. 21 Ekim 1912

Gönüllü olarak Edirne Redif Fırkası'na er olarak katılan, geleceğin Başbakanı Tal'ât Bey (Paşa), yüzlerce yaralıyı İstanbul'a götüren son trenle dönüyordu.

R. 9 Teşrinievvel / M.22 Ekim 1912

Mürettep bir Kolordu Doğu cephesinden çıkarak bir savaşa tutuştu. İnce, ince yağan bir yağmur ve eksi 4-5 dereceye düşen bir soğuk, harekâtı güçleştiriyordu. Kırım Deresi'nde düşman pususuna düşen Redif Birlikleri haylice zayiat verdi. Bu çıkış hareketi, kaleye bir yarar sağlamadı. Çıkışı yapanlar yeniden kaleye girdi. Aynı tarihte, Batı cephesinden çıkarak, asıl hattın iki saat ilerisinde savaşan Gümülcine Redif Fırkası da bir savaştan sonra kaleye döndü. Yaralı ve ölü sayısı haylice yüksekti.

Bu çıkış (Huruç) hareketlerini, ilk çatışma savaşları gibi kabul edecek olur isek, 63-70 kilometre uzunluğunda olası Türk savunma hattını kuşatmak için Bulgarların iki haftadan fazla uğraştıkları sonucuna varırız. Bu tarihî olayı Bulgar ordusu ile beraberinde olan ve 12 Kasım 1921'de Kale'nin düşüşünden sonra şehre giren Sırp subaylarından ve Paris gazeteleri muhabirlerinden duyulma olduğuna, aynı zamanda sonradan incelenen yabancı eserlerden öğrenildiğine göre, kuşatma çemberinin tamamlanması Sırpların gönderdikleri "Timoh" ve "Danüb" fırkalarının yardımlarıyla mümkün olmuştur.

Tarih ne olursa olsun, bizim, çevremizle ilgimiz kesilerek gazetesiz, mektupsuz kalmaya başladığımız ve cephelerde çalışan subay arkadaşlarımızdan öğrendiğimiz tarih, **R.25 Teşrinievvel 1328** yani **7 Kasım 1912**[73]'dir.

Şehrin kenar Mahalleleri, medreseleri, Camileri, mescitleri, Kiliseleri civar köylerin perişan halkı ile dolmuş idi. Bunların pek az kısmı harmanlarından kaldırdıkları zahireleri tel örgülerin kapılarından geçirmeyi başarmışlardır. Birçoğu zahirelerinin getirtmemişler veya Kale çevresinde dolaşan yağmacı Bulgar çeteleri tarafından soyulmuşlardı. Bununla beraber, dışarıdaki erzakı Kale içine alıp, kullanma işinde Kale komutanlığına düşen görevde de pek çok kusurlar olduğunu kabul etmek gerekir.

Ancak etraftaki erzakı kale içine çekmek hususunda Kale Kumandanlığı'na pek çok tasavvur vaki olduğunu da itiraf etmek gerekir.

Gaz, tuz, şeker gibi maddelerin fiyatları beş, on misli yükselmeye ve Kasım'ın haftasında ise saklanmaya ve kısa bir karaborsa dönemi geçirip tamamen kaybolmaya başladı. Kısa bir karaborsa dönemi sonrasında ise tümden yok oldular.

Burada durmaya ve bir noktayı aydınlatmaya gerek gördük:

Bir Fransız yazarının "Edirne Muhasarası" adıyla Türkçeye çevrilen eserinin 48. sayfasında şu olay yazılmaktadır: "Şehrin erzakını hazırlamaya görevlendirilen Ismail Paşa muhtemelen görevini tam yapmamıştır. Özellikle Edirne için getirilen tuz vagonlarını uzun süre Dedeağaç'ta bırakarak en zorunlu ihtiyaç olan zahirenin Bulgarlar tarafından zapt edilmesine sebep olmuştur."

Savaştan önce Edirne Müstâhkem Mevki Komutanı bulunan İsmail Paşa, Kale'nin güçlendirilmesinde çalışmış, emeği geçmiş idi. Topçu Feriki ve Edirne birliklerinin eski hocası Şükrü Paşa'nın, Başkomutanlık göreviyle Edirne'ye gelmesi ve İsmail Paşa'nın da müstâhkem mevki inşe "levazım" ile görevlendirilmesi, kızgınlığına sebep olmuştur. İsmail Paşa, komutanlık dairesine birçok tahrip danelerinin düşmesine rağmen, alt kattaki odaya kapanıp, oturmuş, ancak kalenin düşmesiyle buradan çıkmıştır.

73- Rıfat Osman Bey, bu tarihi sadece Miladi tarih olarak yazmış.

Altı ay içinde Şükrü Paşa ile altı kez görüşmemiştir. Kibirli ve her şeyi bildiğini sanan İsmail Paşa, komutanlıktan düşüşünü hazmedememiş ise de, Edirne Savaşı'nda bulunan üst rütbeli subaylardan öğrendiğimize göre Şükrü Paşa'nın gelmesi, kuşatmanın mümkün olduğu kadar askerî bir .....[74],askerî şöhretiyle uyumlu bir şekilde idare etmiştir.

Erzakı açık şekilde yetersiz, altmış bin mevcutlu bir savunma kuvvetiyle altı ay çalışan Şükrü Paşa'nın ikinci bir Plevne yarattığını ise yerli ve yabancı herkes tarafından kabul edilir görünüyordu...

Açıklama...

Dr. Rifat Osman'ın Balkan Savaşı anıları iki küçük deftere yazılmış olup, bu sıkıntılı günlerde Merkez Asker Hastanesi Operatörlüğünü (cerrahlığını) olağan üstü bir ustalık ve soğukkanlılıkla yürüten Operatör Es'at Beyin görüşlerine uyularak yazılmış olan eserimizin bu bölümünün, bir askerî anı olduğunu aziz okuyucularımıza arz ve ifadeye gerek yoktur sanırım. Esasen bu nokta, hem amacımız ve hem de ilmî yetkimizin bütün açıklığıyla dışındadır...

R.11 Teşrinievvel 1328/M. 24 Ekim 1912Saat: 21:00 "Sağnak yağmurlu bir gece"

Düşmanın, kalenin Batı yönüne karşı açmış olduğu top ateşi, derin uykuda yatan halkı şaşırtmış, yine yataklarından fırlatmış idi. Savunanların, gereğinden fazla telaşları sonunda açılan şiddetli bir karşı ateş de halkı dehşete ve ümitsizliğe düşürmüş idi. Denilebilir ki, halkın ıstırapla heyecanı bu tarihlerde başlar. Bu geceyi izleyen üç gün içinde İstanbul'a göç de olağanüstü hızlanmıştı. Geçen her gün halkın neşe'sini azaltıyor, gıda maddeleri başta olmak üzere zorunlu ihtiyaç maddelerinin fiyatları yükseliyordu. Beğenilmeye diğer en önemli şey, Türklere özgü gayret ve şerefle savunmaya yönelik askerî hazırlık idi.

Ekim'in yirmi beşinci günü ilk defa olarak, Güney yönünde de savaş başladı. Karaağaç cephesinin her noktasında başlayan bir çarpışmadan sonra Kale'nin Bulgarlar tarafından kuşatılması hareketinin tamamlanmış olduğu anlaşıldı. Kale'nin tüm cephelerinde piyade ve topçu savaşları devam ediyordu.

R.14 Teşrinievvel 1328/M. 27 Ekim 1912

Etraftan Edirne Kalesi'ne sığınan köylüler, Edirne'de toplanan askerler ile seksen bin nüfuslu şehir yüz elli bin nüfuslu bir şehre dönmüş ve sokaklar, asker kalabalığından geçilmez olmuştu. Bu olağanüstü duruma bakıp, bir şeyler olacağını herkes hissettiği hâlde harbin getireceği felâketi kimse değerlendirmemiş gibiydi. Tiyatrolar, sinemalar seyircilerle dolup taşmakta, fırsattan faydalanmak isteyenlerle hazırlıklı davranmak hevesine düşenler de evlerine erzak taşımakta idiler.

74- Metin içerisinde "....." olarak geçen bölümler, orijinal metinde okunamamış olan ifadelerdir.

M. 19 Kasım 1912 Çarşamba

Bulgar temsilcileri kolu, kale Başkomutanlığına başvurup, teslim olunması teklifinde bulundular. Hıdırlık Tepeşi'ndeki telsiz telgraf merkezine ise, Kâmil Paşa Kabinesi'nden mütarekeye dair bir telgraf gelmişti.

Mütareke (Ateşkes) şartları gözden geçirilmekte iken, yirmi birinci Çarşamba günü akşam üzeri, Bulgar kuşatma komutanlığı, mütareke sırasında belki Osmanlı savunma cephelerinin, görevlerini yapmalarında, savsaklama gösterecekleri görüşüne dayanarak, tahmin edilen şiddetli bir ateş ile Doğu ve Batı cephelerine saldırdı. Hâlbuki bir gün önceki duyuru ile Şükrü Paşa, özellikle komutanların tetikte bulunmalarını istemişti. Fakat başarılı olamadı. Ertesi sabah, yani Kasım'ın 22. günü ateşkes anlaşması yapıldı ve cephelerde sessizlik başladı. Mütareke (ateşkes) başladı...

Mütarekeye dair Müstahkem mevki başkumandanlığının yazılı emri örneği:

"Birleşik devletlerle Yunanistan dışındaki Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ Ordularıyla ateşkes yapıldı. Bundan sonra sulh müzakerelerine başlanacaktır. Müzakerenin sonuna kadar ateşkes devam edecektir. Edirne ve İşkodra kaleleri bu ateşkesten faydalanacaktır.

Yarın Edirne'ye Bulgar parlamenterleri geleceklerdir. Bulgarlar tarafından kaç subay gelirse bizim tarafın da o kadar, mümkün ise aynı rütbede parlamenter atanacaktır. İki taraf parlamenterleri tarafından tarafsız bölge hudutlandırılacaktır."

R.8 Teşrinisani 1328 / M.20 Kasım 1912 Perşembe

Kale'nin Sırp cephesinde Kartaltepe civarında kanlı bir savaş olurken öğleden az sonra

Göç...

Buçuktepe'de İbrahim Paşa ve Nişancı Paşa Mahallelerine Bulgar tahrip danelerinin düştüğü ve yoğun dumanların yükseldiği görülüyordu. Kurban Bayramı'nın ikinci gününe rastlayan günde, adı geçen Mahalleler halkı, çoğu kadın ve çocuk olmak üzere sekiz-on kurban verdiler. Bu, şehre düşen ilk tahrip mermileridir.

Bu felâkete uğrayan Mahalleler halkından güçlü olanları, şehrin, henüz mermi düşmesinden güvenli Mahallelerine taşınmaya başladılar. Bu yüzden yapılan göçler pek korkunç idi. Evi, bu civarda bulunan Edirne'nin Belediye Başkanı Dilâver Cezzar Bey, Mihâl Köprüsü üzerinde bulunan evime taşınmış ve Kale'nin düşüşüne kadar misafirim olmuştur.

Fransız albaylarından Albay Piyaron Do Mon'da, yukarıda yazdığı "Edirne Kuşatması" adı eserin Türkçesinde: *"Bulgar kuşatma topçusu şehre karşı yalnız şarapnel kullanarak aşla tahrip danesi atmamıştır ve Sultan Selim Câmi'i ateş altına alınmamıştır. Alınmış olsa yerle bir ederlerdi"* ifadeleri yazılıdır.

Yazarın bu sözleri kesinlikle doğru olmayıp, Bulgarlar şehre, pek çok tahrip daneleri düşürmüş ve polis karakollarının kesin olarak verdikleri raporlara göre, halktan ölenlerin sayıları 220'yi aşmıştır. Pek tarafsız bir şekilde iddia edebiliriz ki, halkı savaşa karşı ayaklandırmak ve İslâm toplumunu heyecanlandırmak ve incitmek için Sultan Selim Câmi'ini şiddetle ve daimi bir top ateşi altına almışlardır. Muhteşem anıtın doğu cephesi duvarlarının taşları üzerinde hâlen görülen inkâr kabul etmez mermi yaralarını, Edirne'yi ziyaret eden sayın yazar görmedi mi? ... Yalnız bu anıt üzerine atılarak sekizi isabet eden ve öbürleri civarlarına düşen tahrip daneleri bir polis komiserimizin hesabına göre 150'yi aşkındır[75].

75- R.10 Mart 1332/M.23 Mart 1916 tarihinde Edirne'yi ziyaret eden Alman mareşallerinden Makenzi, ki Bulgar ordusu muhibbi "seveni" olmakla ünlü imiş. Bu naçiz yazarın yol göstericiliğiyle, başlıca Edirne anıtlarını ziyaret ettiği sırada; "Bulgar topçusunun, Selimiye Cami'i üzerine tahrip mermileri attıklarını, o tarihlerde gazetelerde okuduğunu, bu ateşin izlerinin mevcut olup, olmadığını ve mümkünse kendisine ayrıntılı bilgi verilmesini" arzu etti.Bu ziyaret sırasında Edirne Polis Müdürü Rifat, Fırka Müfettişi Abdullah beylerle, mesleklerinde uzmanlaşmış memurlardan, Vakıflar Müdürü Sadrettin Şükrü ve Milli Eğitim Müdürü Servet Bey de mareşalle bulunmak üzere düzenlenmişti.

Biz, Bulgarların Selimiye Cami'ine reva gördükleri saldırıyı söz konusu etmeye karar vermiş idik. Çünkü bu sırada müttefikimiz idi.

Mareşalin isteğini yerine getirmek için kısa bir bilgi vermeyi uygun gördük. Makenzi, soruların cevapları ne kadar kısa olursa olsun, en canlı noktalara dokunuyordu. İç ve dışta mermi tahribatını görmek istedi.

İç tahribat ki, küçük yan kubbelerine isabetle, bir metre çapında olup, eser, hemen tamir edilmiş ve yerleri bile kaybolmuştu.

Mareşal, küçük Edirne ve havalisi Ferik'ine bir şeyler işaret ediyordu. Dış duvarlarda izleri hâlen duran tahribatı da, o şekilde inceledi ve haritasına kaydetti. Son soru olarak dedi ki:

Bu anıt üzerine isabet eden ve yakınına düşen mermilerin ne kadar olduğuna ait bilgiler var mıdır ve bu bilgiler tahmini olmayıp resmi midir?

Cevap olarak:"Buraya yakın bir polis karakol amiri bu mermileri imkân oranında tespit edip, üstlerinebildirmiş olduğu bu raporlardan inceledim. Hemen hepsi tahrip danesi olmak üzere 150-160 arasındadır. Ve sekiz tanesi isabet ederek, üçü içeriye düşmüş, sekiz-on sığınmalı köylü kadın ve çocukların ölümlerine sebep olmuşlardır.Minarelerden birinin en üst yerine, daimi olarak gözetlemede bulunan bir subayımızın görüp, karargâha verdiği raporlar da bunu tasdik eder" dedim.

Mareşal hiçbir söz söylemeyerek ilerledi ve Camiden çıkıldı ve ben ayrıldım.

Gece beni belediyedeki odasına davet edip, teşekkür etti. Doğu cephesini tamamen gezerek, Türk ve Bulgar menzillerini gördüğünü söyledikten sonra bana;

"Bulgar topçuları övülmüş idi. Fakat bilir misiniz, kuşatma savaşları da savunmacılar kadar, hücum edenler de yorulur, ve bezginlik getirir. Bugünkü toplar, o kadar kusursuz ayarlanmıştır ki, 12-13 kilometre mesafeden hedeflerini tahrip ederler. Koca anıt yalnız İslâmların değil, bütün uygar dünyanın, en değerli bir mimari yapısı olan mabedimiz, sevinelim ki endaktılarahedef olmamış demekle" yetindi.

Kasım 1912 Edirne kuşatması

Kasım 1912 Bulgar askerleri siperde

Yalnız üzülmeye değer ki, Şükrü Paşa Selimiye Cami'ne isabet eden mermiler dolayısıyla bir yazısında diyordu ki: "Bulgarların Selimiye Cami'ni ateş altına almalarına başlıca sebep, halkı savaş aleyhine ayaklandırma ve güya bir an önce kaleyi almak fikridir. Hâlbuki askerce başlanan bu iş yine askerce sonuçlanmalıdır" demiş idi.

Komutan ve kurmayları kuşkulu idi. Herkes de bazı kuşkular uyanmış idi.

Eserimizde fazla sözden kaçınmakla beraber biraz bilgi verecegiz:

1- Başkomutanlık Karargâhı, Müşir dairesinde kurulmuş idi. Şehre mermilerin düşmesinden sonra Kaleiçi'ndeki Ermeni Kulübü'ne taşınmasına karar verildi. Derhâl, en gerekli eşya arabalara yüklendi. Adı geçen yere, yollanan arabalar, henüz kulübün kapısında iken, kulübün etrafına üç mermi düşmüştür. Dairede bulunan Şükrü Paşa, arabaların Piyade Kışlası'na gönderilmesi emrini vererek, daireden ayrılarak, doğrudan Vilâyete, Vali Hâlil Beyi ziyarete gidip, Vali Bey ile görüştüğü sıra da, vilâyetin yan tarafındaki bahçeye bir tahrip tanesi düşmüştür. Ben, bu görüşme sırasında Vali'nin yanında idim.

Şükrü Paşa, Vali Hacı Bey'e: Düşman topçusunun karargâhı, daha doğrusu kendisini takip ettiği, hakkındaki lâtife yollu söyleyerek, kale içinde bir casus grubunun bulunması ihtimalinden söz etti. Ertesi gün, polis izlemeye başlayarak, en önce balıkçılar ve balıkçı kayıklarına bindirilen bazı subaylar aracılığı ile Meriç ve Tunca yataklarında telefon telleri araştırıldı ise de bir şeye rastlanmadı.

Şükrü Paşa, Piyade Kışlası'nın, hastaneye bakan büyük kapısı üzerindeki dairede, karargâhını kurmasının, Ordudan kışlanın Tunca Nehri tarafındaki köşesine de, yine karargâhın Batı tarafındaki nakliye ahırlarına ve kışla ile hastane arasındaki meydana ve hastane bahçesine, tahrip mermileri düşmüştür. Karargâh, kışlada ancak on gün kaldıktan sonra, eski ve terk edilmiş Hıdırlık Tabyası'na taşındı.

Bulgar topçusunun atışına rağmen, mermileri Mihâl Köprüsü'nden ileri geçerek, Hıdırlığa düşmemiş. Karargâh ile civarındaki telsiz telgraf istasyonu, rahatça çalışmayı başarmıştır. Karargâh, şehir içinde bir casus şebekesi bulunduğuna, tam bir kanaat beslemekte olmasına ve olagan üstü takipte bulunmasına rağmen, bir şey elde edilememiştir.

Kale'nin düşüşünden sonra, hastanede esaretim sırasında, bakteriyolojik bir muayene vesilesiyle gelen bir Bulgar topçu binbaşısı, Edirne Kalesi'nin savaştan önce yapılan tahkimatı sırasında, bazı Bulgar kurmay subaylarının, çoban ve diğer kıyafet ve hizmetleriyle gelip, dolaştıklarını, önemli bilgi elde ettiklerini söylemişti. Arkadaşlardan birinin, kuşatma sırasında şehir içinde, casuslarının bulunup, bulunmadığı, hakkındaki sorusuna:

"- *Zaten söylediğim bile çok fazladır*" cevabını vermiş idi.

Bulgarların, savaştan birkaç sene önce, Meriç ve Arda sularının temizlenmelerinden sonra kurulacak tesislerden, şehre su vermek için yapılan çalışmalarda bulunan yabancı bir şirket mühendisleri aracılığı ile şehrin tahkimatını ve ayrıntılı haritaların elde etmeyi başardıkları, duyulmakta idi.

21 Teşrinisani 1328/M.4 Aralık 1912

Kâmil Paşa hükümetinin telsizinde Edirne Kalesi'nin ateşkesten faydalanacağı yazılı idi. Şu suretle sadrazam - paşa çatışmasının yeniden başlayacağını bildirmiş idi. Bu emrin iki piyade alayındaki duyurmasında tesadüfen bulundum.

İki ay süren bu mütarekenin her dakikası savunma gücünün her şeyini, askeri erzakını da, dayanıklılığını da, kahramanlık duygularını da yok ediyordu. Buna karşılık Bulgarların faydalanmaları sınırsızdı. Bulgarlarla beraber Sırpların ve Karadağlıların faydalandıkları bu ateşkesten Edirne Kalesi'nin faydalanmamış oluşunun bir örneğine, tarihte rastlanmaz.

Edirne'de bulunduğu, kısa bir süre içinde, patolojik bir şekilde alkole tutkunluğu görülen Nâzım Paşa'yı inandırmak, mütareke komisyonunda bulunan Sobran'ya Meclisçisi Danefile ile nabza göre şerbet veren General Sadon'un büyük bir gayret göstermelerine gerek yok idi. Eğer Nazım Paşa, Bulgar kurmaylarına, Edirne Kalesi'nin hiçbir ihtiyaçları olmadığını söylemesi, görüşmelerde, bu bağış kabul etmez kusuru, konuşmasının en belirgin noktasını teşkil eder. Bulgaristan'ın en gözde bir yerine "aldanan" ve "aldatan" diye yan yana Danof'la Nâzım Paşa'nın heykelleri konulsa, altına da "Bulgaristan'ı kurtaran" denilse lâyıktır...

Ateşkes koşullarından olarak, Kasım'ın 30. günü, 24 vagonluk bir Bulgar erzak treni Mustafapaşa Köprüsü tarafından gelerek, durmadan geçti ve Kuleli'ye doğru gitti. Esasen Bulgar trenlerinin kuşatılmış bir şehrin içinden geçirilmesini kabul etmek hem çok gülünç ve hem tehlikeli idi. Güya, hiç durmadan ve hiçbir kimse ile temas etmeyerek, geçen bu altmış-seksen vagonluk trenler, bir kısım halk ile o kadar çok görüşmüştür ki, Bulgar Hükûmeti, hiçbir özveri karşılığında bu kadar geniş bilgiyi elde edemezdi.

Şükrü Paşa'nın emriyle, Karaağaç yakındaki Maraş Köyü'ndeki bir gezici hastaneyi, teftiş için ateşkesin ilk haftasında gittiğim sırada, geçen Bulgar trenlerinin, vagonları üzerindeki memurlara, hattın kenarına dizilmiş saygısız, düşüncesiz Redif erlerinin, "amacı bize şeker ve tuz atmak" diye bağrışmaları, çirkin bir olay idi. Trenlerden mektup ve gazete atıldığı ve trenlere mektup verildiği kesindi. Sonradan önlenmeye çalışılmış ise de, bu, "at çalındıktan sonra ahır kilitlenmekten" başka bir şey değildi. 80-85 vagondan oluşan bir trenin, gidişi sırasında, etrafla temasını önlemek için bir tek subayla, iki polisin bindirilmesi kolay kolay bağışlanır mı?

Bulgar trenlerinin, Edirne yoluyla geçmelerini önlemek için, Arda Köprüsü'nün tahribine teşebbüs eden bir genç subaylar grubunun çalışmasını, içlerinden birisi Şükrü Paşa'ya haber verdiğinden, köprü pek sıkı bir koruma altına alındı.

Yapılan ateşkesin her dakikası savunma gücünün bir kısmını yok etmekte olduğu hâlde, Bulgarlar pek çok faydalanarak 24 Aralığa kadar, 1500 vagon içinde geçirdikleri zahire ve malzeme zor durumdaki Çatalca cephelerini kurtardığını, sonradan Bulgar Ordusunun her basamaktaki ileri gelenlerinden acı acı öğrendim.

Tutsaklığım sırasında birçok Bulgar subay ve erlerinden duyduğum gibi, "Çatalca cephesinin kıtlıktan düşmesi kaçınılmaz iken", Edirne'den geçen trenler, yiyecek ve askerî araç gereç yönünden cepheyi doyurmuşlardır.

1500 vagona karşılık, bin naz ve isteksizlikle kuşatılmış kaleye, Kızılay adına İstanbul'dan gelen bir vagonla tıbbî malzeme alınabildi. Düşünülmeye değer ki, en gerekli ilaçlar, bu vagondan çıkmadı. Vagonda, pek çok konyak çıktı. Hâlbuki bunun en iyisi Edirne'de bol bol bulunuyordu.

Bir buçuk ay süreyle arpa ile karışık ekmek yemeğe ve yalnız bir fincan az şekerli kahve içmeye mecburdur. Şehirde okullar kapanmış. Lise, sanayi, Askerî İdâdi ve Bulgar okulları bile Askerî Hastane yardımcı hastanelerine dönüştürülmüş ve istasyon civarında küçük zabit okulu, Kızılay hastanesi olarak, Doktor Bahaeddin Şâkir Bey tarafından kurulmuş ve hemen hepsi de yaralılarla dolmuş idi.

Karaağaç'ta Sen Bazil Koleji Müdürü okullarının bir kısmını, hastane kurulmak üzere **Askerî Hükümet** emrine bıraktı. Okullar yardımcı hastanelerle çevrilir iken, yönetim kurulları yerinde bırakılarak bir hastane yönetim kurulu görevlendirilmiş ve hepsine birer Baş Tabip atanmıştır. Buraya İl Sağlık Müdürü Abdurrahman Bey atanmış idi! Hekimlikten haberi olmayan bu kişi, yönetimde de yetersiz çıktığından ve öbür hastanelerde de bazı idarî uygunsuzluklar meydana geldiğinden, aşağıdaki yazılı emirle bunların teftişlerine atanmış idim.

"Müstâhkem mevki kumandanlığı Baş Tabibi

No:290

12 Ekim 1328

Merkez Hastanesi birinci tabipliğine şehir içinde kurulan hastanelerin yönetilmelerinde görülen düzensizliğin düzeltilmesi için Doktor Rifat Efendinin daimi gözetimi altında bulundurmak üzere atanmış olduğundan gerek nöbetimi ve gerek hastanede tedavi altında bulunan hastaları tedavi etmek üzere lise hastanesinden Doktor Celâl Efendi yarından itibaren merkez hastanesine gönderilecektir.

Kendisinin haftada üç gün röntgene şuaı ile basta muayenesi için merkez asker hastanesine devam edeceği duyurulur.

Edirne Müstâhkem Mevki Baştabipliği

Remzi"

Kuşatma süresinde asker ve halk arasında hiçbir salgın hastalık görülmemiştir. Yalnız Kaleiçi'nde bir Ermeni ailesi evinde kolera çıkmasıyla bir genç kadın ölmüş. Sadece, on altı kişi bu hastalığa yakalanmış ve bu küçük salgın son bulmuştur.

Bakkaliye mağazaları boşalmış. Aranan, erzak ve gıda maddeleri bulunmaz olmuştu. Ekmek, tuz, şeker ve gaz, bunlar, Kasım ayı sonlarına doğru dükkânlarda satılmaz, değerli antika eşya gibi hudutsuz fiyatlarla elden ele geçer idi. Fırınlardan, halka dağıtılan ekmek, gerek dış görünüşü, gerekse besin değeri yönünden kesinlikle ekmek değildi. Kuşatmanın son günlerine doğru, yalnız süpürge tohumundan ekmek yapıldı yenildi. Beyaz peynir, et, zeytinyağı, tereyağı, süt ve yumurta gibi maddelerin fiyatları yükselmiş ise de arandıkça bulunuyordu.

Askerî binalar karanlıkta kaldı. Yalnız hastanelerin kandillerinde balıkyağı yakıldı. Et, açlık çeken hayvanların eti olduğu için besin değerini yitirmiş ve kırmızı bir paçavra parçasına dönmüş idi. 118 kuruşa bir kilo tuzu, bin rica ve aracı koyarak alıp, Belediye Eski Başkanı Dilâver Bey ile paylaştık. Erbab-ı yesar[76] için, her aranılan güçlükle de olsa bulunmakta iken, bu yapay kıtlık, köylerden sığınan halk ile şehrin yoksul bölümünü mahvetmeye başladı... Bazı Avrupalı yazarlar ve gazete habercileri, Edirne'de tütün ve alkollü içkilerin de bulunmadığını doğru olmadığı hâlde yazmışlardır. Reji "Tekel Dairesi"nin Edirne şubesinde çok miktarda tütün bulunduğundan, bu yüzden sıkıntı çekilmemişlerdir.

Plevne Savaşı'nda rastgele kuru yaprakları kesip, içmeleri nedeniyle askerlerden pek çoğunda zehirlendikleri söylenmekte ise de, Edirne Savunmasında da bazı askerlerin yeşil otları toplayıp, yediklerinden dolayı zehirlenerek öldükleri görülmüştür.

Miralay Do Mon Dezir'in;

"Kale açlıktan düşmemiştir. Ateşkes esnasında gayet garip bir şart sonucu olarak şehrin erzak olmadığı göz önüne alınacak olursa kuşatılmanın başlangıcından (31 Ekim 1912) düşüşüne kadar (26 Mart 1913) ki süre içinde kendi erzakıyla sıkıntısızca idare edilmiş olduğu söylenebilir, demesi Bulgar kuşatma ordusunun bol askerî malzeme ve silâha ve bol erzaka sahip, Türk Savunma Ordusunu mahv-u perişan ettiğini ihsas ve ilân için vesile ise, tarih yazmaktaki becerisizliğine bağlı bir noksan ve kusurdur."

76- Maddî ve mânevî hal ve vakti yerinde olan nüfuzlu kimseler

Ekmek ve tuz yoksulluğunun halk üzerindeki korkunç etkisini bol miktarda bulunan beyaz peynir bir dereceye kadar hafifletmişti. Hamur yemeklerinden tamamen mahrum olduktan sonra et alamayan, sebze bulamayan askerler arasında, açlıktan ölüm olaylarının azlığında en fazla beyaz peynir sebep olmuştur.

Vilâyetten Başkomutanlığı'na verilen ihtiyaç cetvelinde, otuz bin harp sığınmacısı köylü olmak üzere 106 bin nüfus için ekmek istenilmiş idi. Buna, 60 bin mevcutlu bir savunma Ordusu da eklenecek olursa, 140-160 bin kişinin, 146 günlük beslenmesi için gerekli gıda maddelerinin, hiçbir şekilde bulunamayacağından kuşku yoktur. Özellikle köylü toplumumuz erzaksız...

Askerlerin de savaş ilânının arkasından hazırlanmış erzakı olmaz ise...

Askerler ve halkın hastalarına mahsus olmak üzere, Üç Şerefeli Cami'de muhafaza edilmekte olan 120 çuval unun, birçok katkılar eklenerek kullanılması, iaşe komisyonunca uygun bulundu. Bir buçuk ay süreyle arpa ile karışık ekmek yemeğe ve yalnız bir fincan az şekerli kahve içmeye mecburdu.

R. 19 Kânunusani 1328/ M. 1 Şubat 1913

Harbiye Nezareti'nden telsizi ile gelen bir tebşir (müjde), de çatışmanın yeniden başlayacağına işaret ediyordu, altında Başkomutan İzzet Paşa'nın imzası vardı. Kâmil Paşa tarafından savunulan hakikatler, burada bütün çıplaklığı ile yazılmıştı:

Vatanın tehlikede olduğunu, yenilgimize işaret edildikten sonra, düşman tekliflerinin kabul edilmez bir surette zalimce olduğunu ve vatanın, evlâtlarından bugünler için fedakârlık beklediği üzüntülü bir dille yazmış ve sonunda R. 21 Kanunusani / M. 3 Şubat günü akşamı, çatışmanın yeniden başlayacağı bildirilmiş idi.[77]

Komutanın yüksek sesle okuduğu bu yazının ardından ağlayan bir sesle: ***"Biz ölmez isek bu topraklar kurtulmaz!"*** demesi üzerine pek çok erlerin gözlerinde yaşlar gördüm.

R. 21 Kanunisani 1328 / M. 3 Şubat 1913

Mustafa Paşa Caddesi'nden gelen Bulgar parlamenterleri ateşkesin daha dört gün uzayacağını bildirdi. Hâlbuki buna dair İstanbul'dan bir bilgi verilmemişti. Bu sahte duyuru sonunda, o günün akşamı, yâni Salı gecesi düşmanın Doğu Cephesinden şehrin içine attığı ilk tahrip mermisi savaşın yeniden başlayacağını ve dört günlük uzatmanın da yalan olduğunu ilân etti.

77- "Bu resmî yazı ne karargâhta ve ne de birliklerde, özetle tek kimsenin ruhunda bir heyecan, yurtlarından, evlerinden, evlâtlarından, özetle her türlü ruh okşayıcı ilgilerden yoksun binlerce Türk'ün vicdanında bir heyecan uyandırmadı.

Karargâhtan aydınlatacak bir tek kelime taşımayan bu tebşirin (müjdenin) birbiriyle bağlantısız, ilgisiz cümleleri kalplerimizdeki ümitleri bile söndürdü. Yalan söylemeye alışmış bir kalemden çıkmış şu serseri tebşir (müjde) tarihimizin korkunç belgelerinden biri olarak kalacaktır."

22 Temmuz 1913 Edirne geri alınırken

4 Ekim 1912 Sultanahmet Meydanı

Gariptir ki bu çatışma başlarken ne istihkâm ve ne de askerlere saldırıyorlardı. Özellikle şehir ve halkı bombardıman ediyorlardı.

R. 23 Kanunisani 1328 / M. 5 Şubat 1913

Batı Cephesi yönünden gelen bir uçak, yarısı Fransızca ve yarısı Bulgarca bir bildiriyi cephelere ve şehre attı. Savaşın sonuçları başlığını taşıyan bu bildiride;

"*Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlı Devleti aleyhine birleştiklerini ve Türkiye'nin, Makedonya ve Trakya'yı, Çatalca'ya kadar kaybettiği ve şimdi, İşkodra, Edirne ve Yanya'ya sıra verdiğini, Türkiye'nin mahvolduğu, parası kalmadığı, Çatalca savaş hattında Osmanlı Ordusunun ikiye ayrılarak birbiri ile savaştığı, Rus donanmasının Boğaziçi karşısına geldiği, Şükrü Paşa'nın boşu boşuna Romanya Ordusunun seferberliğini beklediği, 25 bin kişilik Yaver Paşa ordusunun teslim alındığı, özetle silâh bırakmanın zamanı olduğu*" yazılı idi.

Yirminci Yüzyılın on üçüncü yılına yakışır bir duyuru!..

Şehrin bombardımanı ile eşit zamanlı olan bu bildirinin, atılma amacı biliniyordu. Fakat halkı ayaklanma ve isyana teşvik için yapılan bu hareket, aksine halkın gözünde Bulgarlar güçsüz yerine düşüyordu. Hâlbuki, bir gece önce şehrin doğu semtleri ile Sultan Selim civarı, şarapnel ve tahrip daneleriyle, o kadar şiddetli ve sürekli bir şekilde bombalandı ki, birçok evler yerle bir oldu. Altıdan fazla zavallı yatalak hasta ve çocuklar, bu vahşetin kurbanı oldular. Hâlâ Bulgar yardakçısı, Avrupa yazarları, Bulgarların, şehri bombalamadıklarını söyleyerek vicdanlarını satsınlar.

Ne korkunç ve ne rastlantıdır ki, Edirne'de çok az görülen soğuklar, ilk defa olarak **R. 26 Kânunuevvel 1328/ M. 8 Ocak 1913** de yağan kardan sonra, bugünlerde birdenbire şiddetlendi.

Sıcaklık, -14 -16 derece ve geceleri en yüksek "-18" derecelerde. İlk kafile olarak hastanelere, donmuş parmaklar gelmeye başladı. Hatta Papaztepe gözetme yerinde bir topçu donarak öldü. Edirne'de örneği az görülen şiddetli bir kış olduğundan, şehrin etrafındaki bağların asma kütükleri, bahçelerin meyve ağaçları kesildi ve yakıldı.

Sonra öğrenildiğine göre, Bulgarlar, Edirne'nin karından ve Çatalca'nın yağmur ve çamurundan fazlasıyla bezmiş ve şaşkınlığa düşmüşler. Ocağın sonlarına doğru, askere dağıtılan ekmeğin boyutları küçülmekle beraber, içindeki süpürge tohumu, arpa, kepek, çavdar, kuşyemi, yulaf gibi hububatın miktarı da arttırıldı. Bununla beraber, bir hafta sonra yapmaya mecbur olduğumuz randımana göre, bu ekmek (Franca) demekti. Okkası kırk kuruşa kadar yükseldi.

R. 8 Şubat 1328/ M. 21 Şubat 1913

Cuma günü yolunu şaşırıp, İstanbul Yolu'nda Hadımağa civarına inen sarhoş bir Rus pilotu, Edirne'ye istirahata gelmiş gibi yedi ve içti ve hiçbir şey söyletilemedi.

Kuşatılmış bir yerde gazetesizlik, cidden sıkıcı oluyor. Kemâl Köyü civarındaki Sırp fırkası subaylarından özellikle ateşkes döneminde Fransızca gazeteler almayı başaran bir Bosnalı subay ile tanıştık. Ondan aldığım Paris gazeteleri bizi büsbütün üzdü. Bir kırmızı fes ile bir nargile karşılığında, bir hayli İllüstrasyon gazetesi daha alındı. Bu gazetelere göre Osmanlı hükümetinin yeri çok karanlık idi.

Martın birinci gününden itibaren, bütün cephelerde, Bulgar Kuşatma Ordusu çekilip gitmiş gibi, bir sessizlik görülmeye başladı. Kale topçularının atışlarına Bulgarlar cevap vermiyorlardı.

R. 28 Şubat 1328/ M. 13 Mart 1913

Perşembe günü, genel karargâhtaki komisyon, mevcuda göre ekmeklerin miktarını dört saatte 400 gramdan, 300 grama indirmeye ve beyaz peynir miktarına da ek yapmaya karar verdi. Erler, bu tarihten sonra ekmeksizlikten sıkıntı çekiyor ve devriye erleri evlerin kapılarını çalarak ekmek istiyorlardı. Bugün "veya bir gün", Sanat Okulu Hastanesi Müdürü Ressam Hasan Rıza merhumu ziyaret ve kurumu da teftiş için gittim. Yeni getirilmiş üç erimizi tezkerelerle üst kata çıkarmaya uğraşan sıhhiye askerlerine rastladım. Bu zavallıların, ilerlemiş derecede iskorbüt idi.

R. 11 Mart 1329 / M. 24 Mart 1913

Pazartesi sabahı, on gün süren derin bir sessizlikten sonra, şiddetli ve devamlı top ve silâh sesleriyle uyanan Edirneliler, altı aylık kuşatılmanın hiçbirine benzemeyen bir gününü yaşamaya başladıklarını hissetmişlerdi. Bütün cephelerde, özellikle Doğu Cephesinde başlayan Bulgar topçu saldırısı, gece gündüz bir dakika ara vermeden sürdü. Doğu cephesinin ileri katları, Salı günü öğleden sonra düşmüş ve savunucular tel örgü gerisine çekilmişti.

R. 13 Mart 1329 / M. 26 Mart 1913

Çarşamba günü sabahı, alınan karar gereğince, verilen emirle, Arda Demiryolu Köprüsü'nün havaya uçurulması ardından, gün batışından sonra (saat alafranga 8,15) Hıdırlık Genel Karargâhı önündeki telsiz telgraf merkezinin, yüksek direğine çekilen düz beyaz bayrak, acı hakikati ilân ediyordu.

Kahraman Edirne, tam beş aylık kuşatılmış olmanın korkunçluğuna, sabırla dayandıktan sonra, şan ve şerefiyle teslim oluyordu.

Kale'nin etrafındaki bölgenin top patlamayan bir yeri kalmadığı gibi, tüfek, makineli tüfek sesleri de kesilmeye devam ediyor ve şehrin kapılarından da yaralı, yarasız, açlıktan, uykusuzluktan hâlsiz kalmış erlerin kalabalık bir hâlde geldikleri görülüyordu. Bu, şimdiye kadar görülmemiş bir manzara ve olmuş bir hadise değildi.

Kuşatma hattına çok uzak ve merkezî bir yerde bulunduğum hâlde, barut kokuları his olunmaya başladı. "Karaağaç Yolu'nda" Şosenin ortasındaki Jandarma Karakolu'nda bulunan ve sayısı ona ulaşmayan *(araştırmama göre 9 er)* jandarma nöbetçileri, cepheden dönen erleri, kaçak sanarak çevirmeye uğraşmışlar ve az sonra subayların da birlikte olduklarını görünce acı sonun geldiğini anlamışlardı.

Bir doktor arkadaşımız, dağılan birliğinden ağırca yaralı ve pek sevdiği bir subayla hastaneye gitmek üzere karakolun önünden geçerken, bir yaralı su almak için durmuş ve Kale'nin düştüğünü ve genel karargâhta Hıdırlık Tepesi'ndeki telsiz telgraf direğine beyaz teslim bayrağının çekildiğini ve Bulgarların Karaağaç'a gelmekte olduklarını ve burada durmanın tehlikeli olacağını söylemesi üzerine Jandarma takımının onbaşısı;

"Bize bu sözü subayımız söylemeli. Buraya onun emriyle geldik. Gerekiyorsa yine onun emriyle ayrılırız" diye savaş tarihimizde yazılmaya değer bir cevap vermiştir.

Bu kahramanlar, şoseden şehre doğru ilerlemek isteyen Bulgar erlerine ateş açarak önemli bir kısmını alıkoymuşlar ve çokluk karşısında, malzemeleri de kalmadığından şehit oluncaya kadar yerlerinden ayrılmamak şiarını benimsemişlerdir.

BULGARLARIN EDİRNE'YE GİRİŞLERİ...

Doğu Cephesinden giren ve "Sop" denilen Bulgar askerleri, dokunduğu yeri yakıp, kavuran, cehennem yangını alevleri gibi, Kıyık ve civarı evlerine, mallarına, can ve ırzlarına saldırmaya ve o yüksek yerden, yıkıcı bir volkan lavı gibi şehrin eteklerine akmaya başladılar. Şehrin üzerinde, o sabahki bombardıman dumanları, yoğun bir sis tabakası gibi durmakta ve boğucu bir koku etrafa yayılmakta iken, düşmana teslim etmemek için ateşlenen cephaneliklerin, sürekli patlama sesleri, havaya yükselen yoğun dumanlar, bir kıyamet gününü canlandırmış idi.

Düşüşün ikinci günü, Mihâl Köprüsü üzerindeki evimden, misafirim olan Cezzar Bey ile birlikte, on Bulgar askeri ile alınarak, Sarayiçi'ne götürülmek üzere uzaklaşırken, eşyalarımın, kitaplarımın, yağma edilmekte olduğunu görüyor idim. Sarayiçi'nde Adalet Kasrı'nın yanına vardığımız sırada, Doğu Cephesi subay ve erlerinin çoğunun, yerlerde yatmakta ve yağmakta olan hafif bir yağmurun altında, ıslanmakta olduğunu gördüm. Kaputlarını, ellerinden alınmaktan kurtarmaya başaran subaylar ve erler, dünyanın mutluları sırasına geçmişler. Bütün geceyi aç oldukları hâlde yağmur altında geçirmişlerdi.

Şehrin sokaklarında ele geçirilen Genç Osmanlılar, kaçma suçu ile suçlanarak hemen orada kurşuna dizilmekte idi. Dinî liderlerin, komutanlara rica ile aralıksız başvurmaları, ancak 5-6 gün sonra etkisini göstermiş, fakat maddî ve mânevî pek az kutsal değer Sopların tahriplerinden kurtulabilmişlerdir.

Dört beş hafta sonra, görünüşte bir arayış ve sükûnet hâli, Müslüman olmayanları memnun edebilmiş ise de, İslâmlar ve pek çok Rumlar, Bulgar subayların baskısından kurtulamamıştır. Şehrin koruması için sonradan getirilen Rusçuk ve Varna alaylarının gelişinden sonra, Müslüman halk da kötü işlemlerden kurtulabilmişlerdir.

Rüşvetten ise, hiçbir toplum, hiçbir zaman kendini kurtaramamıştır.

BULGARLARIN EDİRNE'Yİ BOŞALTMALARI

R.1 Temmuz 1329/M.14 Temmuz 1913'te Bulgarlar, Edirne'yi boşaltmaya başladılar.

R. 7 Temmuz 1329/M. 20 Temmuz 1913'te boşaltma son buldu.

R. 8 Temmuz 1329/ M.21 Temmuz 1913 Pazartesi günü sabahı, Manyas Karakolu sancak diregine ve ardından Saat Kulesi'ne çekilen sancaklarımız, ordunun yaklaştığı müjdesini duyurmuşlardı.

Az bir süre sonra, Hurşit Paşa komutasında bulunan, Sol Cenah Ordusunun öncüleri, şehre girmiş ve sokaklar Bulgar bayrakları yerine beş bucuk asırlık alı beyazlı sancaklar ile donanmıştı.

TARTIŞMA[78]

Albay Demon de Zir in 1911[79] senesinde kaleme aldığı "Edirne Kuşatması" adlı eserinin, "Edirne'de Müttefikler" başlıklı kısmında Bulgar erlerinin şehre düzenli olarak girdiklerini yazmıştır. Edirne'nin düşüşünden 17 gün sonra gelen bu eserin sahibi bu konuda aldatılmıştır.

Önce şurasını söyleyeyim ki:

Doğu cephesinden Edirne'ye giren Bulgar piyade erlerinin davranışları, tutsaklığım zamanında, Edirne'de görüştüğüm, her Bulgar'ın yüzünü kızartmıştır. Hatta *"bunlar, Bulgar değildirler. Bulgar Çingeneleridir"* demek zorunda kalırlardı.

Bunların halka, ırz ve mala saldırmaları o kadar yaygın idi ki, hiçbir ayrı kökenli toplum, bundan kurtulamamıştır. Kenar Mahallelerde ve şehrin ortasındaki Hıristiyan evleri kapılarına, değişik renkte yapılan (istavroz) resimleri de, Hıristiyanları bu felâketten kurtaramamıştır.

Şurasını da söylerim ki, İstanbul Yolu ile gelen Bulgar süvarileri, bu erlerin başladıkları katl, ırza geçme ve mal zaptına son verebilmiştir. Hatta, Bulgar süvarisi tarafından verilen emre karşı gelmeden dolayı, öldürülmüş iki Bulgar neferi cesedini gördüm.

Mustafapaşa yoluyla gelen, Kral'a ait Bulgar süvari erleri ise, halkın feslerini kılıçlarıyla düşürmüşler ve Mihal Köprüsü Tarih Köşkü önünde, Müslüman olmayan birinin fesini düşürür iken, kılıç ucunun kulağına vurması ile ağır şekilde yaralamışlardı.

Albay De Mon de Zir'in *"Türklerin millî başörtüsü olup, kırmızı renkleriyle, doğu sokaklarına fena bir görüntü veren feslerin, terk edilmiş denecek derecede azalmış olması, gözetleniyordu. Fes yok olmuş idi"* demesi doğrudur.

Aslında fes, birkaç hafta için kaybolmuştu. Kırmızı renkli başlık, her ulusun Ordusunda vardır. Kılıçları ile fesleri düşüren Bulgar süvarisinin, başlıkları da kırmızı idi. Kırmızı başlığın sokakların görüntüsü ile ilgisi anlaşılamadı. Albay, Sarayiçi'nde 10-15 gün Osmanlı tutsaklarına uygun görülen ağır işlemden dolayı Bulgarları haklı görmek ister ve der ki:

"En güvenilir kişilerin verdiği güvenceye göre, Tunca Adası'ndaki Sarayiçi Türk tutsaklarına şu tarzda hareket olunmuştur:

78- Bu bölüm, Rifat Osman Bey'in "Edirne Rehnüması" adlı kitabının 81-82. sayfalarından alınmıştır. "Tosyavizade Dr. Rifat Osman, Edirne Rehnüması, Edirne, 1920"

79- 1913 olmalı. R.K

Birinci günü: 8 er başına bir ekmek, ikinci gün 4 er başına bir ekmek."

Sayın yazara cevap olarak derim ki:

"Albay Efendi! Siz işitiniz ve fakat ben gördüm. Ben, o ağaçların altında bir asker tabibi olduğum hâlde 4 gün ekmek görmedim ve yalnız içinde cesetler geçen Tunca suyundan içtim. Sarayiçindeki tutsak erlere değil, subaylara bile bir şey verilmedi.

Fransa'da öğrenim yapmış bir Bulgar tabibi bana bir kutu sigara verdiği için binbaşısı tarafından azarlandı ve kutu geri alındı. Tutsak erler, dediğiniz gibi ağaç kabuklarını ateş yakmak için değil, yem ek için kopardılar. Yediler ve öldüler."

Dizanteri, o kadar korkunç sayıda ölüme sebep oldu ki, Bulgarlar, "kolera vardır" diye kaçtılar. Yalnız köprübaşlarında nöbetçi bıraktılar. Hâlbuki hastalık, açlık üzerine, soğuktan ileri geliyordu. Nihayet, üç gün sonra verilen yeşil küflü, taş gibi peksimetler ve ona benzer ekmekleri ise, yiyen zehirinden, yemeyen ise açlıktan öldü.

Merkez Asker Hastanesi tabipleri, 22 günde, her gün Sarayiçi'ne gidip muayene yaptıkça 5'er, 10'ar kişiyi hastaneye kaldırdılar. Sarayiçi'nde tutuklu hasta erleri, hastaneye yatıracak yer olduğu ve Mart'ın soğuk günlerinde, Sarayiçi'nin yaş çayırları üzerinde etrafı açık çadırlarda yatmalarının uygun olmayacağı hatırlatıldığı hâlde, hastaneye götürülmelerine Bulgar komutanları izin vermemişlerdir. Ve Sarayiçi'nde açıkta kalan çıplak cesetleri oradaki taş sütunun yanına gömdürdüler.

Kalenin düşüşünde ve düşüşünden sonra Edirne Merkez Asker Hastanesi'nde bulunan hasta ve yaralı erler ve subaylar 1270'i aşkın idi. Hastane tabipleri ise, öbür tutsaklar gibi Bulgaristan'a gönderilmeyip, hastalarım tedavisi için hastanede bırakılmışlardır.

R. 17 Nisan 1329-M.30 Nisan 1913'de, Edirne Askerî Mevki Baştabibi Binbaşı Gospodin Kiryakof, yanında birkaç Bulgar askerî tabibi olduğu hâlde, hastane koğuşlarını gezerek, nekâhat döneminde bulunan erlerden 72 kişiyi çıkartmış ve bunlar, Bulgar erlerinin gözetiminde hastane civarında, Tunca Nehri kenarından, Bulgaristan'a gönderilmek üzere götürüldükleri sırada, adı geçen Bulgar erleri tarafından açılan bir yaylım ateşi ile 20 den fazlası katledilip, soyulmuşlardır.

Bu biçare sakat erlerin idam nedenleri de yürüyemeyip geride kalmalarıdır...